

Универзитет у Београду

Мултидисциплинарни мастер студије

Тероризам, организовани криминал и безбедност

Мастер рад

**ТЕХНИКА ИЗВОЂЕЊА ДРЖАВНИХ УДАРА
ОД ДРУГОГ СВЕТСКОГ РАТА ДО ПОЧЕТКА XXI ВЕКА**

Студент: **Милан Бабић, 23/10Т2**

Ментор: **проф. Др. Драган Симеуновић**

Београд, март 2014.

**ТЕХНИКА ИЗВОЂЕЊА ДРЖАВНИХ УДАРА
ОД ДРУГОГ СВЕТСКОГ РАТА ДО ПОЧЕТКА XXI ВЕКА**

*Својој породици,
за разумевање и пружену подршку
приликом писања овог рада.*

Аутор

Сажетак

Државни удари су један од најстаријих, најизненаднијих и, у 20. веку, најчешћих нелегалних облика промене власти у свету. То је, као неуставни облик интервенције оружаних снага у политици државе, велика претња по безбедност и стабилност државе. Јавља се када оружане снаге, полиција, паравојне снаге, владар или плаћеници применом насиља, претњом насиљем или небраћењем режима од насиља замене актуелно политичко вођство државе и успоставе сопствену власт. Главни узроци су економска (лоши социо-економски показатељи) и политичка криза (умањен легитимитет режима), стратешки интереси великих сила и др. У овом раду ћемо анализирати академску литературу о овој теми; описати феномен и појаву државног удара; упоређивати врсте државног удара; упоређивати узроке и предуслове; класификовати актере и истраживати њихове односе; описати технике државног удара, које су присутне у академским радовима од 1960-их година до 2010-их; анализирати последице ове појаве, као и основне смернице у превенцији државног удара. Државни удари ће без универзалне међународне осуде још дуго бити присутни у будућности.

Кључне речи: **државни удар, техника, феномен, превенција, последице**

Abstract

Coups d'état are one of the oldest, the most sudden and, in the 20th century, the most frequent illegal form of regime change in the world. As an unconstitutional form of military intervention in state politics, it is a great threat to the state's security and stability. It occurs when the military, police, paramilitaries, ruler or mercenaries, through application of violence, threat of violence, or refusal to defend the regime from violence, replace the current political leadership of the state and establish one's own government. The main causes are economic (bad socio-economic indicators) and political crisis (diminished regime legitimacy), strategic interests of Great Powers etc. In this work, we will analyze the academic literature about this subject; describe the phenomenon and occurrence of coups d'état; compare the types of coups d'état; compare the causes and preconditions; classify the actors and examine their relationship; describe the techniques of coups d'état, that are present in the academic works since the 1960's till 2010's; analyze the consequences and the basic guidelines of coup d'état prevention. Without the universal international condemnation of coups d'état, they will be present in the future for a long time.

Keywords: **coup d'état, technique, phenomenon, prevention, consequences**

Биографија

Милан Бабић је рођен 21.08.1981. у Крушевцу. Завршио је гимназију „Вук Караџић“ у Трстенику. Дипломирао је на Факултету хуманистичких наука, одсек Политичких наука, смер Међународни односи, на Интернационалном универзитету Нови Пазар, са просеком 8,27, године 2009. Редован војни рок одслужио је 2003. године у Сомбору и Лађевцима. Одлично зна енглески и има основна знања руског и италијанског језика. Ожењен је, отац једног детета. Живи и ради у Трстенику.

У периоду од 2002. године до данас је запослен у Предузећу „Етерика“ д.о.о., Трстеник, прво као референт увоза и извоза, а последњих осам година (2005. до 2014.) на месту директора фирме.

Садржај:

Увод.....	2.
1. Феномен државног удара.....	5.
1.1. Интервенција оружаних снага у политици државе.....	6.
1.1.1. Диспозиција за интервенцију.....	8.
1.1.1.1. Мотиви који одвраћају оружане снаге од интервенције.....	8.
1.1.1.2. Мотиви који покрећу оружане снаге на интервенцију.....	9.
1.1.1.3. Расположење.....	14.
1.1.2. Прилика за интервенцију.....	15.
1.1.2.1. Диспозиција и прилика – калкулус интервенције.....	18.
1.1.3. Нивои интервенције.....	19.
1.1.3.1. Параметри нивоа интервенције.....	20.
1.1.3.2. Промене у нивоу политичке културе.....	25.
1.1.4. Видови интервенције.....	26.
1.2. Појам државног удара.....	28.
1.2.1. Појава државног удара.....	29.
1.2.1.1. Карактеристике државног удара.....	32.
1.2.1.2. Индикатори државног удара.....	33.
1.2.1.3. <i>Замка државног удара</i>	36.
1.2.2. Дефиниција државног удара.....	36.
1.2.3. Разликовање државног удара од других облика преврата.....	39.
1.3. Врсте државног удара.....	42.
1.3.1. <i>Пробојни државни удар</i>	42.
1.3.2. <i>Чуварски државни удар</i>	43.
1.3.3. Вето државни удар.....	44.
1.3.4. Државни удар одозго.....	44.
1.3.5. Плаћенички државни удар.....	45.
1.3.6. Пуч.....	45.
1.3.6.1. <i>Куартелаџо (cuartelazo)</i>	47.

1.3.7.	Подтипови државног удара.....	48.
1.3.7.1.	<i>Golpe de estado</i>	48.
1.3.7.2.	<i>Pronunciamento</i>	49.
1.3.7.3.	<i>Демократски државни удар</i>	49.
1.3.7.4.	Бескрвни државни удар.....	54.
1.3.7.5.	Крвави државни удар.....	54.
1.3.7.6.	Лажирани државни удар.....	54.
1.3.7.7.	Ненамерни државни удар.....	55.
1.4.	Актери државног удара.....	55.
1.4.1.	Припадници оружаних снага.....	59.
1.4.2.	Припадници полиције и паравојних снага.....	60.
1.4.3.	Плаћеници.....	61.
1.5.	Узроци државног удара.....	61.
1.6.	Предуслови државног удара.....	68.
2.	Историјски преглед државних удара од 1945. до 2014. године.....	77.
2.1.	Преглед успешних државних удара током Хладног рата.....	79.
2.2.	Преглед успешних државних удара после Хладног рата.....	88.
3.	Техника државног удара.....	91.
3.1.	Неутралисање одбране државе.....	95.
3.2.	Неутралисање оружаних снага.....	96.
3.2.1.	Регрутација.....	98.
3.3.	Неутралисање полицијских снага.....	101.
3.3.1.	Паравојни елемент.....	103.
3.3.2.	Рурална полиција.....	103.
3.3.3.	Урбана и национална полиција.....	104.
3.4.	Неутралисање безбедносних агенција.....	104.
3.4.1.	Безбедносне агенције са чисто обавештајном функцијом.....	106.
3.4.2.	Контраобавештајне агенције.....	106.
3.4.2.1.	Контрашпијунажне службе.....	106.
3.4.3.	Агенције интерне (политичке) безбедности.....	107.
3.4.4.	Агенције са унутрашњом обавештајном делатношћу.....	107.
3.5.	Фаза припреме.....	108.
3.5.1.	Завера.....	109.
3.5.2.	Планирање.....	114.

3.5.3.	Одабир вође државног удара.....	119.
3.5.4.	Субверзија и неутрализација.....	120.
3.5.5.	Обавештајни моменат.....	123.
3.5.6.	Циљеви државног удара.....	124.
3.5.6.1.	Људски циљеви.....	127.
3.5.6.2.	Јавне зграде.....	128.
3.5.6.3.	Електронски медији.....	128.
3.5.6.4.	Комуникације.....	130.
3.5.6.5.	Војне и владине комуникације.....	130.
3.5.6.6.	Војна постројења.....	131.
3.5.6.7.	Полуге моћи.....	132.
3.5.7.	Спонзоришуће државе.....	132.
3.6.	Фаза непосредног извођења.....	134.
3.6.1.	Неутралисање политичких снага уопште.....	136.
3.6.1.1.	Личности из владе.....	137.
3.6.1.2.	Личности изван владе.....	139.
3.6.1.3.	Физичка постројења.....	140.
3.6.2.	Темпирање државног удара.....	146.
3.6.3.	Наређења.....	147.
3.6.4.	Активни тимови.....	149.
3.6.4.1.	<i>А-тимови</i>	149.
3.6.4.2.	<i>В и С тимови</i>	150.
3.6.5.	Распоред блокирајућих снага.....	151.
3.6.5.1.	Контролни пунктови.....	152.
3.6.6.	Уочи државног удара.....	153.
3.6.7.	Прорачун времена, секвенце и безбедности.....	155.
3.6.8.	Акција.....	156.
3.6.8.1.	<i>А-циљеви</i>	156.
3.6.8.2.	<i>В-циљеви</i>	157.
3.6.8.3.	<i>С-циљеви</i>	157.
3.6.9.	Тактички моменат.....	159.
3.7.	Фаза консолидације.....	167.
3.7.1.	Неутралисање политичких снага – посебне групе.....	168.
3.7.1.1.	Религиозне организације.....	169.

3.7.1.2.	Политичке партије.....	170.
3.7.1.3.	Синдикати.....	172.
3.7.2.	Ситуација непосредно после државног удара.....	173.
3.7.2.1.	Стабилизовање пучистичких снага.....	173.
3.7.2.2.	Стабилизовање бирократије.....	174.
3.7.2.3.	Стабилизовање народних маса.....	175.
3.7.3.	Међународна признања.....	177.
4.	Последице државног удара.....	179.
4.1.	Последице успелог државног удара.....	181.
4.1.1.	Правне последице.....	184.
4.1.1.1.	Процедурално утврђивање.....	185.
4.1.1.2.	Субстантивно утврђивање.....	186.
4.1.1.3.	Институционално утврђивање.....	186.
4.1.2.	Политичке последице.....	187.
4.1.2.1.	Индиректна владавина оружаних снага.....	188.
4.1.2.2.	Директна владавина оружаних снага.....	189.
4.1.2.3.	Двојни режим.....	190.
4.1.2.4.	Динамика војних режима.....	190.
4.1.2.5.	Повратак у касарне – абдикација.....	191.
4.1.2.6.	Повратак у касарне – <i>ре-цивилијанизација</i>	192.
4.1.2.7.	Последице државног удара после краја Хладног рата...	193.
4.2.	Последице неуспелог државног удара.....	197.
5.	Превенција државног удара.....	199.
5.1.	Стратешка превенција државног удара.....	209.
5.1.1.	Војни професионализам.....	210.
5.1.2.	Одрживи социјални развој.....	211.
5.1.3.	Цивилна контрола оружаних снага.....	212.
5.1.3.1.	Субјективна цивилна контрола.....	212.
5.1.3.2.	Објективна цивилна контрола.....	213.
5.2.	Тактичка превенција државног удара.....	214.
5.2.1.	Неговање аполитичности оружаних снага.....	217.
5.2.2.	Пооштравање законских санкција за ова кривична дела.....	218.
5.2.3.	Модификација војне потрошње.....	219.
5.2.4.	Контрабалансирање.....	220.

5.3. Оператичка превенција државног удара.....	222.
Закључак.....	225.
Литература.....	240.

· **Попис коришћених скраћеница:**

АУ – Афричка унија

ВДУ – *вето* државни удар

ДДУ – *демократски* државни удар

ДУО – државни удар одозго

ЕУ – Европска унија

ЈОС (GSU) – Јединица опште службе, General Service Unit, Кенија

КТЛ – *куартелацо*

ПДУ – *пробојни* државни удар

ПЛУ – Плаћенички државни удар

САД – Сједињене Америчке Државе

СССР – Савез Совјетских Социјалистичких Република

УК – Уједињено Краљевство

УН – Уједињене Нације

Франц. - Француска

ЧДУ – *Чуварски* државни удар

Попис дијаграма:

Дијаграм 1: Однос нивоа политичке културе и нивоа интервенције оружаних снага у политици..... 26.

Дијаграм 2: Методе које користе различити видови интервенције оружаних снага у политици..... 27.

Дијаграм 3. – Однос нивоа политичке културе, нивоа и видова интервенције оружаних снага у политици са врстом режима који из ње происходи..... 188.

Попис табела:

Табела 1: Карактеристике државног удара према степену ризика од државног удара..... 33.

Табела 2: Однос индикатора државног удара према мерама ризика..... 34.

Табела 3: Хронолошки преглед успешних државних удара од 1946. до 1990. године. Листа представља пресек спискова државних удара из три различита извора..... 79.

Табела 4: Хронолошки преглед успешних државних удара од 1991. до 2014. године. Листа представља пресек спискова државних удара из три различита извора..... 88.

Табела 5: Најчешће акције пучиста у случају постојања одређених околности..... 148.

Табела 6: Механика интервенције лојалистичких снага и ефеката општих мера неутрализације, од стране пучиста..... 153.

Увод

Државни удар је један од најстаријих облика преузимања власти. Стар је колико и сама држава, иако је назив добио тек у Новом веку. Многи стручњаци наводе да је први савремени државни удар заправо 19. Бример Наполеона из 1799. године. Према више аутора, државни удар се може јавити у три облика: примена силе против врха постојећег режима у циљу уклањања истог, затим, претња применом силе против актуелног режима са истим циљем и, напослетку, небрањење постојећег режима (од стране оружаних снага) од насиља политичких противника усмереног према режиму.

Државни удар представља један од најчешћих облика промене власти у свету, поготову у двадесетом веку, али исто тако представља и најчешћи нелегални облик промене власти у историји. Период Хладног рата представљао је доба са највећом учесталошћу државних удара у целокупној људској историји, а у том периоду су се јавила и прва значајнија теоретска разматрања ове друштвене, политичке и безбедносне појаве. Први аутор који се државним ударима бавио, макар у описном смислу, био је Малапарте, док се прве систематизоване теорије о државним ударима јављају у јеку Хладног рата. При анализи досадашњих теорија о овој појави можемо издвојити *хладноратовску* и *пост-хладноратовску* теорију државних удара. Разлике ова два сплета теорија састоје се превасходно у одређивању последица државних удара, чиме аутори државни удар као појаву и нормативно одређују. Док *хладноратовске* теорије државног удара исте одређују као нелегитимне и недемократске, као плодове империјалистичких аспирација великих сила и њихових сателита и као факторе угрожавања безбедности држава, региона, па и светске равнотеже сила; новије *пост-хладноратовске* теорије имају другачији приступ. У новијим теоријама се државни удари вредносно не осуђују, већ им се приписују и одређене карактеристике промоције демократије у аутократским и анократским друштвима. Иако се новије теорије ослањају првенствено на најчешће последице пост-хладноратовских државних удара у виду *слободних* избора, слобода изборних процеса у периоду после државног удара је веома дискутабилан појам. Стога су и ове теорије морално недовољно утемељене и често се могу искористити као *апологија* државних удара од стране њихових покретача и спонзора.

У овом раду ћемо, пре свега, разматрати феномен државног удара са више различитих аспеката. При томе ћемо анализирати појаве *интервенције оружаних снага у политици државе*, чији је државни удар један од могућих видова. Разматраћемо мотиве за интервенцију, расположење које мора претходити интервенцији, прилике за интервенцију, методе интервенције, као и могуће легитимне и нелегитимне видове интервенције оружаних снага у политици државе. Нивои интервенције зависе првенствено од нивоа политичке културе одређеног друштва, па се у раду изводи и одговарајућа класификација држава и нивоа интервенције оружаних снага у њиховој политици. Државни удар је само један од могућих нивоа интервенције оружаних снага у политици државе.

Затим, бавићемо се појмом државног удара, кроз тачке појаве државног удара. Покушаћемо да представимо све преовладавајуће дефиниције ове појаве у светској академској литератури и омеђићемо овај појам у односу на друге облике нелегалне смене власти и преврата. Постоји више врста државног удара, али и још више његових подврста. Сваки има своје организационе и последичне карактеристике и покушаћемо

да сваку од ових наведених врста и подврста укратко објаснимо и категоришемо. Анализираћемо и могуће актере државног удара и њихове међусобне односе. Скоро све државне ударе у свету извршили су припадници оружаних снага, па ћемо се у наставку рада највише њима позабавити.

Анализа државног удара као појаве била би не само непотпуна, већ и стерилна, уколико се не разматрају узроци оваквих појава, као и предуслови који морају бити испуњени у одређеним државама да би до оваквих појава дошло. Најзначајнији унутрашњи узроци државног удара су економске и политичке кризе, као и губитак легитимитета постојеће власти, али поред њих, који су готово у свим државним ударима присутни, постоји и мноштво других могућих узрока на унутрашњем пољу. Узроци на међународном пољу су најчешће угрожени интереси великих сила у датом региону. Предуслови државног удара су подједнако разнолики, али се као основни могу издвојити номинална независност дате државе и, још битније, концентрација политичке моћи у малом броју руку и на малом броју места (централизација). Најважнији предуслов државног удара је постојање одређеног нивоа политичке културе датог друштва који допушта (или се не противи) оваквом облику промене власти.

У наредном делу рада смо навели преглед успешних државних удара у свету у периодима током и после Хладног рата. Преглед успешних државних удара је наведен хронолошки и табеларно, са сажетим подацима о организаторима државних удара, режимима који су збачени, и, уколико је таква информација била доступна, са наведеним иностраним спонзорима државних удара. Табела је састављена синтезом три различита извора из актуелне академске литературе о државним ударима.

Централни део рада се бави систематизацијом и апстракцијом техника државних удара, чији се описи и детаљи налазе у светској академској литератури о овој појави, од средине Хладног рата до почетка 21. века. У раду ћемо се детаљно бавити проблемима субверзије и неутрализације сектора државног апарата, као и поступним корацима технике државних удара током три основне фазе: *фазе припреме*, *фазе непосредног извођења* и *фазе консолидације*. Пре свега, бавићемо се питањима конспирације, планирања државног удара и регрутације кадра за одређене задатке које државни удар претпоставља. Класификоваћемо циљеве државног удара, као и средства и начине за постизање датих циљева, анализираћемо основне аспекте завере и њеног сазревања у *покушај* државног удара, као и сазревања *покушаја* државног удара у *успешни* државни удар. Посебан осврт ћемо направити на питање темпирања државног удара, као и временског аспекта успешности државног удара. Класификоваћемо пучистичке тимове и њихову структуру, као и задатке које одређени типови тимова носе. Размотрићемо и обавештајне и контраобавештајне аспекте завере за државни удар, као и тактичке аспекте самог извршења државног удара. Напослетку, после разматрања свих аспеката непосредног извршења државног удара, позабавићемо се и *фазом консолидације* државног удара, кроз питања стабилизације пучистичких снага и остатка оружаних снага, стабилизације бирократије и стабилизације народних маса, која је пресудна за успех државног удара. Изнећемо и најважније тачке аспекта међународних признања пучистичких режима – када и како до њих долази. Овај поглед на проблематику је веома битан јер сама динамика признавања пучистичких режима од страних држава најчешће је и индикатор међународне подршке самој завери, пре него што се државни удар и покуша.

Следеће поглавље представља наставак подпоглавља *фазе консолидације* и оно описује могуће последице, како успешних, тако и неуспешних државних удара, на унутрашњем и међународном плану. Разматраћемо правне последице успешних државних удара, односно појаву *конститутивног утврђивања* или правне заштите пучиста од одговорности за почињена дела и описаћемо основне видове те правне заштите. Такође, позабавићемо се и облицима режима који произилазе из државних удара, односно врстама *режима војног порекла*. Као што смо већ поменули, *хладноратовске* и *пост-хладноратовске* теорије државног удара се косе готово искључиво у погледу вредновања последица државних удара, па ћемо се позабавити и преовладавајућим теоријама после Хладног рата, као и њиховим погледом на политичке последице државних удара у овом периоду. Поменућемо и могуће и најчешће последице неуспешних државних удара на унутрашњем правном и политичком пољу, као и промене које могу да изазову на међународном пољу.

Последње поглавље овог рада бави се питањима превенције државних удара, са три нивоа – *стратешка*, *тактичка* и *оператичка* превенција државног удара. У светским академским круговима не постоји пуно аутора који су се систематски бавили питањима превенције државних удара. Најефикаснији начин превенције је уклањање узрока државног удара. Поред тога, државна руководства могу искористити сва легитимна средства да спече стварање предуслова за државни удар. Напослетку, на најнижем нивоу, сама превенција се може извршавати паралелно наведеним смерницама технике извођења државног удара, али је таква *оператичка* превенција државног удара најмање легитимна и најмање ефикасна. На међународном пољу још увек не постоји општа, недвосмислена и непоколебљива осуда свих будућих државних удара, већ велике силе дају своју (прећутну) подршку или осуду конкретних државних удара следећи сопствене геостратешке интересе. Стога се и може закључити да ће државни удари још дуго у свету бити инструмент империјализма.

Докле год у свету постоје друштва, која су на таквом нивоу политичке културе који дозвољава, па чак и фаворизује насилне облике промене власти (и док не постоји универзална осуда свих државних удара од стране међународне заједнице), докле год су у тим друштвима правила стицања и задржавања легитимитета *растегљива* и нејасна, до тада ће постојати и народи који ће државне ударе у својим државама прихватати и одобравати. До тада ће и постојати државни удари. Двадесетпрви век је донео новине у погледу технике државних удара, а неки аутори тврде и у погледу њихових последица, али ништа ново није донео са аспекта могућих узрока и неопходних предуслова за државни удар. Правила зачећа идеја за државни удар, као и извођења државних удара су у највећој мери непромењена још од настанка модерног облика државе.

Покушаћемо да у овом раду представимо што више аспеката самог политичко-безбедносног феномена државног удара, преовлађујућих техника разматраних у академској литератури, као и његових последица (кроз оба сплета теорија) и питања превенције ове појаве. Надамо се да ће овај рад допринети што бољем и свеобухватнијем разумевању државних удара и њихових правила, као и да ће истаћи неопходност дугорочних стратешких друштвених мера, које се у државама морају предузети не би ли се ризик од државних удара свео на нулту вероватноћу.

1. Феномен државног удара

Државни удари су веома комплексна појава. Та појава представља феномен у политичком, безбедносном па и правном смислу. Стога се треба разматрати са сва три различита аспекта. Овим феноменом се у свету није бавило много аутора, а пре тридесетих година двадесетог века, није постојало ниједно дело о државном удару. Теоријски се државни удари први пут темељније разматрају током Хладног рата, када су били и најучесталији.

Да бисмо одгонетнули феномен државног удара, пре свега се треба позабавити појавом *интервенције оружаних снага у политици државе*, чији је државни удар само један од појавних облика. Мотиви и расположење оружаних снага који покрећу државни удар могу бити исти као и мотиви и расположење који покрећу оружане снаге на интервенцију у политици државе уопште. Ипак, мора се признати да нису искључиво оружане снаге једини покретач и непосредни актер државних удара, али су свакако у готово свим случајевима централни учесник државног удара па се стога оне посебно морају узети у разматрање. Степен интервенције оружаних снага у политици државе директно је везан са нивоом политичке културе у њој, што ћемо касније објаснити. Виши нивои политичке културе толеришу легитимније облике интервенције оружаних снага у политици. У овом поглављу бавићемо се свим аспектима интервенције оружаних снага у политици државе. На тај начин створићемо једну ширу слику о државним ударима, као о појави која је искључиво везана за уплив оружаних снага у вођење политике, чиме ће сам феномен државног удара бити лакши за разумевање.

Затим, позабавићемо се ужим смислом - појмом државног удара: његовом појавом, карактеристикама и индикаторима; систематизоваћемо преовлађујуће дефиниције државног удара у домаћој и светској академској литератури, али и покушати да омеђимо појам државног удара у односу на друге облике преврата, што ће помоћи у разликовању државног удара од појмова револуције (са којом се често, случајно или намерно, појам државног удара замењује), побуне, стране интервенције и сл.

Покушаћемо да класификујемо државне ударе на неколико основних врста и више подврста, користећи постојећу академску литературу, и да ближе објаснимо карактеристике сваке од наведених врста или подврста. Наведене врсте и подврсте се разликују у организационом, извршном и последичном смислу.

Након тога, навешћемо све могуће актере државних удара (посредне и непосредне; затим актере у ширем и ужем смислу; као и инспираторе, организаторе и извршиоце) и објаснити њихов међусобни однос. Непосредни извршиоци државног удара су готово увек наоружане организоване групе и формације, па ћемо се посебно позабавити и њиховим облицима.

Напоследку, у овом поглављу, разматраћемо питања узрока и предуслова државних удара и покушаћемо да их систематизујемо. Ова питања су кључна, не само ради разумевања феномена државног удара, већ и ради изградње систематизоване превенције државних удара, о чему ће бити речи у последњем поглављу овог рада.

1.1. Интервенција оружаних снага у политици државе

Постоји изражена класа држава у којима су владе биле перманентно подређиване (политичком) мешању од стране оружаних снага.¹ Режији у којима је војска одлучујући политички фактор чине одређену класу коју можемо назвати *емпиријским аутократијама и олигархијама*. *Емпиријским*, јер се разликују од идеолошких аутократија и олигархија... *аутократијама и олигархијама* јер их то разликује од демократија.² Оружане снаге су интервенисале у политици многих и разноликих држава; оне су то чиниле непрекидно у прошлости, чине то и данас. Њихова је интервенција обично политички одлучујућа и, пре свега склона упорном уплитању, стално и изнова, у истим земљама.³ Оваква појава се назива и *замка државног удара* и о њој ће бити речи у одељку „Појам државног удара – појава“.

Оружане снаге имају три велике политичке предности над цивилним организацијама:

1. Јасну супериорност у организацији,
2. Високо емоционализовани симболички статус и
3. Монопол оружја.⁴

Армију одликује супериорни квалитет њене организације. Чак и најслабије организована и одржавана армија је више и јаче структурисана од било које цивилне групе. Стога је чудно – не зашто се не побуне против својих цивилних господара, већ зашто их уопште и слушају.⁵

Одлике оружаних снага су следеће:

1. Централизована команда,
2. Хијерархија,
3. Дисциплина,
4. Интеркомуникација,

¹ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 3.

² Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 4.

³ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 4.

⁴ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 6.

⁵ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 6.

5. *Esprit de corps* – Дух (војног) кора и одговарајућа изолованост и самодовољност.⁶

Због ових наведених одлика, оружане снаге су много организованије од било којих цивилних тела. Међутим, оружане снаге имају и врло битне, може се рећи и урођене, политичке слабости:

1. Техничка немогућност администрације било које осим примитивне заједнице и
2. Недостатак легитимације, одн. недостатак моралног одређења за владавину.⁷

Војске стога могу да доминирају и лако доминирају примитивним друштвима. Све што треба да обезбеде су закон, ред и комуникације. Што је примитивнија економија, за оружане снаге је лакше да је администрирају војничким кадровима и војничким мерама. Међутим, како друштва постају компликованија, тако и техничке вештине управљања од стране оружаних снага све више заостају за њима.⁸

Тамо где су везе јавности са цивилним институцијама јаке, интервенција оружаних снага у политици биће слаба. С друге стране, тамо где су те везе слабије или непостојеће, интервенција ће пронаћи широко поље дејства – како у погледу врсте интервенције, тако и у њеној суштини. Тамо где су цивилне асоцијације и партије бројне и јаке, где су процедуре за трансфер моћи редовне и где улога врховне власти није озбиљно изазвана – политички обим интервенције биће ограничен. Тамо где су партије или синдикати малобројни и слаби, где су процедуре за трансфер моћи нерегуларне или непостојеће, где је место врховне власти питање акутног неспоразума или небриге и равнодушности – ту ће спектар војне интервенције у политици бити много шири.⁹ У земљама ниске политичке културе потреба за легитимацијом неће бити и није се показала као велики хендикеп за оружане снаге. Али у земљама зреле или напредне политичке културе она ће бити поражавајућа за њих. У земљама у којима је веза са цивилним институцијама јака и прожимајућа, покушаји оружаних снага да принуде закониту владу, ако не и да је замене, биће уопште сматрани узурпацијом. Ова морална баријера је спречавала оружане снаге широм света да силом целе своје организације, престижа и моћи успоставе своју владавину.¹⁰

Интервенција оружаних снага у политици државе је принудна субституција политике признатих цивилних власти политиком оружаних снага и руководства оружаних снага.¹¹

⁶ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 7.

⁷ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 14.

⁸ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 15.

⁹ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 21.

¹⁰ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 22.

¹¹ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 23.

Да би интервенисале, оружане снаге морају имати и диспозицију и прилику за интервенцију. Под диспозицијом се подразумева комбинација свесног мотива и воље или жеље за дејством. Оружане снаге могу извести интервенцију својим свесним *чињењем* или *нечињењем* – могу учинити нешто против жеља владе или могу одбити да чине оно што им влада нареди.¹²

1.1.1. Диспозиција за интервенцију

Диспозицију за интервенцију оружаних снага у политици чине скуп мотива који покрећу оружане снаге на интервенцију, као и одговарајуће расположење у оружаним снагама. Један елемент је корен и мотива и расположења. То је свест оружаних снага о поседовању идентитета који је одвојен, различит и паралелан цивилима и политичарима. Ово потиче од објективних карактеристика професионализоване стајаће војске. Самосвест дозвољава оружаним снагама да схвате да имају јединствену дужност, дужност да чине више него што је потребно, да надгледају *национални интерес*.¹³ Појам *националног интереса* чини мотив, али је обојен и секционалним и регионалним, религијским и етничким интересима, корпоративним само-интересом оружаних снага као таквих, индивидуалним каријеризмом, егоизмом и амбицијама својих чланова. Ови мотиви обезбеђују потребне, али не и довољне услове за интервенцију. Да би се оружане снаге покренуле на деловање, ови мотиви морају бити каталисани у осећање. Схватање да у одређеним ситуацијама не постоји ништа и нико ко може да заустави оружане снаге у узимању онога што желе, могу конвертовати ове мотиве у расположење за акцију.¹⁴

1.1.1.1. Мотиви који одвраћају оружане снаге од интервенције

- Први и најочигледнији такав фактор је **недостатак мотива**.
- Значајан фактор одвраћања жеље за интервенцијом је **војни професионализам**. О њему ће више речи бити у поглављу „Превенција државног удара“. Међутим, професионализам није једина сила која одвраћа жељу оружаних снага за

¹² Finer S. E. “The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics”, Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 23.

¹³ Finer S. E. “The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics”, Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 71.

¹⁴ Finer S. E. “The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics”, Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 71.

интервенцијом. Да би се таква жеља у потпуности одвратила, оружане снаге морају у потпуности прихватити *принцип цивилне супрематије*.¹⁵

- **Принцип цивилне супрематије** је најзначајнији фактор одвраћања оружаних снага од интервенције у политици државе. Под њим се подразумева прихватање стања у ком, и формално и ефективно, главна политика и програми власти треба да буду одлучени од стране националних *политички одговорних* цивилних лидера.¹⁶

- **Други фактори одвраћања оружаних снага од интервенције у политици:**

- Један од ових фактора је **страх за борбени капацитет оружаних снага**.¹⁷

- Други фактор је **страх високих официра од грађанског рата**.¹⁸

1.1.1.2. Мотиви који покрећу оружане снаге на интервенцију

Понекад је сама природа војног професионализма таква да гура оружане снаге у колизију са цивилним властима.

- **Самосвест оружаних снага** као професије може их навести да себе виде као *слуге државе*, радије него *слуге оних на власти*.¹⁹ Генерал Даглас МакАртур је 1952. године изјавио: *Налазим да постоји нови и до сада непознати и опасни концепт по коме припадници оружаних снага дугују своју верност и лојалност онима који привремено обављају извршну власт, радије него својој земљи и уставу, који су се заклели да ће бранити*. Оног момента када оружане снаге повуку разлику између своје нације и власти, почињу да проналазе сопствену представу националног интереса и одатле је само један корак далеко ограничена замена политике оних који су на власти политиком оружаних снага, што је у сржи значења дефиниције саме војне интервенције у политици.²⁰

- Затим, други мотив за интервенцију такође извире из професионализма, а то је **војни синдикализам**. Као специјалисти у свом домену, војни лидери могу мислити да су једино они компетентни да суде о питањима величине, организације, регрутације и

¹⁵ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 28.

¹⁶ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 28.

¹⁷ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 31.

¹⁸ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 31.

¹⁹ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 25.

²⁰ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 26.

опреме оружаних снага. Такође, могу покушати да изврше притисак на цивилне власти у смислу да само у одређеном међународном стицају прилика могу гарантовати победу (у војном сукобу).²¹

- Последњи разлог зашто војне снаге могу покушати интервенцију у политици, а који извире из професионализма, је тај да могу осећати **одбојност према ангажовању на принуди домаћих политичких противника**. Та нелагода која се јавља приликом потребе да се делује против својих сународника резултира оптуживањем политичара да користе оружане снаге *за своје сопствене прљаве интересе*. Стога се и може јавити одбијање извршења наређења.²² Оваква појава, пак, најчешће нестаје са потпуном професионализацијом оружаних снага. Данас већина служби јавне и државне безбедности широм света ретко има проблем са оваквим моралним дилемама.

- **Манифест судбине војника** – Сва секционална тела се позивају на национални интерес када потражују нешто за сопствену корист, али су оружане снаге у много бољој позицији да то раде. Самом својом природом задатог позива – националне одбране, оружане снаге јесу и треба да буду индоктринисане национализмом. Током војне обуке често се јако наглашава национални идентитет и у регруте се усађује патриотизам и национализам и наспрам тога мржња и презир према непријатељу.²³ Комбиновани ефекат свих ових осећања – препознавање сопствене јединствене мисије у друштву, душевни мир у самопрегорним врлинама и свест о сопственој моћи обезбеђују основу за веровање у сопствену *свету дужност*, одн. дужност армије да интервенише и *спаси нацију*. Таква осећања формирају неопходне услове за веровање у *Манифест судбине*, али сама по себи нису довољна. Требало би обратити пажњу на факторе попут социјалног састава и статуса оружаних снага, њихов јавни углед и идеологије присутне међу чиновима. Такође, у много одређенијим околностима, критеријум успешности у војним сукобима и тренутна међународна ситуација. Не знамо пуно о томе како се супротстављене политичке идеологије преносе на и кроз оружане снаге – пре свега, идеје се не преносе саме, преносе их људи и књиге. Поред тога, оружане снаге су одувек биле, по затвореној природи односа које гаје, посебно сумњиве у погледу инфилтрације и успостављања завереничких мрежа.²⁴

- **Мотив националног интереса** – Све оружане снаге које су се успеле исполитизовати развијају веровање у сопствену јединствену идентификацију са остварењем *националног интереса*. Међутим, војно схватање старатељства (за нацију) није једнообразно, као ни суштинско дефинисање *националног интереса*.²⁵ Многе оружане снаге гледају на своју улогу старатељства различито. Могу је видети као сопствену дужност арбитрирања или вета. Осећају се овлашћеним да ту дужност испуне када им нека конвулзија или одлука цивилних власти изгледа као претња ономе

²¹ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 27.

²² Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 27.

²³ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 33.

²⁴ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 34.

²⁵ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 35.

што они сматрају да је стални интерес нације.²⁶ Исто као што оружане снаге могу сматрати сопствено *старатељство над националним интересом* или као дужност да владају, или као дужност да арбитрирају, оне и немају једнообразан појам о томе шта је то што чини *национални интерес*. Нетачно је претпостављати да су оружане снаге увек на страни земљопоседника или индустријских олигархија, као што је и нетачно претпоставити да се увек боре против таквих група. Подједнако је неисправно претпоставити да су оне увек антидемократске или, прецизније, антипарламентарне.²⁷

- **Мотив секционалног интереса** – Врло често оружане снаге интервенишу, не само (или не уопште) из разлога националног интереса, већ из жеље да се заштите и прошире сопствене привилегије као посебне корпоративне групе. Мотиви се често могу аналитички разбити од одбране *националног интереса* до одбране регионалног, етничког (племенског), религијског, класног интереса, до последњег, у ком официри интервенишу да би поправили сопствене каријере.²⁸ Чак и у демократским друштвима се може нагомилати незадовољство уколико неке групе (етничке, верске, мањинске) нису адекватно заступљене у државним и политичким институцијама (влади, судовима, војсци, полицији, политичким партијама и сл.). На тај начин легитимност система може да буде значајно доведена у питање, чиме се генеришу антагонизми, као увод у шире међугрупне конфликте.²⁹ Навешћемо неке потенцијалне мотиве који могу покренути припаднике оружаных снага на интервенцију у политици:

- **Класни интерес** – Најједноставнија теорија војне интервенције у политици покушава да објасни све у оквирима класног интереса. По овој теорији, оружане снаге подржавају цивилну власт уколико је она пореклом из сличне друштвене класе, односно збацују је уколико је из различите или противничке класе. Уколико би се ова теорија узела као опште правило, многе политичке активности војске у свету би биле потпуно неразумљиве. Међутим, класни интерес није фактор за занемаривање, али је само један од неколико фактора који утичу на дато питање. У одређеним приликама је од великог и, каткад пресудног значаја.³⁰

- **Регионални интерес** – Понекад је случај да је већина официрског кора регрутована претежно из једног региона државе или је развила посебне везе са тим регионом. И ово може бити мотив за интервенцију војске у политици.³¹

- **Верски интерес** – Исто тако, део официрског кора једне конфесије, у вишеконфесионалној држави, може покушати да кроз интервенцију у политици обезбеди бољи положај за припаднике своје вере или вероисповести.

²⁶ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 36.

²⁷ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 38.

²⁸ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 39.

²⁹ Милашиновић Р. и Милашиновић С. према Парезановић М. „Државни удар као један од модалитета нелегалне политичке борбе“, Војно дело, vol. 63., бр.3, Београд, 2011., стр. 114.

³⁰ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 40.

³¹ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 43.

▪ **Етнички (племенски) интерес** – Још чешћи је случај да је значајан број официра једне армије регрутован из једне етничке заједнице па интервенцијом у политици покушавају да обезбеде политичку доминацију своје етничке заједнице.

▪ **Корпоративни само-интерес оружаних снага** – Војска често љубоморно чува свој корпоративни статус и привилегије. Брига за очување своје аутономије обезбеђује један од најраширенијих и најјачих мотива за интервенцију. У својој коначној форми може водити нечему налик на војни синдикализам, о чему је раније било речи. У својој агресивнијој форми може водити до захтева оружаних снага да оне буду коначни судија о свим питањима која се њих тичу. Та питања свакако укључују спољну политику, домаћу економску политику, као и друге факторе који се тичу морала – нпр. образовање, мас-медије, комуникације и др.³² Такви захтеви доводе војску у колизију са цивилним властима, које су традиционално преокупирани оваквим питањима. Ова појава вуче своје корене из професионализма. Посебно тело, оружане снаге, су функционално специјализоване: предодређене, индоктринисане и обучене за извршавање посебног задатка, прилично различитог од остатка заједнице. Што су више специјализовани, то су анксиознији у предузимању корака који им обезбеђују и гарантују успех.³³ Мотив корпоративног само-интереса је истакнут у оним ситуацијама где се верује да влада разматра успостављање неког облика милиције (паравојне формације). Професионалци реагују оштро на заједничку претњу њиховом поносу и каријерама.³⁴

▪ **Мотив индивидуалног само-интереса** – Сеизмичке зоне интервенције оружаних снага у политици, оне у којима је интервенција ендемска појава, су првенствено региони са израженом социјалном стратификацијом, где последично, војска обезбеђује један од ретких путева друштвеног напредовања. У оваквим земљама армија обезбеђује да се млади људи из средње-ниже класе домогну официрског чина. Не постоји пуно разлога зашто поједини од њих не би искористили прилику и попели се у кругове самог друштвеног врха – у кругове власти. Пошто је ово тачно, бар у неким случајевима, наводи на закључак да је индивидуални само-интерес један од мотива за интервенцију у политици. Да се приметити и да је у многим, ако не свим државама које су преживеле државни удар, војни буџет порастао, као и награде и услови живота (бар једног дела) припадника оружаних снага. Истраживање индивидуалних случајева заиста показује да је ово честа појава и да је моћни мотив за интервенцију оружаних снага у политици управо материјални интерес индивидуалних официра.³⁵ Армије које немају правих борбених мисија за извођење и официри и људство који су често неупослени карактеристика су војног живота, заједно са мирнодопским маневрима. Револуције и државни удари значе прилике за напредовање и нове и важне послове. У Латинској Америци друге половине прошлог века многи нижи официри су говорили о социјалној реформи, иако су заиста хтели само већу

³² Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 47.

³³ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 47.

³⁴ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 55.

³⁵ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 56.

плату и брже напредовање.³⁶ Међутим, има аутора који тврде да су државни удари мотивисани индивидуалним само-интересом ређа појава јер је мање од половине покушаја државних удара узроковано негодовањем због организационих проблема у оружаним снагама.³⁷ Ипак, и овај мотив чини значајан број покушаних државних удара.

■ **Мешани мотиви оружаних снага** – У пракси, наведени мотиви чине мешавину мотива, одређених карактеристика, које варирају од случаја до случаја.³⁸

Према Фергусоновом мишљењу, није паметно рећи за неки недавни успешни државни удар: *Он је само хтео власт*. Револуција може бити један мотив. Или је једноставно немогуће да опозиција изведе промене конституционално. Револуционарни и против-револуционарни мотиви су чести, што води до честог погрешног схватања да су државни удари, *de facto*, револуције. Још један чест мотив се јавља у оружаним снагама одређених земаља (приметно у Латинској Америци) – мисија да *реформишу*, да спасу земљу од себе саме или од декаденције и фриволности политичара, који могу бити оптужени за слабљење и растурање националног духа или претварање земље у оно што припадници оружаних снага виде као предмет исмевања. Такође, могу тврдити да је владина неподесност или корупција *осушила* економију и да је претворила земљу у неслану шалу на међународној сцени, и искористити то за оправдање своје интервенције.³⁹ Једноставни само-интерес и јесте и није тако често мотив за извођење државног удара, иако је често сматран за искључиви мотив. Једноставни резони у државном буџету се могу сматрати претњама последњем бастиону стабилности и искористити за оправдање државног удара. Или да неки од блокова моћи, који може да претпостави неравнотежу, која штети његовим интересима (може бити непопуларна политичка партија, милитантни племенски блок или пословна заједница), може иницирати или спонзорисати државни удар од стране оружаних снага, уколико већ нема снагу да сам изведе државни удар.⁴⁰ Фергусон сматра да не постоје *добри* и *лоши* државни удари и да оправдавање и последице (за добро или зло) државног удара остају ствар субјективног мишљења.⁴¹

Да би се мотиви превели у акцију, потребно је расположење које храни вољу.⁴²

³⁶ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 57.

³⁷ Powell J. M., Thyne C. L. "Coups D'Etat or Coups D'Autocracy – How Coups Impact Democratization 1950-2008", http://www.uky.edu/~clthyn2/thyne_powell_FPA2013.pdf, asp. 31.08.2013.

³⁸ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 58.

³⁹ Ferguson G. "Coups D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 17.

⁴⁰ Ferguson G. "Coups D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 18.

⁴¹ Ferguson G. "Coups D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 19.

⁴² Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 60.

1.1.1.3. Расположење

Расположење је теже за објашњавање од мотива. У свим случајевима један елемент је увек присутан – свест о сопственом типу људи. Припадници оружаних снага су свесни свог посебног и одвојеног идентитета, који их разликује од цивилних тела. Ова самосвесност је укореењена у објективним посебностима војног живота. Да би се зачело расположење за интервенцију, само два елемента се морају додати наведеној самосвести. Први је осећај надмоћи – знање да у одређеним околностима датог момента у одређеној земљи ништа не може да их спречи да ураде нешто на своју руку. Други је извештај осећај жаљења (због неке појаве или стања у држави, друштву или оружаним снагама).⁴³

У одређеном броју случајева, понашање припадника оружаних снага може да прати уџбеник из психологије о теми *фрустрације*. Фрустриране, није битно како и зашто, од стране сопственог друштва или актуелне владе, оружане снаге реагују предвидљиво:

- Одговором беса и понижења,
- *Пројектовањем* кривице на цивиле и рационализацијом ове реакције и
- *Компензовањем* за своје фрустрације и претрпљена понижења искаљивањем гнева на овим несрећним објектима сопствене осуде.⁴⁴

Постоји једно основно расположење које потпали револт оружаних снага и које се може сумирати као морбидно акутно осећање повређеног самопоштовања. Ипак, различите оружане снаге имају различите *тачке паљења* и неке ће толерисати појаве које би другима биле неподношљиве. Јасније је уколико се засебно истражују два елемента сложеног расположења – самопоштовање и пониженост. Самопоштовање може бити осећај *само-важности* (сопствене важности, самом себи) или може бити морбидно осећање супериорности према свим цивилима. Осећај повређености се, према томе, може кретати од гнева због тога што су одбачени и презрени од друштва до понижености због пораза у борби. Или може да има односни облик – може бити осећај понижености због тога што се идентификује са режимом који вуче армију у презир.⁴⁵

- **Само-важне оружане снаге** – Ово су оружане снаге које имају високо, али не превисоко мишљење о себи, у односу на владу и цивиле уопште.⁴⁶

- **Армије са морбидно високим самопоштовањем** – Постоје и постојале су армије са морбидно високим мишљењем о себи у односу на остатак друштва. Увреде

⁴³ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 61.

⁴⁴ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 62.

⁴⁵ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 62.

⁴⁶ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 63.

или измишљене увреде сопственог поноса потпаљују овакве армије на интервенцију у политици брже него у претходној класи и због узрока који су објективно много блажи. И овде је њихово самопоштовање повређено односним понижењима, као и непосредним понижењима или једноставно због друштвеног одбацивања њихових претензија.⁴⁷

Припадници оружаних снага могу бити гневни или понижени и расположени за интервенцију, али како ће то учинити, када ће то учинити и да ли ће уопште то учинити зависи од једног другог фактора – *прилике за интервенцију*.⁴⁸

1.1.2. Прилика за интервенцију

Сама чињеница да неко у држави размишља о извођењу државног удара наводи на закључак да нешто озбиљно није у реду са земљом или владом. Државни удар је трауматични догађај у животу нације и његове последице су далекосежне. Људи се обично не одлучују на такву акцију, осим ако је мотивација за то веома јака или уколико су привржени револуционари било ког вида.⁴⁹ Околности се могу уклопити тако да створе савршену прилику за оштроумно и добро организовано заузимање власти без организоване опозиције и/или са одређеном количином народне подршке. Да би државни удар успео, морално питање мора бити презентовано народу, који за то мари и који ће то прихватити. Њихово слагање са државним ударом ствара или слама нову владу на крају.⁵⁰ Уколико су људи који воде државни удар револуционари и уколико могу пронаћи *клин* о који могу да *окаче* свој државни удар, али онај са којим се народ може идентификовати, могућност да државни удар успе је знатно повећана.⁵¹

Постоји мноштво политичких питања, која се могу експлоатисати од стране завереника ради стицања предности државног удара, али ствар је у томе да се пронађе једно питање, које уједињује земљу у критици владе, али је и довољно озбиљно да оправда неки облик директне акције који народ може да подржи. Свака земља има сопствени сет проблема, који се могу интерпретирати или презентовати као оправдање за збацивање владе и сваки лукави политичар из те земље може уочити такве прилике и сам.⁵² Електорат није толико глуп да би *прогутао* без резерве било коју доктринарну апологију за државни удар. Могуће је створити питање вредно државног удара, али за

⁴⁷ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 67.

⁴⁸ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 71.

⁴⁹ Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 25.

⁵⁰ Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 35.

⁵¹ Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 38.

⁵² Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 42.

то је потребно време и веома препредена пропаганда. Прихваћена техника је да се пронађе неко *успавано* питање, које има фундаменталан значај за земљу, али које никада раније није представљало проблем и, док је већина људи и чланова владе задовољна *status-ом quo*, оно може еруптирати. Помаже и то уколико медији нису контролисани од стране владе на било који начин. Чак и да јесу, могуће је политички капитализовати на том питању, тако што ће изгледати да су завереници принуђени да прибегну *подземним* мерама, као што су постери, леци и демонстрације, које ће отворити очи јавности. Када је политичка конфронтација почела, влада може реаговати на два начина, зависно од исправности разлога и поштовања које има за слободу говора. Може јој бити непријатно и може се понашати дефанзивно (и на тај начин признати нешто одговорности за ситуацију), или може прећи у офанзиву и створити климу неповерења и сумње гушењем тог питања. Свака влада има нешто да крије и већину је лако ставити у непријатне ситуације.⁵³ Таква кампања може резултирати у уставној промени носиоца моћи на следећим изборима. Много тога зависи од снаге политичких институција односно земље – што су слабије, већа је вероватноћа да ће их неко изманипулисати да би остао на власти и боље је прихватање (тачније, мања је озлојеђеност због) државног удара. Слабе политичке институције имају веома мало поштовања и од владе, и од електората.⁵⁴ Државни удари се не догађају спонтано: извиру из коњункције мотива и прилике, напајане жељом и употребљене користећи неопходна средства. Жеља је иницирана окидачем или може извирати из револуционарних мотива, којима треба само један *клин* – прилика, на који ће *окачити* осећај негодовања, којим се оправдава државни удар.⁵⁵

Одређене ситуације чине цивилну моћ абнормално зависном од војног врха. Друге побољшавају војну популарност и реципрочно смањују популарност цивилних власти. Прилика оружаних снага за интервенцију је максимализована уколико обе ситуације коинцидирају.

- **Повећана цивилна зависност од оружаних снага** – Рат најчешће проширује утицај оружаних снага. У највећем броју случајева цивили добровољно предају своју моћ оружаним снагама. Начин на који ратно стање проширује моћ оружаних снага најбоље се уочава у ретким случајевима када цивили пружају отпор.⁵⁶

- **Ефекат домаћих околности** – У одређеном броју случајева влада зависи од оружаних снага зато што је то неопходно као темељ спољне политике. Домаће околности могу такође произвести овај ефекат. Може се десити да је влада принуђена да се ослони на оружане снаге у полицијској функцији.⁵⁷ Можемо разликовати три врсте ситуација када се ово може десити: ситуације *отворене* или *акутне* кризе, ситуације *прикривене* или *хроничне* кризе и ситуације *вакуума моћи*:

⁵³ Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 43.

⁵⁴ Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 44.

⁵⁵ Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 45.

⁵⁶ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 72.

⁵⁷ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 75.

- **Отворена криза** – Отворене кризе се јављају у државама са дугом историјом постојања и добро развијеним цивилним институцијама. Карактеристике оваквих криза су побуђеност противничких политичких снага, расположених и способних да употребљавају насиље и да се супротстављају истим или сличним политичким снагама, тако да се влада не може ослонити на подршку једне од њих без стварања непријатељстава и изазивања насиља од стране других политичких снага. Такве земље су ефективно у стању потенцијалног, односно почетног стадијума грађанског рата. Узроци понекад леже у претходном катастрофалном војном поразу, понекад као последица дугог и тешког рата за национално ослобођење, а понекад извиру из жестоких сукоба на домаћој политичкој сцени.⁵⁸ Тада је једини облик јавне активности која задовољава сваку класу тренутно наметање воље оружаних снага у краткој, директној акцији. Према томе, карактеристика отворене кризе је фрагментација јавног мњења у узајамно супротстављене политичке покрете са таквом ратоборношћу и моћи, да је влада лишена било каквог кохерентног тела популарне подршке тако, да би преживела, мора се ослонити на надмоћну, неодољиву силу, одн. оружане снаге.⁵⁹

- **Прикривене кризе** – Много чешћа је ситуација прикривене кризе. Она представља ситуацију у којој политичка или друштвена мањина влада на начин који масе не подносе, али су исувише слабе да би их збациле. Суочена са консензусом равнодушности или активне мржње, која се често испољава у спорадичним демонстрацијама, убиствима или сељачким бунама, владајућа олигархија одржава себе на власти ослањајући се на војску, која постаје господар њене судбине.⁶⁰

- **Вакуум моћи** – Преостају случајеви у којима ефективно не постоји ни један политички покрет било какве снаге и не постоји јавни политички консензус ни око чега. Овакве околности нестају (готово су ишчезле крајем Хладног рата) због појављивања индустријализације у дотадашњим *средњевековним* економијама, с једне стране, и због утицаја западних идеја, са друге стране. Међу таквим идејама, својевремено је и марксизам представљао значајну снагу, носећи свој мисионарски циљ са имплицитном или експлицитном подршком СССР-а или Кине.⁶¹ У ситуацијама попут ових не постоји ништа што може спречити оружане снаге да делују по својој вољи. У таквим ситуацијама се неформалне групе политичара сагласе са неформалним групама амбициозних официра, које формирају клику и поставе политичаре на позицију власти. Потом би се јавила друга, противничка клика, која би збацила прву и тако даље, са честом појавом *замке државног удара*⁶² (одељак „Појава државног удара“). Слаба политичка институционализација чини режиме рањивим према честим вакуумима моћи, политичкој нестабилности и падовима владе, а интервенција оружаних снага у политици често се дешава када политичким институцијама мањкају

⁵⁸ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 75.

⁵⁹ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 77.

⁶⁰ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 77.

⁶¹ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 79.

⁶² Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 80.

аутономија и кохеренција.⁶³ Када је војна бирократија развијенија од политичких партија, оружане снаге ће имати подстрек да попуне вакуум моћи. Интервенцији оружаних снага у политици често претходи блокирање цивилних канала политичке промене. Вакуум моћи не само да охрабрује екстензију задатака и моћ војног вођства, већ и форсира такве трендове.⁶⁴

- **Популарност оружаних снага** – Популарност или престиж оружаних снага је последњи објективни фактор који им помаже да интервенишу. Таква популарност је веома нестална и флукуира временом и променом околности. Иницијална популарност, која често прати државне ударе може се изгубити доста брзо.⁶⁵ Али, неефикасност, корупција и политичке интриге често претходе државном удару у ком се за оружане снаге, као епитети, везују оштар ауторитаријанизам, политичка неутралност и патриотизам. Није изненађујуће да оружане снаге виде лошу цивилну управу као прилику, мотив и потом изговор за своју интервенцију у политици.⁶⁶ Пад поверења у политичаре и цивилне процесе може повећати популарност оружаних снага.⁶⁷ Исто тако, може снизити ауторитет цивилног режима и учинити га лакшим пленом у интервенцији оружаних снага, које су у таквим околностима често сматране избавитељем.⁶⁸

1.1.2.1. Диспозиција и прилика – калкулус интервенције

Субјективни и објективни фактори су релевантни за вероватноћу интервенције. Уочљиве су четири могуће ситуације:

- **Не постоје ни диспозиција, ни прилика за интервенцију** – У овом случају, интервенција се неће догодити.
- **Постоје и диспозиција и прилика за интервенцију** - У оваквом случају, интервенције ће бити.
- **Не постоји диспозиција, али постоји прилика за интервенцију** – Чини се да је диспозиција врхунски фактор. У начелу, ово је тачно. Али ипак и у таквим случајевима могуће су три врсте исхода:

⁶³ Varol O. O. "The Military as the Guardian of Constitutional Democracy", *Columbia Journal of Transnational Law*, Vol. 50, New York, New York, USA, 2012., стр. 41.

⁶⁴ Varol O. O. "The Military as the Guardian of Constitutional Democracy", *Columbia Journal of Transnational Law*, Vol. 50, New York, New York, USA, 2012., стр. 42.

⁶⁵ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 80.

⁶⁶ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 81.

⁶⁷ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 82.

⁶⁸ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 83.

- Први је да, после много подстицања и гурања, оружане снаге ипак невољно интервенишу.⁶⁹

- Друга могућност је да избори не могу бити слободни и поштени и да је због тога позван начелник генералштаба да формира привремену транзициону владу, која ће направити све потребне припреме за слободне изборе.

- Трећа могућност је да се јави легална *привремена диктатура* оружаних снага.

- **Постоји диспозиција, али не и прилика** – Овакав случај није редак. Он доводи до неуспешних државних удара.⁷⁰

Ниједна од ових прилика не јавља се насумично, осим оних условљеним спољним околностима. Ратови и хладни ратови су непредвидиви. Али оне прилике које су условљене домаћим околностима су везане са природом друштва у коме се јављају.⁷¹

1.1.3. Нивои интервенције

Као што смо видели, све прилике за интервенцију потичу од неке врсте слабљења јавне подршке влади и, према томе, повећане зависности од оружаних снага. Што је слабија цивилна власт, то се више мора ослањати на силу. Већ смо истакли да што је већа веза јавности са цивилним институцијама, мање прилика и мање шанси за успех ће имати оружане снаге у интервенцији у политици, и обрнуто.⁷²

Стога се и везујемо за појам *нивоа политичке културе*. Друштва широм света имају различите нивое политичке културе, према снази (или слабости) везе са цивилним институцијама. Што је виши ниво политичке културе, мање је објективних прилика отворених за интервенцију оружаних снага и, уколико је и упркос томе покушају, мање ће подршке добити. Што је нижи ниво политичке културе, бројније су и прилике и већа вероватноћа јавне подршке. Прилике оружаних снага за интервенцију, као и јавна подршка истој, потичу из нивоа политичке културе. Ниво до кога ће оружане снаге напредовати са интервенцијом такође зависи од нивоа политичке културе.⁷³

Интервенција у политици може напредовати до различитих степена потпуности. Можемо издвојити четири основна нивоа интервенције оружаних снага.

⁶⁹ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 83.

⁷⁰ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 84.

⁷¹ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 84.

⁷² Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 84.

⁷³ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 85.

Први је ниво **утицаја** на цивилне власти. Под овим се подразумева напор да се цивилне власти увере у неопходност неких одлука позивајући се на њихове емоције или њихов разум. Овај ниво је конституционално исправан и легитиман и у потпуности у сагласју са супрематијом цивилне моћи.⁷⁴

Други ниво је ниво **притиска** или **уцене**. Овде оружане снаге покушавају да увере цивилне власти у неопходност неких одлука претњом неком санкцијом. Спектар оваквих притисака може бити широк. Може се кретати од наговештаја или акција које су једва конститутивно исправне на једном крају, до застрашивања и претњи, које су јасно неуставне на другом крају.⁷⁵

Трећи је ниво **уклањања** и промене једног кабинета или владара другим кабинетом или владаром. Ово се постиже насиљем или претњом насиља. Међутим, цивилни режим, као такав, није збачен, већ само једна гарнитура цивила.⁷⁶

Четврти ниво брише цивилни режим и устоличује оружане снаге на његово место. Ово је најпотпунији ниво интервенције – **замена**.⁷⁷

1.1.3.1. Параметри нивоа интервенције

Ниво до којег напредује интервенција оружаних снага је везан са нивоом политичке културе друштва. Ниво политичке културе друштва је висок када је:

- *Политичка формула*, одн. веровање или емоција на основу које владари узимају право да владају и буду слушани, јесте опште прихваћена,
- Комплекс цивилних процедура и органа који заједнички чине политички систем јесте признат као ауторитет широким консензусом,
- Јавна укљученост и везаност за ове цивилне институције јесте јака и широко распрострањена.⁷⁸

Критеријуми по којима можемо проценити ову везаност и укљученост у институције режима су тројаки:

⁷⁴ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 86.

⁷⁵ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 86.

⁷⁶ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 87.

⁷⁷ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 87.

⁷⁸ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 87.

✓ Да ли постоји јавно широко одобравање процедура трансфера моћи и одговарајуће веровање да ниједна употреба власти која крши ове процедуре није легитимна?

✓ Да ли постоји јавно широко препознавање онога ко (или шта) чини суверену власт, као и одговарајуће веровање да нема других особа или центара моћи који су легитимни?

✓ Да ли је јавност пропорционално велика и добро мобилисана у приватне асоцијације (удружења грађана, невладине организације) и да ли има кохезивних религијских институција, индустријских асоцијација, синдиката и партија?

Тамо где су сви ови услови испуњени, за ниво политичке културе се може рећи да је висок; уколико нису, може се рећи да је низак.⁷⁹

У првој групи, где је поредак политичке културе највиши, сва три услова су испуњена. У овим земљама, интервенција оружаних снага у политици се сматра за потпуно неовлашћени упад. Ове земље имају **зрелу политичку културу**.⁸⁰

У другој групи, цивилне институције су високо развијене. Јавност је пропорционално широка и добро организована у моћне асоцијације. Цивилне процедуре и јавне власти су добро укорене. Али, за разлику од прве групе, легитимитет процедура трансфера моћи и питање ко или шта треба да чини суверену власт су оспоравани. У таквим земљама, оружане снаге би морале да рачунају на снажни јавни отпор својим интервенцијама у политици. Ову групу чине земље **развијене политичке културе**.⁸¹

У трећој групи су земље у којима је јавност релативно уска и слабо организована и где су институције и процедуре режима такође оспораване. У оваквим друштвима, јавно мишљење не би чинило јак отпор интервенцији оружаних снага. Оно је самоподељено и у флуидном стању. Ову групу чине земље **ниске политичке културе**.⁸²

На четвртом месту су земље у којима практичне намере било које владе могу игнорисати јавно мњење – они који су политички артикулисани малобројни су и слабо организовани. Ово је група земаља **минималне политичке културе**.⁸³

Такође, постоји и пета група земаља, у којима идеали националности, слободе, једнакости и народног суверенитета још увек нису допрли. Ово су протодинастичка друштва у којима јавност, као активна и организована снага не постоји. Она је пасивно тело, у традиционалним калупима сродства и сеоских заједница⁸⁴ (*парохијална*

⁷⁹ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 88.

⁸⁰ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 88.

⁸¹ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 88.

⁸² Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 88.

⁸³ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 88.

⁸⁴ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 89.

политичка култура). Ова група земаља је готово ишчезла и због тога у даљем раду неће бити разматрана.

Докле год наведене карактеристике постоје у овим друштвима, легитимација војне управе ће бити *недобављива* у првој групи, *оспоравана* у другој, *флуидна* у трећој и *неважна* у четвртој групи.⁸⁵

- **Земље развијене политичке културе** – У друштвима овог реда политичке културе, легитимација војне управе је оспоравана. Типични нивои војног мешања у политику се крећу од утицаја до уцене. Насилно збацивање владе може заиста бити покушано, пошто оружане снаге могу бити довољно плаховите да пробају било шта, али овакви покушаји су ретки, кратки и најчешће безуспешни.⁸⁶ Војска која делује усамљено и упркос цивилном мњењу бива изолована и затим потучена цивилним отпором.⁸⁷ Карактеристични ниво војне интервенције у оваквим земљама је, према томе, утицај (што је уставна категорија) и притисци и уцене.⁸⁸ У земљама развијене политичке културе јавност и бирократија имају основно разумевање природе и легалне основе власти и реаговаће да би повратили легитимно политичко вођство. Ова реакција потиче из чињенице да значајан део популације има активног интереса у политичком животу и учествује у њему.⁸⁹

- **Земље ниске политичке културе** – У друштвима ниске политичке културе (трећег реда), нивои интервенције оружаних снага су доста проширени. Као у државама развијене политичке културе, интервенција притиском и уценом се често јавља, али и поред тога, оружане снаге подједнако често отворено збацују владе и постављају своје (*уклањање*) или чак трајно *заменају* цивилни режим војним.⁹⁰ Ово се често дешава у економски неразвијеним и политички неискусним друштвима, која су се на међународној политичкој сцени појавила изласком из колонијалне доминације у двадесетом веку у Африци и Азији.⁹¹ У њима је локални партикуларизам наглашен, а национална и локална политика функционишу на одвојеним нивоима. Политичка борба се води између урбаних елита, изван домаћаја земљорадника, укоренења у друштвеном утицају и моћи појединаца; то је борба да се такав утицај и моћ осигура и прошири на национални ниво кроз личну афирмацију. Прикривена опозиција постоји између већинских земљорадничких маса, с једне стране, и дубоко утврђене олигархије владара, с друге стране. Пошто је индустријализација на ниском степену, ни индустријски центри моћи, ни синдикати немају капацитет ни одржавања, нити обарања режима. Урбанизација, која је по себи предуслов интензивне масовне

⁸⁵ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 89.

⁸⁶ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 90.

⁸⁷ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 98.

⁸⁸ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 99.

⁸⁹ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 13.

⁹⁰ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 110.

⁹¹ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 111.

организације, је још неразвијена и већина становништва живи на селу.⁹² Политичке институције свих оваквих земаља (пре војног преврата) су младе, укаљане коруптивном манипулацијом и преварама, које се често дешавају, и тешко су разумљиве од стране широких народних маса, које их нити поштују, нити воле. Парламент је за њих фасада за себичну градску олигархију. Народ није укључен у његов рад.⁹³

Такве су карактеристике земаља трећег реда политичке културе. У њима становништво има врло мало веза са политичким институцијама, које често и не разуме. То су земље прикривене опозиције владајућој групи, земље у којима не постоји јасна и добро успостављена политичка формула и земље у којима је цивилна организација углавном немоћна. У таквим друштвима, политика се не одвија у јасно дефинисаним каналима, не постоји широки консензус у којим каналима би требало да се води, а чак и да постоји, јавно мњење има прилично рудиментисане ставове о томе. У њима легитимитет који је везан за институције нема врхунску вредност, као у земљама зреле политичке културе, нити постоји јак отпор отвореној војној владавини, као у земљама развијене политичке културе. Он је флуидан, чак и растегљив.⁹⁴ Лако се намеће од стране оружаних снага и у најмање развијеним политичким културама трећег реда, те је релативно лако да га оружане снаге преобликују новом политичком формулом, која легитимизује њихове претензије. У оваквим друштвима војно уклањање владе наилази на далеко другачији пријем од оног који би се догодио у друштвима вишег реда. У земљама ниске политичке културе интервенција се често покушава, а често је и успешна. Везе јавности са политичким институцијама су толико плитке да уклањање владе од стране оружаних снага силом или претњом силе не ствара отпор, а чак и не представља непопуларан потез.⁹⁵ Разлози за ово су тројаки:

- Прво, постојеће институције су или дискредитоване, или неразумљиве.
- Друго, ове институције се често налазе у ћорсокаку у ком се промене не могу догодити на уставни начин.
- Треће, у оваквим околностима, уклањање владе је широко поздрављено у друштву, јер (бар у почетној фази) државни удар значи све и за свакога. Армија није популарна због онога до чега држи (што нико у почетку и не зна), већ због онога *против* чега се бори.⁹⁶

У свим овим земљама наводни парламентарни систем је мистериозан, у великој, ако не и у потпуној, мери отуђен од јавности и бесрамно манипулисан да би обезбедио привид легалитета од стране уске, амбициозне и себичне олигархије. Стога је и упрљан сваком аномалијом од које болује нација: корупција, неефикасност, издаја и *колонијализам*. Овакве земље брзо дођу до уставног *ћорсокака*, јер су институције

⁹² Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 113.

⁹³ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр.114.

⁹⁴ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр.114.

⁹⁵ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр.114.

⁹⁶ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 115.

изманипулисане ради одржавања владара на власти.⁹⁷ Али ово не значи да је систем толико безначајан да би дозволио да оружане снаге замене цивилну владу војном. Уколико је цивилна организација јака у земљама ниске политичке културе, овакво стање производи два контрадикторна ефекта. У оба изазива отпор покушајима оружаних снага да продуже од обичног уклањања владе ка потпуној замени цивилног режима војним, али и нагоне оружане снаге да баш то и покушају.⁹⁸ Разлог је следећи: подржаваоци претходног режима могу бити довољно јаки да покушају повратак на власт и зато оружане снаге могу рачунати на њихову освету. Због тога предузимају кораке да спрече такав повратак на власт и на неки начин су присиљене да преузму апсолутну моћ. Али, када то учине, наилазе на повећани отпор, не само од присталица претходног режима, већ са свих страна. Ово резултује тако што оружане снаге или попусте и организују неку врсту избора или и саме уђу у политику као нека врста политичке партије или покрета, да би се легитимизовале неком плебисцитарном или изборном процедуром. Према томе, настављају да играју активну политичку улогу, ако ни због чега другог, оно само због самоодбране.⁹⁹

У земљама ниске политичке културе, где су цивилне организације немоћне (што је случај код већине њих), овај парадокс функционише и обрнуто. Само одсуство цивилних контрапритисака охрабрује оружане снаге да успоставе пуну војну олигархију, а с друге стране, сама нерањивост оружаних снага оставља ово питање као питање избора, а не и потребе.¹⁰⁰ Оружане снаге су нерањиве због тога што је потенцијална цивилна опозиција немоћна и збуњена. У оваквим земљама оружане снаге могу једноставно обарати кабинете један за другим, или заменити цивилну управу војном и владати отворено у своје име. У таквим друштвима политичке партије, у смислу организованих група са стварним програмима и идеологијама, једва да и постоје. Ово је делимично због недостатака развијеног јавног мњења, а делом као резултат немоћи партија. Такође и због лоше развијених комуникација, ниског степена функционалне писмености и због зависности огромне масе људи од великих земљопоседника. Резултат је да већина партија заправо само прати шачицу магната.¹⁰¹

• **Земље минималне политичке културе** – Четврти и најнижи ниво политичке културе чине друштва у транзицији из статичне, традиционалне културе где је јавно мњење о томе шта је легитимно, а шта не, у политици сасвим занемарљиво и једва да и постоји. У таквим земљама питања легитимитета и консензуса су неважна. Једна група ових друштава је дубоко подељена културним и етничким плурализмом, провинцијализмом, регионализмом, локализмом и кастизмом. Другу групу чине мирна, кохерентна и претежно традиционалистичка друштва која удовољавају својим владајућим елитама у њиховој борби за моћ, без осећаја да су имало укључене у њу.¹⁰²

⁹⁷ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 117.

⁹⁸ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 118.

⁹⁹ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 125.

¹⁰⁰ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 119.

¹⁰¹ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 125.

¹⁰² Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 129.

Ако уопште постоји политички *стил*, то је политичка криза. Уколико таква уређења имају име, онда је *флукутирајућа олигархија* адекватно. Носиоци моћи су флуидна, смењива група политичара, бирократа и војних официра. Карактеристика држава најнижег нивоа политичке културе није да у њима не постоје људи способни и вољни да држе политичке идеје или да делују из политичког уверења, већ да су они толико малобројни и растркани те су сви заједно занемарљиви када се одлучује о политичким питањима. Питања се решавају силом или претњом силе. У земљама које нису толико подељене на овај начин, о политичким питањима се одлучује на нивоу фракција професионалних оружаних снага, док је остатак друштва готово искључиво посматрач.¹⁰³ Моћ оружаних снага се проверава само у смислу техничких слабости у односу на урођеничко становништво. У овим друштвима карактеристика деловања оружаних снага је без премца насилно уклањање или отворена замена цивилних власти војним (потоњи начин је много чешћи него у земљама трећег реда политичке културе). Оружаним снагама не треба ни помоћ, нити благослов цивилних институција или снага да би освојили и одржавали своју моћ. Уколико се војне власти одену у цивилно рухо, то је само још једно необавезно додатно обезбеђење. У овим земљама оружане снаге су једина политичка сила и као таква су навелико слободни да чине шта им је воља.¹⁰⁴ У њима синдикати једва да и постоје (или не постоје) и партије немају никакву или готово никакву ванпарламентарну организацију. Ове партије никада не представљају друштвене снаге, већ само клике.¹⁰⁵ У овим државама оружане снаге су једини извор политичке моћи и једини инструмент политичке промене.¹⁰⁶ Оваква друштва ипак престају да постоје, одн. напредују у виши ниво политичке културе и данас су заиста малобројна.

1.1.3.2. Промене у нивоу политичке културе

Ниво политичке културе једног друштва није обавезно статичан и заиста се врло брзо може променити. Није апсолутно одговарајући одређеним мерљивим факторима као што су степен индустријализације или функционалне писмености, иако ти фактори суштински утичу на њега и јесу донекле корелисани са њим.¹⁰⁷ Он зависи од мишљења и од тога докле је то мишљење ефективно мобилисано. Ово се може врло брзо променити у земљама ниске или минималне политичке културе јер врло често разлози непостојања политичке јавности леже у забрани слободне асоцијације и слободне

¹⁰³ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 130.

¹⁰⁴ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 130.

¹⁰⁵ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 135.

¹⁰⁶ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 136.

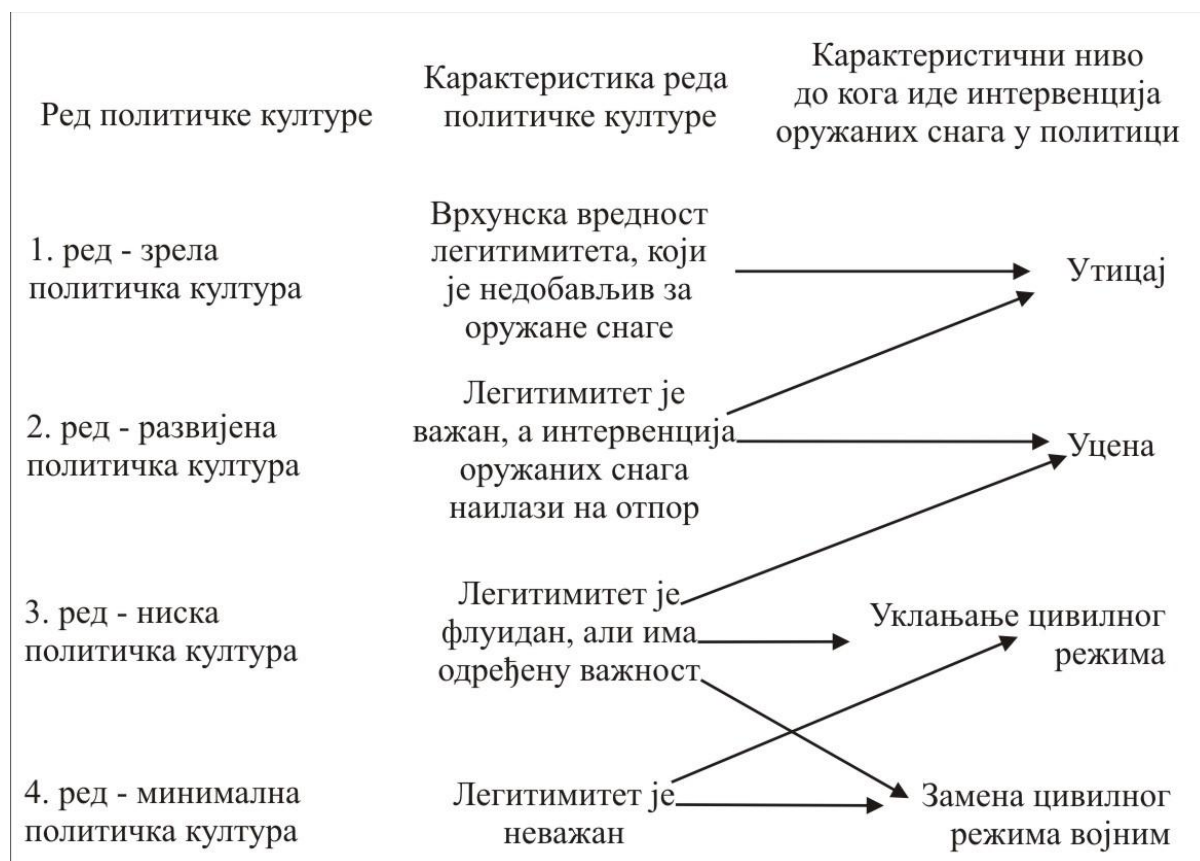
¹⁰⁷ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 136.

дискусије, а када се оне дозволе, организација јавног мишљења постаје значајна политичка снага.¹⁰⁸

Наведена класификација режима према нивоима политичке културе је увек привремена. Прикривене снаге вребају у друштвима и могу се кристализовати после неке катаклизме или незгоде. Фактори попут самосвесности јавног мњења или снаге и истрајности јавних асоцијација су веома нестални и у великој мери субјект брзих промена; више од економских и друштвених фактора, са којима иначе марксисти баратају.¹⁰⁹

1.1.4. Видови интервенције

У следећем дијаграму можемо сумирати однос између нивоа интервенције, с једне стране, и нивоа политичке културе, с друге стране:

¹⁰⁸ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 137.

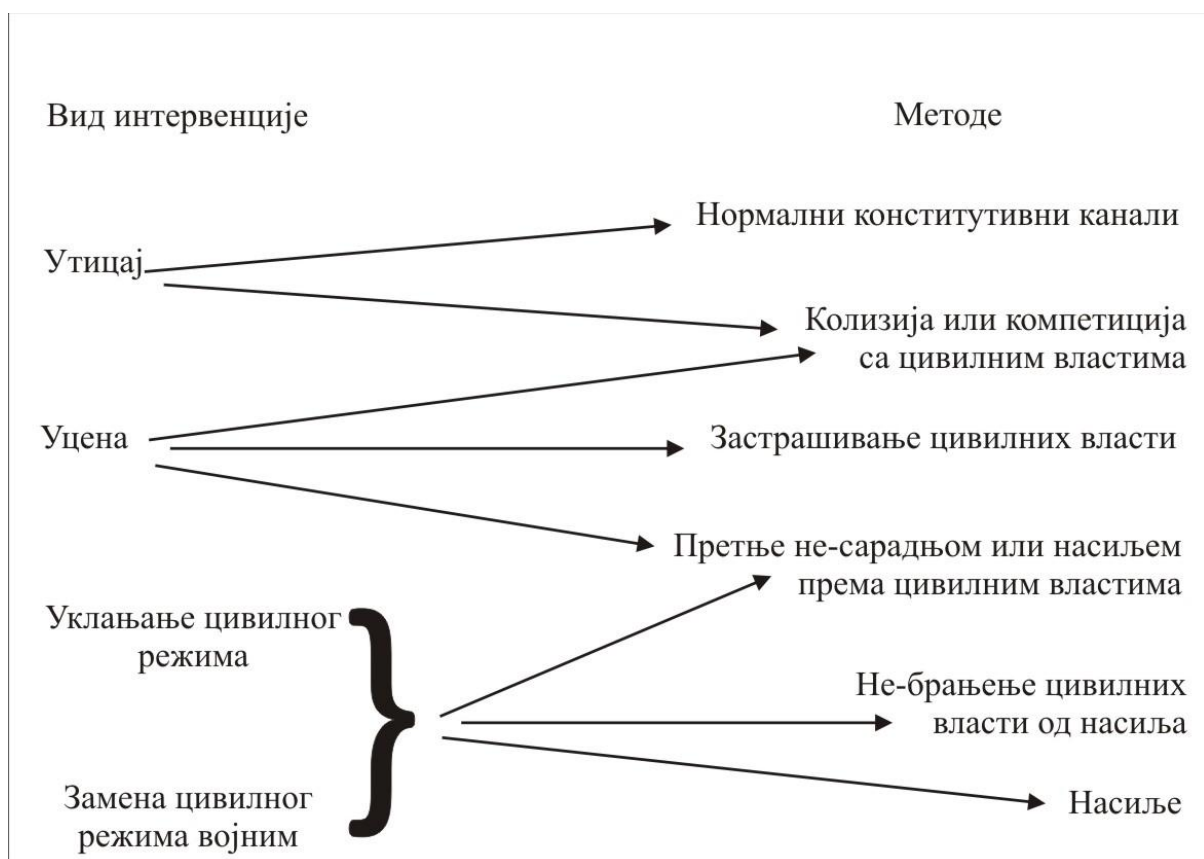
¹⁰⁹ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 138.

Дијаграм 1: Однос нивоа политичке културе и нивоа интервенције оружаних снага у политици¹¹⁰

Уочава се да интервенција може имати четири нивоа: утицај, уцену, уклањање цивилног режима и замену цивилног режима војним. Ови нивои се постижу одређеним карактеристичним методама, појединачним, или у коњункцији са другим. Методе су:

- Нормални конститутивни канали,
- Колизација и/или конкуренција са цивилним властима,
- Заstraшивање цивилних власти,
- Претње престанком сарадње или насиљем према цивилним властима,
- Небрањење цивилних власти од насиља и
- Насиље.¹¹¹

Сваки облик интервенције оружаних снага у политици државе собом носи своје методе. Међутим, наведене методе могу бити својствене и различитим нивоима интервенције, као што се може уочити у следећем дијаграму:

¹¹⁰ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 139.

¹¹¹ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 139.

Дијаграм 2: *Методe које користе различити видови интервенције оружаних снага у политици*¹¹²

У свим државама којима владају цивили, оружане снаге могу покушати да *утичу* на властодршце да замене своју тачку гледишта војном тачком гледишта. *Притисци и уцене* чине претње физичком принудом или непослушношћу, и за разлику од утицаја, они су неконститутивни. *Претње*, осим физичком силом могу бити и стварањем политичких потешкоћа за владу – побуђивањем законодавног или јавног мњења против владе, што може довести до њеног пада. У неким околностима ово се може сматрати и максималном екстензијом *утицаја* оружаних снага.¹¹³

Уклањање цивилног режима или његова замена војним може се извести на три начина:

- Први је већ наведен – претњом побуне или одбијањем одбране режима од његових противника. Ово може истовремено бити и техника *уцене*, али и техника *уклањања* или *замене* цивилног режима војним.¹¹⁴
- Други начин је одбијање одбране владе од грађанских немира.
- Трећи и коначни начин подразумева употребу насиља или претњу употребом насиља и назива се **државни удар**.¹¹⁵ О врстама и осталим карактеристикама ове појаве биће речи у наставку и наредним поглављима овог рада.

1.2. Појам државног удара

Почивши Анвар Садат је једном приликом приметио да *је опасно играти се са оружаним снагама. То је јединствена организација, која је добар слуга, али зао господар*.¹¹⁶ Као што смо већ напоменули, готово све државне ударе изводе оружане снаге, па ћемо се у наставку рада највише бавити њима, као извршиоцима државног удара. Али, пре тога, покушаћемо да опишемо појаву државног удара, са својим карактеристикама и индикаторима, као и појаву *замке државног удара*. Затим ћемо представити значајније теоријске приступе дефиницији државног удара и покушати да одредимо најпрецизнију дефиницију. Појам државног удара треба омеђити другим појавама насилне смене власти, па ћемо га упоредити са појавама побуна, грађанских ратова, интервенција, револуција и других. У досадашњој теорији државних удара искристалисала се и њихова категоризација на шест основних врста и седам подврста,

¹¹² Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 140.

¹¹³ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 141.

¹¹⁴ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 151.

¹¹⁵ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 153.

¹¹⁶ Omoigui N. A. "On the Question of Preventing Coups in Nigeria", http://www.waado.org/nigerian_scholars/archive/debates/constitution/omoigcoup.html , asp. 31.08.2013.

које ћемо описати у наставку рада. Посебну пажњу посвећујемо актерима државног удара – лицима из структура власти и лицима изван власти. Покушаћемо да објаснимо њихове међусобне односе, али и да их разврстамо као непосредне извршиоце на припаднике оружаних снага, затим припаднике полицијских и паравојних снага, и плаћенике. На крају овог поглавља, разврстаћемо и описати најважније узроке државних удара, као и предуслове да би се они могли догодити. Анализом узрока и детекцијом предуслова државног удара могуће је градити стратегије превенције државних удара, којима ћемо се бавити у поглављу 5.

1.2.1. Појава државног удара

Француски израз ***coup d'état*** значи *изненадни удар на државу* и датира из 1646. године. Међутим, државни удари су постојали много пре него што су добили име. Калигула, Клаудије и Јулије Цезар су само тројица од многих римских императора, који су дошли на власт или свргнути са ње на леђима војног удара. Од деветнаестог века, државни удари су постали добро утврђено средство постизања онога што данас зовемо *променом режима*. Заиста, у неким земљама, државни удари су чешћа појава од владиних избора. На пример, у Парагвају је било 45 покушаја (успешних и неуспешних) државног удара у последњих сто година. Парагвај је превазишла Боливија, са око две стотине покушаја државних удара од како је стекла независност од Шпаније у 1825. години. Данас, у погледу учесталости државних удара, Африка је озбиљан ривал Централној и Јужној Америци.¹¹⁷

Израз **државни удар** (***coup d'état***) или једноставно **удар** се врло често погрешно користи као општи назив, при чему се не прави пуно разлике између његовог суштинског значења и нпр. израза *coup de force*, као и појава попут војне побуне, побуне, револуције и др.¹¹⁸ Државни удар је, пре свега, инхерентно деструктиван политички акт. Ниједан познати облик владавине није апсолутно имун на државне ударе, али многи аутори се слажу да парламентарни системи имају предности у погледу преживљавања.¹¹⁹

Према последицама, као важнији историјски примери државних удара могу се означити: Кромвелов 1653., Наполеонов 1799., Луја Бонапарте 1891., Примо де Ривере 1923. и државни удар Пилсудског 1926. године.¹²⁰

Државни удари се уопште сматрају фундаментално недемократским.¹²¹ Под демократијом Хебдич и Конор подразумевају систем владавине, у којој народ *мисли* да

¹¹⁷ Hebditch D., Connor K. "How to Stage a Military Coup: From Planning to Execution", Skyhorse Publishing, New York, New York, USA, 2009., стр. 9.

¹¹⁸ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 154.

¹¹⁹ O'Connor T. "Coup D'Etat African Pattern" <http://www.drtoconnor.com/3160/3160lect07.htm> , asp. 31.08.2013.

¹²⁰ Симеуновић Д. „Државни удар као војно-политички феномен“, Војно дело, vol.44., бр.3., Београд, 1992., стр. 119.

држи врховну моћ, кроз систем репрезентације који уобичајено укључује периодично одржавање слободних избора.¹²²

Мотивација, која стоји иза *пуча* (Хебдич и Конор не праве разлику између пуча и државног удара уопште), који је еквивалентни швајцарско-немачки израз, је увек похлепа, експлоатација, патриотизам или пожуда за моћи. Према овој двојници аутора, то је обично комбинација моћи, похлепе и експлоатације, маскираних као патриотизам.¹²³

Изненадно одлучујуће егзерцирање силе у политици, посебно насилно збацавање или смена постојеће владе од стране мале групе је добро осмишљен опис простог израза *државни удар*.¹²⁴ Хебдич и Конор сматрају Лутвакову дефиницију државног удара (*инфилтрација малог, али критичног сегмента државног апарата, који се онда користи да уклони контролу владе над остатком апарата*) неадекватном, не зато што наглашава потребу идентификације (и заузимања) кључних контролних центара владе, већ зато што уклања димензију насиља и отвара могућност за постојање тзв. невојних државних удара. Пошто су овакве појаве изузетно ретке, ова два аутора их уопште и не разматрају. Они највећу дистинкцију повлаче између интерно подстакнутих државних удара и оних који су иницирани у мањим страним државама од стране моћних нација. То се може уочити анализом највећих корисника оваквих догађаја; ко ће највише профитирати од тога или ко ће *прогледати кроз прсте*, ко има интерес да заштити пучисте (било да је тај интерес нафта или банане)? Екстерно подржавани државни удари се сматрају алтернативом пуне инвазије на односну земљу. Много су ефективнији у односу на трошкове, производе мање мртвих војника армије спонзора (што не узнемирава гласаче из земље спонзора) и не постоји потреба за укључивање у наред после промене власти.¹²⁵

Иако је државни удар израз стар преко три и по века, изводљивост модерног државног удара потиче од компаративно скоријег развоја: успона модерне државе са њеном професионалном бирократијом и постојање сталних оружаних снага. Раст модерне бирократије има две импликације, које су круцијалне за изводљивост државног удара: развој јасне дистинкције између сталне машинерије државе и политичког вођства, и чињеница да, као већина великих организација, бирократија има структурисану хијерархију са дефинисаним ланцем команде. Циљ је да се одвоје стални запослени у држави од политичког вођства.¹²⁶ Јавна служба, политичко вођство и бирократија модерне државе могу и даље бити повезани етничким везама, али каква год да је природа тих веза, такве групе су обично довољно велике да би биле инфилтриране од

¹²¹ Hebditch D., Connor K. "How to Stage a Military Coup: From Planning to Execution", Skyhorse Publishing, New York, New York, USA, 2009., стр. 10.

¹²² Hebditch D., Connor K. "How to Stage a Military Coup: From Planning to Execution", Skyhorse Publishing, New York, New York, USA, 2009., стр. 11.

¹²³ Hebditch D., Connor K. "How to Stage a Military Coup: From Planning to Execution", Skyhorse Publishing, New York, New York, USA, 2009., стр. 12.

¹²⁴ Hebditch D., Connor K. "How to Stage a Military Coup: From Planning to Execution", Skyhorse Publishing, New York, New York, USA, 2009., стр. 23.

¹²⁵ Hebditch D., Connor K. "How to Stage a Military Coup: From Planning to Execution", Skyhorse Publishing, New York, New York, USA, 2009., стр. 24.

¹²⁶ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 3.

стране завереника.¹²⁷ Лутвак се слаже са Малапартеом у томе да је државни апарат *машина*, која ће се у нормалним околностима понашати на сасвим предвидив и аутоматски начин. Државни удар функционише тако што експлоатише предности оваквог *машинског* понашања. Приметно је да у неким државама, које су добро организоване, *машина* је довољно софистицирана да употребљава дискрецију у наређењима која извршава, према постојећој концепцији онога што је *исправно*. Ово је случај у неким развијеним друштвима и у таквим околностима државни удар је јако тешко извести. У одређеном броју држава бирократија је тако мала, да је апарат исувише једноставан и исувише интимно везан са политичким вођством, што га чини погодним за државни удар. Већина држава, пак, је између ова два екстрема; са *машином* која је истовремено велика и несофистицирана.¹²⁸ Насилни методи се, уопште, користе онда када су легални методи обезбеђивања промене власти бескорисни јер су исувише ригидни или нису довољно ригидни.¹²⁹

Организациона претходница државног удара је постојање конспирације. Конспирација представља посебан облик организације, метода рада и комуницирања међу члановима друштва, друштвеним групама, институцијама и покретима, чија је битна особеност тајност и илегалност. Нарочито је важна у раду обавештајних, контраобавештајних и криминалистичких служби, код опозиционих, побуњеничких и револуционарних покрета.¹³⁰ Сваки облик масовности може угрозити конспиративност као основни предуслов функционисања завереничке групе или организације. У зависности од степена тајности и међусобног поверења завереника, зависи ток, али и коначан исход завереничке акције.¹³¹ Према томе, **завера** се дефинише као *организована конспиративна акција, коју са циљем остварења тајно договореног и брижљиво припреманог плана, тајно или јавно изводе одабрани и у завереничку групу или организацију чврсто повезани актери завере*.¹³²

Државни удари су још од давнина па све до данашњих дана представљали политичку реалност и један од најефикаснијих видова нелегалног преузимања власти. Суштина државног удара своди се на успостављање политичко-економске и војнобезбедносне доминације у унутарполитичким и међународним односима. Феномен државног удара третиран је и кроз кохезионост политичких, војних и обавештајно-безбедносних структура у извођењу превратничке акције, са акцентом на њиховом конспиративном и завереничком деловању. Државни удар може допринети преливању конфликта у одређеним подручјима. То никада није акт моћи и израз воље једног човека, нпр. лидера превратничке акције, већ представља облик колективно вођене и реализоване војнополитичке активности у којој сваки од завереника има сопствене интересе за

¹²⁷ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 5.

¹²⁸ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 6.

¹²⁹ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 8.

¹³⁰ Бошковић М. према Парезановић М. „Државни удар као један од модалитета нелегалне политичке борбе“, Војно дело, vol. 63., бр.3, Београд, 2011., стр. 103.

¹³¹ Парезановић М. „Државни удар као један од модалитета нелегалне политичке борбе“, Војно дело, vol. 63., бр.3, Београд, 2011., стр. 105.

¹³² Симеуновић Д. према Парезановић М. „Државни удар као један од модалитета нелегалне политичке борбе“, Војно дело, vol. 63., бр.3, Београд, 2011., стр. 106.

учешће у њој.¹³³ Државни удар, као једна од форми политичког удара, представља специфичан облик војнополитичке акције, који је после Другог светског рата био релативно чест облик преузимања власти у већини земаља у развоју.¹³⁴

1.2.1.1. Карактеристике државног удара

*Када влада не успе да обезбеди потребе становништва, она постаје ирелевантна и народ ће направити изборе обликоване сопственим непосредним потребама за опстанак.*¹³⁵

- Прва карактеристика државног удара је **примећена корупција владе**. Кључни део ње је перцепција из угла народа и/или оружаних снага да је влада корумпирана. У том случају, народ или ради путем других изабраних званичника ка ангажовању оружаних снага да предузму неопходне мере, или оружане снаге, делујући као представници народа, дејствују саме.¹³⁶

- Друга карактеристика је **економски пад и/или неравнотежа** у оквиру националне државе. Нестабилност експортних зарада је подстицајна за државне ударе јер ствара проблеме и за економију и за друштво, за шта се може директно кривити влада. Економски пад, наглашен растућом незапосленošћу и инфлацијом ствара велике бриге унутар народа и оружаних снага, те је стога култивисан у снажну жељу за уклањањем вођства.¹³⁷

- Трећа уобичајена карактеристика су **разилазеће идеологије**, у којима личне аспирације и жеље вођства нису више у складу са народним.¹³⁸

- Четврта и последња карактеристика је **војно поштовање**, у ком народ види оружане снаге као врлинску и репрезентативнију организацију од постојеће владе. Докле год народ делује кроз оружане снаге, оне делују на своју руку, када се и јавља државни удар.¹³⁹

¹³³ Парезановић М. „Државни удар као један од модалитета нелегалне политичке борбе“, Војно дело, vol. 63., бр.3, Београд, 2011., стр. 100.

¹³⁴ Парезановић М. „Државни удар као један од модалитета нелегалне политичке борбе“, Војно дело, vol. 63., бр.3, Београд, 2011., стр. 102.

¹³⁵ McCrea M. “Coups Prevention: A Critical Ingredient of Nation-Building Operations”, United States Army War College, Carlisle Barracks, Pennsylvania, USA, 2010., стр. 10.

¹³⁶ McCrea M. “Coups Prevention: A Critical Ingredient of Nation-Building Operations”, United States Army War College, Carlisle Barracks, Pennsylvania, USA, 2010., стр. 10.

¹³⁷ McCrea M. “Coups Prevention: A Critical Ingredient of Nation-Building Operations”, United States Army War College, Carlisle Barracks, Pennsylvania, USA, 2010., стр. 10.

¹³⁸ McCrea M. “Coups Prevention: A Critical Ingredient of Nation-Building Operations”, United States Army War College, Carlisle Barracks, Pennsylvania, USA, 2010., стр. 11.

¹³⁹ McCrea M. “Coups Prevention: A Critical Ingredient of Nation-Building Operations”, United States Army War College, Carlisle Barracks, Pennsylvania, USA, 2010., стр. 12.

Табела 1: Карактеристике државног удара према степену ризика од државног удара¹⁴⁰

Карактеристика	Низак ризик	Средњи ризик	Високи ризик
<i>Спозната корупција владе</i>	Влада се сматра репрезентом народа	Неке политичке партије или етничке групе нису добро репрезентоване	Индикатори да је фокус владе само на владиним званичницима
<i>Економски пад и/или неравнотежа</i>	Стабилна државна економија показује раст или потенцијални раст	Стагнантна економија	Напрегнута економија која показује знаке колапса
<i>Разилазеће идеологије</i>	Владини званичници деле иста гледишта као и народ	Мали до средњи анти-владини протести	Средњи до велики анти-владини протести
<i>Војно поштовање</i>	Народ верује влади и оружаним снагама	Народ има више вере у оружане снаге него у владине званичнике	Оружане снаге једине обезбеђују потребе народа

Из разлога који имају везе са географијом изградње империја, многи државни удари се дешавају у тропским подручјима.¹⁴¹

Данас се државни удари најчешће јављају у Африци. Велс мисли да је то из три разлога:

✓ **Колонијална прошлост** – политички системи које су колоније наследиле од колонијалних сила.

✓ **Теорија заразе** – утицај државних удара у земљама у окружењу.

✓ **Темпорална теорија** – веровање да су новије независне земље подложније државним ударима.¹⁴²

1.2.1.2. Индикатори државног удара

Постоје и индикатори државног удара. Према Мекреју, први сет индикатора је категорисан као социо-економски и они могу бити:

▪ **Величина популације** – велике популације су најчешће веома диверсификоване, што наглашава тензије између народа и вођства.

▪ **Раст популације** – високи раст популације често ствара велики број младих и, потенцијално ствара њихову незапосленост, што може довести до економске неравнотеже и/или економског пада.

¹⁴⁰ McCrea M. "Coups Prevention: A Critical Ingredient of Nation-Building Operations", United States Army War College, Carlisle Barracks, Pennsylvania, USA, 2010., стр. 12.

¹⁴¹ Hebditch D., Connor K. "How to Stage a Military Coup: From Planning to Execution", Skyhorse Publishing, New York, New York, USA, 2009., стр. 134.

¹⁴² McCrea M. "Coups Prevention: A Critical Ingredient of Nation-Building Operations", United States Army War College, Carlisle Barracks, Pennsylvania, USA, 2010., стр. 12.

- **Урбанизација** – висока стопа урбанизације у сиромашним земљама може индиковати неравнотежу богатства, док висока урбанизација у богатим земљама може бити знак даље модернизације.¹⁴³

- **Централизованост** – економска и транспортна концентрација. У земљама са једним политичким и економским центром је лакше извести државни удар.

- **Функционална писменост** – Велс тврди да су популације са ниским степеном функционалне писмености подложније државним ударима.

- **Распрострањеност мас-медија** – је разумљива сама по себи, јер је једна од првих акција при извођењу државног удара заузимање медијских центара.

- **Економски ниво** – идентификује добробит државе.

- **Економски раст** – идентификује ефективност владе. И економски ниво и економски раст су квантитативне мере и снажни сигнали за потенцијал државног удара; уколико је економски ниво ломљив, са предвиђеним или јављеним нагативним растом.¹⁴⁴

Други сет индикатора су војни индикатори и њих чине:

- **Размера војне партиципације,**
- **Величина оружаних снага,**
- **Величина полицијских снага,**
- **Одбрамбени буџет,**
- **Одбрамбени трошкови и одбрамбена економија.**¹⁴⁵

Табела 2: Однос индикатора државног удара према мерама ризика¹⁴⁶

Индикатор	Низак ризик	Средњи ризик	Високи ризик
Величина популације	Мала	Средња	Велика
Раст популације	Мали или опадајући	Средњи	Велики (млада популација)
Урбанизација	Једнака дистрибуција становништва	Приметан раст урбанизације (транзиторни)	Неједнака дистрибуција становништва
Централизованост	Једнака дистрибуција економске и транспортне инфраструктуре	Економска и транспортна инфраструктура концентрисана на неколико локација	Економска и транспортна инфраструктура високо централизована
Функционална	Висока стопа	Средња стопа	Ниска стопа

¹⁴³ McCrea M. "Coup Prevention: A Critical Ingredient of Nation-Building Operations", United States Army War College, Carlisle Barracks, Pennsylvania, USA, 2010., стр. 13.

¹⁴⁴ McCrea M. "Coup Prevention: A Critical Ingredient of Nation-Building Operations", United States Army War College, Carlisle Barracks, Pennsylvania, USA, 2010., стр. 14.

¹⁴⁵ McCrea M. "Coup Prevention: A Critical Ingredient of Nation-Building Operations", United States Army War College, Carlisle Barracks, Pennsylvania, USA, 2010., стр. 14.

¹⁴⁶ McCrea M. "Coup Prevention: A Critical Ingredient of Nation-Building Operations", United States Army War College, Carlisle Barracks, Pennsylvania, USA, 2010., стр. 15.

писменост	писмености	писмености	писмености
Распрострањеност мас-медија	Не постоји или је независна	Децентрализовани, али контролисани	Централизовани и контролисани
Економски ниво	Јак	Ломљив	Сиромашан
Економски раст	Позитивни	Стагнантни	Негативни
Размера војне партиципације	Ниска сразмера	Средња сразмера	Висока сразмера
Величина оружаних снага	Мала	Средња	Велика
Величина полицијских снага	Мала	Средња	Велика
Одбрамбени трошкови	Мали удео БДП-а	Средњи удео БДП-а	Велики удео БДП-а
Етнички састав – војни	Савршено представљен	Приближно представљен	Неуравнотежено представљен
Етнички састав – политички	Савршено представљен	Приближно представљен	Неуравнотежено представљен

Државне ударе неретко организују и регионалне, и чешће, светске силе, у земљама у којима желе заштитити своје интересе, кроз тајне акције. Тајне акције представљају специфичне тајне операције или активности које се планирају и предузимају под покровитељством владе неке државе, ради остваривања утицаја на стране владе, личности или догађаје, чиме се обезбеђује неопходна подршка реализацији спољнополитичких циљева.¹⁴⁷ Финансирање државних удара или пучева представља отворено мешање у унутрашње ствари других земаља, што је по свим међународним нормама недозвољено. Најпознатију тајну акцију ове врсте извела је СИА, када је успела да се инфилтрира у врхове чилеанске армије и створи у њима стратешке обавештајне позиције и тзв. *политичке пријатеље*.¹⁴⁸ Ово је резултовало крвавим државним ударом под вођством генерала Аугуста Пиночеа, који је збацио председника Салвадора Аљендеа и завео диктатуру. Према томе, државни удар као војно-политички феномен може имати и унутрашњи и међународни карактер. Унутрашњи, будући да се преврат одвија у границама земље и директно не задире у интересе других држава, иако свака насилна промена власти у одређеној држави утиче на формирање нових регионалних односа; међународни карактер, јер у њиховом реализовању учествују и друге земље посредством својих обавештајних служби и других механизма извршне власти, што готово увек доводи до појаве краткотрајних или дуготрајних *међународних криза*.¹⁴⁹

У Африци, завере за државни удар су најчешћи изазов континуитету режима. Кроз ово се огледа чињеница да је типични државни удар много мање штетан за друштво од типичног грађанског рата и много јефтинији за његове протагонисте. Лоша владавина има своје темеље у лошем економском учинку, а лош економски учинак је ендемски на тлу готово целе Африке, у којој се данас, готово искључиво јављају државни удари.

¹⁴⁷ Бајагић М. према Ђорђевић М., Кековић З. „Управљање ризицима у тајним акцијама“, Војно дело, бр. 1., Београд, 2008., стр. 109.

¹⁴⁸ Ђорђевић М., Кековић З. „Управљање ризицима у тајним акцијама“, Војно дело, бр. 1., Београд, 2008., стр. 114.

¹⁴⁹ Парезановић М. „Државни удар као један од модалитета нелегалне политичке борбе“, Војно дело, vol. 63., бр.3, Београд, 2011., стр. 103.

Африка ће се пре ослободити ове пошасте уколико може постићи значајан економски раст, него уколико настави са политичким реформама.¹⁵⁰

1.2.1.3. *Замка државног удара*

Појава која се јавља када се у кратком временском року после државног удара у одређеној земљи јављају сукцесивно нови државни удари назива се **замка државног удара**. Гдину дана после државног удара, ризик од новог државног удара је 185% већи од ризика за десет година протеклих од државног удара, када је опао за 69% у односу на прву годину после удара.¹⁵¹ У првој години после успешног државног удара, постоји вероватноћа од 40% да ће се десети нови државни удар, док земље у којима државног удара није било најмање 36 година, немају скоро уопште изгледа да ће се у њима покушати државни удар.¹⁵² Пошто државни удари легитимизују наредне државне ударе, ако је легитимност једина баријера, можемо наићи на појаву *замке државног удара* – друштва се могу срушити у политичке црне рупе понављајућих промена режима, иницираних од стране оружаних снага.¹⁵³

1.2.2. *Дефиниција државног удара*

Поједини аутори дефинишу државни удар као *нелегалне отворене покушаје од стране оружаних снага из оквира државног апарата да смене актуелну извршну власт*.¹⁵⁴ Има аутора који га дефинишу као заузимање ефективне извршне власти кроз претњу или употребу силе од стране оружаних снага, полиције, домаће наоружане групе, чланова владајуће елите или неке друге гарнитуре домаћих учесника.¹⁵⁵

¹⁵⁰ Collier P., Hoeffler A. "Coups Traps: Why Does Africa Have So Many Coups D'Etat?", Centre for the Study of African Economies, Department of Economics, University of Oxford, Oxford, UK, 2005., стр. 20.

¹⁵¹ Collier P., Hoeffler A. "Military Spending and Risks of Coups D'Etat", Centre for the Study of African Economies, Department of Economics, University of Oxford, Oxford, UK, 2007., стр. 12.

¹⁵² Powell J. M. "Determinants of the Attempting and Outcome of Coups D'Etat"
<http://www.yumpu.com/en/document/view/11712449/determinants-of-the-attempting-and-outcome-of-coups-dactat> , asp. 31.08.2013.

¹⁵³ Collier P., Hoeffler A. "Coups Traps: Why Does Africa Have So Many Coups D'Etat?", Centre for the Study of African Economies, Department of Economics, University of Oxford, Oxford, UK, 2005., стр. 3.

¹⁵⁴ Powell J. M., Thynne C. L. "Coups D'Etat or Coups D'Autocracy – How Coups Impact Democratization 1950-2008", http://www.uky.edu/~clthyn2/thyne_powell_FPA2013.pdf , asp. 31.08.2013.

¹⁵⁵ Goemans H., Marinov N. "Coups and Democracy", Cambridge University Press, Cambridge, UK, 2013., стр. 4.

Има и аутора који државни удар дефинишу као изненадно (траје од неколико сати до недељу дана), често насилно збацавање владе од стране мале групе оружаних снага, полиције или безбедносних снага.¹⁵⁶

На Западу преовладава дефиниција да је државни удар изненадно, често насилно, збацавање постојеће владе од стране мале групе, које често резултира војном владом. Државни удар је различит од револуције у томе што је револуција предузета од стране великог броја људи, који раде за основну социјалну, економску и политичку промену.¹⁵⁷

Самфорд дефинише државни удар као појаву *када оружане снаге или њихов део искористи своју моћ принуде против врха државе, успостави своју власт и остатак државе прима наређења од новог режима.*¹⁵⁸ Академска дискусија се примарно центрирала на дефинисање државног удара у терминима мета, извршилаца, тактике, успеха или неуспеха. Многи научници се не слажу у томе да ли је мета државног удара цела влада или само особа на њеном челу. Такође, не слажу се ни у томе да ли извршитељи државног удара могу бити само оружане снаге или они могу укључивати било који учествујући део државног апарата (нпр. безбедносне службе, цивилне чланове владе итд.) Такође, један број научника се не слаже у томе да ли је само државни удар нелегалан или дефиниција треба да укључи и завере за државни удар и *гласине о заверама.*¹⁵⁹

Фајнер означава државни удар као *запоседање моћи у оквиру постојећег система.* По његовом мишљењу, то је техника цудоа, у којој се противничке предности у тежини и равнотежи претварају у оружја против њега. *Државни удар се састоји у инфилтрацији малог, али критичног сегмента државног апарата, који се после тога користи да би уклонио владу из позиције контроле остатка.*¹⁶⁰ Лутвак преузима Фајнерову дефиницију државног удара, али га и ближе карактерише: Државни удар није обавезно потпомогнут интервенцијом народних маса, што би без сумње олакшало преузимање власти. Друга је одлика државног удара што није обавезно везан само са једнозначном политичком оријентацијом. Револуције су обично *левичарске*, док су *пуч* и *пронунциаменто* обично иницирани од снага десног крила. Државни удар уопште је политички неутралан и нема претпоставки да ће се одређена политика пратити одмах после заузимања власти. Према томе, питање је шта као инструмент моћи омогућава запоседање контроле над државом? Лутвак сматра да моћ долази од саме државе.¹⁶¹

Различите форме преузимања власти у одређеној структури, које нису у одговарајућој сагласности са важећим концептом преузимања и нормом, односно садржином норме, друштва, институције, организације или важећим моралним кодексом одређеног

¹⁵⁶ Ben Barka H., Ncube M. "Political Fragility in Africa: Are Military Coups D'Etat a Never-Ending Phenomenon?", African Development Bank, Tunis, Tunisia, 2012., стр. 3.

¹⁵⁷ McCrea M. "Coups Prevention: A Critical Ingredient of Nation-Building Operations", United States Army War College, Carlisle Barracks, Pennsylvania, USA, 2010., стр. 5.

¹⁵⁸ Самфорд Ч. према Varol O. O. "The Democratic Coup D'Etat", *Harvard International Law Journal*, Vol. 3., No. 2., Cambridge, Massachusetts, USA, 2012., стр. 297.

¹⁵⁹ Varol O. O. "The Democratic Coup D'Etat", *Harvard International Law Journal*, Vol. 3., No. 2., Cambridge, Massachusetts, USA, 2012., стр. 298.

¹⁶⁰ Фајнер С. у предговору Luttwak E. "Coups D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969.

¹⁶¹ Luttwak E. "Coups D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 12.

друштва, могу се одредити као **политички удар**. На основу тога, *државни удар* је ужи појам од *политичког удара* и само једна од његових форми.¹⁶² Постоје дефиниције, попут Томсонове, из које се види да је циљ државног удара освајање врховне извршне власти¹⁶³ или Репопортове, која указује на изненадност, илегалност и неке друге, мање значајне облике државног удара.¹⁶⁴ Има аутора који државни удар дефинишу као врсту конспирације, па чак и као њену највишу форму¹⁶⁵, јер државни удар одликује, између осталог, и висок степен конспирације. У нашој литератури се државни удар дефинише као *једна од најкрупнијих операција специјалног рата и форма борбе за одржавање већ постојећих позиција стране силе*, односно као *насилно и противуставно преузимање власти од припадника највишег државног апарата*.¹⁶⁶ Најсвеобухватнију дефиницију дао је Симеуновић:

Државни удар је просторно уско, на центар политичке моћи, односно седиште власти ограничена насилна завереничка војно-политичка акција, коју ради изненадне неуставне, тотално-аберативне промене у позицији носилаца врховне извршне власти у једној земљи планира и у веома кратком временском року изводи ограничен број одабраних актера из редова носилаца државне власти, уз помоћ националних оружаних снага и обавештајних структура, без стварног учешћа или утицаја народних маса, а када су организатори државног удара инострани политички и економски чиниоци, и уз помоћ иностраних обавештајних структура и, ређе, оружаних снага, најчешће и поред измене режима, са израженом тенденцијом опстајања превратничке акције у оквирима постојећег друштвено-политичког уређења, као и његове заштите.¹⁶⁷

При томе се нова политичка, врховна гарнитура формира, по правилу, из редова актера-реализатора државног удара. Државни удар је, дакле, превасходно ***начин насилног превратничког преузимања власти***, а одликује га висок степен организованости релативно малог броја актера-извршилаца као својеврсне елите, искључење маса из акције или изолованост од њих и, најчешће, државно уски циљеви, који се обично свode на измену политичке гарнитуре на врху.¹⁶⁸

Из наведене дефиниције се уочава то да је једна од битних карактеристика државног удара та да не долази до значајних измена државног уређења, односно друштвено-политички односи у земљи у мањој или већој мери остају да функционишу на постојећим основама. Долази до промене владајуће структуре, без корених промена друштвено-политичког система земље, при чему се нова власт конституише из редова извођача државног удара. Као битна карактеристика издваја се и кохезионост

¹⁶² Симеуновић Д. „Државни удар као војно-политички феномен“, Војно дело, vol.44., бр.3., Београд, 1992., стр. 121.

¹⁶³ Томсон В. Р. према Симеуновић Д. „Државни удар као војно-политички феномен“, Војно дело, vol.44., бр.3., Београд, 1992., стр. 121.

¹⁶⁴ Рапопорт Д. Ц. према Симеуновић Д. „Државни удар као војно-политички феномен“, Војно дело, vol.44., бр.3., Београд, 1992., стр. 121.

¹⁶⁵ Хобсбаум Е. Ј. према Симеуновић Д. „Државни удар као војно-политички феномен“, Војно дело, vol.44., бр.3., Београд, 1992., стр. 121.

¹⁶⁶ Ђорђевић О. Ж. према Симеуновић Д. „Државни удар као војно-политички феномен“, Војно дело, vol.44., бр.3., Београд, 1992., стр. 121.

¹⁶⁷ Симеуновић Д. „Државни удар као војно-политички феномен“, Војно дело, vol.44., бр.3., Београд, 1992., стр. 122.

¹⁶⁸ Симеуновић Д. „Државни удар као војно-политички феномен“, Војно дело, vol.44., бр.3., Београд, 1992., стр. 122.

политичких, војних и обавештајно-безбедносних структура у извођењу превратничке акције, са аспектом на њиховом конспиративном и завереничком деловању у циљу насилног освајања врховне власти.¹⁶⁹

1.2.3. Разликовање државног удара од других облика преврата

Државни удар није револуција, нити је герилска кампања, нити једноставна побуна у оружаним снагама. Револуција имплицира масовни устанак против одређене владајуће класе, увод у нови поредак, катастрофични догађај у историји нације. Иако државни удар може бити весник почетка револуције, не постоји ништа *популарно* око њега. То је (или би требало да буде) брза, прецизна операција са циљем уклањања тренутних владара и њихове замене нечијим кандидатом. Разлог због кога је државни удар тако честа појава је зато што је тако брз. Поред тога, чак и успешан револуционарни рат ће отуђити бар део популације и може да резултује озбиљном, дуготрајном штетом за економију, на коју ће ускоро морати да се ослони. Државни удар је, према томе, једноставно средство заузимања власти брзо и ефективно у постојећем оквиру, тако да када се нова власт успостави, она може деловати у постојећем оквиру или почети полако да га мења. Као такав, државни удар фаворизују подједнако и десне и леве снаге.¹⁷⁰

Основу за ова, често идеолошки мотивисана, растрањења у теорији, савремени истраживачи поприлично налазе и у самозваности револуционарне праксе пошто ни данас није нимало неуобичајена одавно позната појава да и они који спречавају револуције, као и они који изводе политичке и државне ударе, проглашавају своје радње у домену текуће политике за револуцију, тежећи очигледно пуком заклањању иза овог термина кроз искоришћење његове популарности у одређеним друштвеним слојевима сопствене средине, односно центрима политичке моћи ван ње.¹⁷¹

Румел дефинише револуцију као *сваку нелегалну или принудну промену водеће владајуће елите, сваки одговарајући покушај или свака успешна или неуспешна побуна, чији је циљ стицање независности од централне владе.*¹⁷²

Петер Валдман под револуцијом подразумева *брзу и темељну промену владајуће и друштвене структуре једне државе или држави сличне творевине*¹⁷³, а Нојман брзу

¹⁶⁹ Парезановић М. „Државни удар као један од модалитета нелегалне политичке борбе“, Војно дело, vol. 63., бр.3, Београд, 2011., стр. 103.

¹⁷⁰ Ferguson G. „Coup D’Etat: A Practical Manual“, Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 13.

¹⁷¹ Симеуновић Д. „Државни удар или револуција – реконструктивни оглед о насиљу и револуцији“, Симтраде, Београд, 1991., стр. 12.

¹⁷² Румел, Р. Ј. према Симеуновић Д. „Државни удар или револуција – реконструктивни оглед о насиљу и револуцији“, Симтраде, Београд, 1991., стр. 12.

¹⁷³ Валдман, П. према Симеуновић Д. „Државни удар или револуција – реконструктивни оглед о насиљу и револуцији“, Симтраде, Београд, 1991., стр. 16.

фундаменталну измену у политичкој организацији, друштвеној структури, економској контроли својине и преовлађујућим митовима друштвеног поретка, дакле, измену која указује на велики прекид у иначе континуираном развоју. Ово омогућује разликовање револуције од државног удара.¹⁷⁴ За Семјуела Хантингтона је револуција чин рушења старих политичких институција, које нису могле да апсорбују потребу свих друштвених група за учешћем у политици, чин који изводе оне друштвене снаге, које нису укључене у политички систем.¹⁷⁵

Лутвак карактерише револуцију *извођеном некоординисаним народним масама, чији је циљ промена социјалних и политичких структура, осим стварних личности из политичког вођства*. Многи државни удари се намерно погрешно називају револуцијама, због импликације да је промену извео *народ*, пре него групаца завереника.¹⁷⁶

Оно што једну политичку револуцију, већ по овом критеријуму, уколико је строго испоштован, а пример елабориран, одваја од државног удара или контрареволуције, јесте то што она као прво, није метод освајања власти већ измена начина владавине и то таква да, иако у креативно мењајућем квалитету ограничена није корак уназад већ доноси собом неки степен прогреса, неку прогресивну новину иако са ограниченим дометом распрострањавања и понајчешће само у сфери политичког живота.¹⁷⁷

Постоји консензус међу ауторима, што се тиче разликовања државног удара од *побуне* или *револуције*. Државни удар *увек укључује мали број актера*, док револуција подразумева укључивање великог броја људи. Са друге стране, побуна означава заверу за одбијање наређења претпостављених и најчешће се дефинише као војни преступ, док државни удар означава изненадно збацивање власти најчешће од војних снага.¹⁷⁸

Називање државног удара *револуцијом одозго*, веома често је у употреби и израз *дворска револуција*, или само *насилна револуција*.¹⁷⁹ Сам чин освајања власти од стране револуционарних снага је једно, револуционарна акција, односно револуција, нешто друго, што се не поклапа са државним ударом нити садржински, нити квантитативно-квалитативно, те се не може ставити знак једнакости између сваке акције коју изведу снаге које теже остварењу револуције и револуционарне акције, односно истинске револуције, као много ширег појма од револуционарне акције. Зато је правилније рећи да је државни удар *метод освајања политичке власти* који може бити кориштен и у оквиру реализације политичке, а тиме, потенцијално-следствено, и социјалне револуције, уколико је та политичка револуција почетна фаза остваривања

¹⁷⁴ Нојман С. према Симеуновић Д. „Државни удар или револуција – реконструктивни оглед о насиљу и револуцији“, Симтраде, Београд, 1991., стр. 16.

¹⁷⁵ Хантингтон С. П. према Симеуновић Д. „Државни удар или револуција – реконструктивни оглед о насиљу и револуцији“, Симтраде, Београд, 1991., стр. 17.

¹⁷⁶ Luttwak E. “*Coup D’Etat: A Practical Handbook*”, Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 9.

¹⁷⁷ Симеуновић Д. „Државни удар или револуција – реконструктивни оглед о насиљу и револуцији“, Симтраде, Београд, 1991., стр. 21.

¹⁷⁸ O’Connor T. “*Coup D’Etat African Pattern*” <http://www.drtoconnor.com/3160/3160lect07.htm> , asp. 31.08.2013.

¹⁷⁹ Симеуновић Д. „Државни удар као војно-политички феномен“, Војно дело, vol.44., бр.3., Београд, 1992., стр. 137.

социјалне.¹⁸⁰ Политичка револуција која је започета државним ударом, по правилу, нема довољно револуционарне моћи и наклоности маса да се настави као социјална револуција. У вези с наклоношћу маса према превратницима, историјска пракса је одавно потврдила правило да без ње превратничкој гарнитуре нема опстанка на власти, те сада сваком припремљеном државном удару претходи борба за наклоност маса, или барем процена о могућој наклоности превретничкој, као новој владајућој структури услед изразите ненаклоности маса старој, због својеврсног негативног легитимитета, односно постојања сагласности народа за промену, која не мора чак бити ни јасно дефинисана.¹⁸¹

Државни удар се разликује од побуне у следећем: Баријере изводљивости, са којима се суочава побуна су углавном материјалне – побуњеници покушавају да дођу у посед наоружања и да финансирају хиљаде војника. Државни удар нема тих потешкоћа и, изнад свега, баријере државног удара су ниже него код побуне. Међутим, државни удари се суочавају са следећом баријером: лојалношћу армије, која се постиже или свешћу да је изазивање те лојалности нелегитимно, или кооптирањем оружаних снага у бенефиције моћи.¹⁸² Незадовољство које је базирано на искључењу неког дела друштва из моћи и њених плодова је вероватније да ће пре мотивисати побуну, него државни удар: они који су искључени из бенефиција моћи су мало вероватно укључени у армију. Заиста, у оној мери у којој влада развија политику секционалне редистрибуције, она ће фаворизовати групу која је доминантна у армији, тако да сама политика која повећава ризик од побуне може смањити ризик од државног удара. Изводљивост побуне зависи пре од радикално различитих фактора него код државног удара. Побуна захтева стварање приватне војске, која ће се најчешће морати финансијски издржавати током неколико година. Државни удар не захтева *такве* и *толике* финансијске ресурсе, пошто вође државног удара користе владину армију.¹⁸³

Грађански рат је оружани сукоб између елемената националних оружаних снага, који води смењивању владе. Овај термин је непопуларан.¹⁸⁴ Грађански рат је могући исход неуспешног државног удара.

Рат за национално ослобођење се разликује од државног удара по томе што је циљ овог облика унутрашњег конфликта успостављање противничке државне структуре, а не заузимање власти у оквиру државе. Ове алтернативне државне структуре могу бити политички или етнички утемељене.¹⁸⁵

¹⁸⁰ Симеуновић Д. „Државни удар као војно-политички феномен“, Војно дело, vol.44., бр.3., Београд, 1992., стр. 138.

¹⁸¹ Симеуновић Д. „Државни удар као војно-политички феномен“, Војно дело, vol.44., бр.3., Београд, 1992., стр. 139.

¹⁸² Collier P., Hoeffler A. “Coups Traps: Why Does Africa Have So Many Coups D’Etat?”, Centre for the Study of African Economies, Department of Economics, University of Oxford, Oxford, UK, 2005., стр. 3.

¹⁸³ Collier P., Hoeffler A. “Coups Traps: Why Does Africa Have So Many Coups D’Etat?”, Centre for the Study of African Economies, Department of Economics, University of Oxford, Oxford, UK, 2005., стр. 6.

¹⁸⁴ Luttwak E. “Coups D’Etat: A Practical Handbook”, Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 9.

¹⁸⁵ Luttwak E. “Coups D’Etat: A Practical Handbook”, Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 11.

Војна интервенција није државни удар, али државни удар може укључивати војну интервенцију, или као подршку, или против пучиста.¹⁸⁶ Постоји дистинктна линија између директне војне интервенције и спољног спонзорства државног удара у односној земљи. Војна интервенција је *учтив* начин да се каже да су војне снаге једне земље извршиле инвазију на другу, суверену земљу. Са друге стране, спонзорисани државни удар је тајна операција, која користи унутрашње оружане снаге. Било која екстерна подршка може бити у виду плаћеника или трупа из суседне земље (која је, такође, клијент-држава спонзоришућој земљи). Спонзорство најчешће долази у виду оружја, обавештајних података, обуке и новца.¹⁸⁷

1.3. Врсте државног удара

Државни удари имају више облика и подоблика. Разликују се у погледу врсте завере, планирања, вођства, актера и последица. Првобитно је Хантингтон 1957. године класификовао три основне врсте државних удара – **пробојни, чуварски и вето државни удар**, али су током година категорисани и други типови и подтипови.¹⁸⁸ И Хебдич и Конор прате ову поделу.¹⁸⁹ Поред наведених, бавићемо се и **државним ударом одозго, плаћеничким државним ударом и пучем** (и његовим подобликом **куартелацом**). До сада се у преовлађујућој академској литератури могу разликовати и подтипови ***golpe de estado, pronunciamiento, бескрвни*** и ***крвави државни удар***, као и ретки ***лажирани*** и ***ненамерни*** државни удар. Међутим, најконтроверзнију подврсту чини тзв. **демократски државни удар**, који је плод новије, *постхладноратовске* теорије државних удара и, с обзиром на то да такви концепти фигурирају у академској литератури о државним ударима после Хладног рата, њиме ћемо се посебно позабавити. У наставку ћемо описати основне врсте и подврсте, које преовлађују у досадашњим теоријама државног удара.

1.3.1. Пробојни државни удар

Пробојни државни удар – У оваквом типу државног удара, припадници оружаних снага, најчешће подофицири и нижи официри, револуционарно расположени, збацују

¹⁸⁶ Hebditch D., Connor K. “How to Stage a Military Coup: From Planning to Execution”, Skyhorse Publishing, New York, New York, USA, 2009., стр. 37.

¹⁸⁷ Hebditch D., Connor K. “How to Stage a Military Coup: From Planning to Execution”, Skyhorse Publishing, New York, New York, USA, 2009., стр. 116.

¹⁸⁸ Хантингтон С. према О’Connor Т. “Coups D’Etat African Pattern” <http://www.drtoconnor.com/3160/3160lect07.htm>, asp. 31.08.2013.

¹⁸⁹ Hebditch D., Connor K. “How to Stage a Military Coup: From Planning to Execution”, Skyhorse Publishing, New York, New York, USA, 2009., стр. 24.

владу и стварају нову бирократску елиту. Овај тип државног удара може укључивати и побуну у којој су виши официри лишени команде. Ово је најређи тип државног удара и најтежи за организацију. Јавио се у Египту 1952., Турској 1960., Либији 1969., Португалу 1974. и Либерији 1980. године...¹⁹⁰ Хебдич и Конор наглашавају појаву да један мањи део побуњених регуларних снага збацује традиционалну успостављену владу у оваквој врсти државног удара.¹⁹¹

1.3.2. *Чуварски државни удар*

У *чуварском државном удару* један (или, ретко, више) виших или високих официра преузима власт, наводећи потребу за ефикасношћу, националном безбедности и елиминацијом корупције. Западни теоретичари га називају и *државним ударом музичких столица*. Ово је врло чест појавни облик државног удара. Овакав државни удар најчешће не изазива никакве промене у структури моћи. Вођа државног удара наглашава да је такав потез само привремено нужно зло. Државни удари у Пакистану 1977. и 1999. од стране Мухамеда Зиа Ал Хака, односно, Первеза Мушарафа, као и државни удари у Турској 1971. и 1980. године припадају овој врсти. Овакви државни удари су најчешће и *бескрвни*, а карактерише их и појава *замке државног удара*, где се власт наизменично смењује од војне ка цивилној итд.¹⁹²

И Хебдич и Конор наглашавају да овакви државни удари не изазивају фундаменталне промене у социо-економској структури.¹⁹³ Према њима, оваква врста државног удара се најчешће јављала у Латинској Америци.¹⁹⁴

Када се исход политике *status-a quo* удаљава од преференција просечног гласача, могуће је да се јави *чуварски државни удар* – војска преузима власт од корумпиране и неподесне цивилне администрације, са обећањима повратка изборима после реформисања система. У таквим случајевима, акције оружаних снага су поздрављене популарним ентузијазмом, као и обећање да ће се одржати избори после чистке политичара.¹⁹⁵

¹⁹⁰ Хантингтон С. према О'Коннор Т. "Coups D'Etat African Pattern" <http://www.drtoconnor.com/3160/3160lect07.htm>, asp. 31.08.2013.

¹⁹¹ Hebditch D., Connor K. "How to Stage a Military Coup: From Planning to Execution", Skyhorse Publishing, New York, New York, USA, 2009., стр. 24.

¹⁹² Хантингтон С. према О'Коннор Т. "Coups D'Etat African Pattern" <http://www.drtoconnor.com/3160/3160lect07.htm>, asp. 31.08.2013.

¹⁹³ Hebditch D., Connor K. "How to Stage a Military Coup: From Planning to Execution", Skyhorse Publishing, New York, New York, USA, 2009., стр. 27.

¹⁹⁴ Hebditch D., Connor K. "How to Stage a Military Coup: From Planning to Execution", Skyhorse Publishing, New York, New York, USA, 2009., стр. 28.

¹⁹⁵ Goemans H., Marinov N. "Coups and Democracy", Cambridge University Press, Cambridge, UK, 2013., стр. 7.

1.3.3. Вето државни удар

Вето државни удар се јавља када високи официри нареде насилну репресију над демонстрантима или масовним покретом, који покушава да дође на власт, и затим сами официри преузму власт. Карактерише га акција против широке друштвене политичке партиципације. Овакав државни удар је најчешће веома насилан и *крвав*, али су његови покушаји најчешће неуспешни. Најпознатији државни удар овог типа је свргавање чилеанског председника Аљендеа, од стране генерала Пиночеа 1973. године. Јавио се и у Аргентини више пута.¹⁹⁶

Хебдич и Конор сматрају да овакви државни удари збацују популарну изабрану владу, а и они се слажу да са собом носе репресију и крвопролиће.¹⁹⁷

1.3.4. Државни удар одозго

Ако се већ не може говорити о *револуцији одозго*, може се ипак рећи да постоје својеврсни *државни удари одозго*, као форма државног удара у којој врховни носилац власти, обично монарх или шеф државе, настоји да апсолутизује своју власт, односно да је прошири на сферу извршне власти. Уопште, када су извођачи државног удара носиоци највиших државних функција, онда су увек носиоци егzekутивне власти ти који одузимају власт дату носиоцима легислативне власти. За отпочињање те врсте државних удара карактеристично је позивање на вољу (обично незадовољног) народа, који наводно не жели посреднике између себе и *омиљеног владара*, односно политичког вође. Затим следи одстрањивање политичких тела и свих других уставних чинилаца из политичког живота (посебно политичких партија) и, коначно, у фази консолидације, организовање разноврсних, строго контролисаних плебисцитних форми потврђивања превратничког чина као легалног и легитимног, ради доказивања успостављености *харизматског* облика владавине.¹⁹⁸ Државни удар одозго се јавља и када стара власт, смењена на изборима, одбија да напусти позиције моћи. Примери државног удара одозго су удари перуанског председника Фуџиморија 1992. и непалског краља Ђјанендре 2005. године.¹⁹⁹

¹⁹⁶ Хантингтон С. према О'Коннор Т. "Coups D'Etat African Pattern"

<http://www.drtoconnor.com/3160/3160lect07.htm> , asp. 31.08.2013.

¹⁹⁷ Hebditch D., Connor K. "How to Stage a Military Coup: From Planning to Execution", Skyhorse Publishing, New York, New York, USA, 2009., стр. 29.

¹⁹⁸ Симеуновић Д. „Државни удар као војно-политички феномен“, Војно дело, vol.44., бр.3., Београд, 1992., стр. 137.

¹⁹⁹ О'Коннор Т. "Coups D'Etat African Pattern" <http://www.drtoconnor.com/3160/3160lect07.htm> , asp. 31.08.2013.

1.3.5. Плаћенички државни удар

Употреба плаћеника у циљу државног удара потиче из новије историје, али никада није коришћена у великој или развијеној земљи. У свим досадашњим случајевима, плаћеници су дошли из иностранства, или ваздухом, или морем и углавном су имали мало материјалне подршке у односној земљи. Њихова улога је ограничена једноставно на нападање одређених фиксних циљева, као што су председничка палата, полиција, касарна, радио-станице и оружарнице. Оно што је омогућило плаћеничке операције у овим случајевима је чињеница да су све те земље мале и неразвијене, често без оружаних снага уопште. Таква техника не би функционисала на другим местима, са развијенијом економијом, националном инфраструктуром и политичком свешћу становништва.²⁰⁰

У мају 2004. је полиција и армија Венецуеле извршила напад на ранч близу главног града Каракаса, у коме је ухапсила 88 Колумбијаца, прерушених у пољопривредне раднике. Истрага је показала да је венецуеланска незадовољна елита изгубила способност да регрутује јединице домаће армије за своје циљеве, па је одлучено да увезу приватну армију од три хиљаде плаћеника (за потребе државног удара).²⁰¹ Плаћеници Боба Денарда су неколико пута извршили државни удар на Коморским острвима.

1.3.6. Пуч

Лутвак погрешно одређује пуч као облик државног удара који се јавља у ратном или периоду непосредно после рата.²⁰² Међутим, иако се један број пучева и одиграо у ратном, предратном и непосредном послератном периоду, ово није одредница пучева. Пуч има друге, много јасније карактеристике.

Према Симеуновићу, **пуч** је посебно милитантна форма државног удара који изводе искључиво националне оружане снаге, а не плаћеничке или стране интервенционистичке трупе. Значајна карактеристика пуча јесте то да врховну власт обављају војна лица сама, или предоминантно учествују у њеном обављању у оквиру мешовитих војно-цивилних влада. Често су пучистички кругови у директној или индиректној, јавној или тајној спрези са спољним снагама које у том региону имају

²⁰⁰ Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 55.

²⁰¹ Hebditch D., Connor K. "How to Stage a Military Coup: From Planning to Execution", Skyhorse Publishing, New York, New York, USA, 2009., стр. 44.

²⁰² Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 10.

одређене своје интересе. Пучем долазе на власт људи ван владајућих структура.²⁰³ Као основни, могу се одредити следећи облици пучистичке владе:

❖ **Чисто војно вођство** – након извођења пуча, неограничена политичка власт остаје у рукама националне армије, односно официра пучиста. Уобичајени назив за такву владајућу гарнитуру је *хунта*.²⁰⁴

❖ **Комбинација вођа пуча и малог броја оданих цивила** – чланова владе, који су, и поред привржености строго контролисани и веома зависни од воље војних кругова у доношењу било каквих одлука.²⁰⁵ (О облицима владе који проистичу из државних удара биће више речи у одељку „Последице успешног државног удара – политичке“).

Техника извођења пуча је истоветна с техником осталих државних удара, а актери су углавном виши, средњи, нижи и, ређе, високи војни кругови. За разлику од устаљених форми државног удара, након већине пучева армија ригорозније контролише друштвену ситуацију и често преузима улогу и задатке полиције. Уобичајени пратилац успешног пуча је тотална цензура, као и забрана деловања свих партија друштва. Пуч је посебно распрострањен у земљама Јужне Америке, где као *pronunciamento (golpe de estado)* припада већ традиционалном арсеналу колоквијалне политичке семантике, а изразит је и у историји Балкана. Без обзира на то колико је начелно везиван за земље у развоју, пуч није немогућа, ни непозната појава у савременој европској политичкој пракси.²⁰⁶

Као повод за пуч се најчешће наводи потреба за успостављањем реда, мира и сигурности у земљи, док су стварни узроци најчешће садржани у потреби да се заштите интереси владајуће класе, чије остваривање постојећа влада није довољно обезбеђивала. Међутим, пуч је специфична форма државног удара и по томе што, посебно у земљама у развоју, долазак војске на власт може стварно означити распад старог тлачитељског система у кризи. Тада се, историјски изнимно, услед непостојања или недостатка квалитета (пре свега интензитета) политичке акције на то оријентисаних и организованих снага тог друштва, армија јавља као носилац *извесног* друштвеног напретка. Основни узрок непрерастања пуча у ширу друштвену акцију јесте социјални положај, као и социјално-политичка функција професионалних војника, односно официјерског кора.²⁰⁷

²⁰³ Симеуновић Д. „Државни удар као војно-политички феномен“, Војно дело, vol.44., бр.3., Београд, 1992., стр. 139.

²⁰⁴ Симеуновић Д. „Државни удар као војно-политички феномен“, Војно дело, vol.44., бр.3., Београд, 1992., стр. 139.

²⁰⁵ Симеуновић Д. „Државни удар као војно-политички феномен“, Војно дело, vol.44., бр.3., Београд, 1992., стр. 139.

²⁰⁶ Симеуновић Д. „Државни удар као војно-политички феномен“, Војно дело, vol.44., бр.3., Београд, 1992., стр. 140.

²⁰⁷ Симеуновић Д. „Државни удар као војно-политички феномен“, Војно дело, vol.44., бр.3., Београд, 1992., стр. 140.

1.3.6.1. *Куартелацо (cuartelazo)*

Куартелацо захтева веома пажљиво планирање. У буквалном преводу са шпанског, реч значи *генијалан потез*. Да би успео, потребан је мајсторски прорачун равнотеже не само цивилних политичких снага, већ и различитих грана и служби оружаних снага и различитих јединица и касарни. Са диференцијацијом различитих борбених средстава, прорачуни постају знатно комплекснији и, уколико куартелацо пропадне, то је најчешће због тога што су ти прорачуни кренули наопако. Замисао куартелаца је базирана на претпоставци јединства оружаних снага, односно на претпоставци да јединице неукључене у преврат неће употребити силу против оних јединица које су укључене, већ да ће чекати да виде да ли је куартелацо успешан, не би ли му се прикључиле. Резултат често оправдава ову претпоставку и наводи на закључак да читави режими могу бити оборени од стране невеликог броја војника, што и чини највећи број куартелаца *бескрвним*.²⁰⁸ Процедуре које чине куартелацо су следеће:

- ***Trabajos*** – пробно тестирање мишљења,
- ***Compromisos*** – договори и приврженост акцији,
- ***Action!*** – акт издаје државе од само једне касарне,
- ***Pronunciamento*** – манифест или прокламација циљева,
- ***Марш*** на центре комуникација према престоници или заузимање комуникационих центара и владиних зграда у престоници,
- ***Објављивање*** да је власт променила носиоца,
- ***Именовање војне хунте***, која преузима власт, обећање да је промена само привремена, заједно са хапшењем опозиције државном удару.²⁰⁹

Једна одлика, коју сваки посматрач уочи, везана за куартелацо је степен потцењивања цивилне реакције. Да би пучисти били сигурни, једну од тачака планирања чине кораци који се предузимају за парализу цивилних реакција: отуда заузимање центара за комуникацију, телефонских централа и радио-станица, отуда и моментално увођење полицијског часа и забране демонстрација. Све ово претпоставља да ће цивилна реакција бити довољно слаба да се може паралисати, као и то да ће лојалистички елементи бити неприпремљени да наоружају становништво. Оружане снаге имају довољно слуха да не покушавају куартелацо у земљама у којима постоји велика вероватноћа да цивилни отпор буде значајан.²¹⁰ Куартелацо се догађа у земљама са релативно ниским степеном политичке културе, баш зато што у таквим земљама оружане снаге рачунају са тим да могу потценити цивилну реакцију или чак рачунати на цивилну подршку. Па ипак, људски темперамент је толико непредвидив да понекад,

²⁰⁸ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 154.

²⁰⁹ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 154.

²¹⁰ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 161.

под тешким провокацијама (од стране цивила) било који војник може доћи у искушење да употреби оружје. У земљама са моћним цивилним снагама ово доводи до тога да револт једноставно *увене*. Али тамо где су оружане снаге довољно арогантне да нападну, а цивилне снаге које су им супротстављене довољно јаке да пруже отпор, а преслабе да би тријумфовале, куартелацо може да доведе до ужасне трагедије.²¹¹

1.3.7. Подтипови државног удара

Постоје и друге категоризације државног удара, али ми ћемо издвојити само неколико карактеристичних подтипова:

1.3.7.1. *Golpe de estado*

У буквалном преводу са шпанског значи *државни удар* (*coup d'etat*), али, пошто је овај подтип најчешће спровођен у Латинској Америци, он носи и своје одређене карактеристике, као што су хапшење и елиминација само једне особе, која је шеф државе. Поред тога, успешни *golpe de estado* карактерише и минимум крвопролића (односно, непостојање крвопролића) приликом његовог извођења.²¹² Свакако је брз удар, али је и пажљиво планиран. Да би успео, захтева виспрену процену политичких снага у земљи и веома пажљиво планирање. Захтева и организацију кадрова за лидере и под-лидере, именовањем људи који ће предузети збацивање унапред, као и, уколико је потребно, припрему за пропаганду против жртве удара. Такође, захтева и *мере осигурања* попут авиона или аутомобила за бег, уколико је завера безуспешна.²¹³

²¹¹ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 162.

²¹² Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 154.

²¹³ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 155.

1.3.7.2. *Pronunciamento*

Позив на отпор, у колоквијалном вокабулару латиноамеричких земаља означава не само позив на преврат него и сам преврат.²¹⁴ Лутвак не прави баш јасну разлику између *пронунциамент*а и *куартелаца*. Он га карактерише либералнијим од осталих типова државног удара, који су реакционарнији феномени. Сврха оваквог државног удара је утврђивање *националне воље* (мада је касније, у теорији, *национална воља* замењена нео-конзервативистичком *реалном вољом*). *Пронунциамент*о је организован и вођен од стране одређеног војног лидера, али је изведен у име целог официрског кора, односно оружаних снага у целости. Многи афрички државни удари, у којима је учествовала цела армија су блиски појму *пронунциамент*а.²¹⁵

1.3.7.3. *Демократски државни удар*

Хантингтон је описао последице државног удара као невероватне и ненамерне: невероватне јер се ретко сматра да државни удари уводе демократију у земље широм света, а ненамерне јер демократизација и није специфичан циљ завереника. Политичари широм света су веома брзо усвојили гледиште да су државни удари неоправдиви, недемократски потези, који морају бити угушени.²¹⁶

Пауел и Тајн тврде да су државни удари предузети против ауторитарних лидера значајне детерминанте демократизације и да отварају врата повећању режимске легитимизације и вероватно економског развоја. Укратко, овакав облик државног удара се појављује када је влада суочена са кризом легитимитета. Легитимитет је такође кључна компонента мерења ризика од државног удара, који се третира као функција конкурентности и степен регулације или партиципације у политичком систему, иако се, у ширем смислу, сматра перцепцијом режимског права да доноси правила. И други фактори могу утицати на то какав поглед оружане снаге имају на владу. Неефикасни режим, на пример, може изгубити свој легитимитет у очима оружаних снага и грађанства због свог слабог учинка. Фајнер тврди да је *ерозија народне подршке* предуслов за интервенцију, док Велч сматра да грађанство мора отворено демонстрирати своје незадовољство владом, да би оружане снаге преузеле власт.²¹⁷ Пауелова истраживања наводе на закључак да ће се у будућности државни удари

²¹⁴ Симеуновић Д. „Државни удар као војно-политички феномен“, Војно дело, vol.44., бр.3., Београд, 1992., стр. 119.

²¹⁵ Luttwak E. “Coup D’Etat: A Practical Handbook”, Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 10.

²¹⁶ Хантингтон С. према Powell J. M., Thyne C. L. “Coups D’Etat or Coups D’Autocracy – How Coups Impact Democratization 1950-2008”, http://www.uky.edu/~clthyn2/thyne_powell_FPA2013.pdf, asp. 31.08.2013.

²¹⁷ Powell J. M. “Determinants of the Attempting and Outcome of Coups D’Etat” <http://www.yumpu.com/en/document/view/11712449/determinants-of-the-attempting-and-outcome-of-coups-dactat>, asp. 31.08.2013.

чешће покушавати уколико постоје отворени знаци народног незадовољства постојећим режимом.²¹⁸

Навели смо корене једне нове теорије државног удара, која се појавила током 2000-их. Теорија мења карактер државног удара и многи би се сложили са тим да је контроверзна, али и изазива досадашња свеприсутна поимања државног удара. Један од представника ове теорије је Варол, који је дао њене основне обресе и карактеристике које тзв. **демократски државни удар** има. Иако сви државни удари имају анти-демократске одлике, неки државни удари изразито промовишу демократију, за разлику од других, јер одговарају на популарну опозицију против ауторитарних или тоталитарних режима, збацују те режиме и олакшавају слободне и поштене изборе. После *демократског државног удара*, војска привремено влада нацијом као део привремене владе до демократских избора.²¹⁹ Према преовлађујућем схватању, *демократски државни удар је оксиморон. По дефиницији, државни удар не може бити демократски. Он је потпуно супротан демократским идеалима стабилности, пристанка и легитимности*. Поједини аутори тврде да је он *преокренут процес револуције*.²²⁰ *Демократски државни удари*, према овом аутору имају седам атрибута:

- **Државни удар се изводи против ауторитарног или тоталитарног режима** - У тоталитарном систему, владајућа партија је елиминисала скоро сав политички, социјални и економски плурализам, који је постојао пре доласка тог режима. У ауторитарном режиму (разблаженом облику тоталитарног режима), постоји веома мало или не постоји уопште политичког плурализма. Владајућа партија често делује афирмативно, кроз легалне или ванлегалне канале, на сузбијању политичке опозиције. Али, само ово не чини државне ударе *демократским*, уколико су спроведени против оваквих режима. Државни удар може бити демократски само уколико избори нису смислени механизам за уклањање политичког лидера, јер тај лидер није вољан да другоме препусти власт.²²¹ Ипак, владе које су производ избора могу бити неефикасне, корумпиране, кратковиде, неодговорне, доминирани посебним интересима и неспособне да прихвате политику коју тражи јавно добро. Овакви квалитети могу чинити такве владе нежељеним, али их не чине недемократским.²²²

- **Оружане снаге одговарају на популарну опозицију ауторитарном или тоталитарном режиму** – У демократском државном удару, оружане снаге одговарају на захтеве упорне народне опозиције тоталитарним или ауторитарним лидерима. Таква опозиција најчешће има облик масовних немира и масовних окупљања грађана, које се наставља током периода времена у ком се маса окупљених повећава, индицирајући широку народну подршку идеји промене режима. Популарна опозиција не мора имати облик народног устанка. У случају Португала, на пример,

²¹⁸ Powell J. M. "Determinants of the Attempting and Outcome of Coups D'Etat"

<http://www.yumpu.com/en/document/view/11712449/determinants-of-the-attempting-and-outcome-of-coups-dactat>, asp. 31.08.2013.

²¹⁹ Varol O. O. "The Democratic Coup D'Etat", *Harvard International Law Journal*, Vol. 3.,No. 2., Cambridge, Massachusetts, USA, 2012., стр. 292.

²²⁰ Varol O. O. "The Democratic Coup D'Etat", *Harvard International Law Journal*, Vol. 3.,No. 2., Cambridge, Massachusetts, USA, 2012., стр. 293.

²²¹ Varol O. O. "The Democratic Coup D'Etat", *Harvard International Law Journal*, Vol. 3.,No. 2., Cambridge, Massachusetts, USA, 2012., стр. 300.

²²² Varol O. O. "The Democratic Coup D'Etat", *Harvard International Law Journal*, Vol. 3.,No. 2., Cambridge, Massachusetts, USA, 2012., стр. 301.

није било масовног народног устанка против режима, првенствено због опресивне праксе тајне полиције, која је сатирала сваку опозицију пре него што се развије. Народна окупљања су дошла после државног удара, када су хиљаде људи напуниле улице Португала, не би ли дали своју подршку официрима који су извели државни удар.²²³ Популарна подршка државним ударима, као што се десило у Португалу 1974. и у Египту 2011. године доводи у питање преовлађујући поглед у литератури, који тврди да државни удар не може имати популарну подршку. Грађани ипак могу изразити популарну подршку државном удару који оствари структурну режимску промену.²²⁴

- **Ауторитарни или тоталитарни лидер одбија да напусти власт, као одговор на захтеве популарне опозиције** – Моменат коначне победе опозиције, очекиван од стране народних маса никада не долази, бар не добровољно.²²⁵

- **Државни удар изводе оружане снаге, које су високо поштоване у нацији** – *Демократски државни удари се дешавају у државама са обавезним служењем војног рока. Оружане снаге састављене од грађана-војника могу стећи репутацију да су једине некорумпирани и стабилне институције, у које не може продрети утицај корумпираног и аутократског државног апарата. У многим земљама се јавља перцепција да симболичан однос везује државу са оружаним снагама, које су је основале и које је сада штите.* Многи мислиоци виде професионалне војнике као роботе, лишене индивидуалности, који се сумњиче да се много више идентификују са својим лидерима, него са народом. Сматра се да ће се професионални војници радије држати својих лидера, него виших идеала за које се боре, или народа, за који тврде да бране.²²⁶ Војска састављена од грађана-војника ће се мање вероватније од професионалаца удаљити од захтева јавности и успоставити војну диктатуру, док ће вероватније од професионалаца извести државни удар. У демократском државном удару, војска се најчешће, као некорумпиран чинилац који представља народ, супротставља корумпираној државној полицији, која представља корумпирани и аутократски режим.²²⁷

- **Државни удар се изводи да би се збацио ауторитарни или тоталитарни режим** – оружане снаге одговарају на позив народа за промену режима и изводе државни удар да би збациле ауторитаран или тоталитаран режим.²²⁸

- **Оружане снаге олакшавају одржавање слободних и поштених избора у кратком временском року** – Војска организује слободне и поштене изборе демократских лидера у кратком временском року. Објављивањем фиксног датума избора, привремена војна власт признаје ограничену природу своје улоге и сигнализирала да је њихов мандат, заправо, привремен. Један од првих приоритета

²²³ Varol O. O. "The Democratic Coup D'Etat", *Harvard International Law Journal*, Vol. 3., No. 2., Cambridge, Massachusetts, USA, 2012., стр. 301.

²²⁴ Varol O. O. "The Democratic Coup D'Etat", *Harvard International Law Journal*, Vol. 3., No. 2., Cambridge, Massachusetts, USA, 2012., стр. 302.

²²⁵ Varol O. O. "The Democratic Coup D'Etat", *Harvard International Law Journal*, Vol. 3., No. 2., Cambridge, Massachusetts, USA, 2012., стр. 302.

²²⁶ Varol O. O. "The Democratic Coup D'Etat", *Harvard International Law Journal*, Vol. 3., No. 2., Cambridge, Massachusetts, USA, 2012., стр. 303.

²²⁷ Varol O. O. "The Democratic Coup D'Etat", *Harvard International Law Journal*, Vol. 3., No. 2., Cambridge, Massachusetts, USA, 2012., стр. 304.

²²⁸ Varol O. O. "The Democratic Coup D'Etat", *Harvard International Law Journal*, Vol. 3., No. 2., Cambridge, Massachusetts, USA, 2012., стр. 304.

оружаних снага у демократском државном удару је да брзо објави датум избора и да служи као релативно неутралан старатељ за те изборе.²²⁹ Рок за изборе је до две године од државног удара. Као неутралан старатељ, војска се не служи застрашивањем или преваром на изборима. Такође, војска дозвољава да се политичке партије слободно организују и учествују на изборима, наравно, са изузетком политичке партије за коју је везан бивши, тоталитарни или ауторитарни режим. Током тог процеса, оружане снаге могу створити потребну политичку инфраструктуру, да би се партије организовале за слободне и поштене изборе (формирањем изборне комисије, спровођењем изборних закона и прописа итд.) Оружане снаге могу организовати изборе за уставну скупштину пре парламентарних или председничких избора, или могу саме одабрати групу особа, која ће написати нови устав.²³⁰

• **Државни удар се завршава трансфером моћи демократски изабраним лидерима** – После слободних и поштених избора, оружане снаге одмах врше трансфер моћи демократски изабраним лидерима. Војска не мења, нити поништава резултате избора и осигурава да се ти резултати одмах сертифицију. Затим, предаје власт лидерима изабраним од стране народа, без обзира на то да ли се њихове политичке преференције слажу са преференцијама оружаних снага. У неким случајевима, оружане снаге могу на изборима чак истаћи и сопствене кандидате, али избори морају бити отворени, слободни и поштени, и на њима не сме бити преваре, због које би победу однео војни кандидат.²³¹

У случају масовне народне мобилизације против актуелног режима, који одбија да напусти власт, оружане снаге имају три могуће опције:

1. Да прихвате наређења режима и учествују у гушењу народне побуне,
2. Да остану неутралне и пусте да ствари теку својим током. У случају да револуција успе, оружане снаге могу изгубити своје привилегије, а и процес транзиције у том случају надзиру цивили и у њему оружане снаге немају никакву улогу.
3. Оружане снаге могу интервенисати на страни побуњеног народа и збацили режим. Уместо да послушају наређења која успостављају деспотизам, грађани-војници би радије збацили *деспоте* који их издају и стали на страну друштва, којем дугују перманентну лојалност.²³² Уколико се војници идентификују са грађанима, што је основано на заједничком етничком, социјалном, религиозном или културном пореклу, неће бити вољни да употребе насиље против њих и радије ће учествовати у збацивању режима.²³³ У том случају саме оружане снаге надзиру процес транзиције и у том процесу *правно утврђују* сопствени положај. (О овој појави ће више речи бити у одељку „Последице успелог државног удара – правне“). Основна сврха интервенције

²²⁹ Varol O. O. “The Democratic Coup D’Etat”, *Harvard International Law Journal*, Vol. 3.,No. 2., Cambridge, Massachusetts, USA, 2012., стр. 305.

²³⁰ Varol O. O. “The Democratic Coup D’Etat”, *Harvard International Law Journal*, Vol. 3.,No. 2., Cambridge, Massachusetts, USA, 2012., стр. 305.

²³¹ Varol O. O. “The Democratic Coup D’Etat”, *Harvard International Law Journal*, Vol. 3.,No. 2., Cambridge, Massachusetts, USA, 2012., стр. 307.

²³² Varol O. O. “The Military as the Guardian of Constitutional Democracy”, *Columbia Journal of Transnational Law*, Vol. 50, New York, New York, USA, 2012., стр. 19.

²³³ Varol O. O. “The Military as the Guardian of Constitutional Democracy”, *Columbia Journal of Transnational Law*, Vol. 50, New York, New York, USA, 2012., стр. 20.

оружаних снага у оваквом случају није *демократизација*, већ очување стабилности у земљи.²³⁴

Међутим, и сам Варол тврди да је *демократски државни удар* изузетак од правила, а не норма. Уколико се државни удар изводи против демократски изабраних лидера, он не потпада под категорију *демократског државног удара*, без обзира на то да ли га прате демократски избори или не. У пост-хладноратовском свету, 74% државних удара је праћено демократским изборима у року од пет година.²³⁵ Према Варолу, могуће је категоризовати државне ударе у две упрошћене групе, према томе да ли они продукују промену режима у демократски:

- Први је *недемократски државни удар*, који типично доноси само персоналне промене, а не структурне режимске промене. У оваквом облику државног удара, циљ оружаних снага је најчешће да концентрише моћ у сопственим рукама и влада нацијом у неодређеном периоду, као диктаторски режим.²³⁶

- Други је *демократски државни удар*, категорија која је најчешће превиђана у постојећој литератури и чији је исход субстантивно различит од исхода претходног облика. Овакви државни удари збацују тоталитарни или ауторитарни режим, не да би донели персоналну промену на неодређено време, већ да би остварили структурну режимску промену олакшавањем извођења слободних и поштених избора у кратком временском року. Завршетак оваког државног удара је обележен трансфером моћи из руку војних официра у руке демократски изабраних лидера.²³⁷

И сам Варол истиче да државни удари не могу бити демократски у традиционалном смислу. Слободни и поштени избори су услов без кога нема демократије, а сви државни удари имају недемократске одлике. Међутим, неки више промовишу демократију од осталих. Затим, аутор нема преференција према државним ударима у односу на демократске облике смене власти, или у односу на нпр. народне револуције, у којима цивили контролишу процес транзиције. Понекад, тврди Варол, интервенција оружаних снага у политици може бити једина преостала опција која може чувати нацију током бурног транзиционог процеса, јер су остали методи демократизације блокирани од стране ауторитарног или тоталитарног режима.²³⁸

Мора се нагласити да је сам концепт тзв. *демократског државног удара* пун контроверзи. Пре свега, и ако постоји манифестовано или прикривено незадовољство народних маса актуелним режимом, јако је тешко оценити њену укореењеност у народу, односно, да ли је у питању мањинска или већинска појава. Затим, иако у највећем броју случајева у року од две до пет година од државног удара уследе избори, веома је дискутабилно колико су ти избори заиста *слободни*, поготову уколико су пучисти неке (или све) партије забранили и њихова (макар и прелазна) влада контролише све

²³⁴ Varol O. O. "The Democratic Coup D'Etat", *Harvard International Law Journal*, Vol. 3.,No. 2., Cambridge, Massachusetts, USA, 2012., стр. 313.

²³⁵ Varol O. O. "The Democratic Coup D'Etat", *Harvard International Law Journal*, Vol. 3.,No. 2., Cambridge, Massachusetts, USA, 2012., стр. 295.

²³⁶ Varol O. O. "The Democratic Coup D'Etat", *Harvard International Law Journal*, Vol. 3.,No. 2., Cambridge, Massachusetts, USA, 2012., стр. 299.

²³⁷ Varol O. O. "The Democratic Coup D'Etat", *Harvard International Law Journal*, Vol. 3.,No. 2., Cambridge, Massachusetts, USA, 2012., стр. 299.

²³⁸ Varol O. O. "The Democratic Coup D'Etat", *Harvard International Law Journal*, Vol. 3.,No. 2., Cambridge, Massachusetts, USA, 2012., стр. 299.

изборне процесе. Најзад, јесте и за очекивање да ће се у веома блиској будућности ова *постхладноратовска* теорија користити ради стварања *апологија државних удара*, од случаја до случаја, од стране њихових виновника или иностраних спонзора. Наведени аспекти ове теорије чиниће је слугом империјалистичких и геостратешких интереса великих сила. Фебруарски догађаји 2014. у Украјини имају елемената Варолове теорије (иако непосредни извршиоци удара нису оружане снаге, већ полулегалне паравојне формације), али се они свакако морају анализирати кроз призму наведених погледа критике на концепт *демократског државног удара*. Ипак, *фаза консолидације* наведеног удара није донела стабилизацију на свим нивоима државе и друштва, већ је уследила страна интервенција и отцепљење једног дела територије државе, а управо то чини наведени државни удар *неуспешним*.

1.3.7.4. Бескрвни државни удар

Сама претња насиљем од стране оружаних снага често примора актуелну владу на оставку. Овакав државни удар је, према неким ауторима, само могућа карактеристика осталих појавних облика државног удара. Подразумева сваки државни удар у коме нема погинулих и рањених лица.²³⁹ Највећи број државних удара је *бескрван*. Међутим, према Хебдичу и Конору, насиље може бити присутно у оваквим државним ударима, али они никада не укључују крвопролиће.²⁴⁰

1.3.7.5. Крвави државни удар

Карактеристика државних удара у којима има рањених и погинулих лица. Није редак појавни облик, а најчешће се јавља уз *вето државни удар*.

1.3.7.6. Лажирани државни удар

Постоји и овакав облик државног удара. Он се изводи од стране актуелне владе са циљем дискредитације легитимне опозиције. Овакав државни удар може бити насилан,

²³⁹ O'Connor T. "Coups D'Etat African Pattern" <http://www.drtoconnor.com/3160/3160lect07.htm> , asp. 31.08.2013.

²⁴⁰ Hebditch D., Connor K. "How to Stage a Military Coup: From Planning to Execution", Skyhorse Publishing, New York, New York, USA, 2009., стр. 32.

али је он, у основи *намештаљка*. Могу се чути бомбе и војска можда пролази кроз главни трг, али то се само одвија док је неопходно да би се похапсили опозициони политичари и њихове присталице и док се у њиховим домовима и канцеларијама не монтирају *докази* о њиховој умешаности у заверу. Председник Теодоро Обианг Нгуема Мбасого (вођа Екваторијалне Гвинеје, који је и сам дошао на власт државним ударом) је мајстор црне уметности *лажираног државног удара* и користио је то током једног броја превентивних удара против било кога, ко прети његовој значајној бази моћи.²⁴¹

1.3.7.7. Ненамерни државни удар

Овакав државни удар је више изузетак од правила, него ли посебна категорија. Десио се само два пута у историји – 1911. у Кини и 1992. године у Сијера Леонеу. Означава нелегалне потезе припадника оружаних снага, који немају намеру да изведу државни удар, али који ипак произведу смену власти.²⁴²

1.4. Актери државног удара

Чак и када у неком конкретном случају све изгледа тако да се државни удар може одредити као индивидуална политичка акција, пажљива анализа показује да је он облик сложене, *колективно* вођене и реализоване војно-политичке акције...²⁴³

За разлику од актера револуције, барем део актера државног удара мора бити из *редова носилаца власти*, и то из непосредне близине оних којима одузимају врховну власт. Лутвак, на пример, чак тврди да се *државни удар састоји у инфилтрацији једног малог, али одлучујућег сегмента државног апарата који бива зато коришћен да истргне влади контролу над осталим деловима*.²⁴⁴

Током историје, државни удар су најчешће изводили припадници армија одређених земаља, а много ређе стране интервенционистичке, убачене или плаћене наоружане снаге. *Обавештајна служба*, све више је *de facto* заузимала позицију одлучујућег утицаја на значајне персоналне измене у сфери власти, па чак и позицију стварне власти у савременој држави. Тако је сада недовољно контролисан обавештајни војни и

²⁴¹ Hebditch D., Connor K. "How to Stage a Military Coup: From Planning to Execution", Skyhorse Publishing, New York, New York, USA, 2009., стр. 36.

²⁴² Hebditch D., Connor K. "How to Stage a Military Coup: From Planning to Execution", Skyhorse Publishing, New York, New York, USA, 2009., стр. 33.

²⁴³ Симеуновић Д. „Државни удар као војно-политички феномен“, Војно дело, vol.44., бр.3., Београд, 1992., стр. 132.

²⁴⁴ Лутвак Е. према Симеуновић Д. „Државни удар као војно-политички феномен“, Војно дело, vol.44., бр.3., Београд, 1992., стр. 132.

полицијски апарат, нагло развијен од деветнаестог века, често један од основних чинилаца како у стварању услова за промену политичког врха, тако и у припреми и реализацији државних удара не само у сопственој земљи, већ и у другим срединама, и то посебно ефикасно у случајевима спреге са иностраним, као моћнијим обавештајним механизмима. При томе, из припремних превратничких операција најчешће бивају не само искључени већ и отписани традиционални облици полиције, као што су снаге за одржавање јавног реда, сузбијање криминала и сл.²⁴⁵

За разлику од војних завереничких кругова, обавештајно-полицијске структуре ангазоване у државном удару остају и након њега, по неком неписаном правилу, иако често непосредни актери, потпуно анонимне за ширу јавност, што је вероватно условљено специфичношћу њиховог посла. Такође, те структуре, за разлику од војних завереника, нерадо преузимају директне управљачке функције. Наравно, сарадња између те две структуре не само да је могућа већ је, најчешће, и неопходна у пракси извођења савремених државних удара.²⁴⁶

Према степену поседовања свести разликују се три групе носилаца интереса:

- *Прву групу* чине они који су **најсвеснији сопствених интереса** и који су у стању да их дефинишу. Дакле, носиоци интереса свесно систематизованих као циљева;
- *Другу групу* чине они који су **свесни основних или потенцијалних интереса**;
- *Трећу групу* чине они који **уопште немају истинску свест о сопственим интересима**.²⁴⁷

Према начину учешћа разликују се:

- **Посредни актери** – Као инспиратори и иницијатори могу се означити високи војни, политички и економски кругови у земљи или ван ње (на пример, поједине државе, мултинационалне компаније, концерни), са претензијама на доминантни утицај у тој средини, којима је у интересу брза и насилна смена владе у земљи ради остварења сопствених економских, војних и политичких интереса. Под политичким круговима подразумевају се не само политичари у врху већ и виша политичка бирократија, разноврсне групе за притисак и интересне групе. Посредни актери, као претежно најспособнији носиоци интереса, имају положај који им омогућава манипулацију непосредним актерима. Они увек теже да остану у сенци и притом, најчешће, армију и обавештајне службе прикажу као потпуно самосталне, односно осамостаљене чиниоце.²⁴⁸

²⁴⁵ Симеуновић Д. „Државни удар као војно-политички феномен“, Војно дело, vol.44., бр.3., Београд, 1992., стр. 132.

²⁴⁶ Симеуновић Д. „Државни удар као војно-политички феномен“, Војно дело, vol.44., бр.3., Београд, 1992., стр. 133.

²⁴⁷ Симеуновић Д. „Државни удар као војно-политички феномен“, Војно дело, vol.44., бр.3., Београд, 1992., стр. 135.

²⁴⁸ Симеуновић Д. „Државни удар као војно-политички феномен“, Војно дело, vol.44., бр.3., Београд, 1992., стр. 135.

○ **Непосредни актери** – организатори и извршиоци. Непосредне актере обухватају сви они који активно суделују у интеракцији која се одиграва приликом извођења државног удара. Дакле, и део структуре који се непосредно противи узимању власти. У ужем смислу, појам непосредних актера односи се само на оне који непосредно освајају власт. Непосредни актери, организатори и извршиоци, најчешће су припадници виших и средњих војних кругова и обавештајних структура, а ређе класичне полиције и спољних војних интервенционистичких регуларних или плаћеничких снага.²⁴⁹

Методи и нивои сарадње посредних и непосредних *актера* могли би се класификовати на следећи начин:

➤ **Потпуно свесно** и на интересном и идеолошком опредељењу засновано учешће непосредних актера у припреми и извођењу државног удара, при чему могу постојати различити нивои сарадње непосредних и посредних актера:

- Надређени положај посредних актера,
- Равноправни положај посредних и непосредних актера,
- Надређени положај непосредних актера (најређа варијанта).²⁵⁰

➤ **Делимична манипулација** војним круговима од стране посредних актера кроз индоктринацију или припрему помоћу погрешних информација и сличних поступака, који их доводе до уверења да је њихова превратничка интервенција неопходна и једино решење за спас друштва.²⁵¹

➤ **Тотална манипулација** непосредним актерима, која се најчешће јавља када су носиоци интереса политичке и економске снаге ван земље, а одвија се уз обилну помоћ обавештајних служби земаља које имају посебне интересе у том региону, при чему се, ипак, тешко може говорити о потпуној несвесности непосредних актера о стварној сопственој улози. У тој варијанти личности које сачињавају целокупно акционо језгро (или бар његов претежни део) актера-извршилаца, или већ јесу агенти и сарадници тих обавештајних служби, регрутовани најчешће из редова оних лица која су већ у току иностраног, најчешће војног школовања припремљена за улогу политичких марионета, или то постају постепено у току фазе припреме извођења државног удара.²⁵²

Према Парезановићевом мишљењу, у основне актере државног удара могу се класификовати:

• **Лица из редова носилаца власти** – За успешно реализовање државног удара неопходно је да део актера буде позициониран у политичком апарату, односно у редовима врховне извршне, судске и законодавне власти. Они ће одиграти кључну

²⁴⁹ Симеуновић Д. „Државни удар као војно-политички феномен“, Војно дело, vol.44., бр.3., Београд, 1992., стр. 136.

²⁵⁰ Симеуновић Д. „Државни удар као војно-политички феномен“, Војно дело, vol.44., бр.3., Београд, 1992., стр. 136.

²⁵¹ Симеуновић Д. „Државни удар као војно-политички феномен“, Војно дело, vol.44., бр.3., Београд, 1992., стр. 136.

²⁵² Симеуновић Д. „Државни удар као војно-политички феномен“, Војно дело, vol.44., бр.3., Београд, 1992., стр. 136.

улогу приликом фазе извођења државног удара, јер ће путем својих политичких механизма онемогућити адекватно деловање државно-политичког апарата.²⁵³

- **Припадници националних армија** – Актери из редова националних армија најзначајнији утицај имају приликом друге и треће фазе државног удара, односно, фазе непосредног извршења и фазе консолидације. Тада до изражаја долази њихов репресивни потенцијал као најјаче оружане формације у земљи, ради насилног преузимања и успостављања власти, односно њене даље консолидације. Уколико армија има најдоминантнију и пресудну улогу у насилном преузимању власти, пре се може говорити о *пучу*.²⁵⁴ О припадницима националних армија као актерима државног удара биће више речи у наставку.

- **Припадници обавештајно-безбедносних структура** – Припадници обавештајно-безбедносних структура имају значајну улогу у свим фазама извођења државног удара. У првој фази у великој мери су задужени за одабир потенцијалних завереника и контролу постојећих чланова завереничке групе или организације, као и обезбеђење неопходних финансијских средстава за извођење преврата. Брину о контраобавештајној заштити завереничке групе, са акцентом на заштити идентитета свих актера, као и о модалитету и средствима која ће завереници користити приликом извођења државног удара. У другој фази они одржавају интензивне везе и тајне договоре са унутарполитичким и иностраним војно-политичким и безбедносним субјектима, као најчешће прикривеним актерима државног удара. Истовремено прате развој догађаја, благовремено предвиђајући могуће исходе превратничке кризе и о томе обавештавају све значајније актере у земљи и иностранству. Прате и активности државног руководства на плану евентуалног извођења *контраудара*.²⁵⁵ У трећој фази врше контраобавештајну заштиту превратничких субјеката, проналазе изворе подршке свргнутог режима, идентификују потенцијалне и тренутне политичке супарнике, интензивно раде на стварању међународног кредибилитета новопостављеног политичког руководства, односно предузимају све мере и радње усмерене у правцу што ефикаснијег деловања превратничких структура.²⁵⁶ Иако су апсолутно пожељни актери у организацији и извођењу државног удара, учешће обавештајно-безбедносних структура ипак није услов без кога се не може организовати државни удар. У случају апстиненције домаћих обавештајно-безбедносних структура у завери, ради се о *пучу*.

Неопходна *хомогеност* завереничке *групе* као основне форме груписања актера државног удара обезбеђује се:

- ❖ Усклађеношћу интересних основа и класно-слојном повезаношћу, што је у коначном детерминисано основним класним односима у датом друштву;
- ❖ Истом идеолошком опредељеношћу;

²⁵³ Парезановић М. „Државни удар као један од модалитета нелегалне политичке борбе“, Војно дело, vol. 63., бр.3, Београд, 2011., стр. 112.

²⁵⁴ Парезановић М. „Државни удар као један од модалитета нелегалне политичке борбе“, Војно дело, vol. 63., бр.3, Београд, 2011., стр. 112.

²⁵⁵ Парезановић М. „Државни удар као један од модалитета нелегалне политичке борбе“, Војно дело, vol. 63., бр.3, Београд, 2011., стр. 112.

²⁵⁶ Парезановић М. „Државни удар као један од модалитета нелегалне политичке борбе“, Војно дело, vol. 63., бр.3, Београд, 2011., стр. 113.

❖ Истом националном, религијском или сектном, као и расном припадношћу;

❖ Присним међуљудским односима (пре свега, породични и пријатељски).²⁵⁷

Квалитет хомогености се постиже одабиром конспиративних и снажних личности које поседују политичку, економску и војну моћ, или уживају одређени друштвени углед и имају способност утицаја на околину, при чему је веома пожељно и значајно да немају изразите карактерне пороке.²⁵⁸

Према припадности, непосредни актери државног удара у ужем смислу – извршиоци, могу се разврстати у три групе – ***припадници оружаних снага, припадници полиције и паравојних снага, и плаћеници.***

1.4.1. Припадници оружаних снага

Скоро сви државни удари су изведени од стране припадника оружаних снага (93%), а најинтересантнија одлика је да државни удари могу бити лансирани са много различитих позиција унутар војне хијерархије.²⁵⁹ Према статистикама, као потенцијално најопаснији, најбројнији и најамбициознији пучисти означени су *виши и средњи део официрског кора*. Генерали, мада добијају апсолутну власт у случају успелог државног удара, нису превише заинтересовани јер сувише губе у случају неуспеха, али су најчешће неопходни, барем као параван. Нижи официри, пак, нису у стању да покрену довољан број припадника армије. Једина могућност за успех им је харизма и срећан стицај околности, и то у веома неразвијеним земљама и, уопште, примитивним срединама. Виши и средњи делови официрског кора су довољно образовани да управљају, поседују директан наредбодавни контакт са обичном војском, имају стратешки повољно место у протоку информација и сталну могућност за покретање довољно великог броја војника. Осим тога, државни удар виде и као могућност за муњевито напредовање у државној хијерархији. Стога, и када је неки генерал на челу пуча, најчешће су управо они мотор превратничке акције.²⁶⁰

²⁵⁷ Симеуновић Д. „Државни удар као војно-политички феномен“, Војно дело, vol.44., бр.3., Београд, 1992., стр. 136.

²⁵⁸ Симеуновић Д. „Државни удар као војно-политички феномен“, Војно дело, vol.44., бр.3., Београд, 1992., стр. 137.

²⁵⁹ Collier P., Hoeffler A. “Military Spending and Risks of Coups D’Etat”, Centre for the Study of African Economies, Department of Economics, University of Oxford, Oxford, UK, 2007., стр. 5.

²⁶⁰ Симеуновић Д. „Државни удар као војно-политички феномен“, Војно дело, vol.44., бр.3., Београд, 1992., стр. 134.

Многе латиноамеричке и афричке оружане снаге су преторијанске и хегемонистичке институције, са великим апетитом за политичке интервенције и насилна преузимања власти.²⁶¹

Уз класична својства војне организације, која произилазе из њеног друштвено-политичког положаја, савремена армија, посебно у земљама у развоју, све више стиче карактеристику најмодерније и најстабилније институције у друштву. То је условљено и поседовањем најмодерније технологије, високообразовним кадром и монополом наоружања (пре свега, тешког), што армију квалификује као друштвену снагу са највећим потенцијалом насиља и доприноси њеној неретко општој надмоћи над другим институцијама одређеног друштва, која се најчешће испољава предњачењем на организационом и функционалном плану, као и поседовањем строго поверљиве, затворене, а ипак радно-интензивне и обимне интерне комуникационе мреже и информативних система који квалитетно обрађују широку друштвену проблематику, између осталог, и због веома интензивног дотока информација.²⁶²

Војни кругови развијају и специфичан сензитивитет за *откривање слабости и у сопственом друштву*. Стога је и њихово превратничко реаговање ради заузимања извршне власти углавном реактивно, што се види и из постављених задатака, као што су *спас националне части*, очување јединства државе или нације и, најчешћем одстрањење или бар ограничење политичко-привредних недаћа до којих је довела владајућа гарнизур својом вољом или неумешношћу да се супротстави вољи екстерних и интерних чинилаца који изазивају кризу.²⁶³

1.4.2. Припадници полиције и паравојних снага

У неким земљама, полиција је већа снага од војске. У другима су паравојне снаге интегрисане у партијску структуру. Пример полицијског државног удара против Дауда Џавара у Гамбији нам показује да је и овакав државни удар могућ, пре као изузетак од правила, него као правило.²⁶⁴ Сличан изузетак представља и државни удар 1949. у Панами, који је такође извела полиција.

²⁶¹ Varol O. O. "The Military as the Guardian of Constitutional Democracy", *Columbia Journal of Transnational Law*, Vol. 50, New York, New York, USA, 2012., стр. 6.

²⁶² Симеуновић Д. „Државни удар као војно-политички феномен“, Војно дело, vol.44., бр.3., Београд, 1992., стр. 134.

²⁶³ Симеуновић Д. „Државни удар као војно-политички феномен“, Војно дело, vol.44., бр.3., Београд, 1992., стр. 135.

²⁶⁴ Omoigui N. A. "On the Question of Preventing Coups in Nigeria", http://www.waado.org/nigerian_scholars/archive/debates/constitution/omoigcoup.html , asp. 31.08.2013.

1.4.3. Плаћеници

Питање употребе плаћеника се углавном не разматра, осим уколико су оружане снаге односне земље тако слабашне и циљеви који се морају заузети су малобројни и са лакшом одбраном, да мала плаћеничка снага може да се окупи за ову сврху дискретно. Велика плаћеничка сила је веома упадљива, осим ако нека пријатељски настројена влада подржава такве снаге и крије их, што може довести до тога да мисија престане да буде тајна. Број малих, независних држава са ограниченим оружаним снагама и економским ресурсима, и без спонзорства неке суперсиле је јако велик и ове државе су рањиве од добро планираних и правилно изведених државних удара од стране малих, професионалних плаћеничких снага. Планирање таквог државног удара се не разликује пуно од планирања осталих државних удара, али се разликује у томе што се за људство регрутују плаћеници, као и у проблему како их довести до зоне циља. Највећи савезник плаћеничких снага може бити пријатељски настројена земља из окружења земље-циља. Њена влада обезбеђује сигурну *одскачну даску* и може и да помаже у обуци, наоружању, опреми и људству, или може само да *гледа у другу страну* од тога што се дешава не њеној територији.²⁶⁵

Главни изазов непрофесионалног вође државног удара је налажење тима бивших војника, који ће остварити његове снове. Стога се и најрадије такве вође државних удара опредељују за приватне војне компаније.²⁶⁶ Овакви послови се најчешће репрезентују од стране добро познате и поштоване особе, најчешће са беспрекорним војним досијеом.²⁶⁷

1.5. Узроци државног удара

Сваки државни удар има различито порекло, узроке и ефекте. Понекад је то, као у Малију 2012. године, одраз незадовољства припадника оружаних снага због лошег вођења борбе против побуне Туарега, у северном делу земље. Дестабилизујући фактори могу бити многобројни и различити, зависно од националног контекста: зараћене фракције које се боре за моћ после проглашења независности државе, земље које су затрпане проблемима лошег квалитета владавине и корумпираних званичника, аутократски режими који врше репресију над било којим обликом опозиције, са социо-политичким незадовољством, које кључа испод површине; прожимајући и константно ниски нивои економског раста, повезани са високим степеном сиромаштва и други фактори производе симптоматична социјална негодовања, која претходе државним

²⁶⁵ Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 81.

²⁶⁶ Hebditch D., Connor K. "How to Stage a Military Coup: From Planning to Execution", Skyhorse Publishing, New York, New York, USA, 2009., стр. 189.

²⁶⁷ Hebditch D., Connor K. "How to Stage a Military Coup: From Planning to Execution", Skyhorse Publishing, New York, New York, USA, 2009., стр. 190.

ударима, како у Африци, тако и другде у свету.²⁶⁸ Поред ограниченог економског раста, ту су ниски приходи и недостатак демократских институција. Понекад и јака социјална мобилизација и присуство доминантне етничке групе има дестабилизујуће последице за новооформљене државе у субсахарској Африци. Многобројност политичких партија се, у Африци, показало као дестабилизујући фактор, док је доминација једне партије имала стабилизујуће дејство на владе после проглашене независности. С друге стране, стабилизујуће ефекте су имали висока продуктивна запосленост, робусни економски раст и стабилан извоз.²⁶⁹

Према неким ауторима, државе са релативно динамичним економијама, чија друштва нису била социјално веома мобилисана пре независности и која одржавају или рестаурирају одређени степен политичке партиципације и политичког плурализма су искусиле мање државних удара, покушаја државних удара и завера, од земаља са супротним карактеристикама.²⁷⁰ Према истраживањима Бен Барке и Нкубеа, постоји корелација између појава државних удара и стопе економског раста. Такође, они истичу и могућност *заразе државним ударом*, односно успех државног удара у једној земљи слично утиче на исход државних удара у суседним земљама.²⁷¹ Пошто је већина афричких земаља патила од слабих институционалних и продуктивних капацитета, *суперсиле* су могле да утичу на њихове владе, не би ли се усмериле ка *војном кејнзијанизму* и његовој одлици у повећању војне потрошње. Многи афрички лидери су се упустили у војне авантуре само да би скренули пажњу са неуспеха домаће политике, па је број међународних конфликта нагло порастао. Повећана војна потрошња у Африци је праћена широко распрострањеном корупцијом у војсци и војним режимима, као и повећањем социјалне неједнакости. У коњункцији са осталим економским и политичким слабостима, као што је низак економски раст, корупција и недостатак институционализованих демократских структура је мотивисао војнике и побуњенике да искористе предности ситуације и збаци политичке лидере са циљем заштите корпоративних и личних интереса.²⁷²

Растућа незапосленост, пропадајућа инфраструктура, погоршана економска ситуација и ерозија политичке стабилности доводе до појаве социјалних покрета који изазивају државну хегемонију услед свих ових криза. У таквим условима, оружане снаге могу врло лако искористити своје предности у датој ситуацији и потражити политичку моћ.²⁷³ Истраживање Бен-Барке и Нкубеа показује да су субсахарске афричке земље са ниском или негативном стопом раста БДП-а по глави становника, од своје независности до данас искусиле много више државних удара од земаља са вишом

²⁶⁸ Ben Barka H., Ncube M. "Political Fragility in Africa: Are Military Coups D'Etat a Never-Ending Phenomenon?", African Development Bank, Tunis, Tunisia, 2012., стр. 1.

²⁶⁹ Ben Barka H., Ncube M. "Political Fragility in Africa: Are Military Coups D'Etat a Never-Ending Phenomenon?", African Development Bank, Tunis, Tunisia, 2012., стр. 2.

²⁷⁰ Џонсон, Слејтер и МекГауен према Ben Barka H., Ncube M. "Political Fragility in Africa: Are Military Coups D'Etat a Never-Ending Phenomenon?", African Development Bank, Tunis, Tunisia, 2012., стр. 2.

²⁷¹ Ben Barka H., Ncube M. "Political Fragility in Africa: Are Military Coups D'Etat a Never-Ending Phenomenon?", African Development Bank, Tunis, Tunisia, 2012., стр. 6.

²⁷² Ben Barka H., Ncube M. "Political Fragility in Africa: Are Military Coups D'Etat a Never-Ending Phenomenon?", African Development Bank, Tunis, Tunisia, 2012., стр. 7.

²⁷³ Ben Barka H., Ncube M. "Political Fragility in Africa: Are Military Coups D'Etat a Never-Ending Phenomenon?", African Development Bank, Tunis, Tunisia, 2012., стр. 8.

стопом раста БДП-а по глави становника.²⁷⁴ Такође, битна је и њихова примедба да у свим овим земљама покушаји државног удара су се десили у годинама када су се догодили падови у погледу безбедности, владавине права, партиципације грађана у власти, као и у поштовању људских права. Пад стопе *Ибрахим индекса*, који показује напредак у стварању ефикасног правног система и *права на безбедност* (пре него само присуство безбедности), одговорност јавних званичника и превенцију, контролу и елиминацију корупције у земљи пратио је све афричке покушаје државног удара.²⁷⁵ Према истом истраживању, већина успешних државних удара догодила се годину или две после забележеног пада стопе раста БДП. Корумпирана политичка класа, која управља економским приходима у тим земљама, гуши успех других економских активности, што онемогућава демократску консолидацију. У постколонијалној ери и Хладном рату на тлу Африке већина државних удара и њихових покушаја су мотивисани постојањем идеолошких система, попут социјализма, капитализма, слободног тржишта и мешовитог система.²⁷⁶ После Хладног рата, узроци су се променили и чине их мноштво интерних и екстерних фактора, попут квалитета владавине, економског напретка, стандарда живота, поштовања људских права и степена либерализације и интеграције у региону.²⁷⁷

Ризик од државног удара је дубоки, структурални атрибут владе, друштва, политичке културе и државно-друштвених односа, више него што су карактеристика војних организација. Структурни узроци државних удара су склони спорој промени, док поводи могу бити веома променљиви. Структурни узроци су дубоко укоревљени у политички систем, за разлику од повода, који не доводе до државних удара уколико не постоје структурни узроци. Политички *легитимитет* режима је окарактерисан као структурни узрок, јер је склон одражавању фактора који се развијају годинама. Разлика између рањивих режима (са високим ризиком од државног удара) и нерањивих (са ниским ризиком од државног удара) је та да су структурни узроци државног удара присутни код рањивих, а одсутни код нерањивих.²⁷⁸ Дијалог између владара и подређених се може успоставити само ако постоји велики део друштва који је довољно писмен, добро храњен и осигуран да може да *узврати реч*. Чак и тад одређени услови могу водити к варењу политичког вођства, што може понекад створити довољну апатију и неповерење у режим да државни удар може бити могућ.²⁷⁹

И Мекреј сматра да је у неким случајевима примарни разлог државног удара што владина политика више не представља вредности и морал народа.²⁸⁰ Ово је појавни облик недостатка *легитимитета* владе, као узрока државног удара. Према

²⁷⁴ Ben Barka H., Ncube M. "Political Fragility in Africa: Are Military Coups D'Etat a Never-Ending Phenomenon?", African Development Bank, Tunis, Tunisia, 2012., стр. 9.

²⁷⁵ Ben Barka H., Ncube M. "Political Fragility in Africa: Are Military Coups D'Etat a Never-Ending Phenomenon?", African Development Bank, Tunis, Tunisia, 2012., стр. 11.

²⁷⁶ Ben Barka H., Ncube M. "Political Fragility in Africa: Are Military Coups D'Etat a Never-Ending Phenomenon?", African Development Bank, Tunis, Tunisia, 2012., стр. 14.

²⁷⁷ Ben Barka H., Ncube M. "Political Fragility in Africa: Are Military Coups D'Etat a Never-Ending Phenomenon?", African Development Bank, Tunis, Tunisia, 2012., стр. 15.

²⁷⁸ Belkin A., Schofer E. "Coups Risk, Counterbalancing and International Conflict", *Security Studies, Taylor and Francis Inc.*, Vol. 14., No.1, London, UK, 2005., стр. 148.

²⁷⁹ Luttwak E. "Coups D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 15.

²⁸⁰ McCrea M. "Coups Prevention: A Critical Ingredient of Nation-Building Operations", United States Army War College, Carlisle Barracks, Pennsylvania, USA, 2010., стр. 1.

истраживању Пауела, режими који су изгубили легитимитет имају 61% веће шансе да искусе државни удар од режима који одржавају легитимитет.²⁸¹ Демократски избори су сматрани за кључни извор легитимизације доласка на власт. Режим се такође може сматрати легитимним уколико је победио у грађанском рату, пошто то одражава степен народне подршке. Трећи извор легитимитета је време: уколико је режим на власти током дужег временског периода, народ га може сматрати делом *природног реда*. Влада која има најмање *права* на легитимитет је очигледно она која је дошла на власт недавно путем државног удара. Она улази у унутрашњу контрадикцију, уколико тврди да је начин на који је дошла на власт легитиман, јер тако легитимизује исти такав потенцијални покушај да и она сама буде замењена. Ово отвара могућност *замке државног удара*.²⁸²

Политичке структуре већине развијених нација су еластичне, да би оне биле погодне мете, осим уколико их одређени *привремени* фактори системски ослабе. Најчешћи од ових фактора су:

- ❖ **Озбиљна и продужена економска криза** са широком незапосленосту и неконтролисаном инфлацијом,
- ❖ **Дуги и неуспешни рат** или велики пораз, војни или дипломатски,
- ❖ **Хронична нестабилност вишепартијског система**.²⁸³

Према Симеуновићу, као основни узроци државног удара могу се одредити:

- **Колапсне кризе политичког система** једног друштва као резултати његовог недовољног или погрешног (самоусмераваног или извана диригованог) економског и политичког развоја;
- **Стратејски економски, политички и војни интереси великих сила** да стекну, одрже или повећају степен свог утицаја у том региону кроз успостављање себи оданих влада;
- **Посебнокласни интерес** за ефикасно предупређење (контра)револуционарног врења;
- **Нужност тренутног превазилажења политичке кризе** на тај, као једино могући начин.²⁸⁴

Већина истраживача се слаже с тим да је *погоршана привредна ситуација*, а посебно дуготрајна економска криза, један од основних узрока државних удара. Такође, веома је индикативно да се покушаји државног удара окончају много успешније по заверенике (чак 85 одсто) уколико се изводе у време привредних криза, него у периоду

²⁸¹ Powell J. M. "Determinants of the Attempting and Outcome of Coups D'Etat" <http://www.yumpu.com/en/document/view/11712449/determinants-of-the-attempting-and-outcome-of-coups-dactat>, asp. 31.08.2013.

²⁸² Collier P., Hoeffler A. "Coups Traps: Why Does Africa Have So Many Coups D'Etat?", Centre for the Study of African Economies, Department of Economics, University of Oxford, Oxford, UK, 2005., стр. 8.

²⁸³ Luttwak E. "Coups D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 17.

²⁸⁴ Симеуновић Д. „Државни удар као војно-политички феномен“, Војно дело, vol.44., бр.3., Београд, 1992., стр. 122.

политичке и економске стабилности једног друштва. Приликом анализирања друштвених узрока државних удара не треба потцењивати ни *традицију* њиховог извођења као један од значајних узрочних чинилаца не само у неким земљама већ и на читавим континентима.²⁸⁵ Према истраживањима више аутора, вероватноћа догађања државног удара у некој земљи је знатно већа уколико су они већ извођени у њеној историји. Затим, иначе традиционално велика, улога армије у неким регионима света постаје у условима заоштрених међународних односа и повећаних унутрашњих социјалних тензија све већа, што има за последицу повећање њених захтева за контролом вршења власти, а тиме и за директним утицајем на измену њених носилаца. Из тог процеса, међутим треба *изузети* углавном све земље у којима држава није творац армије, него је она *самоникла у револуцији* из најширих слојева народа или његовом вољом, због чега је и њен положај у сфери власти објективно другачији. Она се тада третира, а и сама себе сматра, више народном институцијом за одбрану земље, него за надзор унутрашње политике, што је битно разликује од армија у другим земљама, у којима све више проблем лојалитета армије влади није ништа друго до проблем обезбеђења њене подређености.²⁸⁶

Међу осталим, многобројним узроцима значајнији су:

- Привредна рецесија,
- Велике социјалне разлике,
- Стални сукоби политичких елита, који воде запостављању развојне политике друштва,
- Нужност спречавања доласка политичких противника на власт или
- Нужност уклањања политичких противника са власти,
- Тежња за корекцијом тактичких промашаја који могу угрозити стратешке економске и политичке интересе великих сила,
- Посебни неоколонијалистички интереси,
- Продубљивање политичке кризе, које се нарочито манифестује наглим опадањем ауторитета политичког вођства (што код милитантних, преврату склоних политичких кругова, ствара уверење о нужности њихове замене насилним путем),
- Низак општи ниво политичке културе и општа друштвена заосталост,
- Недостатак друге организоване снаге у друштву, осим армије, која би носила даљи прогрес,

²⁸⁵ Симеуновић Д. „Државни удар као војно-политички феномен“, Војно дело, vol.44., бр.3., Београд, 1992., стр. 123.

²⁸⁶ Симеуновић Д. „Државни удар као војно-политички феномен“, Војно дело, vol.44., бр.3., Београд, 1992., стр. 124.

■ Социјални немири, и уопште, хаотично стање у земљи изазвано економском и политичком кризом.²⁸⁷

Стога су наведени узроци само део могућих узрока државних удара. Савремени бихејвиористи су у свом форсирању не само стварно искуственог, већ и ирационалног као искуственог, склони да виде као главни узрок државних удара *запостављање извесних официра у напредовању*²⁸⁸, мада се ово пре може сврстати у поводе него у узроке. Не треба олако предвиђати објективне основе *незадовољства војних кругова*. Као посебан важан показатељ пучистичке ситуације може да се одреди незадовољство у војним круговима као интегралном делу општег раста незадовољства у друштву.²⁸⁹

Поред незадовољства условљеног неким општим кретањима у друштву, постоје увек и осећања незадовољства изазвана немогућношћу реализације (потпуне или довољне) неких *посебних* интереса. Како је један од наведених узрока незадовољства најчешће смањивање издатака за одбрану, не чуди податак да је број државних удара у приличној, чак скоро пропорционалној сразмери с *узастопним смањивањем издатака за војне потребе*. Смањење прихода директно условљава смањење економске и политичке моћи армије, а тиме и погоршање друштвеног утицаја и престижа њених припадника, које је праћено погоршавањем њиховог материјалног положаја.²⁹⁰

Геманс и Маринов сматрају да економска модернизација трансформише урбане и руралне заједнице широм света, при чему постоји притисак на владе да изађу у сусрет захтевима нове класе политички свесних и мобилисаних индивидуа. Када влада то не успе, следи нестабилност. Један аргумент види проблем политичке нестабилности као проблем политичког легитимитета. Владе постоје нелегитимне када не успеју да испуне очекивања грађанства. Економски учинак је важан показатељ како владе успевају да испуне та очекивања. Према томе, економски пад може бити дубоко дестабилизујући, док економски раст може очврснути владин легитимитет.²⁹¹ Демократизација и економски развој су, према овим ауторима, систематски повезани.²⁹²

Када се ради о реактивности војног чиниоца на друштвену кризу, све је приметније да су државни удари узроковани и неартикулисаношћу развоја нових *димензија друштвене функције* армије. Наиме, евидентно је да она, поред класичне функције одбране поретка од спољног непријатеља, све више развија и преузима и функцију одбране од унутрашњих непријатељских снага.²⁹³ Функција одржавања *унутрашње сигурности и националног развоја (од стране армије)* у таквим земљама као што су

²⁸⁷ Симеуновић Д. „Државни удар као војно-политички феномен“, Војно дело, vol.44., бр.3., Београд, 1992., стр. 124.

²⁸⁸ Симеуновић Д. „Државни удар као војно-политички феномен“, Војно дело, vol.44., бр.3., Београд, 1992., стр. 124.

²⁸⁹ Симеуновић Д. „Државни удар као војно-политички феномен“, Војно дело, vol.44., бр.3., Београд, 1992., стр. 125.

²⁹⁰ Симеуновић Д. „Државни удар као војно-политички феномен“, Војно дело, vol.44., бр.3., Београд, 1992., стр. 125.

²⁹¹ Goemans H., Marinov N. „Coups and Democracy“, Cambridge University Press, Cambridge, UK, 2013., стр. 4.

²⁹² Goemans H., Marinov N. „Coups and Democracy“, Cambridge University Press, Cambridge, UK, 2013., стр. 5.

²⁹³ Симеуновић Д. „Државни удар као војно-политички феномен“, Војно дело, vol.44., бр.3., Београд, 1992., стр. 125.

*Перу, Бразил и Индонезија постала доминантнија него класична, спољно-одбрамбено оријентисана функција заштите друштва.*²⁹⁴

Парезановић одређује могуће узроке појаве политичког насиља, (које може повољно утицати на стварање услова за извођење политичког преврата):

- Оштра супротстављеност, недовољност остваривања или немогућност стварног изражавања интереса великих социјалних група,
- Недовољна способност афирмативног организовања и спровођења власти,
- Недовољна организованост привредног система,
- Изразите социјалне разлике,
- Распрострањеност и полулегалност друштвено негативних појава, као што су корупција, везе и сл.
- Несузбијање, некажњавање и толерисање негативних појава (обавезно подстиче на манипулације једне, а смањује веру у систем код других),
- Могућност јавног и сталног деловања антисистемских снага,
- Постојање снажних антисистемских организација или институција,
- Стална и снажна политичка, материјална или војна подршка споља противницима система, који се налазе у земљи,
- Разноврсно, економско, политичко и војно-безбедносно подривање система споља из више праваца,
- Сукоби политичке елите и интересних група у врховима политичког апарата једне земље,
- Неконтролисане, недовољно поуздане или политичком врху недовољно привржене војне снаге и безбедносне структуре.²⁹⁵

Покушаји државних удара у државама где не постоји отворена анти-режимска активност имају шансе за успех мање од 20%. Уколико се нестабилност повећа, повећавају се и шансе државног удара за успех. Демократије имају 40% мање шансе да се у њима покуша државни удар, од анократија, док ауторитарни режими имају 60% мање шансе да се у њима покуша државни удар, од анократија. Државни удари у демократским друштвима имају подједнаке шансе за успех, као и удари у анократијама, док државни удари покушани у ауторитарним друштвима имају 28% мање шанси за успех од оних покушаних у слабирежимима. Војни режими имају пет пута више изгледа да доживе покушај државног удара, од цивилно-вођених влада и ти

²⁹⁴ Симеуновић Д. „Државни удар као војно-политички феномен“, Војно дело, vol.44., бр.3., Београд, 1992., стр. 126.

²⁹⁵ Парезановић М. „Значај и улога друштвених мрежа у политичком преврату“, http://www.telekomunikacije.rs/arhiva_brojeva/deveti_broj/dr_marko_parezanovic_znacaj_i_uloga_drustvenih_mredja_u_politickom_prevratu.432.html, asp. 31.08.2013.

покушаји државног удара имају четири пута веће шансе да успеју, што показује да су војни режими лак плен за заверенике.²⁹⁶

1.6. Предуслови државног удара

Према Симеуновићу, успех извођења државног удара не зависи никад искључиво од степена активности самих завереника, већ често много више од степена остварености неких услова за његово извођење, као што су обезбеђење одговарајуће иностране, војне, обавештајне, политичке и економске подршке, затим обезбеђење пасивности постојећег државног апарата, распрострањени опортунизам и индиферентност у најширим политичким круговима, низак степен будности владајућих и висок степен пасивности маса. Ређе успех извођења државног удара зависи од остварености неких других услова, на пример, од степена реакције међународне јавности.²⁹⁷ И неуспели државни удар, односно већ и сам добро организовани покушај државног удара може да изазове озбиљне друштвене последице уколико су за то стечени потребни услови као неопходне околности.²⁹⁸

Парезановић сматра да се у случајевима када дође до одређених поремећаја равнотеже у политичким односима, стварају погодни услови за припрему, односно реализовање државног удара.²⁹⁹ У том смислу политичка криза се може јавити као предворје државног удара, а у зависности од реалног стања социјалних актера кризе и њихове организационе способности да управљају кризом добрим делом зависи да ли ће она бити предворје државног удара или само предворје легитимних и легалних политичких промена, где се мењају актери политичке власти, а форме егзистенције друштва остају непромењене.³⁰⁰

Едвард Лутвак мисли да је повољан услов *висок степен централизације система политичког одлучивања*. У закључку своје књиге о државном удару, он наглашава да постојање више различитих центара моћи значајно ограничава извођење државног удара. Изразита политичка и економска *зависност* од неке друге, посебно од моћне државе изузетно је повољан услов за извођење државних удара. Лутвак је указао и на

²⁹⁶ Powell J. M. "Determinants of the Attempting and Outcome of Coups D'Etat" <http://www.yumpu.com/en/document/view/11712449/determinants-of-the-attempting-and-outcome-of-coups-dactat>, asp. 31.08.2013.

²⁹⁷ Симеуновић Д. „Државни удар као војно-политички феномен“, Војно дело, vol.44., бр.3., Београд, 1992., стр. 127.

²⁹⁸ Симеуновић Д. „Државни удар као војно-политички феномен“, Војно дело, vol.44., бр.3., Београд, 1992., стр. 127.

²⁹⁹ Парезановић М. „Државни удар као један од модалитета нелегалне политичке борбе“, Војно дело, vol. 63., бр.3, Београд, 2011., стр. 100.

³⁰⁰ Парезановић М. „Државни удар као један од модалитета нелегалне политичке борбе“, Војно дело, vol. 63., бр.3, Београд, 2011., стр. 101.

тесну повезаност управо економске и политичке несамосталности са завереничким насилним променама влада.³⁰¹

Неки аутори, попут Реува, доводе чак у директну везу помоћ земљама у развоју с извођењем државних удара у њима. Америчка војна помоћ има за последицу повећање броја државних удара у земљама са демократским режимима и цивилним владама, и учвршћење милитаристичких режима, који су већ на власти: *укратко, америчка војна помоћ се потврђује као чинаилац који доприноси подривању цивилних елемената и потпомаже наступање преторијанизма (милитаризма) у слабије развијеним подручјима света.*³⁰²

Пауел и Тајн истичу два услова, који чине државни удар вероватним:

- Први је да завереници морају предвидети да ће окружење после државног удара бити повољније од *status-a quo*. Већина одлука да се спроведе државни удар управо зависи од окружења *status-a quo*. Државни удари су највероватнији када је или економија или легитимитет режима у кризи. Широко распрострањено незадовољство владиним (не)легитимитетом често претходи државним ударима у форми масовних протеста, нереда или штрајкова.³⁰³

- Друго, завереници морају сматрати илегално збацивање владе најмање скупом опцијом унапређења земље. При том, треба имати у виду да су последице неуспелог државног удара често смрт, егзил или заточеништво. Према томе, вође које траже промену режима су највероватније исцрпле све легалне канале пре државног удара.³⁰⁴

Колијер и Хефлер сматрају да је вероватноћа за државни удар повећана уколико је доходак низак у држави, уколико је ниска стопа раста и уколико је у недалекој прошлости било државних удара.³⁰⁵ Уколико су приходи по глави становника удвостручени, ризик од државног удара опада за 27%, а уколико су преполовљени, ризик расте за 35%. Када привредни раст скочи за 1%, ризик од државног удара се смањи за 4,4%. Репресивни режими имају упола мање шансе за државни удар од нерепресивних.³⁰⁶

Сличног су става и други аутори. Према Пауелу, вероватно најконзистентнији маркер легитимитета је управо економски учинак, што ће обично довести до отвореног незадовољства. Он тврди да ће економски пад буквално *позвати државни удар са народним одобравањем*. Такође, и Пауел тврди да високи приходи инхибирајуће делују на државне ударе. Међутим, постоје и фактори негодовања оружаних снага као

³⁰¹ Лутвак, Е. према Симеуновић Д. „Државни удар као војно-политички феномен“, Војно дело, vol.44., бр.3., Београд, 1992., стр. 126.

³⁰² Реув, Е. Т. према Симеуновић Д. „Државни удар као војно-политички феномен“, Војно дело, vol.44., бр.3., Београд, 1992., стр. 126.

³⁰³ Powell J. M., Thyne C. L. “Coups D’Etat or Coups D’Autocracy – How Coups Impact Democratization 1950-2008”, http://www.uky.edu/~clthyn2/thyne_powell_FPA2013.pdf, asp. 31.08.2013.

³⁰⁴ Powell J. M., Thyne C. L. “Coups D’Etat or Coups D’Autocracy – How Coups Impact Democratization 1950-2008”, http://www.uky.edu/~clthyn2/thyne_powell_FPA2013.pdf, asp. 31.08.2013.

³⁰⁵ Collier P., Hoeffler A. “Military Spending and Risks of Coups D’Etat”, Centre for the Study of African Economies, Department of Economics, University of Oxford, Oxford, UK, 2007., стр. 11.

³⁰⁶ Collier P., Hoeffler A. “Military Spending and Risks of Coups D’Etat”, Centre for the Study of African Economies, Department of Economics, University of Oxford, Oxford, UK, 2007., стр. 12.

корпоративне групе, које збацују владу када су угрожени њихови организациони интереси.³⁰⁷

По Фајнеровом мишљењу, постоји пет фактора, процеса и покрета који одвојено и у садејству чине неопходне услове за интервенцију оружаних снага у политици државе:

- Први је **професионализација официрског кадра**. До одређеног степена, војни професионализам делује против интервенције у политици. Ограничавање оружаних снага на њихову специјализовану улогу имплицира да су политичари препуштени својој улози. На већ наведени начин, такав професионализам официрског кора и гура припаднике оружаних снага у политику, у одређеној мери и ствара јаз између оружаних снага и политичара. Затим, као што смо већ и разматрали, стрепње професионалних официра их покрећу да се мешају у контролу спољних послова од стране политичара, па чак и што се тиче домаћих питања, када она фрустрирају и штете војним задацима.³⁰⁸

- Други фактор је **развој национализма и националне државе**. Нација замењује династију као објекат војне лојалности. Национализам обезбеђује оружаним снагама неки *вид грађанске религије*, са својим надређујућом гарнитуром вредности. Пошто имају јединствену улогу као чувар националне територије, оружане снаге себе сматрају, а и добар део јавности их сматра за врховно *складиште* и *настојника* вредности нације.³⁰⁹ Три врло значајне последице извиру из овога:

- Прво, тамо где је национализам раширен у широким народним масама, оружане снаге су често постају видљиви симбол и залог националности и независности и због тога и уживају поштовање.

- Друго, национализам обезбеђује оружане снаге са идеологијом и можда чак и програмом.

- Треће, тамо где су старе режимске лојалности држави и династији били синоними, више не важи и за националну државу. У њој се оружаним снагама мора јасно дати до знања да влада којој служе јесте синоним за нацију и да представља нацију. Уколико то није случај, не постоји логични разлог зашто оружане снаге не би разматрале постављање неке друге владе или чак и себе као владара, као много репрезентативније и вредније за нацију од постојеће владе. Пошто је трансцедентна дужност оружаних снага лојалност нацији, њу може пратити *дужност* да буду нелојални влади која не представља ту нацију.³¹⁰

- Трећи фактор је замена божанског ауторитета наследних владара догмом **народног суверенитета**. Верује се да суверенитет почива у народу, а народ је идентификован са нацијом. На основу овога, било која фракција може преузети власт и

³⁰⁷ Powell J. M. "Determinants of the Attempting and Outcome of Coups D'Etat" <http://www.yumpu.com/en/document/view/11712449/determinants-of-the-attempting-and-outcome-of-coups-dactat>, asp. 31.08.2013.

³⁰⁸ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 207.

³⁰⁹ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 207.

³¹⁰ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 207.

легитимизовати се у име суверености народа. На тај начин, отворен је пут интервенцији оружаних снага у политици и *истиснућу* цивилне моћи свеукупно, на основу декларације да су нове снаге управо отелотворење народног суверенитета.³¹¹

- Четврти фактор је у тесној вези и са успоном национализма и са догмом народног суверенитета. То је појава онога што можемо назвати *устаничком* или *народном војском*, која ради за ослобођење националне територије или смену друштвеног поретка.³¹²

- Пети и последњи фактор је повезан и са успоном национализма, са догмом народног суверенитета и са појавом народних армија, а то је **појава нових држава из колонијалног ропства** и њихово постизање суверене независности у другој половини двадесетог века. Многе од тих нових држава су стекле независност страственим национализмом, с једне стране, и потребом за снажном централном владом, с друге стране, што и отвара пут интервенцији оружаних снага у политици.³¹³

Савремена интервенција оружаних снага у политици је плод пет фактора, који су се појавили из пароксизма Француске Револуције, између 1789. и 1810. Међутим, примарни фактори су динамичне нове доктрине и емоције национализма и народног суверенитета.³¹⁴

Интервенција оружаних снага, поготову у отворенијим и екстремнијим облицима је превасходно карактеристика нових, а не старих држава из следећих разлога:

- Превасходно је у овим државама легитимитет уздрман или оспораван.
- У овим државама су материјални услови за одржавање цивилних организација ограничени или недостајући.
- У једном делу ових земаља већ постоји традиција интервенције оружаних снага у политици.³¹⁵

Конститутивни принципи нових држава су управо национализам и народни суверенитет. Пошто је независност добијена, постаје јасно да принципи националности и народног суверенитета нису довољни да промовишу национални консензус. Партије које су дошле на власт под слоганом националне независности уступају место екстремнијим или социјално свесним партијама или покушавају да продуже *занос национализма* у неодређено далеку будућност.³¹⁶ Стога је у таквим друштвима политичка формула недостижна, а легитимитет *шетајући*. У скоро свим новим

³¹¹ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 208.

³¹² Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 208.

³¹³ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 209.

³¹⁴ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 220.

³¹⁵ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 223.

³¹⁶ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 224.

државама покрет модернизације је склон кретању кроз две фазе: националистичка еуфорија, коју прати социјално незадовољство.³¹⁷

Нове државе, грубо говорећи, имају четири алтернативе уређења и владавине:

1. Цивилна квази-демократија,
2. Цивилна *отворена* демократија,
3. Цивилни тоталитаризам (ређи случај),
4. Војна интервенција.³¹⁸

Од три елемента који чине висок ниво политичке културе, у оваквим државама недостају два: консензус по питању легитимног места суверенитета и консензус по питању успостављања валидних јавних одлука. Трећи чинилац високе политичке културе је довољност цивилне организације, која је вољна и способна за одржавање и одбрану политичких институција једног друштва. У већини ових друштава и ово је недостајући чинилац, што је директно везано са нападним стањем економског развоја; материјални предуслови за адекватну цивилну организацију још увек не постоје.³¹⁹ Функционалне асоцијације се могу развити само када се створе одређени материјални предуслови. Синдикати, пословне корпорације, добровољна друштва и сл. одражавају високи степен друштвене специјализације. Ово захтева високи степен комерцијалних веза и индустријске активности и прилично висок ниво националних прихода да обезбеде неопходни *друштвени вишак*. Такође, такве асоцијације се не јављају без адекватног нивоа комуникација и функционалне писмености. Њихов недостатак спречава постојање и најклимавијих и ефемерних функционалних асоцијација, док њихово присуство не само да чини овакве асоцијације већим и истрајнијим, већ им и омогућава да постану политички свесне, самосвесне и артикулисане.³²⁰

Лутвак тврди да земље које су подложне државним ударима деле одређене социјалне и економске карактеристике:

❖ **Економска назадност** – У земљама без развијене економије и, сходно томе, просперитета, опште стање популације је карактерисано болешћу, неписменошћу, високим стопама рађања и смрти, и периодичном глађу.³²¹ Недостатак реакције од стране народа је све што је потребно за државни удар. Нижи нивои бирократије ће реаговати или неће успети да реагују, на сличан начин и из сличних разлога. Њихов недостатак политичке софистикације значи да политика и легитимитет старе владе нису били пуно важни сем њиховим надређеним. За старије бирократе, војску и полицију, државни удар би значео мешавину опасности и могућности. Неки ће бити исувише искомпромитовани старим режимом да би изашли из кризе и они ће

³¹⁷ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 231.

³¹⁸ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 235.

³¹⁹ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 226.

³²⁰ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 227.

³²¹ Luttwak E. "Coups D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 18.

побећи, или се борити против државног удара или, пак, приступити као присталице новог режима да би добили награде за рано исказану лојалност. Дела ове групе ће зависити од њихове индивидуалне процене равнотеже снага на две стране. Они могу прихватити државни удар, могу договорити себи боље плате и положај или могу створити или се придружити опозицији државном удару, искористити предност привремене нестабилности и извести контраудар и преузети власт за себе.³²² Дobar део планирања и извршавања државног удара је усмерен на утицање на одлуку елите, коју превратници желе. Неће моћи да се држе општег принципа легалитета, као у политички софистицираним друштвима, јер такав принцип није општеприхваћен. Према томе, у оваквим друштвима, на свим нивоима је највероватнији исход прихватање: од стране маса и ниже бирократије јер њихови интереси нису везани ни за једну страну, и на нивоу више бирократије због њиховог страха од опасности да ће опозиција државном удару бити изолована. Овакав недостатак реакције је кључан за победу државног удара.³²³

Социјални и економски услови односне земље морају бити такви да ограничавају политичку партиципацију на мали део популације. Под партиципацијом се не мисли на активну и истакнуту улогу у националној политици, већ само опште разумевање основе политичког живота, које је присутно код народних маса у економски развијеним друштвима. Овај предуслов такође имплицира то да, независно од виших нивоа, бирократија функционише на неодговорни и механистички начин јер је често у питању ниже образовано особље.³²⁴

У економски нападним окружењима дифузија моћи, која је карактеристика софистицираних демократија, не може се догодити. Моћ у централизованог држави је вођена од стране уске елите и чувана попут блага, док је моћ у софистицираног демократији слободно-флукутирајућа атмосфера, коју нико не може да заузме. Предуслов економске нападности може се тестирати познатим чињеницама степена економског развоја у земљама које су имале државне ударе и уочиће се јасне сличности. Ово не значи ни да су све неразвијене земље по себи рањиве од државног удара нити да су све развијене лош терен за државни удар. Само интервенција посебних околности може спречити добро планирани државни удар у економски нападним земљама, док само у изузетним околностима ће успети у развијеним деловима света.³²⁵

❖ **Политичка независност** – Лутвак тврди да је немогуће запоседнути власт у држави уколико је највећи извор политичке моћи ван ње. Постоји много земаља које су псеудо-независне. У неким случајевима имају мање стварне аутономије него неке од старих колонија. У појединим државама оружане снаге великог *савезника* су моћније од снага односних земаља. У таквим предусловима, државни удар се може

³²² Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 22.

³²³ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 23.

³²⁴ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 24.

³²⁵ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 25.

десити само са сагласношћу већег *савезника*. (нпр. Јужни Вијетнам 1963.)³²⁶ Француске снаге у Габону су 1964. преокренуле ток иначе успешног државног удара, користећи само симболичне снаге.

Врло посебан облик зависности је нуспојава модерне технологије, која постоји и изван екс-колонијалне сфере. Ово је снажна хипотека, стављена на политичку независност аквизицијом софистицираног оружја, посебно борбених авиона. Политички проблем настаје зато што само мали број земаља производи млазне ловце, а они захтевају континуирани ток резервних делова и постоји период чекања између прве наруџбе и времена када су обука и помоћна опрема довољно развијени за оперативну употребу. Према томе, уколико држава жели да купује млазне ловце, мора бити разумно пријатељска са неком од земаља које их производе.³²⁷

Лутвак закључује да је други предуслов за државни удар да *односна држава мора бити стварно независна и да је утицај страних сила на унутрашњи политички живот релативно ограничен*.³²⁸ Према томе, државни удар не вреди покушавати ако велика сила има значајне оружане снаге у односној земљи. Уколико су ове снаге физички далеке од политичких центара и/или ако се режим односне земље креће ка непријатељској позицији према великој сили, ово правило не стоји. Државни удар мора тражити одобрење велике силе, уколико велики број њених грађана служи у оружаним снагама као војни или цивилни саветници.³²⁹

❖ **Органско јединство** – У софистицираним политичким јединицама моћ је дифузна и, према томе, тешка за запоседање у државном удару. Једна од препрека државном удару може бити и та да је моћ у рукама *секционалних* снага, које користе владу као *фронт*, или *регионалних* снага, чија је зависност од претпостављеног политичког центра само теоријска. Али извори политичке моћи могу бити и у другим центрима, који су исувише тешки или бројни за запоседање. У овом случају, *моћ* је унутар државе, али не тамо где би требало да буде зато што је политичка јединица исувише несофистицирана да би извршила дифузију моћи кроз субсидијерне ентитете, већ зато што политичка јединица није стварно *органска*.³³⁰

➤ **Секционални ентитети** - У економски неразвијеним друштвима, у којима готово да нема индустрије, изузев оних постројења у власништву мултинационалних компанија, које у сопственом власништву имају значајне изворе директне моћи (своје авионе, камионе, телекомуникациона постројења, која могу бити значајан део инфраструктуре таквих земаља) припадници њихових обезбеђења имају бољу опрему од националне полиције.³³¹ Постоји распрострањено веровање да су неке мултинационалне компаније укључене у тајне активности против државе, попут

³²⁶ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 26.

³²⁷ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 29.

³²⁸ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 32.

³²⁹ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 33.

³³⁰ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 34.

³³¹ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 35.

саботаже и шпијунаже, мада не постоји општеприхваћено објашњење зашто би оне биле укључене у такве активности. Међутим, искуство British Oil Company (Иран 1953.) илуструје случај када је пословно друштво интервенисало у домаћој политици земље *домаћина*, под притиском локалних политичких реалности.³³²

➤ **Регионални ентитети** – Суштина државног удара јесте заузимање моћи у оквиру главног центра за одлучивање у држави и кроз њега стицање контроле над нацијом у целини. Практично све афро-азијске земље имају пограничне зоне, типично планинске, мочварне или на други начин неприступачне, које су насељене мањинским племенима и где је контрола владе само на теоретском нивоу.³³³ За државни удар није битно да ли је органска јединица сама велика – нови режим се може постарати за локалне аутономије пошто преузме власт, али понекад, локалне јединице су толико моћне, да контролишу центар или центар влада само до непосредних предграђа главног града.³³⁴ У свим овим случајевима, када локално становништво не прихвата надређеност централизованог одлучивања, можемо разликовати импликације на државни удар:

○ **Региони су стварни центри моћи** - Државни удар се мора или ограничити на један регион или се проширити на све регионе; претпостављени центар мора бити само једна од зонских мета. Ово проширује државни удар и компликује га јер слабости било којих снага за државни удар у било ком центру моћи у држави могу призвати активност против државног удара.³³⁵

○ **Један или два региона доминирају целом земљом** – Постојање регионалних сила, довољно јаких да контролишу претпостављени центар, може чинити државни удар немогућим. Уколико је регионални или етнички блок организован по племенским линијама, структура његовог вођства биће превише чврста и интимна, да би државни удар функционисао унутар региона.³³⁶

У оваквим случајевима, напори завереника би морали да буду усмерени тако да се позабаве сваким етничким и регионалним блоком, на основу процене њихових улога у одређеној равнотежи снага. У једном броју случајева државни удар би било немогуће извести због природе и опсега регионалне силе, који захтева ресурсе који ће мало вероватно бити на располагању. У другим случајевима то је само још једна препрека за превазилажење.³³⁷ Према томе, коначни предуслов државног удара је:

Односна држава мора имати политички центар. Уколико постоји неколико центара, они морају бити упадљиви и политички, пре него етнички структурисани. Уколико је држава контролисана од неполитички организоване

³³² Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 37.

³³³ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 40.

³³⁴ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 41.

³³⁵ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 44.

³³⁶ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 44.

³³⁷ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 45.

*јединице, државни удар се једино може спровести са њеним пристанком или неутралношћу.*³³⁸ Уколико је политички ентитет стварно контролисан од стране групе која није политички структурисана, онда, очигледно, политички методи се не могу применити за запоседање власти.³³⁹

³³⁸ Luttwak E. "Coups D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 45.

³³⁹ Luttwak E. "Coups D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 46.

2. Историјски преглед државних удара од 1945. до 2014.

Иако већ давно забележен и добро познат у политичкој историји као специфичан облик војно-политичке акције, државни удар је у двадесетом веку, а нарочито после Другог светског рата, постао релативно чест политички феномен, посебно у земљама у развоју, где се у просеку између 1945. и 1972. године дешавао свака три месеца, а између 1960. и 1975. године, према *Le Monde Diplomatique*, чак једном месечно.³⁴⁰ Према статистикама неких аутора, од 1950. до 2009. године, било је чак 459 успешних и неуспешних покушаја државних удара у свету.³⁴¹

Државни удари су били релативно ретки догађаји до Другог светског рата. Онда су се догодиле две ствари које су стимулисале њихову учесталост као политичког феномена. Први је успон Хладног рата и *битке* између САД и СССР за приврженост и припадност остатка света. Обим до ког је СССР био аутентична претња америчким интересима у Трећем свету је данас широко оспораван. Истраживање базе података Хебдича и Конора показује екстензивну и упорну интервенцију од стране САД у унутрашњим пословима других држава. Па шта САД чине у Трећем свету? Већином, штите сопствене интересе, не од Русије, већ од клијент-држава, које желе да одлучују са ким хоће да послују, или зато што једноставно хоће да другачије воде политику. С те тачке гледишта, постоје бројна питања, која су отворена, о ефективности спонзорисања државних удара, као инструмента спољне политике.³⁴²

Мада у савременој Европи државни удари нису ни издалека константа унутрашње политике као у земљама у развоју, ипак нису ни сасвим ретка појава. Осим државног удара у Грчкој 1967., Португалу 1974. и Турској 1960., 1971. и 1980. године, забележени су и покушаји државног удара у Француској (два пута после Другог светског рата), Албанији 1961, Италији 1970. (принц Ј.В. Боргезе), Шпанији 1981. (капетан Тејер) и СССР-у 1991. године. У социјалистичким земљама није било ниједног успешног државног удара, али је и у Кини, поред СССР-а и Албаније, учињен покушај 1971. (министар одбране Лин Биао), а неке значајне елементе државног удара садржали су и догађаји у Југославији и ЧССР-у 1948., као и догађаји у Мађарској 1956. године.³⁴³

Од година проглашења независности, само у Африци, било је преко 200 државних удара и покушаја државних удара.³⁴⁴ Нема правила у погледу тога да ли је земља имала више државних удара од других уколико је имала турбулентну колонијалну прошлост,

³⁴⁰ Симеуновић Д. „Државни удар као војно-политички феномен“, Војно дело, vol.44., бр.3., Београд, 1992., стр. 119.

³⁴¹ Powell J. M., Thyne C. L. “Coups D’Etat or Coups D’Autocracy – How Coups Impact Democratization 1950-2008”, http://www.uky.edu/~clthyn2/thyne_powell_FPA2013.pdf, asp. 31.08.2013.

³⁴² Hebditch D., Connor K. “How to Stage a Military Coup: From Planning to Execution”, Skyhorse Publishing, New York, New York, USA, 2009., стр. 193.

³⁴³ Симеуновић Д. „Државни удар као војно-политички феномен“, Војно дело, vol.44., бр.3., Београд, 1992., стр. 120.

³⁴⁴ Ben Barka H., Ncube M. “Political Fragility in Africa: Are Military Coups D’Etat a Never-Ending Phenomenon?”, African Development Bank, Tunis, Tunisia, 2012., стр. 1.

односно уколико је била колонија или не.³⁴⁵ Док се значајан број успешних афричких државних удара десио у годинама непосредно после проглашења независности држава (током 1960-их), 1970-те и 1980-те су обележене презасићеношћу и успешних и неуспешних покушаја државних удара. Приметан је и раст стопе неуспешности државних удара (61%) током 1970-их и 1980-их. С друге стране, 1990-те и 2000-те обележио је пад бројности и успешних и неуспешних покушаја државних удара у Африци.³⁴⁶

Истраживања појединих аутора наводе да је било приближно 357 покушаја државних удара у земљама у развоју од 1945. до 1985. године и да је око половине земаља у развоју искусило државни удар у овом периоду. Од свих ових покушаја, 183 државна удара (или 51%) су били успешни. Феномен није потпуно изгледео у наредном периоду: оружане снаге земаља у развоју су покушале 75 државних удара у периоду од 1986. до 2000. године.³⁴⁷ Према Белкину и Шеферу, између 1960. и 2000. године било је 7 неуспешних и 1 успешни покушај државног удара у Западној Европи; 3 неуспешна и 6 успешних у Централној Европи; 22 неуспешна и 18 успешних у Централној Америци; 25 неуспешних и 12 успешних у Азији; 20 неуспешних и 24 успешна у Јужној Америци; 23 неуспешна и 25 успешних на Блиском Истоку; 72 неуспешна и 60 успешних у Африци. Војне завере представљају много чешћу претњу лидерима од револуција, које су обориле само шачицу режима. Преко половине ових државних удара је покушано против војних режима.³⁴⁸

Према Фергусону, половина суверених држава, које су представљене у УН су искусиле нелегално и неуставно збацивање својих постојећих влада (биле оне демократски изабране или не), у неком тренутку у својој скоријој историји.³⁴⁹

³⁴⁵ Ben Barka H., Ncube M. "Political Fragility in Africa: Are Military Coups D'Etat a Never-Ending Phenomenon?", African Development Bank, Tunis, Tunisia, 2012., стр. 3.

³⁴⁶ Ben Barka H., Ncube M. "Political Fragility in Africa: Are Military Coups D'Etat a Never-Ending Phenomenon?", African Development Bank, Tunis, Tunisia, 2012., стр. 5.

³⁴⁷ Хантингтон С. према Belkin A., Schofer E. "Coups Risk, Counterbalancing and International Conflict", *Security Studies, Taylor and Francis Inc.*, Vol. 14., No.1, London, UK, 2005., стр. 143.

³⁴⁸ Belkin A., Schofer E. "Coups Risk, Counterbalancing and International Conflict", *Security Studies, Taylor and Francis Inc.*, Vol. 14., No.1, London, UK, 2005., стр. 144.

³⁴⁹ Ferguson G. "Coups D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 11.

2.1. Преглед успешних државних удара током Хладног рата

Табела 3: Хронолошки преглед успешних државних удара од 1946. до 1990. године. Листа представља пресек спискова државних удара из три различита извора.^{350,351,352}

година	земља	тип	спонзор	напомена
1945.	Бразил			Генерал Мурао обара владу Гетулиа Варгаса
1945.	Венецуела	КТЛ		Ромуло Бетанкур обара Исаију Медину Ангарита
1946.	Боливија			Нестор Гуилен и Томас Монхе обарају Гуалберта Виљароела
1946.	Хаити			Димарсије Естиме обара с власти Ели Лескота
1947.	Тајланд	ЧДУ		Повратак на власт Плаека Пибулсонграма ударом против Тавала Тамронга Навасвадија
1947.	Никарагва	ПДУ		Удар изводи фракција армије
1947.	Румунија		СССР	Краљ Михаил принуђен да абдицира и напусти земљу
1948.	Чехословачка	ПДУ	СССР	Комунистичка партија организује удар, који доводи до револуционарних промена
1948.	Венецуела			Карлос Делгадо Чалбауд обара сада већ демократски изабраног Ромула Бетанкура
1948.	Ел Салвадор	ЧДУ		Удар изводи фракција армије
1948.	Парагвај			Удар фракције политичке партије 3.6.1948.
1948.	Парагвај			Удар фракције политичке партије 30.12.1948
1948.	Перу			Мануел А. Одриа изводи удар на челу десничарске фракције армије
1949.	Парагвај			Удар фракције политичке партије
1949.	Сирија			Дана 30.3.1949. фракција армије на челу са Хуснијем Ал Заимом обара Шукри Ал Куватлија
1949.	Сирија			Дана 14.8.1949. фракција армије на челу са Сани Ал Хинавијем обара Хуснија Ал

³⁵⁰ Hebditch D., Connor K. "How to Stage a Military Coup: From Planning to Execution", Skyhorse Publishing, New York, New York, USA, 2009., стр. 207.

³⁵¹ Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 197.

³⁵² Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 200.

				Заима
1949.	Сирија			Дана 17.12.1949. фракција армије на челу са Ал Шишаклијем обара Санија Ал Хинавија
1949.	Панама			Полиција изводи државни удар
1950.	Хаити			Армијска фракција под вођством Пол Еуген Маглоара уклања Димарсија Естиму и уводи хунту
1951.	Тајланд			Армијска фракција у тзв. <i>Тихом удару</i> укинула устав из 1949. и вратила устав из 1932.
1951.	Сирија			Армијска фракција на челу са Адибом Ал Шишаклијеам обара с власти Хашима Ал Атасија
1951.	Панама			Армијско-политичка фракција изводи удар против припадника олигархије
1951.	Боливија			Уго Баливиан обара Мамерта Уриолагоитија
1952.	Боливија			Армијско-политичка фракција под вођством Виктора Паз Астенсора обара Уга Баливиана
1952.	Египат	ПДУ		Армијска фракција под вођством Ал Нагиба и Ал Насера збацује монархију и отпочиње револуционарне промене
1952.	Куба			Армијска фракција под вођством Фулгенција Батисте изводи бескрвни удар против демократски изабраног председника
1953.	Колумбија	ЧДУ		Густаво Рохас Пиниља врши удар против Лауреана Гомеза
1953.	Гвајана	ВДУ	УК	УК послала трупе и суспендовала устав Гвајане
1953.	Иран	ВДУ	УК САД	Заједничком англо-америчком <i>Операцијом Ајакс</i> се изводи удар против Мухамеда Мосадека и доводи на власт шах Реза Пахлави
1954.	Парагвај			Фракција армије на челу са Алфредом Штроснером изводи удар против Др. Федерика Чавеза
1954.	Сирија			Фракција армије вођена Мамуном Ал Кузбаријем обара Адиба Ал Шишаклија
1954.	Гватемала		САД	Карлос Кастиљо Армас изводи удар против демократски изабраног Јакоба Арбенца Гузмана
1954.	Јанаон	ПДУ		Ударом под вођством Дадале Рафаела Раманаје збацује се француска управа над овим острвом у Индијском океану
1955.	Аргентина	ВДУ		Ударом против Хуана Доминга Перона <i>Револуцион Либертадора</i> успоставља диктатуру на челу са Едуардом Лонардијем
1955.	Бразил			Удар против Хусцелина Кубичека води

			Карлос Луз; противударом од стране Маршала Лота враћен председник Кубичек
1955.	Аргентина	ВДУ	Фракција армије вођена претходним пучистом Педром Еугениом Арамбуруом збацује Едуарда Лонардија
1956.	Хаити		Жозеф Немур Пјер-Луи обара владу Пола Ежена Маглоара
1957.	Тајланд	ЧДУ	Сарит Танарат обара владу Плаека Пибулсограма
1957.	Хаити		Леон Кантаве обара Френка Силвена
1957.	Хаити		Антонио Трасибиле Кебро обара с власти Данијела Фињолу
1958.	Пакистан		Елементи све три службе оружаних снага изводе удар под вођством Ајуба Кана и обарају Искандера Мирзу
1958.	Тајланд		Фракција армије на челу са Саритом Танаратом обара Танома Китикахорна
1958.	Ирак	ПДУ	Фракција армије на челу са Абдул Каримом Касимом обара краља Фајсала II
1958.	Судан	ЧДУ	Фракција армије изводи удар
1958.	Бурма	ДУО	У Ну изводи државни удар одозго
1958.	Венецуела	ДДУ ?	Волфганг Лазарабал обара владу Маркоса Переза Хименеса и уводи револуционарне демократске промене
1958.	Француска		Генерал Жак Масу заузима Алжир и Корзику и претњом напада на Париз доводи Шарла ДеГола за председника
1960.	Турска	ПДУ ДДУ	Елементи све три службе оружаних снага изводе удар, обарају Демократску Партију и уводе револуционарне промене
1960.	Конго		Мобуту Сесе Секо обара Патриса Лумумбу
1960.	Лаос		Неутралистичка фракција армије на челу са Конг Лајем изводи удар
1960.	Непал	ДУО	Краљ са армијском фракцијом изводи удар
1960.	Ел Салвадор	ЧДУ	Мешовита армијско-политичка фракција
1961.	Еквадор		Елементи све три службе оружаних снага изводе удар
1961.	Ел Салвадор	ЧДУ	Десничарска фракција изводи удар
1961.	Јужна Кореја	ЧДУ	Парк Чанг Ли збацио Другу корејску републику
1961.	Сирија	ЧДУ	Армијско-политичка фракција на челу са Хајдаром Ал Хузбаријем збацује власт Гамал Абдел Насера и отцепљује Сирију од Уједињене Арапске Републике
1961.	Лаос		Десничарска фракција збацује Конг Лаја
1962.	Аргентина		Председник Артуро Фрондизи збачен док је био ван земље, успостављена хунта
1962.	Бурма		Не Вин обара владу демократски изабраног У Нуа

1962.	Перу			Рикардо Перез Годој изводи удар
1962.	Јемен	ПУЧ		Пуч у Мутавакилите краљевству у северном Јемену доводи до грађанског рата између ројалиста и републиканаца
1962.	Алжир			Хуари Бумедиене и Ахмед Бен Бела обарају власт Бенјусуфа Бенкхеде
1963.	Заир			Фракција армије на челу са Алфонсом Масеба Дебатом обара владу Фулберта Јулуа
1963.	Сирија	ЧДУ		Левичарска армијска фракција на челу са Луајем Ал Атасијем обара владу Назима Ал Кудсија и уводи револуционарне промене
1963.	Того			Армијско-племенска фракција изводи удар
1963.	Доминиканска Република	ЧДУ		Армијска фракција на челу са Елијас Весином и Весином обара власт Хуана Боша, првог демократског председника Републике и успоставља војну хунту
1963.	Еквадор			Елементи све три службе оружаних снага изводе удар под вођством Рамона Кастра Хихона
1963.	Јужни Вијетнам	ЧДУ	САД	Елементи све три службе оружаних снага обарају власт Нго Дин Диема
1963.	Хондурас	ЧДУ		Фракција армије обара власт Рамона Виледа Моралеса и доводи на власт Освалда Лопеза Арелјана
1963.	Гватемала			Фракција армије на челу са Енрикеом Пералта Азурдиом обара власт Мигела Идигораса Фуентеса
1963.	Ирак	ЧДУ		Баатистичка фракција армије и ваздухопловства обара власт Абд Ал Карима Казима и убија га
1963.	Перу			Елементи све три службе оружаних снага изводе удар
1963.	Бенин	ЧДУ		Кристоф Согло обара власт Хуберта Маге
1964.	Боливија			Фракција армије под вођством Ренеа Бариентоса обара власт Виктора Паз Естенсора
1964.	Бразил	ЧДУ		Елементи све три службе оружаних снага под вођством Умберта Кастела Бранка обарају власт Жоаоа Гуларта
1964.	Лаос	ЧДУ		Десничарска фракција армије изводи удар
1964.	Јужни Вијетнам	ЧДУ	САД	Војска збацује Дуонг Ван Мина
1964.	Гвајана	ДУО	УК САД	Гувернер Јаган уводи ванредно стање
1965.	Алжир			Хуари Бумедиене обара власт Ахмеда Бен Беле
1965.	Заир	ДДО		Фулберт Јулу апсолутизује власт
1965.	Конго			Мобуту Сесе Секо обара власт Џозефа

			Каса-Вубе
1965.	Бенин		Кристоф Согло обара власт Суру-Миган Апитија
1965.	Индонезија	ЧДУ	Сухарто обара власт Сукарна и уводи контрареволуционарне промене
1965.	Централно Афричка Република		Војска на челу са Жан-Бедел Бокасом преузима власт од Давида Дака
1966.	Гана	ЧДУ	Џозеф Артур Анкрах збацује Квамеа Нкруму
1966.	Нигерија	ЧДУ	Чуквума Кадуна Нзеогву збацује Абубакара Тафава Балеу
1966.	Нигерија	ЧДУ	Џонсон Агуији-Иронси збацује Чуквама Кадуна Нзеогву
1966.	Нигерија	ЧДУ	Јакубу Говон збацује Џонсона Агуији-Иронсија
1966.	Горња Волта		Сангуле Ламизана збацује Мориса Јамеогоа
1966.	Аргентина		Генерал Хуан Карлос Онганиа збацује цивилног председника Артура Илиу
1966.	Сирија		Салах Џадид збацује Амина Хафиза
1967.	Бенин	ЧДУ	Морис Куандете збацује Кристофа Согла
1967.	Грчка	ПДУ САД	Јоргос Пападопулос обара владу и уводи војну хунту <i>Режим пуковника</i>
1967.	Того	ЧДУ	Гнасингбе Ејадема изводи државни удар и обара председника Николаса Груницког
1967.	Сијера Леоне		Давид Лансана обара владу Сиакес Стивенса
1968.	Ирак	ЧДУ	Баат Партија преузима власт кроз државни удар. Ахмед Хасан Ал Бакр збацује Абдул Рахмана Харифа
1968.	Панама		Генерал Омар Торихос преузима власт од Арнулфа Ариас Мадрида
1968.	Перу		Генерал Хуан Веласко Алварадо изводи удар и преузима власт
1968.	Сијера Леоне		Бригадир Ендру Џуксон-Смит обара власт Давида Лансане и враћа Сиаку Стивенса
1968.	Мали		Муса Траоре збацује Модибана Кеиту
1968.	Заир		Мариен Нгуаби збацује Алфонса Масемба-Дебата
1969.	Судан	ЧДУ	Пуковник Гафар Нимеири преузима власт
1969.	Либија	ПДУ	Пуковник Муамер Гадафи збацује монархију
1969.	Пакистан		Генерал Јахуа Кан преузима власт од Ајуб Кана
1969.	Сомалија	ЧДУ	После убиства председника Абдирашида Али Шермарке, војска изводи бескрвни пуч вођена генералом Мохамед Саид Бареом
1970.	Боливија	ЧДУ	Хуан Хозе Торес збацује Алфреда Ованду Кандију
1970.	Сирија		Удар води Хафез Ал-Асад. Увођење

				<i>Корективне револуције у Сирији</i>
1970.	Оман	ДУО	УК	Кабуз Бин Саид збацује оца Саида Бин Таимура и постаје султан
1970.	Камбоџа			Лон Нол збацује Нородома Сиханука
1971.	Аргентина			Алехандро Агустин Ланусе обара владу Марсела Левингстона
1971.	Турска	ЧДУ		<i>Удар Меморандума</i> обара владу Сулејмана Демирела и доводи на власт Нихата Ерима
1971.	Уганда	ЧДУ	УК	Иди Амин Дада збацује Милтона Оботеа и заводи диктатуру
1971.	Тајланд	ДУО		Таном Китикахорн збацује сопствену владу и заводи диктатуру
1971.	Боливија			Уго Банзер обара с власти Хуана Хозеа Тореса
1972.	Бенин	ПДУ		Мајор Матиеу Керекоу обара Жистина Ахомадегбе-Тометина
1972.	Еквадор	ЧДУ		Гиљермо Родригез преузима власт
1972.	Гана	ЧДУ		Пуковник Игњације Куту Ачеампонг обара демократски изабраног Др. Кофи Бусију
1972.	Хондурас			Освалдо Лопез Арељано изводи удар
1972.	Мадагаскар	ЧДУ		Габриел Рамананцоа обара власт Филиберта Циранане
1973.	Авганистан	ПДУ		Мохамед Дауд Кан обара владу Мохамеда Захир Шаха
1973.	Чиле	ВДУ	САД	Генерал Аугусто Пиноче обара председника Салвадора Аљендеа у крвавом удару
1973.	Уругвај	ДУО		Председник Хуан Марија Бордабери обара владу и заводи диктатуру
1973.	Грчка	ЧДУ		Бригадир Димитриос Јоанидис обара хунту Јоргоса Пападопулоса
1973.	Руанда			Џувенал Хабиаримана обара владу Грегора Кајибанде
1974.	Кипар	ЧДУ	Грчка	Никос Сампсон обара владу Макарија III; Турска врши инвазију на Кипар
1974.	Етиопија	ПДУ		Амал Микаел Андом обара цара Хајла Селасија I
1974.	Етиопија			Тафари Бенти обара Амала Микаела Андома
1974.	Нигер			Сејни Кунче обара Хаманија Диорија
1974.	Португалија	ПДУ ДДУ		Антонио Де Спинола води удар познат као <i>Каранфил револуција</i> против Марсела Каетана и уводи револуционарне промене
1974.	Јемен			Пуковник Ибрахим Ал Хамади води удар на челу <i>Покрета Револуционарне Корекције</i>
1975.	Бангладеш			Генерал Зиаул Рахман ударом обара Шеика Муџибура Рахмана и доводи Кондакера Мустака Ахмеда за председника
1975.	Комори	ПЛУ	Франц.	Плаћеници Боба Денарда обарају с власти

			Ахмеда Абдалу
1975.	Чад	ПДУ	Председник Франсоа Томбалбаје бива збачен и убијен у удару Ноела Миларева Одигара
1975.	Мадагаскар		Ричард Ратсимандрава обара владу Габријела Рамананцоа
1975.	Хондурас		Хуан Алберто Мегал Кастро води удар
1975.	Нигерија		Муртала Мохамед обара Јакубу Говона
1975.	Лаос		Организација <i>Патет Лао</i> преузима власт
1976.	Аргентина	ВДУ	Марија Естела Мартинез Де Перон бива збачена ударом, на власт долази хунта у <i>Процесу националне реорганизације</i>
1976.	Бурунди		Жан-Баптист Бегаза обара владу Мишела Микомбера
1976.	Тајланд		Сангад Чалорју обара Сени Прамоца
1976.	Еквадор	ЧДУ	Алфредо Поведа обара Гиљерма Родригеза
1976.	Кина		Је Ђианјинг обара <i>Велику четворку</i> и доводи на власт Денг Ксиао Пинга, који започиње револуционарне промене
1977.	Пакистан	ВДУ	Генерал Мухамед Зиа Ул Хак обара с власти Зулфикара Али Бута и убија га
1977.	Сејшели	ВДУ	Франс-Алберт Рене обара Џејмса Манчама
1977.	Тајланд		Криангсак Чоманан обара с власти Танина Краивиксиена
1978.	Авганистан	ВДУ СССР	Нур Мухамед Тараки и Народна Демократска Партија Авганистана преузимају власт у <i>Саур револуцији</i>
1978.	Комори	ПЛУ	Плаћеници Боба Денарда обарају с власти Али Соилиха и доводе на власт Ахмеда Абдалу
1978.	Гана		Фред Акуфо обара са власти Игњација Куту Ачеампонга
1978.	Хондурас		Поликарпо Паз Гарсија преузима власт
1978.	Мауританија		Мустафа Улд Салек обара владу Моктар Улд Даде
1979.	Авганистан	ВДУ	Хафизулах Амин обара Нур Мухамеда Таракија са власти
1979.	Мауританија		Ахмед Улд Бусеиф обара владу Мустафе Улд Салека
1979.	Авганистан		Барбак Кармал обара Хафизулаха Амина
1979.	Централно Афричка Република		Давид Деко обара са власти диктатора и самозваног императора Жан-Бедела Бокасу
1979.	Ел Салвадор	ЧДУ	Државним ударом се успоставља <i>Револуционарна владина хунта</i> , почетак грађанског рата
1979.	Екваторијална Гвинеја	ЧДУ	Теодоро Обианг Нгуема Мбасого обара са власти Франциска Марсијас Нгуему
1979.	Гана		Џери Џон Раулингс обара Фреда Акуфа

1979.	Гренада	ЧДУ		Морис Бишоп обара Ерика Гаирија
1979.	Јужна Кореја	ЧДУ		Чун Ду-Хван обара власт после убиства Парк Чанг-Хија
1979.	Заир			Денис Сасу Нгуесо обара с власти Јоакима Ихомби-Опанга
1980.	Турска	ЧДУ		Кенан Ерван обара Сулејмана Демирела
1980.	Боливија	ЧДУ		Луис Гарсија Меза Техада обара с власти Лидију Гуеилер Техаду у <i>Кокаинском пучу</i>
1980.	Гвинеја Бисао	ЧДУ		Жоао Бернардо Вијеира обара с власти Луиса Кабрала
1980.	Суринам	ЧДУ		Деси Бутерсе обара владу Хенка Арона
1980.	Суринам	ЧДУ		Деси Бутерсе обара владу Јохана Фериера
1980.	Уганда	ЧДУ	УК	Пауло Муванга обара Годфрија Бинаису
1980.	Либерија	ПДУ		Заставник Самуел К. Доу обара председника Вилијама Р. Толберта Млађег
1980.	Мауританија			Мухамед Куна Улд Хајдала обара са власти Мухамеда Махмуда Улд Лулија
1980.	Горња Волта			Пуковник Саје Зербо обара владу Сангуле Ламизана
1981.	Гана	ЧДУ		Џери Џон Раулингс обара Хила Лимана
1981.	Централно Афричка Република			Генерал Андре Колингба обара председника Давида Дека у бескрвном државном удару
1981.	Пољска	ДУО		Генерал Војћех Јарузелски уводи ратно стање и војне законе
1982.	Бангладеш			Хусеин Мухамед Ершад обара с власти Абдуса Сатара
1982.	Горња Волта	ПДУ		Мајор Жан-Баптист Уедраого обара с власти пуковника Сајеа Зербу
1982.	Гана	ДУО		Џери Џон Раулингс укинуо <i>Трећу републику</i>
1982.	Гватемала			Ефраин Риос Монт обара Ромеа Лукас Гарсију с власти
1983.	Гренада	ЧДУ	Куба	Хадсон Остин изводи удар, уследила америчка војна интервенција и контра-удар
1983.	Гватемала			Оскар Умберто Мехиа Викторес обара с власти Ефраина Риоса Монта
1983.	Нигерија	ЧДУ		Мухамед Бухари збацује Шеху Шагарија
1983.	Горња Волта			Капетан Томас Санкара преузима власт
1984.	Гвинеја	ЧДУ		Лансана Конте преузима власт после смрти Ахмада Секуа Туреа
1984.	Мауританија	ЧДУ		Маауја Улд СидАхмед Таја обара с власти Мухамеда Куну Улд Хајдалу
1985.	Нигерија	ЧДУ		Ибрахим Бабангида обара с власти Мухамеда Бухарија
1985.	Судан			Абдел Рахман Сувар Ал Дахаб обара председника Гаафара Нимеирија и уводи хунту – <i>Транзициони војни савет</i>
1985.	Уганда			Базилио Олара-Окело обара с власти Милтона Оботеа

1986.	Уганда			Јовери Мусевени са фракцијом <i>Армија националног отпора</i> обара са власти Тита Окелу Лутву
1986.	Авганистан			Мухамед Нацибула обара с власти Барбака Кармала
1986.	Лесото			Џастин Мецинг Лекања обара власт Леабуа Џонатана
1987.	Фиџи	ВДУ	САД	Потпуковник Ситивени Рабука обара владу Тимоци Бавадре
1987.	Фиџи	ДУО	САД	Потпуковник Ситивени Рабука проглашава републику
1987.	Буркина Фасо	ЧДУ		Блез Компаоре обара и убија председника Томаса Санкару
1987.	Тунис	ЧДУ		Зине Ел Абинине Бен Али у бескрвном удару обара председника Хабиба Бургуибу
1988.	Хаити			Проспер Аврил обара Леслија Манигата
1988.	Хаити			Проспер Аврил обара владу Анри Намфија
1988.	Бурма			Со Маунг обара владу Маунг Маунг Каа
1989.	Парагвај			Андрес Родригез обара владу Алфреда Штроснера
1989.	Комори	ПЛУ		Плаћеници Боба Денарда обарају Ахмеда Абдалу и доводе на власт Саида Мохамеда Ђохара
1989.	Судан	ЧДУ		Омар Хасан Ахмад Ал Башир обара владу Ахмеда Ал Мирганија
1990.	Чад	ЧДУ		Идрис Деби обара владу Хисена Хабра
1990.	Суринам	ЧДУ		Председник Рамсевак Шанкар принуђен да поднесе оставку због претње ударом војске
1990.	Лесото			Џастин Мецинг Лекања обара краља Мошоешоа II
1990.	Либерија			Принс Џонсон обара с власти и убија Самјуела К. Доа

2.2. Преглед успешних државних удара после Хладног рата

Табела 4: Хронолошки преглед успешних државних удара од 1991. до 2014. године. Листа представља пресек спискова државних удара из три различита извора^{353,354,355}

година	земља	тип	спонзор	напомена
1991.	Хаити	ЧДУ		Раул Седрас обара владу Жан-Бертран Аристида. САД наређује повратак Аристида
1991.	Тајланд	ВДУ		Сучинда Крапрајун обара владу Чатичаја Чунхавана. Следи крвави обрачун са демонстрантима, познат као <i>Црни Мај</i>
1991.	Лесото			Елиас Фисоама Рамаема обара с власти Џастина Мецинга Лекању
1991.	Грузија			Председник Звиад Гамсахурдија бива збачен у крвавом војном удару од стране Тенгиза Китованија. Едвард Шевернадзе долази на власт
1991.	Мали	ДДУ		Председник Муса Траоре бива збачен (после крвавих демонстрација) од стране пуковника Амадуа Тумани Туреа
1991.	Етиопија			Мелес Зенави збацује Менгисту Хајле Маријама
1991.	Сомалија			Мухамед Фарах Аидид обара с власти Мухамеда Саид Бареа
1992.	Перу	ДУО		Председник Алберто Фуцимори насилно распушта Конгрес Перуа
1992.	Сијера Леоне	ПДУ		Капетан Валентин Штрасер обара владу Џозефа Саиду Момоха
1992.	Авганистан			Сибгатула Моџадеди обара с власти Абдула Рахима Хатефа
1992.	Алжир			Калед Незар обара власт Чадлија Бенђеиди
1993.	Нигерија	ЧДУ		Сани Абача обара владу Ернеста Шонекана
1993.	Русија	ДУО		Борис Јељцин распушта Думу
1993.	Камбоџа			Нородом Сиханук обара владу Хун Сена
1994.	Гамбија	ЧДУ		Давда Каибара Џавара бива збачен од стране Јахје Џамеа, који уводи хунту
1994.	Руанда			Теонесте Багосура збацује Џувенала Хабјаримана

³⁵³ Hebditch D., Connor K. "How to Stage a Military Coup: From Planning to Execution", Skyhorse Publishing, New York, New York, USA, 2009., стр. 207.

³⁵⁴ Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 197.

³⁵⁵ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 200.

1995.	Комори	ПЛУ	Плаћеници Боба Денарда збацују Саида Мухамеда Ђохара. Следи француска војна интервенција која враћа Ђохара на власт
1996.	Бурунди	ЧДУ	Пјер Бујоја обара с власти Силвестра Нтибантунгању
1996.	Нигер	ЧДУ	Ибрахим Баре Маинасара обара владу Махамана Усмана
1996.	Авганистан		Мухамед Омар обара власт Бурханудина Рабанија
1996.	Сијера Леоне	ЧДУ	Џулијус Мада Био обара Валентина Штрасера са власти
1997.	Сијера Леоне	ЧДУ	Џони Пол Корума обара владу Ахмеда Теџана Кабаха
1997.	Турска	ЧДУ	Оружане снаге приморавају премијера Неџмедина Ербакана да поднесе оставку у тзв. <i>Пост-модерном државном удару</i>
1997.	Камбоџа	ЧДУ	Хун Сен обара владу Нородома Ринарида
1997.	Заир		Денис Сасу Нгуесо обара с власти Паскала Лисумбу
1997.	Конго		Лорен Дезире Кабила обара власт Мобуту Сесе Сека
1999.	Пакистан		Генерал Первез Мушараф у бескрвном удару обара владу Наваза Шарифа
1999.	Обала Слоноваче		Војска, на челу са Ибрахимом Кулибалијем збацује Анри Конан Бедија и доводи Роберта Гуеија на власт
1999.	Комори	ЧДУ	Азали Асумани обара владу Тађидина Бен Саид Масунда
1999.	Гвинеја Бисао		Ансумане Мане обара с власти Жоао Бернардо Вијеиру
1999.	Нигер		Дауда Малам Ванке збацује Ибрахима Баре Маинасару
2000.	Фиџи	ПЛУ	Џорџ Спајт обара владу Махендра Чаундрија
2003.	Централно Афричка Република	ЧДУ	Франсоа Бозизе обара с власти Анж-Фели Патаса
2003.	Сао Томе и Принципе	ЧДУ	Мајор Фернандо Переира изводи удар у одсуству председника Фрадика Де Менезеза. После 7 дана вратио се на власт
2003.	Гвинеја Бисао	ЧДУ	Венисимо Кореја Сеабра обара с власти Кумба Лалу
2005.	Того	ЧДУ	После смрти Едајеме Гнасингбе, војска доводи на власт његовог сина Фауреа
2005.	Непал	ДУО	Краљ Гјенендра преузима извршну власт
2005.	Еквадор	ДДУ	Војска повлачи подршку председнику Луцију Гутијересу и присиљава га на оставку, после државног удара одозго
2005.	Мауританија	ДДУ	Војна фракција на челу са Ели Улд

			Мухамед Валом збацује председника Мауја Улд СидАхмед Тају и расписује изборе
2006.	Тајланд	ЧДУ ДДУ	Генерал Санти Буњаратглим обара Таксина Шинаватру, за време његовог одсуства и расписује изборе
2006.	Фиџи	ЧДУ	Френк Баинимарама збацује Лајсенија Нгарасеа у бескрвном државном удару
2008.	Гвинеја		Муса Дадис Камара обара с власти Абубакара Сомпареа
2008.	Мауританија	ВДУ	Мухамед Улд Абдел Азиз обара са власти Сиди Улд Чеик Абдалахија. Удар извели генерали које је председник пензионисао
2008.	Гвинеја	ПДУ	Капетан Муса Дадис Камара изводи удар неколико сати после смрти председника Лансана Контеа
2009.	Хондурас	ВДУ	Роберто Мичелети изводи удар против председника Мануела Зелаје Росалеса. После венецуеланске претње интервенцијом, Росалес је враћен на власт.
2009.	Мадагаскар	ПДУ	Андри Рахеолина изводи удар против председника Марка Раваломанана. Осуда афричке и међународне заједнице
2010.	Киргизија	ДДУ	После крвавих демонстрација и државног удара Курманбек Бакијев бежи из земље. Роза Отунбајева преузима власт
2010.	Нигер	ЧДУ	Салу Ђибо обара с власти Мамадуа Танђу
2011.	Египат	ЧДУ ДДУ	Председник Хосни Мубарак подноси оставку после масовних протеста и претње оружаних снага да ће извести државни удар
2012.	Гвинеја Бисао	ЧДУ	Војска изводи удар пред други круг председничких избора. Ухапшени кандидат Карлос Гомес Јуниор и привремени председник Раимундо Переира
2012.	Малдиви	ЧДУ	Председник Мухамед Нашид подноси оставку у корист потпредседника Мухамеда Вахида Хасана, после претње војске ударом
2013.	Египат	ЧДУ ДДУ	Генерал Абдул Фатах Ал Сиси под претњом државним ударом уклања са власти председника Мухамеда Морсија, укида устав и уводи хунту

3. Техника државног удара

*Узмите кључеве оружарнице, изађите из касарне, заузмите радио станицу, пошту и аеродром, ухапсите особу која је председник и ухапсили сте државу...*³⁵⁶ Ова реченица Рут Фрст је вероватно најкраће упутство за извођење државног удара. Не постоји пуно аутора који се академски баве *техником државног удара*. Прва (описна) теорија технике државних удара јавила се тридесетих година двадесетог века. Затим се поново јављају у јеку и на крају Хладног рата, да би се у двехиљадитим годинама појавиле са инкорпорираним аспектима модерне технике и комуникације. Покушаћемо да у овом поглављу представимо синтезу свих досадашњих теорија технике државног удара, али и да анализирамо појединачне елементе сваке од њих.

Малапарте је први аутор који се бавио техником државног удара. Описао је државне ударе пре Другог светског рата. За Малапартеа, Октобарска револуција је била само *државни удар*, а не револуција, мада је приметно да он не прави јасну дистинкцију између револуције, државног удара, побуне и устанка. Описивао је методе Лава Троцког, које су довеле до пада владе Керенског, у Русији 1917. године. За Троцког, *питање устанка је само питање технике. Да би збацили модерну власт, потребан је јуришни одред, технички експерти и групе наоружаних људи вођених од стране инжењера.*³⁵⁷ Стога, државни удар ипак не могу извести искључиво цивили, без лица војних компетенција. Троцки је тврдио да је *устанак мотор. Технички експерти су неопходни за његово покретање и само они га могу искључити.* Под техничким експертима је подразумевао *механичаре, електричаре, телеграфисте и радио-оператере, који делују по наређењима техничких инжењера, који разумеју техничко функционисање државе.*³⁵⁸ Официрски кор садржи много различитих специјалиста, који имају своје паралеле у цивилном животу. Међутим, дистинктна сфера војне компетенције не постоји у цивилном свету. Ова централна вештина је сумирана у фрази *менаџмент насиља*³⁵⁹. Малапарте истиче и да ***проблем освајања и одбране државе није политичко, већ техничко питање***, да је *уметност одбране државе вођена истим принципима који воде и уметност њеног освајања и да околности које су повољне за државни удар нису обавезно политичког и социјалног реда и да често не зависе од општег стања у земљи.*³⁶⁰ И то је тачно, поготову уколико се државни удар покреће из иностране државе.

Збацивање влада није једноставно. Влада не само да ће бити заштићена професионалном одбраном државе (оружаним снагама, полицијом и безбедносним агенцијама), већ ће имати и подршку читавог спектра политичких снага – политичке партије, секционални интереси, регионалне, етничке и религијске групације. Њихова

³⁵⁶ Фрст Р. према Ben Barka H., Ncube M. "Political Fragility in Africa: Are Military Coups D'Etat a Never-Ending Phenomenon?", African Development Bank, Tunis, Tunisia, 2012., стр. 7.

³⁵⁷ Malaparte C. "Coups D'Etat – The Technique of Revolution", Morris Productions, Aurora, Illinois, USA, 1931., стр. 18.

³⁵⁸ Malaparte C. "Coups D'Etat – The Technique of Revolution", Morris Productions, Aurora, Illinois, USA, 1931., стр. 31.

³⁵⁹ Huntington S. P. "The Soldier and the State: The Theory and Politics of Civil-Military Relations", Belknap Press of Harvard University Press, London, Massachusetts, USA, 1957., стр. 11.

³⁶⁰ Malaparte C. "Coups D'Etat – The Technique of Revolution", Morris Productions, Aurora, Illinois, USA, 1931., стр. 103.

интеракција и узајамна опозиција резултује у одређеној равнотежи снага, коју влада на неки начин представља. Готово увек постоје неке политичке групе које подржавају *status quo* и, према томе владу.³⁶¹

Завереничке снаге покушавају да заузму позиције моћи *унутар* постојећег система, и остаће на власти уколико отелотворе неки нови *status quo*, подржавани од истих оних које би револуција покушала уништити. Уколико завереници желе социјалне промене, могу их учинити пошто постану влада, што је ефикаснији (и мање болан) метод од класичне револуције. Али опозиција ће углавном опасти онда када замене стари *status quo* новим и када га оснаже контролом државне бирократије и безбедносних снага. Овај период транзиције, који се догађа пошто завереничке снаге (нова власт или управа) изађу на отворено, а пре него стекну власт у држави, најкритичнија је фаза државног удара. Потом се намеће контрола *машинерије* државе, док се истовремено она користи да би се наметнула контрола остатку државе. Било какав отпор државном удару стимулише даљи отпор.³⁶²

Државни удар нуди много више извесности од општих избора, поготову у несофистицираној земљи, или уколико су изборне малверзације раширена пракса. Чак и неке од најмање софистицираних земаља су састављене од блокова моћи, удаљених од владе, али од чије добре воље влада зависи: синдикати, велике привредне организације или штампа. Када се на овај начин обара власт, неопходна је и неутрализација ефективне моћи ових блокова.³⁶³ За потребе државног удара, неопходно је неутралисати било коју агенцију, која је у прилици да се противи, или утамничењем њених лидера, имобилизацијом њене опреме или субверзијом кључног особља и претварањем њих самих у део завере.³⁶⁴

Према Лутваку, стратегија завереника мора бити вођена двојаким основним разматрањима: потребом за максималном брзином у транзиционој фази и потребом за потпуном неутрализацијом снага које би се могле опирати државном удару и пре и непосредно после државног удара. Уколико у оперативној фази пучисти бивају задржани, макар и временски, појавиће им се основна слабост: добиће дефинитивну политичку колорацију, што ће за узврат водити концентрацији свих оних снага које се противе тенденцији коју завереници представљају. Док је извођење државног удара брзо и завереници су заогрути анонимношћу, ниједна одређена политичка фракција неће имати ни мотив, ни прилику да им се супротстави. Стога, (временска) задршка заверенике лишава основне предности: добровољне неутралности оних елемената који *чекају и гледају* коме ће се прикључити на крају, и недобровољну неутралност оних снага којима треба време да се концентришу и распореде за акцију. Потреба за максималном брзином значи да ће много одвојених операција државног удара морати бити изведено готово симултано, што за узврат потребује велики број људи, који се

³⁶¹ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 47.

³⁶² Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 48.

³⁶³ Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 14.

³⁶⁴ Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 15.

морају регрутовати. Постоји само један извор ових регрута – то су саме оружане снаге државе.³⁶⁵

Фергусон наводи факторе који су кључни за извођење успешног државног удара. Први је *брзина* – не оставити времена за реакцију лојалистима. Други је *изолација* – заузети сва средства масовне комуникације (медије) и операционе комуникације (војне радио предајнике и телефонске централе), не би ли се изоловали различити елементи потенцијалног отпора. Трећи је *циљање* – одабир непосредних људских циљева државног удара због њихове способности да пружи отпор било које врсте, и њихово уклањање по редоследу важности, или радије симултано. Четврти фактор је *темпирање* – извођење ових операција одједном, уколико је могуће, и у време када је највећи број ових циљева доступан. Пети, коначни фактор је *обавештајна делатност* – знање ко, шта и где су циљеви, која је њихова снага и како се могу уклонити са минимумом напора.³⁶⁶

Омоигуи наглашава да су приликом извођења државног удара кључни фактори изненађење, брзина и неутрализација.³⁶⁷ Њима би једино требало додати и потребу за *синхронизованошћу* акције.

Једна могућа замена за субверзију оружаних снага је организација партијске милиције. У готово свим случајевима конфронтације таквих милиција са државним снагама, потоње су поражене. За организовање милиције и опремање партијске милиције, потребна су два ретка ресурса: новац и слобода за такво организовање. У бављењу оружаним снагама, полицијом, безбедносним службама итд. неке се снаге морају неутралисати, док се према другима мора вршити субверзија. У случају односа према политичким снагама, циљ је ограничен на њихову неутрализацију.³⁶⁸

Према Фергусону, потребна средства за извођење државног удара морају имати способност да елиминишу телохранитеље, који могу покушати да заштите људске циљеве државног удара.³⁶⁹ Затим, морају бити на располагању и тешка оружја или потребна опрема за напад на добро брањено упориште, попут председничке палате; тешко оружје, оклоп и инжењеријске залихе потребне за затварање и, уколико је потребно, одбрану делова престонице или провинцијског центра од лојалистичког контранапада; возила и људство које је потребно за одржавање високопрофилног застрашујућег присуства на улицама; људство и возила који су потребни за брзи долазак до радио-дифузних организација или специфичних и раштрканих циљева који се морају осигурати.³⁷⁰

³⁶⁵ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 49.

³⁶⁶ Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 57.

³⁶⁷ Omoigui N. A. "On the Question of Preventing Coups in Nigeria", http://www.waado.org/nigerian_scholars/archive/debates/constitution/omoigcoup.html, asp. 31.08.2013.

³⁶⁸ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 50.

³⁶⁹ Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 62.

³⁷⁰ Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 63.

Државни удари су најефикаснији начини за промену режима у модерној историји. Државни удар чини концепт политичке акције од стране *мале групе*, која користи силу оружја. Када се оне суоче са великим оружаним групама (остатак армије, полиција, паравојне снаге, наоружане нерегуларне трупе или страна војска), пучисти би у теорији били неуспешни, а много државних удара и не успе из овог разлога.³⁷¹ Хебдич и Конор наводе неке од фактора који могу допринети позитивној прогнози за заверу:

- ✓ **Добро планирање** – *Уколико не успете да планирате, планирате да не успете.*
- ✓ **Владина структура која може подлећи** преврату од стране мале, али дисциплиноване и оружане групе.
- ✓ **Декларисани циљеви** који привлаче огромну народну подршку.
- ✓ **Субсидијерни циљеви** који ће привући подршку неких *лојалистичких* група.
- ✓ **Брзо и тотално заузимање радио-дифузних медија**, да би се те две поруке пренеле.
- ✓ **Предупређивање међународне подршке актуелној влади** обезбеђивањем исте за пучисте.³⁷²

Према Хебдичу и Конору, следећи фактори утичу на неуспех државног удара:

- ✓ **Лоше планирање и извршење.** Нефокусирана концентрација ресурса и лоше темпирање.
- ✓ **Недостатак обуке**, посебно у специјалистичким вештинама потребним за државни удар.
- ✓ **Потцењивање снаге актуелног режима** и снаге опозиције државном удару.
- ✓ **Погрешно тумачење јавног расположења.**
- ✓ **Погрешна процена међународне подршке актуелном режиму.**
- ✓ **Један или два двострука агента** у редовима завереника.
- ✓ **Лоша оперативна безбедност**, што открива заверу актуелној влади.
- ✓ **Недостатак храбрости и преданости.**³⁷³

Оружане снаге и друге службе које располажу средствима принуде морају бити потпуно неутралисане *пре* него што државни удар почне, док се политичким снагама

³⁷¹ Hebditch D., Connor K. "How to Stage a Military Coup: From Planning to Execution", Skyhorse Publishing, New York, New York, USA, 2009., стр. 56.

³⁷² Hebditch D., Connor K. "How to Stage a Military Coup: From Planning to Execution", Skyhorse Publishing, New York, New York, USA, 2009., стр. 56.

³⁷³ Hebditch D., Connor K. "How to Stage a Military Coup: From Planning to Execution", Skyhorse Publishing, New York, New York, USA, 2009., стр. 57.

може бавити непосредно после државног удара. Тамо где постоји јак синдикални покрет, штрајкови могу спречити витални процес успостављања власти нове владе одмах после државног удара. Религиозни и етнички лидери могу користити структуре својих заједница да организују масовне демонстрације против новог режима, те њихове вође и координишућа тела морају бити неутралисани пре државног удара.³⁷⁴

3.1. Неутралисање одбране државе

Свака држава одржава оружане снаге, полицију и неки облик обавештајне организације. Многим државама је неопходно да имају паравојну *жандармерију*, да удвостручују безбедносне службе и сл. Уместо малих професионалних армија, које делују као кадрови ратне експанзије, многе државе се труде да одржавају сталну војску непосредне одбране и непосредног напада.³⁷⁵ *Политичке* гране полиције, паравојне интерне безбедносне снаге, тајне полицијске јединице су постале уобичајене одлике многих држава, укључујући и оне *демократске*. Многе државе средње величине, без непријатељских суседа и без устанка или побуњеника на својој територији су нашле за сходно да развију екстензивни систем од више полицијских служби, неколико безбедносних агенција, велике и јасно подељене армије, морнарице и ваздухопловства. Са тачке гледишта пучиста, величина и моћ оружаних снага, полиције и безбедносних агенција је истовремено велика препрека и велика помоћ. Побољшања у наоружању, транспорту и комуникацијама су проширила јаз између организованих војних снага и цивила опремљених импровизованим средствима. С друге стране, повећање униформисаних снага и *технолошка револуција* су побољшали карактеристике безбедносних система државе, као регрутног подручја за државни удар. Потреба за технолошки писменим особљем ће сломити баријере, које често ограничавају регрутацију на одређене социјалне групе у конкретним земљама.³⁷⁶ Чињеница да је особље државних безбедносних система бројно и разноврсно значи да би завереници могли да се инфилтрирају у систем. За то је потребно извршити двојни задатак претварања неколико саставних јединица система у учеснике државног удара, док се остали морају неутралисати.³⁷⁷

³⁷⁴ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 51.

³⁷⁵ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 52.

³⁷⁶ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 54.

³⁷⁷ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 55.

3.2. Неутралисање оружаних снага

Ефективност модерних војника са њиховим брзим транспортом, поузданим комуникацијама и ефикасним оружјем значи да само *једна* формација лојална режиму може да интервенише и порази државни удар, уколико (што је највероватније) су снаге пучиста мале, а народне масе и остатак државних снага остане неутралан. Стога се у државном удару не сме изоставити од неутрализације било која снага, која је способна да интервенише, без обзира колико је мала.³⁷⁸ Само копнене снаге су важне са становишта државног удара. Могуће је употребити и ваздухопловство, али бомбардовање противничких положаја неће уливати много поверења у ново руководство после државног удара. У неким острвским државама, пак, морнарица, па и транспортне снаге ваздухопловства, играју кључну улогу у државним ударима.³⁷⁹ Одлучивање и реални организациони оквир оружаних снага су обично концентрисани на један или два одређена нивоа. Да би се постигла дубока инфилтрација, може бити потребно да завереници делују на више нивоа *испод* реалног центра. У централизованом облику ланца команде, операциони ешалон је батаљон. Да би се извршила субверзија на нивоу команде бригаде, која би затим издавала наређења батаљону у државном удару, треба имати у виду да ће командант батаљона проверавати наређења или их пријавити вишим инстанцама, јер обично наређења добија од генералштаба. Стога се, у централизованом облику ланца команде, субверзија мора вршити на нивоу батаљона. У случају децентрализованог облика ланца команде, скоро сваки ешалон је оперативан и субверзија се може извршити на готово било ком нивоу.³⁸⁰ У модерном (НАТО) типу командног ланца се такође субверзија може извршити на било ком нивоу, изузев на нивоу дивизије и батаљона. Чак и високо мотивисани војници не могу деловати далеко од концентрације трупа, осим ако су повезани ефикасним системом комуникације, који им омогућава да добију нова наређења или рапортирају о ситуацији. Уопште гледано, што је лакши терен, мања је потреба за дисциплином и ефикасношћу и већим јединицама се може дозволити да оперишу независно.³⁸¹ Што су софистицираније трупе и опрема и што је затворенији терен (попут џунгли и мочвара), мање ће бити и јединице које засебно оперишу. За неутрализацију оружаних снага неопходно је идентификовати које формације имају способност да интервенишу (за или против државног удара), по два критеријума: природа дате јединице и локација дате јединице.³⁸²

Јединице релевантне за државни удар су оне чија локација и опрема омогућава да интервенишу у року од 12-24 сата, време које је потребно за успостављање

³⁷⁸ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 56.

³⁷⁹ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 57.

³⁸⁰ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 59.

³⁸¹ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 59.

³⁸² Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 60.

контроле над машинеријом владе.³⁸³ Потребне су две врсте информација о таквим јединицама: природа и састав јединица које имају интервенциону способност и стварни борбени ешалон унутар њих. У модерним војним организацијама ефикасност зависи од употребе много различитих типова оружја и постројења, којима рукује специјализовано особље. Стога можемо издвојити две врсте *кључних* индивидуа – *техничари* и они који њима координишу и *лидери* (оперативни официри у јединици). На пример, ради неутрализације јединице коју влада може позвати у помоћ у случају државног удара, а која има на располагању ваздушни транспорт, потребна је сарадња било које од две наведене врсте индивидуа (особље које оперише комуникационим системима између политичког вођства и ових снага, пилоти и/или ваздухопловно-техничко особље транспортне ескадриле, копнене снаге на аеродрому или особље контролног торња на било ком од бар два аеродрома, посебно ако су услови за летење тешки). Укратко, што је софистициранија организација, већа је и њена ефикасност, али и њена рањивост.³⁸⁴ За неутрализацију формација оружаних снага је погоднија сарадња са *техничарима*, него са *лидерима*, јер су ови први ефективнији индивидуално и лакши и безбеднији за регрутацију. За неутрализацију се бирају јединице са најкомплекснијом организацијом, док се најједноставније најчешће инкорпорирају у снаге државног удара. То смањује рањивост превратничких снага од изненадних пребега и минимизира укупни број људи који морају бити регрутовани.³⁸⁵ Пре регрутације кључног људства из одређене јединице морају се сакупити информације:

1. Које војне јединице могу интервенисати у време и на месту државног удара?
2. Стварна командна структура унутар релевантних јединица и ко их води?
3. Техничка структура јединица и ко су техничари?³⁸⁶

За инкорпорацију јединице потребна је активна сарадња једног броја њених лидера, а у случају технички једноставних јединица, пребег одређених техничара нема великог значаја. Чак и ако у неким добро инфилтрираним јединицама поједини лидери остану лојални режиму, то не представља велику препреку. Историјски гледано, и у француској и у руској револуцији су поједини официри напустили своје јединице услед преврата, што је довело до повећања ефикасности јединица.³⁸⁷ Уколико постоји јасна политичка подела између трупа и њихових официра, мора се приступити тешком задатку идентификације неформалних лидера у њима и избећи зависност од пуно карика техничког ланца. Поузданост јединице укључене у државни удар ће се повећати уколико се дубински инфилтрира, али је непотребно преинфилтрирати јединицу која ће бити неутралисана.³⁸⁸

³⁸³ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 62.

³⁸⁴ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 64.

³⁸⁵ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 65.

³⁸⁶ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 65.

³⁸⁷ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 65.

³⁸⁸ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 66.

3.2.1. Регрутација

Сваки прилазак појединцима у регрутацији носи са собом елемент ризика, те се стога и регрутација мора ограничити. Сваки потенцијални кандидат (осим ако је потпуни лојалиста) има читави сет опција које му нуде и опасност и опортунитете. Предлог завереника може бити *монтиран* од стране безбедносних структура, да би се проверила његова лојалност режиму. Предлог може бити и аутентичан, али део небезбедне и неефикасне завере; или предлог може доћи од тима који има све шансе за успех. Уколико је предлог *монтиран*, његово прихватање ће лишити припадника оружаних снага посла, и више од тога, док ће пријављивање тог предлога донети награде за лојалност.³⁸⁹ Уколико је предлог аутентичан, кандидат има нејасну перспективу својих бенефиција после државног удара, наспрам јасне перспективе одмах пошто тај предлог пријави. Природна ствар је, према томе, да тај предлог пријави. Постоји и могућност да је особа којој је пријављен овакав предлог и сама део завере. При регрутацији се (да би се превазишла потешкоћа коју носи логични исход пријављивања оваквог предлога) морају користити пријатељске везе између кандидата и особе која му прилази, исти или слични политички ставови, мада су кључни фактори породичне, кланске и етничке везе (које су важније и од политичких) са онима који планирају државни удар. Стога се у идеалним условима сваки потенцијални кандидат треба спојити са регрутером који дели његове припадности.³⁹⁰

Идеолошка схватања потенцијалног регрута такође играју важну улогу. Стога, уколико се ипак политичка припадност у потпуности не поклапа, прибегава се ситној тактици потврђивања *политичког сродства* са потенцијалним регрутом. Најтеже од свега је, пак, утврдити да ли је он лично отуђен од вишег војног вођства. То зна само његова породица и најближи пријатељи – да ли је неправедно третиран и да ли мисли да је војска лоше вођена, односно, да ли би прихватио радикалну промену целог концепта.³⁹¹ Уколико завереници не поседују директну линију комуникације са потенцијалним регрутом, користеће спољне информације да би утврдили које ставове он има. Стандардна процедура је да се прати каријерни развој официра, не би ли се утврдило који од њих су *прескочени* у унапређењима, претпостављајући да, *ceteris paribus*, они чине праве људе за регрутацију. За ту сврху се често и користе неформална окупљања *класића*, при којима се лако утврди ко је од њих остао поручник или капетан, док су други унапредовали ка вишим чиновима. Уз то, поручници и капетани ће с мање вероватноће преотети режију државног удара у току извођења из руку завереничког језгра од виших официра.³⁹² Постоје два момента о којима завереници воде рачуна: први је организациони, а други људски фактор. Док отуђени персонал чини добре регруте, завереницима је битно да не привуку само регруте који ће сарађивати индивидуално (као што је то случај са техничарима), већ који ће за државни удар довести јединице које држе под својом командом. Стога, они не смеју

³⁸⁹ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 68.

³⁹⁰ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 68.

³⁹¹ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 73.

³⁹² Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 73.

бити *аутсајдери*, којима ни подређено људство не верује. Због тога се и избегава регрутација неефикасних, непопуларних и корумпираних кадрова. Други фактор је људски – основна непредвидивост људског понашања, односно утврђивање оних веза које ће надмашити регрутову лојалност према вишој команди и политичком руководству, што су најчешће породичне везе. У супротном, регрут са лошом каријером може пријавити заверу, не би ли своју каријеру поправио.³⁹³

Када припадник оружаних снага или цивил приђе другом припаднику оружаних снага и цивилу да би разговарао о ковању завере за државни удар, према Омоигуију, четири фактора играју значајну улогу: први је етничко поверење или лично познанство и пријатељство, или заједничке везе, које појачавају културу узајамног ћутања, што је, технички гледано, *самоубилачки пакт*. Други фактор је обећање о авановању (напредовању у служби), које доноси успешни државни удар. Вероватноћа успешности државног удара долази у овој тачки. Али, оба ова фактора морају бити избалансирана у односу на трећи и четврти: бенефиције и ризици пријављивања властима предлога за учествовање у завери, односно, казне за ћутање у случају да је завера откривена из других извора.³⁹⁴

При евалуацији веза које играју улогу при регрутацији треба имати у виду да различити фактори играју различите улоге у различитим срединама: у Латинској Америци, фактор који треба додати је друштвена позадина, док је у Западној Европи и Англо-Америци политичка припадност од врхунског значаја, дотле етничка има веома мали значај, а социјална носи одређену тежину.³⁹⁵ Покривеност јединица регрутацијом никада неће моћи бити стопроцентна. Тамо где су оружане снаге велике у односу на ресурсе завереника, или су често прераспоређиване, покривеност ће бити веома непотпуна, што и не мора да буде од великог ризика за успешност завере; ако се бар непокривене јединице могу технички неутралисати.³⁹⁶ Уколико, пак, њихова интервенциона способност не зависи од сложених и рањивих постројења, државни удар може бити угрожен. Међутим, државни удар не зависи само од процедура инкорпорације и неутрализације, већ се током самог државног удара такве јединице, које се појаве на месту догађаја неочекивано, могу и морају изоловати. Свака индивидуа којој регрутери прилазе може бити потенцијални доушник, који својим обавештавањем власти о завери може спречити државни удар. Најопасније је прилазити особама које су прве у својој формацији, јер без њихове сарадње завереници немају интимни извор информација о јединици и њеним члановима. Стога се прво и прилази кандидатима који су најдуже у тој јединици, уколико је могуће, старијим официрима или чак команданту. Изговори и фразе који се користе приликом врбовања почињу *могућностима постизања политичке реформе*. Регрутер мора бити особа (или

³⁹³ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 75.

³⁹⁴ Omoigui N. A. "On the Question of Preventing Coups in Nigeria", http://www.waado.org/nigerian_scholars/archive/debates/constitution/omoigcoup.html, asp. 31.08.2013.

³⁹⁵ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 77.

³⁹⁶ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 78.

особе) великог калибра, али које су ван унутрашњег круга завереника. Такве особе су истовремено и вредне и потрошне.³⁹⁷

Када се потенцијални регрут доведе до стадијума разговора у ком се отворено договара државни удар, говоре му се три ствари: политички циљ, *чињеница* да су већ регрутоване друге индивидуе и јединице и природа задатка који ће та особа обављати. При том је битно знати да сваки регрут може бити и *двоструки агент*, који ради за безбедносне службе. При разговору државни удар се не сме идентификовати са било којом политичком партијом (чија је политика позната), нити са политичком фракцијом (чије су водеће личности познате). Циљ државног удара се саопштава у терминима политичког става, радије него у терминима политике и личности, пошто је помињање личности подложно стварању опозиције. Став који се пројектује треба да одражава преокупације односне земље, (имплицирајући решење за проблеме, чије је постојање уочљиво), изражен у облику који одражава општа политичка веровања већине народа. Стога су и изрази који се користе: *почистити неред, који су створили политичари*, да би се постигао *друштвени/национални напредак, поштујући имовинска/индивидуална права*.³⁹⁸ Уколико је сама влада производ насилног преузимања власти, онда се декларисани циљеви државног удара морају кретати у оквирима *поновног успостављања нормалног политичког живота*. Уколико оружане снаге добијају недовољно из буџета, наводи се потреба да се *браниоци друштва врате на своје место у њему*. Прикладно је и истакнути да се државни удар нерадо изводи и да се цени то што и регрут мисли да нема другог избора него извести удар.³⁹⁹

Када се покажу знаци прихватања потенцијалног регрута, треба дефинисати државни удар у смислу његове улоге у томе. Ово не укључује откривање операционих детаља, али се мора јасно истаћи: да је његова улога ограничена на неколико специфичних акција; да су скоро сви из његове јединице укључени и да је, према томе, његова улога безбедна. Само онда када регрут постане стваран, а не потенцијалан, може му се открити природа његовог задатка, а то ће се учинити до најситнијих могућих детаља.⁴⁰⁰ Мора се дати до знања какву опрему ће људство имати, колико људства је потребно и како ће добити сигнал за покрет. Неће се саопштити датум државног удара, места уличних и друмских запрека, нити шта ће други тимови радити. Информација је највећа вредност завереника и њихова главна предност се налази у томе што знају пуно о одбрани државе, док они који је контролишу, знају врло мало о њима. Стога се у оваквим заверама и избегава давање више информација него што је заиста потребно. Операција регрутације је безбедна када се изводи са великим опрезом. Пошто се регрутује првих неколико људи у свакој јединици, остали се много лакше убеђују, јер има више људи који ће их убеђивати.⁴⁰¹ Пошто прилазак и убеђивање *кључних* индивидуа почиње да даје резултате, моћи ће се идентификовати јединице које ће, напослетку, бити укључене као активни учесници државног удара. Зато је и неопходна

³⁹⁷ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 79.

³⁹⁸ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 80.

³⁹⁹ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 81.

⁴⁰⁰ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 82.

⁴⁰¹ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 82.

дубинска инфилтрација. Идеално, треба неутралисати све оне јединице које нису укључене, мада је то највероватније тешко изводљиво.⁴⁰² Неутрализација јединица од стране техничара у великом броју се јако тешко постиже у густо насељеним зонама са екстензивним постројењима цивилне комуникације и високо развијеним транспортним системом.⁴⁰³

Према Хебдичу и Конору, цео принцип државног удара је употреба малог броја људи који примењују силу да би постигли промену режима. Али, могуће је да пучисти имају мало људи за покривање свих база моћи па морају да регрутују још људи. При регрутацији треба имати у виду да је *потребан само један завереник за издају конспирације*.⁴⁰⁴ Приликом регрутовања, регрутер никада не пита кандидата оно на шта већ зна одговор. Пре тога регрутер мора знати да ли је потенцијални кандидат у сродству са неким ко је на власти или у опозицији, или са неким ко је већ у завери; и да ли је то сродство стекао рођењем, браком или племенском припадношћу. Регрутер мора имати у виду какве би биле последице уколико би га потенцијални регрут пријавио, као и да ли би га пријавио. Регрутер мора бити неко ко ће највероватније придобити кандидата, или неко ко је *потрошан* у случају погрешног прорачуна; или неко ко ће се тешко сломити у случају мучења. Везе војника који су били заједно у борби посебно су јаке, што смањује шансе за издају у случају одбијања. Прилажење кандидатима завереници обављају у *безазленим* окружењима, попут спортских и друштвених приредби. И то се никако не обавља преко телефона или интернета.⁴⁰⁵

3.3. Неутралисање полицијских снага

Полицијске снаге су обликоване социјалним и политичким условима друштва коме служе и јако су издиверсификоване. Полицајци могу бити тешко наоружани или готово ненаоружани; могу бити концентрисани у мобилним и ударним јединицама или раштркани у мање групе; може их контролисати министарство одбране и могу имати војну обуку и изглед или их, с друге стране, може надzirати локална заједница, што их чини наклоњенијим цивилима. Међутим, они свуда служе сврси превенције и детекције криминала и одржавања јавног реда и мира.⁴⁰⁶ Полиција прикупља информације и неформално, преко целог полицијског апарата (и њихових доушника), али обично постоји посебно одељење, које се бави овом делатношћу. Жандармерија је у великом броју земаља контролисана од стране министарства одбране и њени

⁴⁰² Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 83.

⁴⁰³ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 84.

⁴⁰⁴ Hebditch D., Connor K. "How to Stage a Military Coup: From Planning to Execution", Skyhorse Publishing, New York, New York, USA, 2009., стр. 85.

⁴⁰⁵ Hebditch D., Connor K. "How to Stage a Military Coup: From Planning to Execution", Skyhorse Publishing, New York, New York, USA, 2009., стр. 86.

⁴⁰⁶ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 85.

припадници су интегрисани у редове оружаних снага, док људство добија лаку пешадијску и полицијску обуку.⁴⁰⁷

Мобилна жандармерија борави у касарнама сличним војним и опремљена је машинкама и тежим пешадијским оружјима, док се њихова борна кола могу једино зауставити стандардним противтенковским наоружањем. У неким државама постоји тзв. *републиканска безбедносна чета*, са мало лакшом опремом од жандармерије, али са политички одабраним кадром и под контролом су министарства унутрашњих послова.⁴⁰⁸ Поред њих постоји и општинска (локална) полиција, која има симболично наоружање и у случају великих немира се распоређује у колонама цивилних аутобуса, који се могу зауставити друмским или уличним запрекама. Њихова обука и менталитет у случају државног удара чине их *неутралним*, ако им се може спречити концентрисано распоређивање. Судска полиција може бити игнорисана. Одељења за борбу против организованог криминала се баве софистицираним злочинима, али имају своје делове који се баве прикупљањем информација.⁴⁰⁹ Управе за странце су релевантне једино ако је завера повезана са страним елементом и уколико укључује припаднике страних заједница, које имају традицију политичке активности у насилним облицима. Одељење за обезбеђивање државних функционера може бити озбиљна препрека приликом хапшења. Напослетку, постоје и разни облици (републиканске, краљеве и сл.) гарде, који немају само церемонијалну функцију, већ који су добро опремљени, добро обучени и који се морају обавезно неутралисати у случају државног удара.⁴¹⁰

Овакви облици полицијских снага су присутни у једној или другој форми код већине земаља у свету. Британски полицијски систем је подељен у велике територијалне јединице, француски у велике функционалне јединице, док је у САД подела углавном конституционално заснована.⁴¹¹ Фрагментација система значи да полиција као таква има ограничени интервенциони потенцијал, упркос великим залихама наоружања и комуникационе опреме. Стратегија државног удара би, према компонентама полицијских снага односне државе, морала да буде подједнако издиверсификована.⁴¹²

⁴⁰⁷ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 86.

⁴⁰⁸ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 87.

⁴⁰⁹ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 88.

⁴¹⁰ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 89.

⁴¹¹ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 90.

⁴¹² Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 91.

3.3.1. Паравојни елемент

Паравојне снаге најчешће могу да изводе и војне и полицијске функције, што је резултат њиховог брзог раста, због тога што оне представљају врло економичан начин побољшавања безбедносних система уопште. Оне су најчешће под командом министарства одбране, мада их често има и под директном командом председника или председника владе. У новијим независним државама из друге половине двадесетог века паравојни елемент полиције може бити веома озбиљна препрека државном удару јер, док је армија често резултат новијег пост-колонијалног развоја, полиција и паравојне формације су обично старе, давно успостављене организације. Ово значи да полиција може бити *већа* од армије, и понекад са супериорнијом обуком и опремом. Уколико је ово случај код државног удара, није могуће контролисати паравојне јединице коришћењем оног дела армије који је *инкорпориран* против њих.⁴¹³ Ако су паравојне снаге велике наспрам оних јединица оружаних снага које су инкорпориране, неопходно је на њима извршити поново целокупну анализу и инфилтрациону процедуру. Први корак ка неутрализацији ових снага је утврђивање њихове снаге, распореда и организације. Паравојне снаге су најчешће стациониране у сталним касарнама.⁴¹⁴ Њихов менталитет може бити *бирокупатски* или *војни* (односно, брину се о лојалности или о части). Уколико је опрема, распоред и менталитет паравојних снага такав да их чини ефективном интервенционом снагом, морају се контролисати на исти начин као и *тврде* лојалистичке снаге армије. Већина паравојних снага има бирокупатски менталитет и у свом истраживању Лутвак наводи да (у првој половини Хладног рата) паравојне снаге *никада* нису интервенисале у корист својих политичких господара, мада је било више случајева да су интервенисале против њих.⁴¹⁵

3.3.2. Рурална полиција

У најнеразвијенијим друштвима, овај елемент полицијских снага је бројчано најјачи. То је зато што већина становништва у тим земљама живи у селима и бави се пољопривредом. Упркос њиховој величини, овај део полиције готово никада неће имати интервенциони потенцијал против државног удара. Припадници оваквих снага ће се ретко опредељивати да путују у далеку престоницу да би бранили још даљу владу.⁴¹⁶

⁴¹³ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 91.

⁴¹⁴ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 92.

⁴¹⁵ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 93.

⁴¹⁶ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 94.

3.3.3. Урбана и национална полиција

Главне компоненте овог облика полиције су подједнако неефикасне против државног удара, као и код њеног руралног облика. Њене функције су: детекција криминала и истрага, нормална присмотра и саобраћајни послови. Мало је вероватно да ће деловати против *оружаних* противника у великој политичкој кризи. Међутим, постоје неки облици интервентних јединица, попут шпанске Полиције Армаде, чији је кадар политички одабран и који су опремљени адекватним транспортом и телекомуникацијама па су стога способни (и вероватно вољни) да интервенишу у случају великих политичких поремећаја.⁴¹⁷

После разврставања полицијских снага на *чврсте* и *меке*, могу се детектовати и *чврсти* подфрагменти унутар *меких* елемената. Само мали део полицијских снага би вероватно био способан да интервенише против пучиста, а још мањи део би то учинио са имало ентузијазма. Природна склоност полиције је да *преспава* кризу и, као индивидуе, избегне угрожавање сопствених позиција према својим потенцијално будућим послодавцима. Државни удар се планира као војна операција, али неће укључивати стварну *борбу* (осим ако је делимично или потпуно безуспешан). Стварна разлика између полиције и оружаних снага је у њиховом степену интеграције у цивилно друштво. Док војска може да развије корпоративну идеологију и менталитет који је дивергентан (чак и супротстављен) цивилном, полиција је често сувише интимно укључена у цивилни живот да би то исто постигла. Регрутовање снага за државни удар из редова полиције би готово увек било теже него у војсци.⁴¹⁸ Док се у војне јединице може продрети, полицијским се завереници баве најчешће после државног удара.⁴¹⁹

3.4. Неутралисање безбедносних агенција

Безбедносне агенције односних земаља су бројчано најмањи облик професионалне одбране државе, али често и најопаснији. За разлику од оружаних снага и полиције, безбедносне агенције активно покушавају да идентификују и поразе претње које чине завереничке групе. Скоро свака држава има неку врсту *тајне службе*. Многе имају неколико њих које делују и унутар и изван националне територије.⁴²⁰ Престиж који њихови припадници имају омогућава им да крше правила која остале бирократе морају

⁴¹⁷ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 94.

⁴¹⁸ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 95.

⁴¹⁹ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 96.

⁴²⁰ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 96.

поштовати, као и да делују у свим сферама социјалне активности. Овакве службе често имају преклапајуће сфере активности.⁴²¹

Понашање завереничке групе у оваквој бирократској *џунгли* је најчешће чисто дефанзивно, осим ако има *директну линију* са једном од безбедносних агенција. Уколико је у заверу укључена и нека безбедносна служба, она може обезбедити *покриће* за све завереничке активности. *Директна линија* се не успоставља покушавањем инфилтрације безбедносне службе, јер се тако отвара могућност да та служба искористи контакт како би се инфилтрирала у завереничку групу.⁴²² Све информације о активностима завереничке групе су извор опасности па, чим оне напусте унутрашњи круг завереника, завера има следеће безбедносне процедуре:

- **Ниједна информација се не издаје у комуникацији, изузев усмено,**
- **Ниједна информација се не издаје без *потребе да се зна*,**
- **Све комуникационе везе од унутрашњих ка спољним члановима завереничке групе функционишу у једном смеру,**
- **Ниједну активност не обавља члан унутрашњег круга завереничке групе, уколико ту активност може да обави члан спољног круга групе.**⁴²³

У многим земљама, неке од безбедносних служби су сакривене у оквиру потпуно непостојећих административних тела (систем организације *одељења у одељењу* је намеран). Навешћемо нека од места где је *природно* да су безбедносне службе присутне: заводи за статистику и картографију, агенције за спречавање кривотворења у централним банкама, новински бирои, царинске и имиграционе службе, као и пореске службе, поштанска одељења и др. Операција извођења државног удара није нужно осуђена на неуспех, уколико је у њу продрла безбедносна агенција. Ако се поштују наведене безбедносне процедуре, постоје шансе да ће само мали део укупних активности бити идентификован, док њихова коначна сврха може и остати неоткривена. Чим пучистички тимови буду на путу ка својим циљевима извршавајући државни удар, касно је за безбедносне агенције да се супротставе са *информационе* стране. Напоследку, политичке безбедносне агенције су обавезно осетљиве на политичке трендове и могу одлучити да се придруже групи која планира државни удар, уколико знају да је добро организована и спремна да преузме власт.⁴²⁴

⁴²¹ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 97.

⁴²² Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 100.

⁴²³ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 100.

⁴²⁴ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 101.

3.4.1. Безбедносне агенције са чисто обавештајном функцијом

Ова класификација покрива прикупљање и анализу објављених и необјављених информација свих врста и има висок степен специјализованог знања које је често потребно. Према Лутваковој класификацији, постоји *тактичка војна обавештајна делатност* (шта противници раде?), коју чине одвојене агенције (или одељења) све три службе оружаних снага (у поморским нацијама морнаричка обавештајна служба је најчешће највећа и најразвијенија).⁴²⁵ Затим, постоји *стратешка обавештајна делатност* (шта противници планирају?), која може бити део одвојених и конкуришућих агенција које води генералштаб, министарство одбране или министарство иностраних послова. *Научна обавештајна делатност* се може изводити од стране административних ентитета који се баве науком (службе за атомску енергију, аеронаутику, телекомуникације итд.) Напослетку, постоји и *политичка обавештајна делатност*, коју може отворено водити министарство иностраних послова кроз дипломатску службу или тајно кроз одвојену агенцију.⁴²⁶

3.4.2. Контраобавештајне агенције

Оне покривају превенцију наведених активности и обављају је и генерализована и специјализована тела. Министарство одбране може имати овакву своју службу, као и министарство унутрашњих послова. Уколико не успеју да сачувају своју безбедносну позицију, завереници могу доћи у контакт са оваквим агенцијама. Дobar део делатности, планирања и инфилтрације од стране завереничке групе не може се пуно разликовати од сличног деловања иностране обавештајне агенције и, према томе, спада у надлежност контраобавештајних служби.⁴²⁷

3.4.2.1. Контрашпијунажне службе

Ово је најсуптилнији и најсофистициранији облик свих наведених функција. Покрива намерни контакт са противницима обавештајних служби да би им пружао

⁴²⁵ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 97.

⁴²⁶ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 98.

⁴²⁷ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 98.

дезинформације или да би пореметио њихову организацију. Реткост је да ову функцију врши више од једне организације због потребе за прецизном контролом над операцијама. Овакве службе најчешће имају неки облик контроле над свим конкуришућим агенцијама, посебно над контраобавештајном.⁴²⁸

3.4.3. Агенције интерне (политичке) безбедности

Оваква одељења представљају једну врло осетљиву зону. Њихова специфична функција је управо превенција преврата. Контролисана су од стране бирократије министарства унутрашњих послова или од стране политичког вођства директно или (у једнопартијским системима) кроз партију. Оваква одељења врше надзор над екстремистичким групама. У неким земљама је ова служба задужена за физичку заштиту вишег руководства, а може имати и информативну функцију, поред тога што обезбеђује телохранитеље.⁴²⁹

3.4.4. Агенције са унутрашњом обавештајном делатношћу

Ова функција се најчешће обавља од стране информативних служби везаних за полицију или паравојне снаге државе. У Италији, на пример, Публика Сикуреца је *политички* одред, паравојни *карабиниери* имају информациону службу (SIFAR), која, иако је примарно заузета војном контраобавештајном делатношћу, оперише и на унутрашњем политичком пољу.⁴³⁰

Према Симеуновићевој подели, радње државног удара можемо сврстати у три фазе: *фазу припрема, фазу непосредног извођења и фазу консолидације*.⁴³¹ Фергусон у

⁴²⁸ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 99.

⁴²⁹ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 99.

⁴³⁰ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 99.

⁴³¹ Симеуновић Д. „Државни удар као војно-политички феномен“, Војно дело, vol.44., бр.3., Београд, 1992., стр. 127.

оквиру *фазе непосредног извођења* разликује *подфазу напада* и *подфазу настављања*.⁴³²

3.5. Фаза припреме

Фаза припреме обухвата почетне завереничке операције, као што су формирање чврстог завереничког акционог језгра, стварање тајне подршке у земљи и иностранству на војном, али и економском и дипломатско-обавештајном плану, ширење и продубљивање незадовољства и припрема планова за извођење следећих фаза, поготову фазе непосредног извођења.⁴³³ Сваки државни удар је брижљиво планирана и строго конспиративна завереничка акција, у којој случајности настоје да се искључе или сведу на оптимални минимум да би фактор изненађења остао на страни завереничке групе, ту фазу карактеришу сталне процене и временска неодређеност чекања (најчешће траје годинама) на стицање неопходних услова за отпочињање следеће фазе.⁴³⁴

У првој фази формирају се завереничке групе, профилишу се вође превратничке акције, привлаче се политичке странке или политички лидери у земљи и иностранству који ће стати на превратничку страну, а поред политичко-безбедносне подршке обезбеђују се и неопходна финансијска средства. У овој фази догађаји се релативно споро одвијају, због чега период завереничког организовања може бити прилично дуг. То проистиче из сложености превратничког деловања, односно комплексности процена и одлука које вође завереничких група морају доносити како не би угрозили успешан ток целокупне операције, будући да фактор изненађења има одлучујући ефекат приликом извођења превратничке акције. Карактеристика прве фазе државног удара је да превратнике везује чврста завереничка веза и заједнички интерес. Пракса је показала да, што је више времена протекло од момента формирања завереничке групе, то су везе актера биле све јаче, између осталог и због осећаја међузависности, јер је државни удар кривично дело против уставног поретка земље.⁴³⁵

⁴³² Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 83.

⁴³³ Симеуновић Д. „Државни удар као војно-политички феномен“, Војно дело, vol.44., бр.3., Београд, 1992., стр. 127.

⁴³⁴ Симеуновић Д. „Државни удар као војно-политички феномен“, Војно дело, vol.44., бр.3., Београд, 1992., стр. 128.

⁴³⁵ Парезановић М. „Државни удар као један од модалитета нелегалне политичке борбе“, Војно дело, vol. 63., бр.3, Београд, 2011., стр. 105.

3.5.1. Завера

Према Фергусону, постоје четири модела конспирације, која претходи државном удару:

- **Први модел** конспирације представља државни удар, покренут у потпуности од оружаних снага и планиран на самом врху. У овом случају изолација војног од цивилног живота дозвољава да се завера развије несметано, од само неколицине старијих официра, укључених у планирање и координацију. Када дође дан државног удара, они могу само да користе постојеће оружане снаге и добро испробани систем комуникација за пренос наређења нижим командним ешалонима и завера ће успети.⁴³⁶ Фергусон сматра овај модел за најбезбеднији модел конспирације. У њему оружане снаге оперишу самостално и користе сопствене ресурсе у обавештајном сектору, сектору ватрене моћи, људства и планирања. И овај модел је рањив јер једна интровертна институција не мора бити у позицији да даје валидне судове о мишљењу нације и не може избећи неке елементарне политичке грешке. Државни удар који изводи највиши ниво у оружаним снагама подразумева да је целокупно прикупљање обавештајних података, планирање и војни ресурси земље (у теорији) на располагању завереницима. Коришћење пуних моћи команданта армије или ваздухопловства, ради планирања државног удара би неизбежно изазвало сумњу међу млађим официрима.⁴³⁷ У оваквом моделу конспирације, комуникација се одвија на неформалном нивоу. Уколико се састанци за планирање одржавају у касарни, постоји опасност да неко примети да један генерал проводи више времена у штабу другог генерала, него у сопственом. Састајање ван касарни, у приватним домовима или у клубовима и ресторанима, где завереници носе цивилну одећу, не изазива пуно сумње.⁴³⁸

- **Други модел** подразумева комбиновану цивилно-војну заверу, која укључује најстарије официре и елементе владе или опозиционих партија у покушају да збаци непопуларног шефа државе и/или владајућу партију, замењујући их цивилним или цивилно-војним владарима. Овај модел претпоставља дубоко цивилно незадовољство актуелном владом и вољу да се удруже снаге са војском у збацивању исте, што може бити врло рањиво инфилтрацијом од стране владиних безбедносних служби, нарочито ако су завереници познати дисиденти.⁴³⁹ Дослух политичара и војника није редак случај у земљама у којима су оружане снаге тешко исполитизоване. Сврха таквог дослуха је често да војници *очисте пут* цивилима, који преузимају власт пошто стара влада падне. Приликом састајања цивилних и војних лица, јавља се проблем смештаја цивила и припадника оружаних снага; затим, међу њима мора да постоји извесни степен хармоније, ако не и потпуно поверење, да би се спречиле препирке и свађе које могу резултовати нежељеним инцидентима и издајама, све због увређености једне стране. Следећи проблем је успостављање политичких циљева

⁴³⁶ Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 113.

⁴³⁷ Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 114.

⁴³⁸ Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 115.

⁴³⁹ Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 113.

државног удара и њихово превођење у војне циљеве. Ова фаза је једна од најопаснијих – захтева близак контакт између старијих војних и цивилних планера кроз један продужени период. Постоји значајна опасност да су политичари који су укључени у планирање државног удара под истрагом.⁴⁴⁰ Али, тај контакт је важан и не сме се игнорисати. Уколико је то потребно, два повереника, овлашћена од стране виших завереника, састају се уместо својих претпостављених, што не представља сумњив потез. Права опасност лежи у томе да цивилна страна није упозната са основним захтевима безбедности у таквом контексту и, према томе, вероватно се искомпромитује. Безбедност у оваквом моделу завере је много сигурнија него у првом. У оваквом случају, војни завереник има двојни проблем, не само избегавање детекције од стране безбедносних служби, већ и чување тајности плана од својих претпостављених официра, *док не сазри*. Овакав државни удар скоро неизбежно укључује крвопролиће, вероватно већег обима. Не сме бити грешака ни у планирању, ни у обавештајном раду за такав државни удар. Много пажње се мора посветити проблему превенције било какве одмазде лојалистичких снага и, наравно, окупљања највеће могуће револуционарне силе, доследне захтевима самог плана. Двојни проблем ниског чина (завереника) и чврсте безбедности може државни удар учинити скоро немогућим.⁴⁴¹ Још један проблем о коме треба водити рачуна је и прилажење старијем официру, који би могао да преузме један део планирања или да служи као номинални вођа одмах после државног удара. Не само да постоји ризик да он изда заверу, постоји и додатни ризик да ће је субверзовати и *отети* је за сопствене циљеве. Уколико су завереници ниског чина, можда неће бити могуће рачунати са целим јединицама у придруживању државном удару. У таквим ситуацијама, снаге које су им на располагању састоје се по мало од свега: од индивидуа из једне јединице, вода или чете из друге, ужурбано наоружане милиције револуционарних партија и сл. Читаве формације могу бити нетакнуте завером, поготову ако она има неке племенске или етничке тонове. Овај модел конспирације је најтежи за праћење. Такође је важно мислити и о вредности стране помоћи код овог облика конспирације посебно, али и код осталих у мањој или већој мери.⁴⁴²

- **Трећи модел** је необичан, иако је до сада добро дефинисан - државни удар монтиран извана, од плаћеника, нерегуларних или страних трупа, које сарађују са незадовољним цивилним опозиционим елементима у земљи.⁴⁴³ У случају другог и трећег модела, сама веза између цивила и оружаних снага је довољна да би дала политички смер војној операцији.⁴⁴⁴ Трећи модел конспирације подразумева употребу плаћеника ма које врсте, или страних трупа које могу извести државни удар, без потребе укључивања локалних трупа (које могу бити лојалне влади у сваком случају). Више фактора је заједничко овом типу државног удара.⁴⁴⁵ Први је безбедна *одскачна*

⁴⁴⁰ Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 116.

⁴⁴¹ Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 117.

⁴⁴² Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 118.

⁴⁴³ Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 113.

⁴⁴⁴ Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 114.

⁴⁴⁵ Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 119.

тачка за нападаче, други је јако блиска веза између нападача, њихових спозора (који могу бити у егзилу) и присталица на терену. Трећи фактор је јако ниски ниво политичке културе и националне инфраструктуре. Овакви државни удари се ослањају више на изненађење, него на ватрену моћ. Карактерише их и то што су у оваквим државним ударима нови шефови држава већ на терену, али живећи и радећи у окружењу, у ком је насиље ове врсте нечувено, а самим тим и влада није спремна за њега.⁴⁴⁶ Уколико се покреће државни удар плаћеничког типа из оквира граница односне државе, одређени ниво политичке *наивности* владе односне државе је виталан да би имао наду за успех. Било да се државни удар планира изнутра или ван граница односне државе, она и њена инфраструктура морају бити компактне и једноставне, толико да би мала јединица могла да преузме контролу над њом за неколико сати.⁴⁴⁷ Ако је за планирање и покретање државног удара из иностранства витална активна сарадња бар једне суседне државе (да би пружила *одскочну* тачку и појачања, уколико је потребно), онда је позитивно за заверенике и то што се планирање може спровести у миру и тишини, са минимумом ризика за откривање од стране односне државе. Коначно, мора постојати и тајна организација у оквиру односне државе, која може обезбедити обавештајне податке и било коју службу подршке, потребну за време државног удара и непосредно после њега.⁴⁴⁸

- **Четврти модел** је *пуч*, државни удар планиран и монтиран од клике унутар оружаних снага, али не и обавезно од старије клике. Овај модел, уколико је планиран од стране погрешне врсте клике (нпр. мањинско племе у армији, у којој доминира једна велика племенска група), може бити рањив и од безбедносних агенција самих оружаних снага, као и од оштрог одговора остатка службе, под командом старијих лојалних официра.⁴⁴⁹ Пуч је најлукавији модел конспирације. Према Фергусону, пуч се традиционално изводи од стране клике у оружаним снагама и не ослања се на спољну подршку, било политичара, било екстерних организација.⁴⁵⁰

Као основну меру предострожности у оваквим конспирацијама, Хебдич и Конор наводе нужност избегавања остављања било каквог писаног трага о намерама завереника.⁴⁵¹

Довољан је само један добро позиционирани издајник да осигура да планови завереника не постигну ништа. Окупљање поузданог и поверљивог тима је један од најтежих делова ковања завере за државни удар, због потребе држања конспирације тајном. Уколико државни удар пропадне, највероватније ће пропасти без иједног испаљеног метка. Према истраживањима Хебдича и Конора, више од 30% покушаја државног удара пропадне зато што су издани, али се других 30% дешава зато што је безбедност нарушена. Пучистима је, у *фази припреме* потребно међусобно суочавање

⁴⁴⁶ Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 120.

⁴⁴⁷ Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 122.

⁴⁴⁸ Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 123.

⁴⁴⁹ Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 113.

⁴⁵⁰ Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 123.

⁴⁵¹ Hebditch D., Connor K. "How to Stage a Military Coup: From Planning to Execution", Skyhorse Publishing, New York, New York, USA, 2009., стр. 25.

лицем у лице, не би ли изнедрили што више идеја о правој тактици, затим да би поделили информације и разрешили несугласице. У неким друштвима, било какви састанци ван главног тока догађаја привлаче сумње и непожељну пажњу владине безбедносне службе или тајне полиције. Државне безбедносне службе, према Хебдичу и Конору, се могу разврстати на две категорије: оне које су добро обучене и готово невидљиве и оне које *могу бити* добро обучене, али су веома видљиве.⁴⁵² Члан било које од ових безбедносних служби могао би бити савршен члан конспирације, али ризици везани за његову регрутацију су запањујући. По пучисте је чак и горе уколико њима приђе такав кандидат. Како знати да ли је *агент провокатор*? Завереници морају наћи неко безбедно место за окупљање, полујавно, попут голф-клуба или стрељане и сл.⁴⁵³ При томе, морају имати у виду одговоре на следећа питања:

- **Да ли се понашају онако, како би се нормално понашали?**
- **Како изаћи на крај са незавереницима, који покушавају да се увуку у нови клуб?**
- **Да ли овакве нове активности изазивају сумње од стране животних сапутника завереника?**
- **Да ли већина завереника може доћи на такве састанке редовно (једном недељно)?**
- **Да ли је место састанка безбедно и, уколико нема одговора на то питање, може ли се претражити да ли има прислушних уређаја (уколико и сама претрага не би била небезбедна)?⁴⁵⁴**

Приликом састајања, завереници користе шифре за различите локације. Сам процес покушавања избегавања праћења је по себи небезбедан, стога се и завереници не упуштају у то без преке потребе. У сваком случају вође завере се повремено морају састати *један-на-један* са другим члановима тима. Уколико се састају професионално, рутински, онда нема пуно проблема да објасне разлоге свог сусрета; али уколико се иначе не сусрећу, онда најчешће импровизују *случајни сусрет*. То, према Хебдичу и Конору, изводе уговарањем преко посредника, нпр. вечере у истом ресторану у слично време или приликом *случајних* сусрета на паркингу. Планирање тешко објашњивих сусрета (попут сусрета високог официра са јавном личношћу, нпр. лидером опозиције) је најтежи подухват за организацију. Стога се често завереници опредељују за сусрете, седећи у суседним паркираним аутомобилима на паркингу, уколико се возачи не могу идентификовати према својим возилима.⁴⁵⁵ Чест је и случај сусрета у кући поверљивог заједничког пријатеља, али сваки од наведених сусрета подразумева да завереници на локацију дођу непраћени на било који начин. Уколико су завереници необучени и неискусни у техникама избегавања надзора, тешко да могу пронаћи неког ко има ту вештину, а да не ради за супротну страну. Техникама избегавања праћења, објекти

⁴⁵² Hebditch D., Connor K. "How to Stage a Military Coup: From Planning to Execution", Skyhorse Publishing, New York, New York, USA, 2009., стр. 103.

⁴⁵³ Hebditch D., Connor K. "How to Stage a Military Coup: From Planning to Execution", Skyhorse Publishing, New York, New York, USA, 2009., стр. 104.

⁴⁵⁴ Hebditch D., Connor K. "How to Stage a Military Coup: From Planning to Execution", Skyhorse Publishing, New York, New York, USA, 2009., стр. 104.

⁴⁵⁵ Hebditch D., Connor K. "How to Stage a Military Coup: From Planning to Execution", Skyhorse Publishing, New York, New York, USA, 2009., стр. 106.

праћења дају својим пратиоцима до знања да им намере нису баш часне. Зато је за њих, према Хебдичу и Конору, најбезбедније да опозову састанак и покушају поново неког другог дана. Најгоре по заверенике је да су пратиоци поставили GPS уређај на њихова возила. Уколико завереници пронађу такав уређај на свом возилу, приликом редовних провера, они га остављају на свом месту, и привремено мењају своје возило са неким и употребљавају туђе. Међу завереницима мора постојати и ревносна особа, која ће пратити безбедносну дисциплину осталих чланова тима, јер они могу бити поуздани, али такође могу бити и *безбрижни, или глупи, или обоје*.⁴⁵⁶

За заверенике је искушавајућа екстензивна употреба мобилних телефона – они омогућавају да се планирање и координација одржавају далеко од лако прислушкиханих фиксних телефонских мрежа, код куће или у касарнама.⁴⁵⁷ Али, ипак не постоји сигурна комуникација било којом врстом телефона. Једина безбедна претпоставка је да су телефонски позиви завереника праћени.⁴⁵⁸ Наивно би било за очекивање да било која иоле модернија безбедносна служба не поседује софтвер за препознавање гласова одређених лица, што омогућава њихову идентификацију и праћење, чак иако се користе туђим телефонима (па чак иако праћена лица користе софтвер за модулацију гласа). Стога се и завереници опредељују за комуникацију SMS порукама, али и избегавају коришћење мобилних телефона чија се локација и кретање могу пратити. Наведено само делимично важи за употребу модернијих и безбеднијих сателитских телефона, чије кориснике већина националних безбедносних служби не може пратити, али их зато могу пратити националне безбедносне службе држава које имају сопствени систем сателитске телефоније (који и завереници користе), што посебно чини заверенике зависнима од подршке таквих земаља. Обезбеђивање сателитских телефона завереницима од стране неке велике силе је још један облик иностраног спонзорства државних удара. Сателитски телефони се могу користити и током развоја и сазревања завере, али и за координацију пучистичких тимова приликом самог извршења државног удара, без бојазни да лојалистичке снаге могу пратити или онемогућавати овакав облик комуникације завереника (и касније, пучиста) техничким средствима.

Коришћење интернета од стране завереника, као средство комуникације, код куће и у иностранству, има много јасних предности:

- **Може му се приступити са било ког места, које има компјутер, телефонску линију или другу везу са мрежом.**
- **Брз је толико да је готово тренутан, чак и у међународним везама.**
- **Уколико се нешто мора написати, може се одштампати (имајући у виду ризике постојања писане и штампане речи о појединостима завере).**

⁴⁵⁶ Hebditch D., Connor K. "How to Stage a Military Coup: From Planning to Execution", Skyhorse Publishing, New York, New York, USA, 2009., стр. 106.

⁴⁵⁷ Hebditch D., Connor K. "How to Stage a Military Coup: From Planning to Execution", Skyhorse Publishing, New York, New York, USA, 2009., стр. 106.

⁴⁵⁸ Hebditch D., Connor K. "How to Stage a Military Coup: From Planning to Execution", Skyhorse Publishing, New York, New York, USA, 2009., стр. 109.

■ **Може бити много мање ризично од редовног седмичног сусрета завереника.**⁴⁵⁹

Међутим, постоји и једна огромна мана: интернет није безгранично безбедан и формат у коме се информације, попут е-поште преносе телекомуникационим линковима, лак је за *жетву* од стране добро опремљених агенција.⁴⁶⁰ Мониторинг интернет саобраћаја се одвија и на локалном нивоу. Уколико завереници користе е-пошту за планирање своје завере, морају предузети мере предострожности, попут: коришћења јавних услужних компјутерских центара (никако на свом послу или код куће), коришћење и често мењање анонимних електронских адреса е-поште, енкрипција садржаја, док Хебдич и Конор предлажу и коришћење тзв. *безбедних* адреса е-поште, попут www.hushmail.com. Такође, завереници данас користе и копирање компромитујућих датотека на дискове или USB-уређаје, чиме њихово чување добија на практичности, али не и на безбедности, јер се такви медијуми лакше могу пронаћи. Хебдич и Конор више пута наглашавају завереничку потребу нечувања никаквих инкриминушућих датотека на личним рачунарима завереника или у штампаној форми.⁴⁶¹ Ипак, морамо истаћи да је праћење интернет-комуникације итекако могуће од стране свих националних безбедносних служби, ако ништа мање, онда само на својој територији. Завереници стога често и користе мере предострожности у интернет-комуникацији, које су навели Хебдич и Конор. Чак и праћење одређених адреса е-поште, уколико се поштују све остале наведене мере предострожности, као и квалитетни облици шифровања порука; не морају бити непосредан ризик за завереничку групу, уколико су њени припадници учинили све да се одређене адресе е-поште не могу повезати са одређеним људима.

3.5.2. Планирање

Који год да је циљ државног удара, важно за њега је тражити подршку правих људи, од почетка (још од фазе планирања). Ако је, на пример, циљ економска реформа која треба да побољша извоз и уравнотежи спољнотрговински биланс државе или да га доведе у корист саме државе (и, очигледно, владе и привреде), мудро је тражити подршку индустријалаца, посебно (у малој земљи) уколико су неки од важнијих локални шефови страних мултинационалних корпорација, чије је присуство у земљи витално за економију. Компаније могу чак и платити организовање плаћеничке снаге која може заузети управу земље, без потребе да се укључују оружане снаге.⁴⁶²

Извршење државног удара мора бити тако планирано, да је оно што се њиме добије управо оно што је тражено, ни мање ни више. Стога, планирање мора узети у обзир

⁴⁵⁹ Hebditch D., Connor K. "How to Stage a Military Coup: From Planning to Execution", Skyhorse Publishing, New York, New York, USA, 2009., стр. 109.

⁴⁶⁰ Hebditch D., Connor K. "How to Stage a Military Coup: From Planning to Execution", Skyhorse Publishing, New York, New York, USA, 2009., стр. 109.

⁴⁶¹ Hebditch D., Connor K. "How to Stage a Military Coup: From Planning to Execution", Skyhorse Publishing, New York, New York, USA, 2009., стр. 111.

⁴⁶² Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 20.

ниво укључености у владу, који желе главне личности државног удара. Те индивидуе могу бити значајни савезници клими после државног удара. Врло мало успешних завереника за државни удар имају толико среће да буду толико моћни, да би могли игнорисати последице онога што су учинили. Апсолутној моћи треба толико пуно да се стекне, тако да једно нехајно, врло непопуларно заузимање власти оставља заверенике рањивим од беса народних маса у блиској будућности. Циљ државног удара није само да се заузму полуге моћи, већ и да се држе колико год да је потребно.⁴⁶³

Фаза планирања државног удара је најкритичнија. Први корак процеса планирања је да се одаберу циљеви *приоритета А и В*, за *фазу напада* државног удара. За овај процес је потребно и много политичког и војног искуства, а у овој фази политички и војни планери морају бити у блиским везама. Темељно знање *машинерије* владе је од суштинског значаја, као и добро развијени политички инстинкт.⁴⁶⁴

Вероватноћа успеха државног удара је обрнуто пропорционална броју генерала који га предводе.⁴⁶⁵

Од виталног значаја у планирању државног удара је идентификација непосредних мета државног удара, у смислу институција и агенција, које морају бити или контролисане, или наведене на признавање власти пучиста да би заузимање власти имало ефекта. У основи, заузимање председничке палате је довољно, али права моћ у било којој држави лежи у рукама не само владе, већ и агенција и индивидуа ван формалних владиних кругова, чија способност да врше притисак или санкције било које врсте има утицаја на владину политику и процес доношења одлука. Шансе су да они могу утицати на владу после државног удара (могуће до неприхватљивог степена), тако да се морају или неутрализовати или субверзовати. Влада после државног удара зависи и од снаге постојећих савеза са страним земљама. Било ком потезу збацивања владе треба да претходи размишљање о могућој реакцији његових спонзора. Поред тога, велике привредне групе, које држе непропорционалну економску моћ, могу бити у позицији да створе или слома владу, дајући, односно ускраћујући своју подршку.⁴⁶⁶

Један од најзначајнијих фактора је идентификација правих извора политичке моћи у односној земљи. Земљу чији шеф државе има церемонијалне или само мале уставне моћи, много је лакше држати уједињеном. Државни удари (у краљевинама), који оставе монархију недирнуту (што је редак случај) уживали су неку врсту прећутне подршке или одобравања од стране монарха.⁴⁶⁷ Поред тога, које агенције и институције морају бити обезбеђене? Према Фергусону, сваки министар у влади, државни секретар или нижи министар мора бити или субверзован, или неутралисан. Виши јавни службеници, чији пример би могао да преокрене целу јавну службу против нове владе, третирају се на сличан начин. Вишим војним фигурама – начелнику генералштаба и начелницима штабова служби и сл., уколико нису део завере, не сме се дозволити да је ометају.

⁴⁶³ Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 47.

⁴⁶⁴ Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 83.

⁴⁶⁵ Hebditch D., Connor K. "How to Stage a Military Coup: From Planning to Execution", Skyhorse Publishing, New York, New York, USA, 2009., стр. 43.

⁴⁶⁶ Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 48.

⁴⁶⁷ Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 49.

Уколико има изгледа да би били непријатељски расположени према тој идеји, и они морају бити неутралисани. Они и виши партијски званичници ван владе, који би могли да окупе опозицију против државног удара, морају се сматрати потенцијалним циљевима.⁴⁶⁸ У многим случајевима они дају прећутну сагласност свршеном чину државног удара. Лидери непријатељски расположених синдиката морају бити неутралисани, али најчешће нема пуно њих, имајући у виду моћ коју држе у облику организованог људства. Индустијски конгломерати, поред све своје несумњиве моћи, теже томе да буду аполитични. Привредне вође, суочене са државним ударом, најчешће прихвате опрезан, *чекај-и-види* став према томе шта се догађа и покушавају да извуку најбоље од тога у наредном периоду. Њихова моћ да обогале економију повлачењем средстава из земље и затварањем различитих операција није за игнорисање, али не представља непосредну претњу. Само уколико су њихови интереси угрожени, привредници могу или повући средства, или узвратити ударац. Прво је вероватније у случају стране фирме, потоње у случају локалне.⁴⁶⁹

Студенти, попут чланова синдиката, су лако вођени, међутим, ово је функција њихове добре организације и одређеног *духа кора*, који потиче из заједничког статуса. Студентске вође, као и вође синдиката, не представљају увек право мишљење својих конституенција, па је важно проценити да ли се моћ коју имају над својим колегама може искористити за потребе пучиста.⁴⁷⁰

Постоји могућност да је државни удар организован од стране опозиционих партија, али уколико није, оне се морају или укључити у подршку државном удару, или се неутралисати. Неутрализација се врши релативно лако – са вођама опозиционих партија се поступа исто као и са вођама партија у влади. Међутим, укључивање тих партија у подршку државном удару може бити проблематично. Уколико опозиционе вође не желе да буду повезане са државним ударом, не сме им се дозволити да га ометају.⁴⁷¹ Развијени извори моћи, попут локалних влада или скупштине федералних држава и покрајина, поготову ако њима доминирају људи непријатељски настројени према државном удару, морају бити неутралисани. У сваком случају, јединство оружаних снага не сме бити уништено, ако је икако могуће. Уколико армија преузима власт, друге две службе морају делити нека права и одговорности, иначе ће за јединство одбране земље наступити велики проблеми.⁴⁷²

Пре свега, мора бити на располагању довољна снага да би заузимање главних циљева могло бити *свршен чин*. Затим, комуникација и организација морају бити довољно добре да би се цео државни удар спровео као једна операција, али са много различитих елемената. Следеће, опозиција државном удару мора бити изфрагментисана и мора остати таква и без могућности за регруписавање и позивање маса за подршку. Потом, масовни електронски медији морају бити у рукама завереника у раној фази, тако да се

⁴⁶⁸ Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 50.

⁴⁶⁹ Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 50.

⁴⁷⁰ Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 51.

⁴⁷¹ Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 51.

⁴⁷² Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 52.

становништву говори само оно што завереници желе да народ чује. Презентовање народу *свршеног чина*, чак и ако постоје *цепови* отпора и ако се делови операције чине маргиналним, може *претегнути тас на ваги* у корист пучиста, посебно ако и сами лојалисти слушају радио или гледају телевизију (што се често дешава).⁴⁷³

Остварење циљева државног удара природно ће зависити од знања о кретању шефа државе. Уколико је он или она у то време изван земље, утолико боље. Уколико није, шеф државе је први циљ државног удара. Стога је циљ симултано заробљавање шефа државе и што је могуће више његових помоћника, заменика, саветника и сарадника; физичко обезбеђење главних радио и ТВ-станица, заузимање и привремено гашење главних комуникационих центара, као што су међународне телефонске централе; затварање аеродрома и лука (да би се спречио бег званичника који би могли да организују опозицију државном удару); затварање зоне престонице у којој су владини послови концентрисани.⁴⁷⁴ Када се ови примарни циљеви обезбеде, завереници имају релативно мало слободног времена за извођење секундарних задатака, као што је хапшење званичника синдиката и потенцијално непријатељских политичких личности. Веома је важно нагласити колико је битна монополизација масовних медија. Уколико се становништво остави без кормила, макар и привремено, половина напора за извођење државног удара је учињена. Слично је и са штампом. Имајући у виду рокове које уредници морају испоштовати да би се издање штампало, државни удар се најчешће покреће пошто је најновије издање већ одштампано. Потом се обезбеде канцеларије новинских кућа, пре него што се заврши наредно издање. Поставља се питање регионалних радио-дифузних станица и покрајинских новина. Њима се пучисти баве у фази консолидације. Монопол пучиста над мас-медијима неће спречити ширење вести путем радио-аматера⁴⁷⁵ које је готово немогуће све ставити под контролу, бар не у кратком временском периоду, а такав подухват би ангажовао веома много ресурса.

Према Фергусону, у сваком случају, упутно је *бацити ћебе* преко медија и ослонити се на резултујућу провинцијалну конфузију, која би заштитила акције пучиста. Још једну могућност нуди и сеча земаљских линија и микроталасних предајника између радио-дифузних јединица. За овај задатак није потребно много људи, све док су исправно упућени и праћени од стране инжењера који зна свој посао. У Чилеу је ваздухопловство бомбардовало предајнике и релејне станице преко дана. Ово је крајња мера, јер најчешће доводи до губитка невиних живота и лоше утиче на односе са јавношћу. Такве мере морају се избегавати, како год је могуће. Још један проблем се јавља, везан за дистрибуцију *секундарних циљева* у виду личности унутар престонице и главних провинцијалних центара.⁴⁷⁶ Таквих циљева увек има толико много, да их пучисти не могу све брзо неутрализовати, а то укључује и детективски рад, пожељно са асистенцијом телефонског инжењера. У том случају завереници утврђују њихове адресе и телефонске бројеве, њих самих и њихових канцеларија, или се систематски прекидају телефонске везе. Онеспособљавањем комуникација, онемогућава се успостављање *мреже* опозиције државном удару у краћем временском периоду, што

⁴⁷³ Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 57.

⁴⁷⁴ Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 58.

⁴⁷⁵ Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 58.

⁴⁷⁶ Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 59.

им може ускратити могућност да отворе уједињени фронт. Како се окупља тако велика сила, која може извршити државни удар? – Сила се, према Фергусону, окупи сама од себе, када *исправност* разлога постане очигледна потенцијалним партнерима. Поред тога, није потребна цела армија да би се извео успешан државни удар.⁴⁷⁷

Планер мора утврдити шта је све потребно за збацивање владе што је брже и потпуније могуће, као и за консолидацију статуса новог режима са минимумом отпора, организованог или не.⁴⁷⁸ Стога и постоје циљеви три приоритета: *A*, *B* и *C*, а сваки оквирно одговара различитим (под)фазама самог државног удара. Према Фергусону, циљеви *A* приоритета се заузимају током *фазе напада*, циљеви *B* приоритета током *фазе настављања* (обе ове подфазе чине *фазу извршења* државног удара), док циљеви *C* приоритета чекају на *фазу консолидације*.⁴⁷⁹

Што је планер државног удара вишег политичког или војног ранга, посао му је лакши.⁴⁸⁰ Идеално, планер државног удара је виши официр, чина пуковника или вишег. Морао би да прође штапску обуку, да има искуства у успешном командовању бар батаљона и требало би да буде у активној служби. Они су најчешће познати и поштовани од стране млађих официра и војника и уживају њихово поверење. Овакав планер би морао да предвиди логистичке, командне и контролне, и операционе проблеме, са којима се може сусрести, и морао би да има на располагању завереничке обавештајне ресурсе и податке о ватреној моћи јединица и опреми којом располажу.⁴⁸¹

Уколико пучисти имају ресурсе за обуку својих тимова за државни удар, то најчешће и искористе. Вештине које су потребне да би државни удар успео су урбано ратовање, патролирање у миротворној улози и деловање у случају грађанских нереда. *Филозофија надмоћне силе* се често може лоше одразити и мора се заменити *филозофијом ескалирајуће силе*. При томе треба имати у виду да пучисти морају да се труде да задрже становништво на сопственој страни.⁴⁸² Са ограниченим временом и ресурсима на располагању, наређивање да тимови *марширају по сунцу* не чини ништа друго, до уништавања њихове мотивације. Међутим, тимови се морају држати упосленим јер је у оваквим случајевима предност уколико појединци не размишљају пуно о последицама онога што чине. Према Хебдичу и Конору, најважнија је војна лекција *познавања свог непријатеља*.⁴⁸³

⁴⁷⁷ Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 59.

⁴⁷⁸ Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 66.

⁴⁷⁹ Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 67.

⁴⁸⁰ Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 111.

⁴⁸¹ Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 63.

⁴⁸² Hebditch D., Connor K. "How to Stage a Military Coup: From Planning to Execution", Skyhorse Publishing, New York, New York, USA, 2009., стр. 87.

⁴⁸³ Hebditch D., Connor K. "How to Stage a Military Coup: From Planning to Execution", Skyhorse Publishing, New York, New York, USA, 2009., стр. 89.

3.5.3. Одабир вође државног удара

Приликом одабира вође државног удара мора се утврдити да ли је кандидат сагласан са оваквим потезом. Врло често су неки од завереника блиски кандидату или су у служби под њим. Блиски сарадници су обично упознати са ставом таквих официра према актуелној влади.⁴⁸⁴ При одабиру вође државног удара, али и свих официра који треба да имају учешћа у њему, треба да се утврде одговори на следећа питања:

❖ **Да ли су његови политички погледи саосећајни са погледима завереника?** – Одговор на ово питање мора бити да.

❖ **Да ли он види вероватноћу промене на боље у непосредној будућности?** – односно, да ли има вере у способност демократског процеса да изроди другу владу, која ће имати бољи учинак? – Одговор на ово питање мора бити не.⁴⁸⁵

❖ **Да ли је кандидат везан за актуелну владу етничком лојалношћу или лојалношћу моћном заштитнику из горњих ешалона власти?** – Одговор на ово питање мора бити не.

❖ **Да ли би кандидат поздравио напредовање сопственог племенског или етничког блока?** – Одговор на ово питање мора бити да.

❖ **Да ли је кандидат задовољан досадашњим развојем сопствене каријере и има ли амбиција да се попне више на друштвеној лествици?** – Кандидат би морао да буде амбициозан; међутим, неки официри, који су дуго изостављани из унапређивања заправо могу бити некомпетентни за посао који обављају.

❖ **Да ли му је осећај дужности према својој земљи увређен од стране политичара који је воде (били они у униформи или не)?** – Да ли кандидат осећа да, пре или касније, неко мора нешто учинити да би *средιο неред* у ком се налазе? Одговор на ово питање мора бити да.⁴⁸⁶

Старији официрски кадар ужива поштовање и поверење, и безбедносних служби и владе.⁴⁸⁷ Само када су кандидати посматрани пажљиво и када су одговори на сва ова питања задовољавајући, могуће је међу њима направити избор и прићи једном од њих. Да ли се прилази и другим кандидатима, доста зависи од степена потребне експертизе и одређених бенефита, које остали кандидати могу донети државном удару јединицама којима командују, детаљног знања о зони операција или упућености у распоред активности шефа државе. Важно је нагласити да се мисли само на оперативног команданта, а не политичког лидера. Могуће је да је политички лидер већ у центру завере и у том случају он само добија *извршног официра*, који ће чинити мање-више

⁴⁸⁴ Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 64.

⁴⁸⁵ Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 64.

⁴⁸⁶ Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 65.

⁴⁸⁷ Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 112.

оно што му се каже. Што више он зна, то је већа опасност по заверенике. Знање је моћ, а том официру се мора пружити довољно знања што би га могло учинити потенцијалним узурпатором завереничких позиција. Ово је ризик с којим се мора рачунати. Одабир особе без великих политичких амбиција, или нуђење тој особи дела моћи коју ће државни удар донети (а затим осигуравање да после тога није у позицији да повећа свој удео у моћи), може минимизовати наведени ризик.⁴⁸⁸

3.5.4. Субверзија и неутрализација јединица

Процесом селекције регрута и јединица које ће бити укључене у државни удар мора се утврдити ко ће моћи да помогне државни удар, а ко ће бити неумољиво непријатељски расположен. Међу потоњима ће вероватно бити национална тајна служба или обавештајне агенције и полицијске снаге. То су и председничке или краљевске гардијске јединице (готово увек одабиране личном и институционалном лојалношћу особи коју штите) и, врло вероватно, анти-терористичке јединице полиције, паравојних снага или армије. У земљама дубоких етничких подела, трупе из истог племенског или религиозног блока, као и шеф државе, осећају већу лојалност према њему него према завереницима.⁴⁸⁹ Расно интегрисане армије су посебни проблем. Постаје важно одабрати одређене личности у свакој јединици које ће завереници субверзовати користећи листу наведених питања, а затим се ослонити на њих како би они довели своје јединице на операцију државног удара. У супротном, мора се спречити да постану ефективна опозиција. У почетку извођења државног удара постојаће значајна конфузија према томе шта се заправо догађа. Потом, уколико је у оружаним снагама осећај незадовољства владом преовлађујући, било ко да погоди шта се дешава, тешко да ће *истрчавањем* угрожавати своју каријеру под новом владом. Напослетку, армије се обучавају за борбу са другим армијама, а не са сопственом. Неопредељене јединице ће вероватно прихватити обазрив *чекај-и-види* став, пре него што ће се определити за једну од страна. Заправо, не чинећи ништа, они праве *de facto* декларацију пасивне подршке пучистима.⁴⁹⁰ Стога је и најбезбедније покушати субверзију војних јединица које су ближе географском центру државног удара.⁴⁹¹

Приликом процеса субверзије, мора се јасно знати које јединице је могуће укључити, а које не. Никако се не укључују јединице које су ватрено одане влади, била би велика грешка прићи једном од њихових официра. У том случају, завереници радије нађу незадовољног војника или, још боље, техничара из таквих јединица који може саботирати покрет јединице у правом моменту (нпр. *губљењем* кључева гараже или

⁴⁸⁸ Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 66.

⁴⁸⁹ Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 67.

⁴⁹⁰ Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 68.

⁴⁹¹ Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 70.

оружарнице).⁴⁹² Процес субверзије се отпочиње разговором са једним средњим официром, или можда четним командиром, кога неко од завереника јако добро познаје. Он се мора испитати на наведени начин и, када задовољи све потребне захтеве, може му се прићи директно. Ово је најделикатнији моменат у свакој субверзији и мора се извести пажљиво. Понекад је довољно у поверењу рећи да је нешто на видику и да би тај официр требало да буде спреман, али да о томе не говори ни са ким. Или, може му се отворено рећи да је потребан за учешће у наилазећем државном удару, али да му се наређења неће дати до одређеног времена. Проблем у овоме је како га увући у заверу на тај начин да, не само да жели да се државни удар деси, већ има и стечени интерес у томе да не расветли целу идеју свом надређеном или обавештајним службама.⁴⁹³ Да ли треба рећи кандидату о другим официрима који су укључени или је боље користити систем ћелија и оставити га само са једном тачком контакта? Зависно од човека, могуће је било шта од та два. Млади официр који није превише сигуран у себе и треба му *породична* солидарност пуковских официра, може бити сломљен под теретом усамљености у тој тајни. Стога је прихватљив ризик именовати још једног или двојицу официра из његове јединице који су укључени у заверу, не би ли му се показало да није сам. Међутим, ово једино вреди уколико је тај официр кључна фигура у јединици која се субверзује или неутралише. Али, уопштено, таквим људима не треба прилазити. Самодовољнији официри – командири чета или ађутанти, имају мање сумњи у себе, док команданти батаљона или пука најчешће имају лични углед који може носити тајну и у правом моменту довести своје јединице са собом.⁴⁹⁴

Мора се имати у виду и то да одабрани официри за државни удар треба да донесу одлуку да збаце сам естаблишмент који их је унапређивао. Одабир првог контакта у јединици је веома битан. Идеални официри овог профила морају бити толико самодовољни да *носе* ту тајну, и довољно поверљиви у давању савета коме другоме у јединици се може прићи и да ли прилазити командујућем официру. Такав официр не би требало да прилази другима, јер је кључ безбедности уситњавање у оквиру групе завереника. Приликом одабира најчешће се циља на врх командне структуре јединице – командире чета, ађутанте, официре моторног транспорта, официре за везу и интенданте. Уколико се може субверзовати командујући официр, тим боље по заверенике. Уколико не може, његово место на дан државног удара преузима виши командир чете, осим уколико и сам командант не прихвати да учествује у државном удару, суочен са тим да је цела његова јединица субверзована. У противном, нудити млађем проницљивом официру независну команду може чинити добру психологију, поготову ако се зна да постоје мале шансе мешања у акцију од стране *шефа*. Када су виши ешалони у јединици субверзовани колико је год то могуће, *безбедни* официри нижег ранга могу се укључити у заверу, пошто је њихова лојалност истражена. Чак и старији командујући официри се могу укључити. Уколико нема другог избора за пучисте, него да неку већу јединицу предводи млађи официр, сумњичави војници ће се

⁴⁹² Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 74.

⁴⁹³ Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 75.

⁴⁹⁴ Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 75.

најчешће обратити командирима водова или заставницима за потврду потпуно неочекиваних наређења од тог младог и неискусног официра.⁴⁹⁵

Зашто је потребно мобилисати читаве пукове тенкова и артиљерије до нивоа бригаде, само да би се *уклонила шачица ненаоружаних цивила*? Сврха овога је у томе да завереници при планирању и припреми државног удара морају имати у виду и најгори могући исход – а то је збацивање добро утврђене владе, али пред лицима значајне потенцијалне опозиције државном удару са стране лојалистичких јединица армије. Понекад је, ипак, лакше преузети моћ у земљи где је она централизована и концентрисана претежно у рукама једног човека.⁴⁹⁶

Док војник не жели да отвара ватру на своје другове или цивиле због међуслужбеног ривалства, он може имати мање сумњи при отварању ватре на морнаре или припаднике ваздухопловства, уколико је наређење да то уради разумно. Чилеански пуч 1973. године представљао је потпуну једногласност између три различите службе, стога није ни била потребна субверзија официра; потребно је било само издавати наређења. Овакав образац је чест при покушајима државног удара у којима су старији ешалони оружаних снага једногласни у свом ставу према влади и према потреби да се она мора брзо заменити. У таквим ситуацијама, пуни ресурси оружаних снага су на располагању од самог почетка и време које је потребно да би завера *сазрела* у извршење државног удара може бити врло кратко – краће од недељу дана, као у случају Чилеа.⁴⁹⁷

Термин *неутрализација* не значи уништење, већ наметање привремене немоћи. У данашњим високо-технолошким оружаним снагама не треба много за парализу јединице. Са оклопним борбеним возилима и личним наоружањем закључаним и дислоцираним на друго место, јединице су немоћне уколико не могу добити приступ овом оружју. Ако су, поред тога, и телефонске и радио везе са спољним светом прекинуте, не само да јединица неће добити благовремено упозорење да се нешто догађа, већ вероватно треба много времена да реагује, тако да ће она моћи да учини мало да спречи или промени ток догађаја. Један од начина је прекидање цивилних и војних телефонских мрежа и било каквих радио станица у блиском домету у одговарајућем моменту. Једноставно сипање *супер-лепка* у браве, често се може употребити уместо наводног губљења кључева.⁴⁹⁸ Неке јединице морају бити неутралисане када се утврди да, не само што су лојалне влади, већ и у позицији су да пруже чврст отпор државном удару. Неопредељене јединице ће остати по страни покушавајући да разлуче шта се догађа или гледајући онога ко побеђује. Све док се не појави јасан победник борбе за моћ, ове јединице се неће определити. У том случају пучисти морају осигурати да те јединице не добијају наређења од виших командних ешалона да интервенишу против државног удара. Ово подразумева и неутрализацију

⁴⁹⁵ Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 76.

⁴⁹⁶ Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 79.

⁴⁹⁷ Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 80.

⁴⁹⁸ Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 77.

формационих или регионалних штабова у непосредној зони престонице; на тај начин се у *мраку* остављају и неопредељене и непријатељске трупе.⁴⁹⁹

Ако не постоји ништа што завереници могу да ураде да би спречили интервенцију великих снага које су за то способне, државни удар ће скоро сигурно бити неуспешан (осим ако је у заверу укључено више вођство оружаних снага). Већина ситуација се налази између ова два екстрема са малим процентом инкорпорираних оружаних снага, већим процентом неутралисаним од стране завереника и веома малим процентом који мора бити *изолован* прекидањем комуникација и транспортних средстава споља.⁵⁰⁰

3.5.5. Обавештајни моменат

Обавештајни проблем је већи него што многи очекују. Он прати саму зону операције, од вероватног одговора других јединица армије, морнарице и ваздухопловства, преко кретања кључних људских циљева, прибављања бројева њихових телефона, до сазнавања у које време особље радио-дифузне јединице напушта ТВ и радио-станице на крају радног дана. Обавештајни циклус почиње и понаша се као самоодржавајући систем, све до завршетка државног удара: обавештајни захтев, сакупљање информација, упоређивање, дисеминација и потом обавештајни захтев изнова итд.⁵⁰¹ Благовремено обавештајно сакупљање информација чини проблем планирања много лакшим. Омогућава завереницима да *скроје* свој план према оперативним захтевима, људству и логистици.⁵⁰² Обавештајни циклус покрива обавештајне потребе планера, које се тичу покрета, намера, локација и статуса циљева. Њихово сакупљање података значи сазнавање свега што се може дознати о циљу без стварања сумње. Упоређивање података укључује утврђивање онога што је важно знати о конкретном циљу. Дисеминација значи да су завереницима потребне информације презентоване на време, лако прихваћене, да би лакше могли правити планове. Уколико је потребно још информација, обавештајни циклус се поново покреће.⁵⁰³ Само неколико ствари се мора дознати од људи на терену, али њихове информације треба да буду апсолутно поуздане. Процес сакупљања обавештајних података може почети рано и мора се чврсто водити, тако да и време и труд нису узалудни. Обавештајни захтеви за различите циљеве варирају. У неким случајевима, недостатак обавештајних података

⁴⁹⁹ Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 88.

⁵⁰⁰ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 85.

⁵⁰¹ Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 78.

⁵⁰² Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 81.

⁵⁰³ Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 91.

може довести до непријатног кашњења. У другом, цела операција може бити компромитована превиђајући један кључни детаљ.⁵⁰⁴

3.5.6. Циљеви државног удара

Најкритичнија подфаза целе операције је *фаза напада*, која се мора завршити што је пре могуће, са максималним изненађењем и са што више постигнутих циљева *А приоритета*. Према приоритетима, прво се симултано заробљава шеф државе и/или премијер; њихови најважнији помоћници и присталице; најважније радио-дифузне станице; комуникациони центри великих локалних војних штабова; старији војни и полицијски официри који могу покушати да се умешају; она комуникациона постројења која су чворишта телефонских, сателитских и телеграфских комуникација у престоници и од, и ка престоници; владина министарства процењена виталним за државни удар и виталним за комуникацију и због симболичног значаја; било који други људи или постројења за које се процени да (у светлу локалних услова) јесу важни за државни удар.⁵⁰⁵

Постоје и случајеви када нема довољно муниције за *фазу напада*. У неким армијама се наоружање и муниција држе на одвојеним, удаљеним местима. Уколико су депои муниције на дохват руке пучиста, коришћење посада топова или тенкова у улози пешадије за заузимање депоа, као циља *А приоритета*, је могуће решење.⁵⁰⁶ Уколико они то могу успешно да обаве, не само што ће добити неопходну муницију, већ ће и спречити лојалистичке снаге да је се докопају. Стога се депои муниције морају контролисати или неутралисати.⁵⁰⁷

Циљеви *В* и *С приоритета* су слични циљевима *А приоритета*. То су људи, зграде и постројења. Разлика је у томе што су мање кључни за државни удар и мање је ресурса у људству и ватреној моћи потребно њима посветити. Стога, из разлога спречавања *државног удара у државном удару*, разбијање тимова после *фазе напада* и распоређивање сваке подгрупе према секундарном циљу (*приоритет В* је највиши), остављајући кадар за одбрану циљева *приоритета А*, често се изводи у државним ударима. Највећи део онога што је пучистима потребно налази се у било којој касарни: људство, лично наоружање, камиони и лака возила, радио-станице. Инжињеријске залихе и оклопне снаге су највећи проблем.⁵⁰⁸

⁵⁰⁴ Ferguson G. "Coups D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 92.

⁵⁰⁵ Ferguson G. "Coups D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 88.

⁵⁰⁶ Ferguson G. "Coups D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 73.

⁵⁰⁷ Ferguson G. "Coups D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 74.

⁵⁰⁸ Ferguson G. "Coups D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 72.

Циљеви *В приоритета* могу да сачекају *подфазу настављања* државног удара. У много случајева, циљеви *В приоритета* су секундарни циљеви према којима се алоцирају тимови са једноставним задатком извођења у *подфази напада*. *Подфаза напада* и *подфаза настављања* се преклапају. Циљеви *подфазе настављања* укључују индивидуе које би могле да мобилишу неку врсту отпора у кратком временском периоду, али не и за неколико сати; мање радио-дифузне станице и комуникационе центре; јавна добра, као што су гасовод, водовод, електрично снабдевање, енергетска постројења (уколико постоје) која могу искористити лојалисти уколико преузму контролу над њима; затим железничке и аутобуске станице, луке и аеродроми.⁵⁰⁹

Фаза консолидације укључује углавном циљеве *С приоритета* – оне који се (иако су важни) не морају обезбедити одмах, али се не могу на неодређено игнорисати. Углавном су то мања министарства, национални и регионални штабови синдиката, полуаутономне извршне организације, мање луке и аеродроми и главни транспортни и комуникациони центри у земљи, али изван зоне у којој се изводи државни удар. Такође, постоје и људски циљеви – нижи политичари, студентски и синдикални лидери и сл.⁵¹⁰

Препознајемо следеће врсте циљева у извођењу државног удара:

- **Људски циљеви** – Потребни су: ручно оружје (пушке, машинке и пиштољи), којима се елиминишу телохранитељи и којима се прети самом циљу; возила у којима се путује до адресе циља или места где ради и којима се они спроводе у обезбеђену зону; VHF или HF (радије први) радио-сетови којима се комуницира са штабом завереника; довољно људи опремљених ручним оружјем, лаким или средњим митраљезима и лаким противоклопним оружјима ради чувања места, уколико је то министарство или друго радно место, да би се спречили лојалисти при поновном заузимању тих места и да би завереници држали одређени ниво моралне доминације поседовањем тих здања.⁵¹¹

- **Зграде** – Потребно је: ручно оружје из већ наведених разлога и да би се окупанти зграда заплашили ради потчињавања; лаки и средњи митраљеи, и лака противоклопна оружја, ради касније одбране циљне зграде уколико је потребно; довољно људи ради одбране зграде и чувања оних лица која нису одведена у притвор; возила за долазак до датог циља, уклањање кључних особа из циљног здања, као и одбрамбене залихе, муниција, инжињеријска средства за затварање те зоне, затим монтиране препреке и подигнуте баријере против тенкова и људства.⁵¹² Таква тешка оружја (примарно противоклопна, било монтирана на оклопна борбена возила или не), су неопходна средства за одбрану ове локације. Употреба минобацача до 81 мм калибра се може разматрати, али се мора и обесхрабрити – минобацачи нису посебно прецизни и њихова правилна контрола у уличној борби је проблематична. Поред тога,

⁵⁰⁹ Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 89.

⁵¹⁰ Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 89.

⁵¹¹ Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 70.

⁵¹² Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 70.

употреба минобацача ће окренути становништво против пучиста, јер би популација патила од ефеката употребе тог оруђа. Исто важи и за сву тежу артиљерију.⁵¹³

- **Велика постројења** – Заузимање радио-станица или аеродрома није једноставан задатак. Пучисти морају имати опрему сличну оној која је потребна за заузимање зграда, али исто тако морају имати и стручњака за везе да би затворио станицу или је водио у корист пучиста. Постоје јаки разлози за извођење државног удара док ова постројења немају програм. Телефонске централе се могу контролисати релативно лако од стране малог тима, потпомогнутог везистичком групом и наклоњеним телефонским инжењером. У случају аеродрома, постоји и потреба за возилима, која ће бити насумично распоређена на писте и њихове травнате ободне, да би се спречило слетање тактичких транспортних авиона, који се могу користити за превоз лојалистичких или страних трупа које су кренуле у помоћ влади. Уколико су се елементи ваздухопловства придружили државном удару, могуће је да они преузму одговорност за контролу ваздушног саобраћаја и против-ваздушне одбране, поготову уколико имају на располагању борбене авионе.⁵¹⁴

- **Луке и границе** – Елементи морнарице могу асистирати обезбеђивању националних лука. Уколико не, и морнарица и луке морају се на други начин обезбедити. За то је потребно у снаге за тај задатак додати артиљерију и тешке минобацаче који ће претити бомбардовањем сваком броду у покушају да се усидри. Границама је потребна заштита да би се спречило бекство тражених лица, али и да би се спречила инвазија владиних савезника. Безбедност на нормалним граничним прелазима се мора појачати, али је подједнако важно и патролирати копном и ваздухом поред граница да би се одвратили могући покушаји бекства и дало рано обавештење о могућој инвазији. Дуге обале захтевају и ваздушне и површинске патроле. Копнене и морске границе се уклапају у категорију *С приоритета* циљева и њима се нарочито не бави у фази извођења државног удара.⁵¹⁵

Циљ пучиста би требало бити да заврше *подфазу напада* у оквиру неколико сати (2-6 сати, а уколико траје дуже од тога, државни удар највероватније неће успети) и продужити са *подфазом настављања* од 12-18 сати. Успех сваке фазе чини успех наредне лакшим. Слање малих, тајних тимова, који би оперисали по престоници и на другим местима, олакшало би *подфазу напада*. Ти тимови се покрећу око пола сата пре него што главне снаге почну операције да би паралисали комуникације у цивилном и у војном сектору. Овакве тајне операције могу донети велику разлику у исходу државног удара; одабир стабилних официра и људи за њихово извођење непосредно пред удар главних снага је јако важан. Због своје тајне природе ти тимови су исувише мали да би заузели већину циљева *А приоритета*, изузев неких слабије обезбеђених индивидуа; комуникациона опрема мора бити циљ првог приоритета за њих.⁵¹⁶ Потенцијални људски циљеви су људи са широким спектром контаката и живот им је, поготову ако су јавне личности, често прожет наметљивим телефонским разговорима. Стога је и

⁵¹³ Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 71.

⁵¹⁴ Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 71.

⁵¹⁵ Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 72.

⁵¹⁶ Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 90.

најочигледније решење саботажа телефоније преко ноћи, када већина људи спава. У сваком погледу, ноћ је идеално време за извођење државног удара. Већина људи ће спавати, улице ће бити празне, особље у већини главних зграда биће малобројно и ноћно особље главног штаба неће бити у пуној пажњи, а и многе радио-станице неће имати програм, тако да се могу заузети или им се предајници могу саботирати без узбуњивања било кога. У идеалним условима, државни удар се спроводи без иједног испаленог метка. Стога је у ноћним условима тишина најважнија.⁵¹⁷

3.5.6.1. Људски циљеви

Први обавештајни захтев за људске циљеве су њихова локација и кретање. Мора се знати где се налазе у одређено време и не може се узимати *здроаво за готово* да та лица прате непроменљиву рутину. Мора се знати и коју врсту заштите уживају – колико телохранитеља и где се они налазе у одређено време, како су опремљени, када је циљ најрањивији. Другим речима, мора се знати где и када се циљ најлакше може заробити. Мора се знати и који капацитет он има за брзу и одлучну реакцију на неочекивану ситуацију; да ли у било које доба дана и ноћи може притиснути *дугме за узбуну* и позвати подршку? Лица *В приоритета* не могу захтевати више припреме од лица *А приоритета*, која, с друге стране (посебно шеф државе, одређени министри или било који *јак човек*) захтевају више пажње. Приликом заузимања зграда у којима се ова лица налазе, мора се знати основни план зграде, број и локација улаза и излаза, локација самог циља у различитим периодима дана и ноћи, где су му телохранитељи лоцирани и где се, у односу на њега, налази полицијски контингент; колико има чувара и како су расположени да се боре за лице које штите.⁵¹⁸ У идеалним условима, могуће је да само пар официра ушета у његову канцеларију и ухапси га. Уколико се одлучи да се људски циљ зароби док путује колима, на пример, између куће и посла, којом рутом се креће? Је ли могуће пратити га зато што иде различитим рутама сваког дана? Да ли је ауто блиндиран? Да ли поседује одбрамбене системе? Да ли је возач обучен за висококвалитетну одбрамбену вожњу? Да ли циљ путује у конвоју возила пуних чувара? Да ли шаље возила-мамке да превари потенцијалне нападаче? Сва ова питања чине хапшење циљева у возилима у покрету комплексним. Али, када се адекватном анализом обавештајних информација пронађе *прозор рањивости* који се уклапа у захтеве планирања завереника, остаје само питање проналаска најбољег *modus operandi*.⁵¹⁹

⁵¹⁷ Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 90.

⁵¹⁸ Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 93.

⁵¹⁹ Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 93.

3.5.6.2. Јавне зграде

Оваква здања сигурно имају неку врсту чувара, макар малу групу портира, полицајаца или неуниформисаног обезбеђења, које оперише системом контролисаног уласка и изласка на главним вратима. Такође, може бити и других чувара унутар зграде, који покривају одређене спратове, канцеларије и осетљиве зоне. Потребно је знати план зграде, локације канцеларија или комуникационих централа од одређеног значаја, број улаза и излаза (уобичајених и за случај опасности), број и локацију чувара и безбедносног особља, техничке детаље система контролисаног уласка, уколико постоје. Такође је неопходно дознати начине на које се може унети лично наоружање у зграду, уколико је потребно урадити *посао изнутра*.⁵²⁰ Свакако ће бити потребно знати колико људи тамо ради и дању и ноћу и где се они могу окупити тако да се могу чувати сви заједно са минималним бројем трупа. Потребно је и сазнати да ли се може зграда одсећи у потпуности од цивилне телефонске мреже, где су чворишта војних, владиних или интерних телефонских служби и како их заузети и контролисати, а да вест о томе не напусти зграду. Скоро исто важи и за полицијске штабове и полицијске станице, уколико се одлучи да и оне морају бити заузете. У том случају се додатно морају знати локације и садржаји оружарница, гаража са специјалистичким полицијским возилима и како ућуткати или ометати полицијске радио-трансмисије.⁵²¹

3.5.6.3. Електронски медији

Хебдич и Конор сматрају да за пучисте има доброг резона у томе да је државна радио-дифузна кућа примарна мета: докле год је у рукама владе, актуелни властодржци ће је користити да систематски погрешно представе мотивацију и циљеве државног удара. То, наравно, угрожава шансе пучиста за придобијање народне подршке.⁵²²

Радио и телевизијски центри су, на неки начин, подједнако тешки за контролисање, као и јавне зграде. Први обавештајни захтев за електронске медије је идентификовати главне центре за прикупљање и дисеминацију вести и које регионално покриће они имају. Поред тога, још један медијум за сакупљање вести се мора имати у виду – независне новинске агенције. Први проблем пучиста је открити како све ове агенције оперишу и комуницирају једна с другом, и са иностраним клијентима. Велики део новинског саобраћаја се спроводи путем сателита, телекса, телефона и радија, или се ре-емитује са релејних ТВ-станица унутар земље. Пучисти ће морати дознати где се сваки радио-дифузни центар везује са одређеним комуникационим системом и где је овај систем рањив. Намера пучиста је изолација главних чворишних медијских центара

⁵²⁰ Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 94.

⁵²¹ Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 94.

⁵²² Hebditch D., Connor K. "How to Stage a Military Coup: From Planning to Execution", Skyhorse Publishing, New York, New York, USA, 2009., стр. 51.

региона; ово је веома лако уколико ови медији користе обичне цивилне комуникационе везе; уколико не, пучисти морају знати механику радио-дифузије и дисеминације агенцијских вести.⁵²³ Следећа потреба је информација о самим радио-дифузним центрима: мора се сазнати како добити приступ и контролу и како употребити ове центре у корист пучиста. Ово подразумева сазнавање планова центара који се желе преузети (типично главни државни ТВ и радио-дифузни центри), локације улаза и излаза, локације предајника и антена, уколико су одвојени од студија (заједно са њиховим одређеним тактичким одликама), њихово напајање, локација радио-дифузних инжењерских центара, где се може наћи специјализована опрема и особље које може асистирати у вођењу радио-дифузне мреже. Најбољи савезник пучиста у свему овоме су виши инжењери у свакој од главних медијских мрежа, који могу снабдевати пучисте и обавештајним захтевима и захтевима за вештом радном снагом. Већина земаља има планове за употребу националних медија у ванредним ситуацијама. Пучисти морају сазнати све о њиховом постојању, колико их има, какви су, ко је укључен и коју врсту опреме су одредили за ову сврху.⁵²⁴

Напоследку, мора се знати најприкладније време за заузимање медија (већ је наведено да је ноћ најбоља за такав задатак), када су ТВ-центри окупирани само од стране основног особља са којима се лако може изаћи на крај. Највећи проблем представљају *целовечерње* радио-станице и новинске агенције. Оне морају бити изоловане тако да вести о државном удару не стигну до њих током емитовања. Потом се оне могу заузети тихо и брзо, без панике. Пријатељски настројени радио-инжењери ће моћи да изнесу детаље о способности DJ-а да изда саопштење у току музичке паузе. Да ли се радио-програм наставља као да се ништа није десило, све док не стигне наређење да се прочита обраћање јавности? Или се саопштење чита одмах? Или се станица затвара?⁵²⁵ Ово су питања, на која пучисти морају сами да одговоре, у светлу локалних околности, а све три опције носе собом очигледне ризике. Вероватни одговор је: затворити што је више могуће станица (или их спречити да *оде у етар* ујутру), користити једну ТВ и једну радио-станицу за емитовање нацији. Веома мало људи слуша радио током ноћи и њихова пажња ће бити умањена, те стога, нестанак станице из *етра* неће схватити као разлог за узбуну, већ као техничку сметњу. Права опасност се јавља при чујним сметњама у студију. Стога је главни обавештајни захтев пучиста пронаћи у оквиру ових медија што је више могуће људи, који ће помоћи у вођењу станице и презентацији поруке пучиста. Ти људи морају бити субверзовани благовремено, да би уредили свој распоред рада тако да у одређено време, када су потребни, буду на радном месту.⁵²⁶

⁵²³ Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 97.

⁵²⁴ Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 97.

⁵²⁵ Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 98.

⁵²⁶ Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 98.

3.5.6.4. Комуникације

Масовне комуникације (изван медија) се састоје од телефонских или телекс система, који омогућавају људима да говоре или шаљу једни другима писане документе. Стога је важно открити на која се средства комуникације најчешће ослањају, а затим утврдити са којих се места ови комуникациони системи могу контролисати. У цивилном сектору се говори о телефонским и телекс центрима – централама, главним чвориштима, који контролишу целе регионе. За то је потребно основно разумевање ове технологије и ово постаје одговорност технички упућеног завереника (што је идеално), везисте или наклоњеног комуникационог инжењера. Стога је неопходно знати локацију и природу веза између различитих циљева и њихове комуникационе системе, као и то како се они могу прекинути. Мора се знати како се зона циљева (престоница или регионални центри) може изоловати од остатка земље и како се земља може привремено изоловати од остатка света. Морају се знати локације, број људи у различитим добима дана и ноћи, викенда и празника и мора се сазнати о постојању наклоњених цивилних или војних стручњака који могу изазвати *кратак спој* у систему.⁵²⁷

3.5.6.5. Војне и владине комуникације

Један од начина да влада или оружане снаге редукују своју рањивост од државних удара или од непријатељске саботаже је да одржавају паралелни систем комуникација, ван сфере цивилних мрежа. Обавештајни захтев, у овом случају, је саградити *комуникациони борбени поредак* и за владине, и за војне системе (уколико су одвојени). Старији војни официри међу завереницима ће моћи врло лако то да ураде за војну мрежу; субверзовани цивилни службеници или владини министри (уколико су на располагању) ће моћи да снабдеју заверенике подацима о владиној мрежи, а у идеалним условима, владин техничар може *попунити празнине*. У најгорем случају, одређени велики регионални војни штабови неће бити субверзовани и могу представљати претњу успеху државног удара. Ови центри морају бити идентификовани и конвенционални војни борбени поредак мора се *пресликати* на комуникацијски борбени поредак, што омогућава идентификацију канала за комуникацију дуж којих се прослеђују наређења од главног штаба преко регионалних штабова до одређених формација и штабова јединица.⁵²⁸ Потребно је знати систем извештавања који се користи у различитим регионима и директност комуникације између министарства одбране или армијског штаба и индивидуалних јединица или

⁵²⁷ Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 99.

⁵²⁸ Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 101.

формација које су у позицији да интервенишу приликом државног удара. Када се ови подаци знају, завереници могу да разложе ту целину.⁵²⁹

3.5.6.6. Војна постројења

Може бити потребно преузети контролу над депоима муниције, неутралисати или субверзовати јединице и формације које су у позицији да се супротставе државном удару. Секундарни (али не мање важан) обавештајни захтев се тиче способности или воље неопредељених трупа да интервенишу. Стога и треба разматрати податке да ли су кључни команданти на регионалном или командном нивоу вероватни подржаваоци државног удара. Уколико јесу, њима се може прићи и дати задатак да држе *своје* људе ван акције док пучисти заврше посао. У међувремену, они могу помоћи у достави борбених залиха, уколико је то потребно.⁵³⁰ Уколико су, пак, непријатељски настројени, јавља се проблем процене њиховог капацитета за интервенцију и како га најбоље онеспособити. Удаљене регионалне формације нису у позицији да утичу на то што се догађа у престоници; регионалне формације и штабови ближи месту акције могу лакше интервенисати, вероватно пре него што су *подфазе напада и настављања* готове. Међутим, може се испоставити да је цела бригада зависна од само једног депоа муниције или транспортног ескадрона, што се тиче горива или возила. Уколико се ове кључне јединице могу неутралисати, остатак формације је онеспособљен, посебно ако је и јавни транспорт према престоници или од ње угашен.⁵³¹

Сама физичка удаљеност појединих формација може одредити своје официре да буду пасивни. Друге јединице, које можда и желе да се супротставе државном удару, али су исувише далеко да би то имало икаквог ефекта на непосредни исход, могу бити игнорисане од стране пучиста, поготову уколико су одбрану око престонице поставили правилно. Касније се са њима може конфронтирати, или још боље, може се приступити њиховом убеђивању да приђу пучистичким ставовима. Демографија ових јединица се такође мора узети у обзир: државни удар хришћанске клике у мешовитом муслиманско-хришћанском друштву може изазвати повратне ефекте од муслимана из оружаних снага. Стога, вероватноћу ове појаве завереници морају узети у обзир. Детаљна обавештајна слика се, уколико је могуће, мора изградити и у погледу ставова ових јединица: осећања официра се морају извагати и разматрати, као и осећања подофицира и војника.⁵³²

У много специфичнијим терминима, мора се знати локација сваке компоненте формација или јединица које су у позицији да интервенишу, као и њихов састав и где

⁵²⁹ Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 105.

⁵³⁰ Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 105.

⁵³¹ Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 105.

⁵³² Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 106.

чувају своја возила, оружје и муницију; завереници морају знати како се оне могу саботирати или неутралисати; и да ли је било ко од њихових официра или подофицира вољан да помогне завереницима без страха од последица. Напослетку, неопходно је знати и како ће те јединице доћи од својих зборних места до престонице или регионалног центра и, с тим у вези, мора им се демонстрирати завереничка одлучност да изведу државни удар. Такође, пучисти могу и *блефирати* у погледу изражавања сопствене снаге и популарности.⁵³³

3.5.6.7. Полуге моћи

Витално је константно *опипавати пулс* нације. Уколико је планер државног удара старији официр, политички је свестан и сигурно препознаје више политичке личности, са којима дели јавно поштовање. Овакве личности вероватно знају пут кроз лавиринт конституционалног апарата модерне државе и могу снабдети заверенике вредним обавештајним и позадинским информацијама о неким циљевима, као и асистирати у одабиру правог тренутка за удар и одабиру неких његових приоритета, уколико се они мењају током процеса планирања.⁵³⁴ То је политички акт који се извршава силом оружја. Стога и политички циљеви не смеју бити жртвовани на олтару војне пробитачности или догме. Чистим војним разматрањима не би требало дозволити да узнемире циљеве политичара међу завереницима, али се такође ни здрави војни интереси не би смели жртвовати на олтару политике, на штету шансе државног удара да успе.⁵³⁵

3.5.7. Спонзоришуће државе

Последњи обавештајни захтев се тиче *спонзоришућих* држава. Пучисти морају знати тачно шта ће се највероватније догодити, уколико се изглед актуелне владе промени изненадно (што ће пучисти и пробати да изведу). Последњи људи којима ова питања треба поставити су дипломате у амбасадама или познати агенти обавештајних служби тих држава. У многим случајевима је очигледно ко су идеолошки непријатељи пучиста.⁵³⁶ Помоћ од једне стране државе, поготову велике силе, чини односну државу

⁵³³ Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 107.

⁵³⁴ Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 107.

⁵³⁵ Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 108.

⁵³⁶ Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 109.

рањивом од захтева за противуслугама. Има доста аргумената против сарадње са иностраним обавештајним агенцијама, осим уколико постоји одређена идеолошка склоност у било ком смеру или одређена потреба за помоћи било које одређене врсте.⁵³⁷

Током Хладног рата је било витално тврдити да је примарни циљ државног удара блокирање комунистичког преузимања власти у држави, уколико се жели подршка Стејт Департамента и CIA. Данас, после пада совјетског блока, такав предлог не би био схваћен озбиљно. Исто тако, тврдњом да постоји ризик од државног удара, спонзорисаног од Северне Кореје, неће привући значајну пажњу. Међутим, уколико је држава у Карибима или Латинској Америци, *играње на карту Кубе* је привлачило пажњу Вашингтона.⁵³⁸

Да би се постигао исти ефекат, у савремено доба се мора тврдити да државни удар има за циљ решавање неке терористичке претње, домаће или међународне. При томе се, према Хебдичу и Конору, монтирају диверзије на електричне подстанице и циљеве сличне важности, са анонимним *обавештавањем* медија да је то дело групе коју пучисти покушавају да дискредитују. Опозициона група која има политичко крило, мора имати и канцеларију. У том случају, пучисти уреде претрес у њиховим просторијама, којом приликом се жртви монтирају и *подметну* докази о (тобож), много озбиљнијој бомбашкој кампањи; или се једноставно такви документи убаце, а потом се запале њихова врата и позову се ватрогасци и полиција. Потом се може тврдити да је то дело Ал-Каидине франшизе.⁵³⁹ Када завереници постигну одређени ниво хистерије и када је јасно да влада нема изгледа да било шта уради по том питању, завереници контактирају шефа станице CIA у америчкој амбасади (особа која изгледа да је члан свих *правих* клубова и на функцији је дуже од амбасадора). Према Хебдичу и Конору, *пригодно* је код оваквог приступа организацији државног удара што одмах после његовог извођења сва *терористичка дела* престају.⁵⁴⁰

Приликом планирања државног удара, није редак случај да страна сила, која *спонзорише* удар, обезбеди средства за комуникацију пучистима, као што је био случај са Чилеом 1973. године.⁵⁴¹ Као што смо већ поменули, у савременим условима комуникациона опрема коју обезбеђују спонзоришуће државе може се састојати у довољном броју сателитских телефона за међусобну комуникацију и координацију пучиста. Спонзорство велике или регионалне силе се може реализовати кроз сарадњу са официрима оружаних снага односне државе, који су се школовали у војно-образовним центрима тих сила. Штавише, у Латинској Америци је веома чест случај да државне ударе изводе управо официри који су били на школовању у иностранству.

⁵³⁷ Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 110.

⁵³⁸ Hebditch D., Connor K. "How to Stage a Military Coup: From Planning to Execution", Skyhorse Publishing, New York, New York, USA, 2009., стр. 42.

⁵³⁹ Hebditch D., Connor K. "How to Stage a Military Coup: From Planning to Execution", Skyhorse Publishing, New York, New York, USA, 2009., стр. 50.

⁵⁴⁰ Hebditch D., Connor K. "How to Stage a Military Coup: From Planning to Execution", Skyhorse Publishing, New York, New York, USA, 2009., стр. 51.

⁵⁴¹ Ђорђевић М., Кековић З. „Управљање ризицима у тајним акцијама“, Војно дело, бр. 1., Београд, 2008., стр. 119.

3.6. Фаза непосредног извођења

Значајни услови за отпочињање фазе непосредног извођења државног удара су и повољна унутрашњеполитичка клима (на пример, широко распрострањено политизовано незадовољство и неповерење у владајућу гарнитуру и сл.), војна предност у односу на политичке ривале и могућност моћне међународне подршке на плану брзог међународног признања новог режима.⁵⁴²

У другој фази долази до реализације државног удара. То подразумева извођење енергичне и муњевите акције завереника, која се своди на противуставно заузимање кључних политичко-економских и војнобезбедносних центара у земљи ради успостављања новог режима. Уколико је државни систем у великој мери централизован, то ће олакшати актерима државног удара да у краћем временском року успоставе нову власт. Разумљив је изостанак народних маса у преврату. Оне се могу евентуално појавити касније, као облик подршке новим властима. Нису неопходне за успешно реализовање превратничке акције. Досадашња пракса је показала да у овој фази насиље не игра кључну улогу, односно да иако се примењује, врши се у ограниченом обиму, тачније у мери у којој је потребно. Уколико нападути државни апарат одлучи да се брани, што је условљено низом политичко-безбедносних околности у датом тренутку, употребиће репресивна средства и покушати да изведе *контраудар*, односно елиминише акционо језгро завереничке организације.⁵⁴³

Фаза непосредног извођења чина државног удара траје, у односу на друге две фазе, еноормно кратко. Завршава се за неколико часова, а најдуже за неколико дана. Уколико преврат не успе у том времену најчешће долази до краха акције или до приближавања грађанском рату.⁵⁴⁴

За ту фазу је карактеристична ефикасност и висок степен прецизности у спровођењу планова, као и висок степен координације са страним факторима, посебно уколико су они актери-организатори.⁵⁴⁵

Мада се власт преузима неуставно и насилно, ту фазу најчешће не карактерише извођење директног, физичког насиља. Организатори државног удара се ни у једном тренутку превратничког чина не ослањају стварно на масе (иако рачунају на њихову каснију подршку), већ превасходно на савршеност технике извођења.⁵⁴⁶

Сада се, поред смене владе, основна акција своди само на заузимање централних политичких институција у једном месту – обично главном граду, или у неколико

⁵⁴² Симеуновић Д. „Државни удар као војно-политички феномен“, Војно дело, vol.44., бр.3., Београд, 1992., стр. 127.

⁵⁴³ Парезановић М. „Државни удар као један од модалитета нелегалне политичке борбе“, Војно дело, vol. 63., бр.3, Београд, 2011., стр. 106.

⁵⁴⁴ Симеуновић Д. „Државни удар као војно-политички феномен“, Војно дело, vol.44., бр.3., Београд, 1992., стр. 128.

⁵⁴⁵ Симеуновић Д. „Државни удар као војно-политички феномен“, Војно дело, vol.44., бр.3., Београд, 1992., стр. 128.

⁵⁴⁶ Симеуновић Д. „Државни удар као војно-политички феномен“, Војно дело, vol.44., бр.3., Београд, 1992., стр. 128.

важнијих центара моћи. Број институција – циљева, притом, повећава се упоредо са степеном усложњавања државног апарата и комуникационе технике.⁵⁴⁷

Значајна претпоставка успешности сваког државног удара јесте његово извођење у што краћем временском року и, ако је могуће, без или са што мање људских жртава. Око 80 одсто државних удара у периоду од 1945. до 1970. године није уопште карактерисало непосредно физичко насиље у фази непосредног извођења. Могуће је извести ту фазу државног удара чак без иједне људске жртве.⁵⁴⁸

Постоји неписано правило да уколико превратничке групе или организације у некој земљи, након насилног преузимања власти, успеју да се одрже дуже од 7 дана на челу државе, доћи ће до њиховог постепеног признавања од стране других земаља. Наравно, признање ће прво уследити од земаља које су превратницима пружале отворену или прикривену подршку.⁵⁴⁹

Према Парезановићу, актери државног удара у готово свим његовим фазама на одговарајући начин настоје да скрену пажњу међународне јавности на нагомилане унутарполитичке проблеме, као и да мобилишу снаге подршке из иностранства, а све у циљу да се акутни државни проблеми интернационализују...⁵⁵⁰ То је стога што се поремећај у политичким односима једне земље брже решава уколико дође *на дневни ред* међународних политичких, економских, војних, хуманитарних или неких других организација.⁵⁵¹

За другу фазу државног удара карактеристичан је и висок степен координације актера са ино-фактором, због чега у овој фази најчешће долази до потпуног откривања прикривених актера из иностранства.⁵⁵² Из тих разлога, **подршка из иностранства** може се испољити као:

- **Директна** (војном интервенцијом и агресијом),
- **Индиректна** (економским и политичким притисцима, манифестовањем силе кроз војне маневре у близини граница, упућивањем војних и економских стручњака, разних посматрачких мисија и др.)⁵⁵³

⁵⁴⁷ Симеуновић Д. „Државни удар као војно-политички феномен“, Војно дело, vol.44., бр.3., Београд, 1992., стр. 128.

⁵⁴⁸ Симеуновић Д. „Државни удар као војно-политички феномен“, Војно дело, vol.44., бр.3., Београд, 1992., стр. 129.

⁵⁴⁹ Парезановић М. „Државни удар као један од модалитета нелегалне политичке борбе“, Војно дело, vol. 63., бр.3, Београд, 2011., стр. 107.

⁵⁵⁰ Парезановић М. „Државни удар као један од модалитета нелегалне политичке борбе“, Војно дело, vol. 63., бр.3, Београд, 2011., стр. 107.

⁵⁵¹ Парезановић М. „Државни удар као један од модалитета нелегалне политичке борбе“, Војно дело, vol. 63., бр.3, Београд, 2011., стр. 108.

⁵⁵² Парезановић М. „Државни удар као један од модалитета нелегалне политичке борбе“, Војно дело, vol. 63., бр.3, Београд, 2011., стр. 108.

⁵⁵³ Парезановић М. „Државни удар као један од модалитета нелегалне политичке борбе“, Војно дело, vol. 63., бр.3, Београд, 2011., стр. 108.

3.6.1. Неутралисање политичких снага уопште

Непосредна политичка моћ је увек концентрисана у влади односне земље, али у свим земљама и свим политичким системима постоје групе изван владе (чак и изван формалне политике), које такође имају политичку моћ.⁵⁵⁴ Извор њихове моћи може бити њихова способност да утичу на одређене групе гласача (као у демократским друштвима) или може бити њихова контрола над одређеним организацијама, које су важне у политичком животу те земље. Није много важно да ли су ове групе, које називамо *политичким снагама*, групе за притисак, политичке партије или друге асоцијације. Важна је њихова способност да учествују у формирању влада и да касније утичу на њихове одлуке. У софистицираном друштву, са комплексном привредном и друштвеном структуром постоје стотине организација које, ма која им била примарна сврха, делују као групе за притисак и покушавају да утичу на политичке одлуке на начин који служи интересима њихових чланова. Међутим, у економски нападним друштвима, структура друштва је једноставнија и било који сукоб интереса, макар био и велики, се одиграва у много мањој арени и са мање учесника.⁵⁵⁵

Политичке снаге могу интервенисати против државног удара на два начина: могу прикупити народне масе или један део њих и позвати на протесте, демонстрације, nerede и грађанску непослушност против нове владе; могу манипулисати техничким постројењима под својом контролом да би се супротставили консолидацији моћи пучиста. Акције индивидуалних политичких, религијских, етничких или интелектуалних лидера, који би могли да искористе оквири својих партија или заједница против пучиста, пример је првог облика интервенције, док је штрајк особља радио-телевизије пример другог. Генерални штрајк би практично комбиновао оба облика интервенције.⁵⁵⁶

У случају државног удара, влада може позвати јавност на подршку путем средстава масовних медија (пре свега, радија и телевизије); може путем синдиката и других организованих тела координисати агитацију својих чланова преко мрежа и огранака, које су повезане са централним штабовима средствима јавних телекомуникационих постројења. Напослетку, масовне демонстрације се не могу одржати без коришћења јавног и приватног транспорта. Пучисти заузимају и држе овакве системе, које користе за сопствене сврхе, док истовремено заустаљају рад других система. Уколико су средства комуникације и транспортног система под њиховом контролом или у било којој мери не функционишу, потенцијална претња коју представљају *политичке снаге* биће у великој мери неутрализована.⁵⁵⁷ Лидери пред-превратне владе биће ухапшени, јер су део такве инфраструктуре и вероватно би били велики извори инспирације било какве опозиције државном удару. Хапшењем лидера владе, такође се доприноси изолацији оних сегмената армије и полиције који нису инфилтрирани, иако су понекад

⁵⁵⁴ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 104.

⁵⁵⁵ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 105.

⁵⁵⁶ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 107.

⁵⁵⁷ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 108.

потребне и директније мере. Пучисти неутралишу одређене политичке снаге идентификацијом и изолацијом њиховог руководства и прекидом рада њихових организација, што је неопходно само за оне снаге које су довољно отпорне и довољно милитантне да интервенишу против пучиста, чак и ако им је инфраструктура неутрализована. Оба облика неутрализације укључују избор одређених циљева, који ће бити заузети или стављени ван функције од стране тимова формираних од оних снага државе које су потпуно субверзоване или инкорпориране.⁵⁵⁸

3.6.1.1. Личности из владе

Колико год да је државни удар бескрван и колико год да су прогресивни и либерални циљеви пучиста, они морају да ухапсе одређене индивидуе током и непосредно после његовог извођења. Ради се првенствено о лидерима владе и њиховим блиским сарадницима – бројка се креће од 10 до 50 људи, мада, уколико се укључе и саветници и њихови сарадници, број се може повећати четири до пет пута. Поједине харизматичне личности могу наметнути своју вољу тиму који је послат да их зароби и могу претворити своје хапситеље у своје савезнике. То је чест случај када су на задатак послати млади и неискусни војници. У том случају је јако тешко за пучисте да буду апсолутно сигурни да ће такви извршити своја наређења, а не контранаређења, која им изда особа коју треба ухапсити. Велики број одвојених циљева и могући ефекат *радијације* показују да би тимови, који су послати за хапшење морали бити и велики и веома добро одабрани. Не могу се ухапсити сви они који чине потенцијалну опасност, али пучисти воде рачуна да ухапсе заиста опасне особе, односно, кључне личности из политичког вођства које могу, али и не морају бити прве по пресеансу.⁵⁵⁹

Структура владе потпада под две (или три) категорије. Прва је *председнички* тип, друга *премијерски* тип, а трећа (која и не чини структуру) је тип владавине *јаког човека*, који не мора бити један од најважнијих министара и не мора држати никакву званичну позицију, али влада користећи формално тело политичара као заклон (пример Муамера Гадафија).⁵⁶⁰ На основу анализе носилаца моћи у ове три категорије, може се одредити и листа индивидуа које би у државном удару биле ухапшене. Фергусон наводи људске циљеве државног удара; у председничком типу – шеф државе има извршну моћ, као и чланови његовог кабинета, те нижи министри или државни секретари. Старији јавни службеници имају широку моћ која се може, али и не мора користити за подршку министрима код којих служе. У премијерском типу владавине шеф државе може имати само симболичну моћ и церемонијалну улогу. Промена владе под овим системом значи замену премијера, његовог кабинета и нижих министарстава. Старији јавни службеници у оба система најчешће служе и министра пре, и министра после државног

⁵⁵⁸ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 108.

⁵⁵⁹ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 110.

⁵⁶⁰ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 111.

удара са истим степеном непристрасности. Стога су шеф државе и јавне службе константни фактори овог система.⁵⁶¹

У председничкој влади се у државном удару уклања шеф државе заједно са оним министрима који су у позицији да пружи конкретан отпор државном удару: министар одбране; министар унутрашњих послова који најчешће контролише полицију и паравојне снаге, као и службе националне безбедности и контраобавештајну службу; министар иностраних послова који често контролише тајну службу; затим заменици ових људи, као и лично особље председника или монарха, укључујући и супружнике или чланове породице, који могу окупити било какав отпор или бити коришћени од лојалиста као симбол отпора државном удару. Циљеви државног удара у премијерској влади су прилично исти, међутим, у питању је шеф државе. Да ли монарха или председника треба уклонити или је боље оставити га као симбол континуитета и националне стабилности? Много зависи од популарности шефа државе у целој земљи, и од завереничког погледа на ту индивидуу или институцију. Као опште правило, најбоље је оставити шефа државе без извршне моћи и покушати да се он убеди да се придружи пучистичким ставовима. На тај начин пучисти придобијају већи број популације. Нема смисла уклањати шефа државе са малом извршном моћи, ако се симултано не уклоне и извршни чланови владе који се противе оваквом потезу.⁵⁶²

Пошто се чисто церемонијалне фигуре искључе, број људи са којима ће пучисти имати посла је редукован. Ипак, пучисти најчешће хапсе личности које држе следеће позиције: министра унутрашњих послова и његове сараднике (који контролишу полицију), министра одбране и његове сараднике (који контролишу оружане снаге), партијске лидере (уколико постоји партијска милиција) и премијера или другу централну личност (која координише свима наведенима). У неким случајевима привидно нешкодљиви министри образовања или рада могу бити јако утицајни међу студентима, односно, синдикатима или контролисати студентске или радничке милиције, уколико такве постоје у односној држави.⁵⁶³

Поред овог непосредног круга људи високог профила у влади, виши команданти оружаних снага, паравојних снага и полиције су људи који држе довољну моћ да би угрозили државни удар. Поред њих, ту су и вође синдиката највишег профила који се морају неутралисати. Да ли би индустријалце требало неутрализовати? – Апсолутно не! Они су сувише витални за економску добробит земље да би се са њима погрешно руковало. Треба им повлађивати, убеђивати их и држати задовољним. Докле је то могуће, треба се држати пријатељски према њима. Кад се нова влада консолидује, ситуација се, пак, може променити.⁵⁶⁴ Маркантне фигуре којима се пучисти морају позабавити су лидери малих политичких партија, посебно они који држе кључ политичке моћи у некој врсти коалиције, као и полупензионисани *старији државници* који уживају велико поштовање у земљи и у својој политичкој партији. Поред тога, на удару пучиста се налазе и припадници тајних друштава, кружока, милитантни клерици,

⁵⁶¹ Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 85.

⁵⁶² Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 85.

⁵⁶³ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 114.

⁵⁶⁴ Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 85.

а понегде и слободни зидари. Укратко, свака индивидуа или блок моћи који би могао да се супротстави новој влади или државном удару, потенцијални је циљ.⁵⁶⁵ Само окупирање зграда од симболичног значаја, попут председничке палате, министарства одбране, министарства унутрашњих послова, трезора, скупштине или конгреса, улива велику меру поштовања, па чак и моралну надмоћ подухвата. Зграде које се морају заузети, било да су симболичног или стратешког значаја, истовремено су и фасаде и структуре које се појављују на вестима националне телевизије или у туристичким брошурама. Све ове зграде садрже комуникациона постројења и у највећем броју случајева су нервни центри оружаних снага, полиције и безбедносних снага. У њима и између њих највероватније постоје безбедна комуникациона постројења, чије запоседање је витално током *подфазе напада* државног удара, а *подфазу настављања* и *фазу консолидације* чини много лакшим.⁵⁶⁶

Може се извршити класификација личности из режима, у три категорије:

- **Церемонијалне фигуре** – Овакве личности се најчешће не хапсе. Уколико је шеф државе генерално популарна личност, најчешће се користи као симбол континуитета, који помаже пучистима да успоставе легитимитет, уколико се може безбедно изманипулисати и навести да игра ту улогу. Друге мање важне церемонијалне фигуре најчешће се једноставно игноришу.⁵⁶⁷ У неразвијеним демократијама и анократијама и омбудсмани спадају у ову категорију.

- **Унутрашњи Савет и контролори средстава принуде** – Ова мала група, коју најчешће чине чеони људи наведених министарстава и премијер, се заробљава и држи у изолацији све док се нова власт безбедно не успостави. Било који лидер из владе, који је лично посебно популаран, најчешће се укључује у ову групу.⁵⁶⁸

- **Остали министри и врховни јавни службеници** – Ова велика група се разврстава на две претходне категорије и са њима се поступа сходно томе, али тек онда када се пучистички ресурси ослободе и порасту и пошто се обаве битнији задаци.⁵⁶⁹

3.6.1.2. Личности изван владе

Политичка тежина одређене индивидуе је мерљива само у оквирима организација које воде. Понекад индивидуе могу постићи политичку важност уколико постану идентификоване са одређеном идеологијом или ставом у који значајни део јавности

⁵⁶⁵ Ferguson G. "Coups D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 86.

⁵⁶⁶ Ferguson G. "Coups D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 86.

⁵⁶⁷ Luttwak E. "Coups D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 115.

⁵⁶⁸ Luttwak E. "Coups D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 116.

⁵⁶⁹ Luttwak E. "Coups D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 116.

верује.⁵⁷⁰ Међутим, такве личности су веома ретке, а уколико их има у тој држави, са њима пучисти поступају као са церемонијалним личностима.⁵⁷¹

3.6.1.3. Физичка постројења

■ **Мас-медији** – Контрола над протоком информација које произилазе из политичког центра је најважније оружје у успостављању власти после државног удара. Заузимање главних средстава масовне комуникације је, према томе, од круцијалног значаја. Штампа никада није примарна мета и контрола над њом се успоставља непосредно после извршења државног удара. Неизбежно, штампа може играти само маргиналну улогу у земљама у којима је неписменост раширена појава, а у сваком случају радио-телевизијски сервис је углавном повезиван са гласом владе.⁵⁷² Поред тога, радио и телевизија допиру до много шире публике, чак и у најсиромашније групе. Постоје два проблема са којима се пучисти сусрећу, а који се тичу радија и телевизије: најчешће постоји много различитих радио-дифузних служби и са њима повезаних постројења, и она су посебно тешка за заузимање. Циљ пучиста није само да контролишу, већ и да монополизују ток информација, и стога је за њих пожељно да се позабаве сваким појединачним постројењем. Ово је јако тежак задатак (и доводи до растурања снага пучиста). Зато је најчешћа стратегија заузимање и држање само једног таквог постројења, оног које је најчвршће повезано са гласом власти, док се остала неутралишу. То се најбоље изводи у сарадњи са неким техничким лицима од њиховог особља, која могу да саботирају постројење изнутра. Уколико се не регрутује унутрашњи саботер, најбоља алтернатива је екстерна саботажа.⁵⁷³ Једино радио-дифузно постројење, које се заузима, представља посебни проблем: с једне стране, потреба пучиста за тим постројењем је апсолутна; са друге, баш зато што је оно очигледна мета, владине снаге ће свакако покушати да га поново заузму. Ово значи да је пожељно да тим коме је додељен задатак заузимања овог постројења има и основно техничко особље.⁵⁷⁴

Сваки медијум масовне комуникације мора се заузети пре него што га се докопају лојалисти. Новине се могу игнорисати у раној фази. Правилно спроведен полицијски час у главном граду и оним регионалним центрима где је државни удар активан, држаће репортере ван улица. Електронски медији се морају ућуткати и потом употребљавати у корист пучиста, а то значи свака радио и ТВ станица у престоници и

⁵⁷⁰ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 116.

⁵⁷¹ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 117.

⁵⁷² Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 117.

⁵⁷³ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 118.

⁵⁷⁴ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 119.

што више њих у покрајинама. Понекад је за почетак потребно пресећи све телефонске и кабловске везе између престонице и спољног света.⁵⁷⁵

У савременим условима, пучистима се отварају још неке могућности. Једна од њих је манипулација дистрибуцијом ТВ-канала са националном покривеношћу, уколико у овом погледу већина становништва зависи од једне или две мреже кабловске телевизије. Заузимањем дистрибутивних центара кабловских телевизија и наметањем контроле дистрибуције ТВ-канала се са мање средстава може постићи сличан ефекат *медијског замрачења*, макар и привремено и макар ограничено на искључиво урбане зоне. Поред тога, постоји и могућност контроле и привременог ускраћивања електричног снабдевања административног центра државе, али то собом носи и неке нежељене нуспојаве, попут изазивања масовне панике, првенствено код становништва, што (поред тога што опструира рад полицијских снага), докле год траје, не доприноси стабилизацији ситуације у држави после *фазе извршења*. Али као краткотрајна мера, искључиво током *подфазе напада*, може се искористити од стране пучиста за олакшавање постизања појединачних тактичких циљева. У изузетним околностима, ради стабилизације маса, пучисти могу манипулисати и централним системом за узбуђивање становништва.

Пуштање војне музике на главној државној радио-станици најчешће има негативан ефекат. Стога, пучисти инсистирају да се медијска кућа држи редовног програма, али и да објављује редовне билтене о напредовању државног удара, као и кратку изјаву о циљевима, коју издаје лидер државног удара. Чак и у развијеним земљама, радио-станице имају ширу публику од телевизије у раним часовима и током радног дана; када се људи врате кућама из својих фабрика, канцеларија или са поља, ситуација се преокрене и телевизија доминира. Док има смисла у затварању било којих новинских кућа које контролише влада, најчешће се то и не покушава, јер мало ко има ресурсе за такву меру. Стога се покушава придобити уредништво макар једног листа, тако што се настоје убедити да извештавају на фер и уравнотежен начин.⁵⁷⁶

Најбољи начин за рад са медијима је идентификација два или три новинара високог профила, који су познати по својој критичности према влади. Затим им се понуди *посао њиховог живота*. Новинари иду са ТВ-екипом, са опремом и пучисти их воде у центар акције. Прелиминарна изјава вође државног удара о његовим циљевима се обично сними мало унапред. Пучисти овим новинарима дају извештаје о ситуацији, онако како преузимање власти напредује и новинари касније, уз помоћ својих колега, организују прес-конференцију. У сваком случају, пучисти им никада не дају било какве информације унапред, јер, како сматрају Хебдич и Коноу, не могу да верују било коме од њих. Током праћења државног удара, пучисти морају пружити заштиту новинарима да неко од њих не би страдао. Међутим, независни видео-материјали најчешће *процуре*. То се дешава тако што ТВ-екипе однесу материјал или државној радио-дифузној кући, или у штаб државних телекомуникационих власти. Такође, за пучисте је важно да не потцене ресурсе страних кореспондената и њихових локалних сарадника.⁵⁷⁷

⁵⁷⁵ Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 87.

⁵⁷⁶ Hebditch D., Connor K. "How to Stage a Military Coup: From Planning to Execution", Skyhorse Publishing, New York, New York, USA, 2009., стр. 51.

⁵⁷⁷ Hebditch D., Connor K. "How to Stage a Military Coup: From Planning to Execution", Skyhorse Publishing, New York, New York, USA, 2009., стр. 52.

Чак и када пучисти затворе аеродром, видео-снимци напусте земљу. Телевизијске екипе су данас много самодовољније. Екипе *великих играча*, попут CNN, BBC или Ројтера су опремљене сателитским антенама, напајаним из аутомобилског акумулатора, и величине су кофера. Праћење ових медијских људи постаје све теже. Стога ће их и пучисти, радије него да покушају да пригуше медије, искористити да пошаљу изјаву о својој мисији код куће и у иностранству. Овај посао је важан па га пучисти поверавају некоме као посебан задатак. То подразумева налажење млађег официра, који *уме пред камером* и који течно говори енглески. Уколико је таквог тешко пронаћи међу официрима, разматра се и ангажовање цивила. Такви именовани *портпароли* се шаљу у хотел, у коме одседа већина страних новинара, у пратњи репрезентативних подофицира, да заштите ову особу. Портпарол комуницира са вођом државног удара на редовној бази било каквим безбедним телефоном или радио-везом, и увек са собом носи довољан број копија изјаве о мисији пучиста.⁵⁷⁸ У неком тренутку, медији ће захтевати прес-конференцију. Она се мора водити од стране једног или више вођа државног удара, али се на прес-конференцију не пристаје док пучисти нису сигурни да је право време за то. За тај хотел или прес-салу је посебно јако обезбеђује од стране пучиста. Пучисти унапред одреде ко ће држати главнину говора и покушавају да одрже прес-конференцију кратком, али прихватају питања новинара. Свакако, у интересу пучиста је да оставе утисак *позитивца*.⁵⁷⁹

■ **Телекомуникације** – Технички напредак је еволуирао у корист пучиста, пошто се скоро све комуникационе потребе између пучистичких тимова могу задовољити јефтиним и поузданим воки-токи јединицама, које су свуда и скоро свима доступне. Међутим, пучисти ће покушати да лише противнике употребе комуникационих система, јер ће на тај начин паралисати њихову реакцију и спречити их да распореде снаге које још контролишу. У том поступку је витално постићи пуну покривеност.⁵⁸⁰ Могуће је и врло вероватно да постоје независне мреже комуникације за ексклузивну употребу безбедносних снага (или потпуно независни системи, као у многим државама). Они се морају неутралисати, екстерном или интерном саботажом, (бар она постројења која се могу идентификовати и лоцирати). Пучисти немају потребе за заузимањем и држањем таквих постројења, пошто се жељени ефекти постижу саботажом (интерна саботажа је најлакша и најбезбеднија). Уобичајени начин неутралисања електрично напајаног постројења је детонација малих количина пластичног експлозива на груписаним жичаним везама између постројења и јавне мреже за електрично снабдевање (и независних агрегата, уколико постоје) до којих се врло лако може доспети споља.⁵⁸¹ Слично је и са релејима мобилне телефоније. Алтернатива саботаже релеја мобилне телефоније је овладавање њиховим комуникационим центрима и/или чвориштима, што (уз адекватно учешће одговарајућих техничара из редова пучиста) отвара и друге могућности, попут селективног гашења одређених претплатничких бројева или могућности праћења њихове локације.

⁵⁷⁸ Hebditch D., Connor K. "How to Stage a Military Coup: From Planning to Execution", Skyhorse Publishing, New York, New York, USA, 2009., стр. 53.

⁵⁷⁹ Hebditch D., Connor K. "How to Stage a Military Coup: From Planning to Execution", Skyhorse Publishing, New York, New York, USA, 2009., стр. 54.

⁵⁸⁰ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 119.

⁵⁸¹ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 120.

■ **Путне тачке уласка и изласка из главног града** – Током активне фазе државног удара, неочекивани долазак чак и малог контингента лојалистичких или неинфилтрираних снага може озбиљно да угрози напоре пучиста. Када влада открије да трупе сопствених оружаних снага учествују у државном удару у главном граду, логична реакција била би да позову трупе које су стациониране на другом месту, у нади да је инфилтрација оружаних снага ограничена на оне у главном граду. Пучисти ће напасти механизам који доводи до доласка лојалистичких снага у главни град на сваком засебном нивоу: ухапсиће оне који би такве снаге позвали, прекинуће телекомуникационе линије које су потребне да се такве снаге позову и покушаће да изолују идентификоване лојалистичке снаге директним (али чисто дефанзивним) војним средствима.⁵⁸² Они ће такође покушати да спрече интервенцију таквих снага контролисањем последњег нивоа: опсег главног града и лице места државног удара. Лојалистичке снаге, да би интервенисале на време, морају се кретати брзо, што значи да треба користити главне путне правце или ваздушни транспорт. Постављањем ефикасних дефанзивних запрека на одговарајућим местима се на краћи рок спречава улазак ових снага у главни град, све док се не успостави нова влада и добије верност највећег дела државне бирократије и оружаних снага.⁵⁸³ Контрола физичког прилаза главном граду служи и другој сврси: спречавању бекства лидера владе, чиме се елиминише могућност да неки од лидера напусти престоницу и придружи се лојалистичким снагама као њихов вођа, што би угрозило цео државни удар.⁵⁸⁴ Лојалистичке снаге не морају успети да дођу до главног града, али политичко вођство би свакако покушало да допре до њих. Средства на располагању пучиста никада нису довољна да херметички затворе цео главни град.⁵⁸⁵

■ **Саобраћајне чворишне тачке** – Сцена са тенковима на главним трговима главног града је постала симбол државног удара, али она и одражава једну врло практичну потребу: потребу за успостављањем физичког присуства у центру политичке активности. Пучисти ће покушати да изолују политичко-административни квартал главног града одабиром и утврђивањем на одабраним местима око и унутар ове зоне и на тај начин ће постићи: да њихове позиције формирају прстен око главне зоне, унутар које ће активни тимови оперисати да би те тимове заштитили од било којих непријатељских снага које би могле да продру у престоницу; ове позиције ће такође помагати при успостављању власти давањем визуелног доказа моћи пучиста; филтрираће ток људи и возила према и из ове зоне, што ће омогућити заробљавање оних које нису успели директно ухапсити.⁵⁸⁶ Блокирајући положаји морају бити индивидуално јаки, јер би у супротном могли изазивати лојалистичке снаге да изврше контранапад и пробију ове положаје. У сваком случају, осим ако им је додељено адекватно људство, неће моћи функционисати као ефикасни филтери индивидуалним покретима. Стога и тако распоређени блокирајући положаји на саобраћајним чвориштима морају бити такви да херметички затварају одређену зону, да их има мало,

⁵⁸² Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 122.

⁵⁸³ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 122.

⁵⁸⁴ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 123.

⁵⁸⁵ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 124.

⁵⁸⁶ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 124.

али да су на кључним местима, и да имају довољан број људства. Чворишне саобраћајне тачке се лакше одабирају у обалском граду или оном који излази на реку, где је дефинитивни облик града и положај ових квартова диктиран природним одликама терена.⁵⁸⁷

■ **Аеродроми и друга транспортна постројења** – Један од класичних потеза у периоду непосредно после државног удара је затварање аеродрома и отказивање свих летова. На овај начин се *замрзава* ситуација превенцијом неконтролисаног тока људи и информација. Такође, затварањем аеродрома се спречава бекство лидера из владе, које пучисти нису успели да ухапсе.⁵⁸⁸ Исто тако се спречава и долазак лојалистичких снага ваздушним транспортом. Величина ових снага, које се могу транспортовати ваздухом, може бити релативно мала, али у контексту деликатне равнотеже у активној фази државног удара, оне могу играти одлучујућу улогу. Пошто ваздушни транспорт зависи од постојања дугих и непрекинутих писта, зато је врло рањив вид транспорта и пучисти најчешће неће покушавати да се ослоне на тај начин транспорта, али ће свакако покушати да спрече употребу свих аеродрома у зони главног града. Уколико се то не учини, а владине снаге имају на располагању ваздушни транспорт, оне ће готово сигурно довести до слома државног удара. Заузимање брањеног аеродрома је свакако тежи задатак, али је спречавање његове употребе прилично лакши. Неколико паркираних возила на писти, *покривених* малим борбеним тимом, који ће да спречава њихово склањање је довољан за неутрализацију целог аеродрома. Хици упозорења са одговарајућих позиција спречиће сваки покушај слетања.⁵⁸⁹

Хеликоптери могу слетети на готово сваку пространију равну површину без препрека у ваздуху (у виду стубова, каблова и жица) па је обезбеђивање хелидрома приликом извршења државног удара врло често нерационално трошење ресурса од стране пучиста. Лојалистичке специјалне снаге се врло лако могу за кратко време транспортовати у центар акције на овај начин, па је једино сигурно обезбеђење против оваквих потенцијалних лојалистичких мера распоређивање лаких (ручних) противавионских система или тешких митраљеза на врхове зграда у близини здања које су непосредни циљеви пучиста.

Остали видови транспорта су ретко битни у модерним условима извођења државног удара. У покушајима државног удара у Русији 1917., као и у државном удару Пилсудског у Пољској 1926. кључну улогу је играо железнички транспорт трупа. Али, овај вид транспорта је веома лак за неутрализацију. Железнице се ослањају на технички систем ланаца и полуга, који се врло лако може саботирати и читав систем може се привремено онеспособити.⁵⁹⁰

Транспорт пучистичких снага рекама и морима се мора обесхрабрити, пре свега, због своје спорости. Међутим, у острвским државама и земљама са распрострањеном

⁵⁸⁷ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 125.

⁵⁸⁸ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 125.

⁵⁸⁹ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 127.

⁵⁹⁰ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 128.

речном мрежом, овакав вид транспорта је понекад и неопходност. Иако га треба избегавати, пучисти (чак иако не користе овакве видове транспорта својих снага) се морају постарати да ускрате и такву могућност транспорта лојалистичких снага адекватним мерама неутрализације и припремом одбрамбених положаја на обалским подручјима административног центра, не би ли на тај начин ускратили лојалистима могућност изненадног десанта и упада у херметички затворену урбану административну зону. Уколико је могуће да у пучистичке снаге укључе и патролне чамце обалске страже или речне флотиле, то је свакако корисна мера јер ће онемогућити инфилтрацију лојалистичких елемената у подручје државног удара морским, односно речним путем, али ће и спречити бекство припадника режима на исти начин.

- **Јавне зграде** – Потреба да се бирократији и народним масама обезбеди визуелни доказ реалности и моћи државног удара је од посебног значаја. Зграде које се морају заузети у сваком случају ће бити резиденције оних лидера владе који су одређени за хапшење и оне зграде у којима су постројења која су потребна пучистима, попут радија и телевизије. У првом случају, заузимање је врло краткотрајно, само док се не изврши хапшење, а у другом се зграде морају заузети и окупирати, и можда се мора спречавати заузимање тих зграда од лојалистичких елемената. Али, постоје и друге званичне зграде које пучисти морају да окупирају или у сваком случају контролишу приступ њима. То су зграде које асоцирају на поседовање политичке моћи, попут зграде парламента или неког локалног еквивалента и др.⁵⁹¹ Пучисти се широм света не заваравaju конститутивним формама не би ли утврдили у којим је здањима ефективна политичка моћ, а која представљају само симболе. Запоседање и симболичних зграда има јак психолошки ефекат на оне који чекају, не би ли се видело којим ће се снагама приклонити. Обично постоје једна или две овакве грађевине, чија је контрола од виталног значаја за успех државног удара. Поред њих, постоје зграде у којима је ефективна политичка моћ, а то су штабови оружаних снага, полиције и безбедносних служби.⁵⁹² Зато и зграде за запоседање у државном удару можемо разврстати на:

- **Седиште ефективне политичке моћи** – краљевска или председничка палата или зграда скупштине,

- **Главне административне зграде** – министарства одбране, унутрашњих послова, полиција, генералштаб и др.,

- **Симболичне зграде** – здања која масе асоцирају на политичку моћ, иако су застарела.⁵⁹³

Државни удар је обично већ готов када се грађанство пробуди и покушава да утврди које зграде су у чијем поседу. Стога се окупирање неких, мање битних здања понекад одлаже док се не запоседну сви приоритетни циљеви. Пучисти најчешће запоседају

⁵⁹¹ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 128.

⁵⁹² Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 129.

⁵⁹³ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 130.

символичне и административне циљеве тако што их одређују за зборна места различитих тимова, када изврше своје примарне задатке.⁵⁹⁴

3.6.2. Темпирање државног удара

Један фактор, изузев обавештајног, мора се држати на уму – темпирање. Државни удар се најчешће изводи ноћу, али поред тога пожељно је да буде ноћ уочи празника, када су улице празне и када већину владине инфраструктуре опслужује само основно особље.⁵⁹⁵ Државни удари се не изводе у неко веома неугодно време, попут државне посете пријатељских страних државника или у време глобалних спортских дешавања у односној земљи, када је држава пуна страних новинара и ТВ и радио-екипа. Темпирање се мора разматрати од самог почетка, тако да се промене плана у последњи час (које су скоро неизбежне, чак и при најбоље вођеним операцијама) буду на минимуму.⁵⁹⁶

Када план већ постоји, само две ствари морају бити утврђене: датум удара и средства мобилисања снага које учествују. Вероватније је да ће датум бити одређен неко време пошто је планирање отпочело. То је због утврђивања *прозора рањивости*, који, од циља до циља, варирају и јављају се повремено. Када се они идентификују, наравно, готово ће сигурно бити потребно променити одређене елементе плана, да би се њима удовољило, али би основна структура плана требало остати нетакнута, уколико је то могуће.⁵⁹⁷

Мада **одсуство водеће политичке личности** из земље или из центра политичке моћи није ни нужна, ни довољна претпоставка успешности државног удара, они се ипак изводе веома често у одсуству политичких лидера, и то како из психолошких разлога, тако и услед успешног садејства с иностраним обавештајним службама и владама, које често организују државни удар у некој земљи док је њен председник код њих у гостима.⁵⁹⁸ Привременим ограничењем унутрашњег политичког утицаја лидера и стварањем конфузије у доношењу кључних политичко-безбедносних одлука међу носиоцима власти који су остали у земљи у којој се одиграва преврат, створиће се погоднији услови за успешно спровођење завереничке акције.⁵⁹⁹ И Фергусон наводи

⁵⁹⁴ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 130.

⁵⁹⁵ Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 108.

⁵⁹⁶ Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 109.

⁵⁹⁷ Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 127.

⁵⁹⁸ Симеуновић Д. „Државни удар као војно-политички феномен“, Војно дело, vol.44., бр.3., Београд, 1992., стр. 129.

⁵⁹⁹ Парезановић М. „Државни удар као један од модалитета нелегалне политичке борбе“, Војно дело, vol. 63., бр.3, Београд, 2011., стр. 108.

могућност темпирања државног удара у време одсуства шефа државе из земље.⁶⁰⁰ Одсуство главног људског циља чини државни удар донекле лакшим за извођење, јер не може употребити ни мало личног утицаја на оно што се догађа у државном удару, и због тога што шеф државе у овом случају нема идеју о томе шта се догађа код куће. Уколико се државни удар може спровести на овај начин, шансе за крвопролиће су далеко мање него у случају да је шеф државе, праћен лојалистичким снагама присутан, да координира отпором и суочава се са пучистима. Потребно је имати на уму планирање државног удара баш са оваквим одсуством. Уколико је, пак, ванредни самит сазван у кратком року на који шеф државе мора отпутовати, таква прилика се не сме пропустити, докле год је планирање довољно флексибилно да дозволи изненадну промену у плану и темпирању државног удара. Не би било паметно покренути државни удар у ноћи када су барови, кафеи и ресторани отворени до два или три ујутру и када је градски центар прометан до зоре.⁶⁰¹ Према Фергусону, идеална ситуација за заверенике је датум, познат унапред, када је шеф државе одсутан из земље или када је екстремно рањив, што коинцидира са оним што је највероватније тиха ноћ у главном граду и покрајинама.⁶⁰² Међутим, не би било мудро за заверенике да покушавају државни удар, темпиран у време посете шефа државе сопственом регионалном центру моћи.⁶⁰³

3.6.3. Наређења

Наређења треба да буду специфична, детаљна и прикладна за јединице које се могу распоредити. Ништа се не *узима здраво за готово*. Завереници не смеју претпостављати да ће трупе понети следовања са собом, као ни да ће понети више муниције него што је у борбеном комплету. И Хебдич и Конор наглашавају потребу да сваки актер државног удара (у ужем смислу) зна своју улогу, коју игра на великом плану догађаја. Стога, свима се истичу јасни циљеви. Механизована пешадија представља занимљиве јединице за употребу, због њихове мешавине способности које су им на располагању. Имају мобилност у облику оклопних пешадијских транспортера, као и користан опсег тешких оружја која могу да носе. Ово укључује противтенковске и минобацачке водове, као и одржавање возила и санитетска одељења. За пучисте је још боље када могу привући ресурсе до нивоа бригаде, посебно ако то укључује и додатни транспорт и неколико јуришних хеликоптера. Овакво детаљно планирање најбоље изводе млађи штапски официри. Хебдич и Конор сматрају да се при сваком планирању државног удара мора имати у виду Марфијев закон: *Ако било шта може да*

⁶⁰⁰ Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 127.

⁶⁰¹ Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 128.

⁶⁰² Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 128.

⁶⁰³ Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 129.

крене наопако, кренуће наопако.⁶⁰⁴ Предвиђање непредвидивог је фундаментално за добро планирање свих врста. Пучисти морају да предвиде да се неки команданти, који су обећали подршку за државни удар, не појаве тог дана. Морају се предвидети разне појединости и ситуације, као што су: *акција у председничкој палати, уколико је штићена са више од редовних ноћних чувара; акција према оклопном батаљону, распоређеном према престоници, пре него што противтенковска чета заузме одбрамбене положаје на заобилазници око града; акција уколико је начелник здруженог генералштаба у канцеларији у зору*, итд. Треба нагласити и да је пожељно дати упутства командирима водова и очекивати да упамте поступке за непредвиђене ситуације које се на њих односе. Коначно, не треба мешати *планирање са ковањем завере*, то су две прилично различите активности.⁶⁰⁵ Поједине акције биће разматране у табели која следи.

Табела 5: Најчешће акције пучиста у случају постојања одређених околности⁶⁰⁶:

Догађај	Акција
Председничка палата штићена са више од редовних ноћних чувара	1. Преусмерити ресурсе са касарне председничке гарде и покушати поново. 2. Преусмерити ресурсе са зграде парламента (уколико је већ заузет) и покушати поново. 3. Променити тактику са <i>заузимања на задржавање</i> и очекивати наређења.
Оклопни батаљон је распоређен према престоници пре него што је противтенковска чета на одбрамбеним положајима на обилазници око града	1. Успоставити одбрамбени положај на заобилазници око града, али ближе председничкој палати. 2. Захтевати активацију извиђачког вода за обзERVацију и навођење артиљеријске ватре. 3. Захтевати активацију артиљеријске батерије да отвори ватру на већ утврђене циљеве.
Начелник здруженог генералштаба је у својој канцеларији у зору	1. Ухапсити га. 2. Уредити његов моментални транспорт у штаб батаљона.

⁶⁰⁴ Hebditch D., Connor K. "How to Stage a Military Coup: From Planning to Execution", Skyhorse Publishing, New York, New York, USA, 2009., стр. 73.

⁶⁰⁵ Hebditch D., Connor K. "How to Stage a Military Coup: From Planning to Execution", Skyhorse Publishing, New York, New York, USA, 2009., стр. 73.

⁶⁰⁶ Hebditch D., Connor K. "How to Stage a Military Coup: From Planning to Execution", Skyhorse Publishing, New York, New York, USA, 2009., стр. 79.

3.6.4. Активни тимови

Инфилтрација пучиста може бити или општа и дифузна, или концентрисана унутар неколико великих формација. У првом случају, снаге које су суберзоване се састоје од много малих подјединица, чији се команданти придружују завери, док се њихове старије колеге (које командују јединицама у целини) држе ван инфилтрације. У другом случају неколико великих јединица би пришло завереницима у целости, или са већином свог људства. Оба типа инфилтрације имају своје предности и мане: уколико се изврши субверзија неколико мањих јединица, завереници имају додатну заштиту јер лојалистичке снаге неће моћи да идентификују које су јединице остале лојалне, а које су се придружиле државном удару. Такође је корисно када се лојалистичке снаге сусретну са пучистичким, у којима су присутни кадрови из њихових сопствених јединица.⁶⁰⁷ Субверзија великих јединица, са друге стране, ће минимизовати проблеме координације и препознавања и, још важније, повећаће ниво безбедности пред државни удар, јер унутар сваке велике јединице постоји и одређени ниво узајамног надзора који би одвратио пребеге лојалистима и *цурење* информација безбедносним агенцијама. После активне фазе државног удара, снаге састављене од много малих подјединица биће много безбедније јер ће смањити ризик од узурпације завереничких позиција од стране њихових војних савезника.⁶⁰⁸ Ово је из три разлога: чин официра пучиста био би нижи, уколико су то команданти мањих јединица, пре него да су команданти већих; лакше је *растурити* пучистичке снаге после активне фазе државног удара уколико њихова концентрација није органска, већ ако су *ad hoc* конструкција; што је већи број независних лидера јединица укључених у државни удар, мање је вероватно да би се удружили ради искључивања унутрашњег круга завере из власти. Какви год били извори снага које завереници инкорпоришу, често је потребно да их реструктуришу за потребе државног удара. Постоје три типа тимова, за три типа циљева.⁶⁰⁹

3.6.4.1. А-тимови

А-тимови су неопходни ради заузимања великих брањених циљева, као што су резиденција владара, главна радио-телевизијска станица, и генералштабови војске и полиције. Овакви тимови су и већи и софистициранији у структури од других.⁶¹⁰ Сваки *А-тим* се састоји од четири елемента, чија релативна величина варира са сваким циљем:

⁶⁰⁷ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 193.

⁶⁰⁸ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 193.

⁶⁰⁹ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 194.

⁶¹⁰ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 196.

❖ **Цивилна пробојна група** – веома мала, састоји се од неколико људи у цивилној одећи, са сакривеним оружјима или експлозивима. Њихов задатак је да уђу у зграду циља и помогну њено заузимање изнутра. Та помоћ би могла да буде у виду унутрашњег напада, унутрашње диверзије, превенције употребе инсталација за узбуну итд.⁶¹¹

❖ **Диверзиона група** – Ова група је важна у пропорцији величине снага, које су распоређене да бране циљ. Диверзија, изведена тако да привуче пажњу лојалистичких снага, неопходна је у заузимању оваквих циљева. Она се изводи узнемиравањем система безбедности или извођењем напада на оближњи секундарни циљ. Диверзија треба бити темпирана тако да укључи време реакције лојалистичких снага и време које им је потребно да дођу до места узнемиравања безбедности циља, после чега ће се десити главни напад.⁶¹²

❖ **Група за покривање ватром** – Ово је најчешће мала група, са тежим оружјима, најчешће у оклопним борбеним возилима. Њена функција је да даје демонстрацију ватрене моћи и да спречи интервенцију лојалистичких снага из других праваца покривањем прилазних путева.⁶¹³

❖ **Група за напад** – Ова група је највећа и њени припадници су најчешће одабрани критеријумом борбене спретности.⁶¹⁴

3.6.4.2. *В и С-тимови*

В и С-тимови, чија је функција саботажа одабраних постројења, односно хапшење политичких личности, неће имати значајних тактичких проблема и њихова организација се тиче формирања малих тимова, опремљених одговарајућим транспортом за сваки циљ и координацију темпирања акције. Сваки тим се састоји од пар теренских возила са војницима или полицијом, у пратњи члана унутрашње групе завереника (за хапшење политичара) или у пратњи одговарајућег техничара (у случају да саботажа одређених циљева захтева одређени степен стручности).⁶¹⁵

⁶¹¹ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 196.

⁶¹² Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 196.

⁶¹³ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 196.

⁶¹⁴ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 196.

⁶¹⁵ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 197.

3.6.5. Распоред блокирајућих снага

Режими у политички нестабилним земљама се веома труде да одржавају снаге политички поузданих трупа или наоружану полицију, на коју могу да се ослоне против претњи унутрашњој безбедности. Њихови официри и људство често деле етничку и/или религијску припадност владајуће групе и предузете су посебне мере за осигурање политичке поузданости. Инфилтрација таквих *дворских стражара* је јако тешка па се таква опција намерно искључује. Завереничка група је и даље рањива од неочекиваних пребега или случајних трансфера неинфилтрираних трупа. Блокирајуће снаге су од виталног значаја, да би спречиле продор лојалистичких трупа, које би интервенисале у престоници.⁶¹⁶ Операција постављања блокирајућих снага је потпуно супротна од заседе: док је циљ заседе наношење максималне штете без контролисања пролаза, циљ блокирајућих снага је онемогућавање пролаза, са наношењем минималне штете. При постављању оваквих блокирајућих пунктова важно је имати и обавештајне податке о локацији и намерама лојалистичких снага, као и ефикасну употребу природних баријера (на мостовима, у тунелима, густо насељеним зонама). Важно је и постављање субсидијерних барикада за каналисање лојалистичких снага ка блокирајућем пункту.⁶¹⁷ Према Лутваку, треба водити рачуна да на блокирајућем пункту видно поље са спољне стране буде прегледно и широко пре почетка зоне ограничене ширине пролаза. Ка унутрашњости пункта се, затим, постављају *симболичне* барикаде (неколико паркираних тешких возила). За њом је постављена и главна снага одбране пункта, на заштићеним, али нескривеним положајима, да би последњу линију, најближу центру одигравања државног удара, чинили тенковски или противтенковски положаји.⁶¹⁸ Опсервациона линија са спољне стране пункта треба да буде прегледна, не би ли се спречило да лојалистичке трупе, које се развију у стрелце, покушају да пункт заобиђу на неки начин. Лојалистичке снаге се одвраћају од пролаза апелујући на *наређења* и *дух кора*. Уколико то не успе, онда се припрети главнином одбрамбених снага и противтенковским положајима. Оперативно вођство главне одбрамбене снаге блокирајућег пункта мора бити пажљиво одабрано, да би се осигурала одлучна одбрана уколико лојалистичке снаге употребе силу; исто тако чланови оваквих група морају бити свесни штете и последица које могу настати уколико се блокирајућа позиција дегенерише у заседу.⁶¹⁹

Пучисти су у стратешкој офанзиви, али су у тактичкој дефанзиви, што им даје важне техничке и психолошке предности. Њихове снаге су задовољне зато што чекају, док лојалистичке снаге покушавају да прођу запреке. Обе стране ће тврдити да *извршавају наређења*, али наређења лидера пучистичких снага ће се чинити легитимнијим од наређења лидера лојалистичких снага. Извор наређења лојалистичких снага је вероватно неко други, пре него одговарајући надређени у хијерархији, а метод њиховог

⁶¹⁶ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 197.

⁶¹⁷ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 197.

⁶¹⁸ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 198.

⁶¹⁹ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 199.

издавања је неуобичајен – ванредан, *док је права наређења немогуће разликовати у форми од оних која су коришћена од стране пучиста.*⁶²⁰

Стога ће и једни и други официри закључити да су политичари криви за још једну збрку. Највероватније ће после тога тражити разјашњење наређења од претпостављених официра. Пучистима је у интересу да су ти надређени официри одлучили да буду неутрални или да буду ухапшени. У сваком случају, *разјашњење* неће стићи. Уколико у неким ретким случајевима лојалистичке снаге одлуче да пробију запреку, пучисти ће имати користи од тактичких предности дефанзиве. Зато и запрете треба да буду са добро камуфлираним људством и наоружањем, и постављају се на месту природних препрека, попут мостова или тунела.⁶²¹ Оне се састоје од прилично симболичне прве линије, сачињене од неке прикладне физичке препреке, попут унакрсно паркираних тешких возила, док мали број људи држи *наређења*, која забрањују пролаз свима. Иза прве линије се налази друга (војна) линија, много бројнија, са наоружањем и људством распоређеним на одбију евентуални напад. Бранитељи запрете треба да информишу надлазеће лојалистичке снаге да друга линија одбране постоји (она мора бити делимично камуфлирана и као таква ће служити да застраши противнике, чак и ако је бројчано слабија од њих, пошто је њену праву снагу тешко утврдити). Пучисти обавезно воде рачуна да војници којима командују разумеју да је њихова примарна функција избегавање конфликта, пре него укључење у конфликт и успешан завршетак конфликта.⁶²²

3.6.5.1. Контролни пунктови

Хебдич и Конор сматрају да је унутар града најефикасније поставити контролне пунктове ради контроле тока цивила на улазу и излазу из затворених зона. Овакви пунктови су веома интересантни новинарима, који ће покушати да их снимају и постављају војницима разноврсна питања, на која неће добити одговоре. Насиље према њима није пожељна опција. Контролни пунктови су ефективан начин мониторинга и контроле покрета цивила и оружаних снага у непосредној ситуацији после државног удара. Ови аутори сматрају да војници на контролним пунктовима треба да се воде следећим питањима: *Да ли се противници покушавају регруписати? Да ли се лично наоружање транспортује? Да ли неки од људских циљева државног удара покушава да избегне хапшење?*⁶²³ Поред тога, контролни пунктови су и продуктиван начин показивања присуства пучиста на улицама. Овакви потенцијално ризични задаци не могу бити поверени војницима који нису прошли одговарајућу обуку. Једини људи који стоје на путу би требало да буду су један војник и, уколико је потребно, један

⁶²⁰ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 154.

⁶²¹ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 156.

⁶²² Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 156.

⁶²³ Hebditch D., Connor K. "How to Stage a Military Coup: From Planning to Execution", Skyhorse Publishing, New York, New York, USA, 2009., стр. 94.

преводиолац. Остали чланови одељења треба да буду позиционирани прилично удаљено од запреке, спремни да пруже *покривајућу* ватру. Прикладно је за запреке користити конфискована цивилна возила (или било шта друго, што се нађе при руци) уместо пучистичких ципова и камиона, који ће бити потребни касније.⁶²⁴

3.6.6. Уочи државног удара

Велики део оружаних снага, значајан део полицијског система и неке безбедносне агенције не могу да интервенишу (ни у корист, ни против државног удара). То је због њихове удаљене локације или раштрканог распореда, или зато што је њихова обука или опрема неадекватна или исувише специјализована. Пучисти инфилтрирају релативно мали део апарата, који има интервенциону способност, тако да већи део апарата остаје технички неутрализован, а мањи део потпуно субверзован. Ово пучистима омогућава неутралност већег дела одбране државе и активну сарадњу неких делова.⁶²⁵ Пучисти су идентификовали физичке циљеве који морају бити заузети и оне који морају бити саботирани или на други начин онеспособљени. Одабране су водеће личности међу потенцијалном опозицијом државном удару (и унутар и изван владе) и спремно је њихово хапшење. Стога је најважнији задатак насилна изолација *тврди* лојалистичких снага. Ма колико оне биле слабе у апсолутном смислу, пучисти их не могу игнорисати.⁶²⁶ Иако нису успели да продру у *тврде* лојалистичке снаге, две ствари су вероватно постигли: бројност, квалитет и локација ових снага су познати пучистима; друго, пучистичке опште мере неутрализације су умањиле њихову укупну ефективност. Није било ерозије борбеног капацитета лојалистичких снага, али ће њихова интервенција бити одложена и ометена. Сврха државног удара није уништење лојалистичких снага у војном смислу (јер ће се њиховим кадровима бавити непосредно после државног удара), већ њихова имобилизација на неколико кључних сати. Тактика која се употребљава против њих је искључиво дефанзивна: прстен блокирајућих положаја око сваке концентрације лојалистичких снага или, уколико то није могуће, сличан прстен око главног града.⁶²⁷

Табела 6: Механика интервенције лојалистичких снага и ефеката општих мера неутрализације од стране пучиста⁶²⁸:

Фаза	Ефекат општих мера неутрализације
Персонал полиције/безбедносне	Телефонске централе су заузете,

⁶²⁴ Hebditch D., Connor K. "How to Stage a Military Coup: From Planning to Execution", Skyhorse Publishing, New York, New York, USA, 2009., стр. 94.

⁶²⁵ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 151.

⁶²⁶ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 152.

⁶²⁷ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 152.

⁶²⁸ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 153.

агенције диже узбуну и покушава да контактира свој штаб	кабловске везе саботиране, радио-релеји искључени. Морају послати вербалну поруку
Штабови полиције/безбедносне агенције верификују извештаје и схватају озбиљност претње. Штабови покушавају комуникацију са политичким вођством	Као што је наведено за комуникације. Неки курири не успевају да стигну до својих одредишта јер су саобраћајна чворишта постепено окупирана
Политичко вођство позива на интервенцију армије и полиције	Као што је наведено за комуникације. Неке јединице нису у касарнама, друге одбијају покрет, треће не могу да се крећу због техничке неутрализације
Политички лидери увиђају домашај инфилтрације пучиста у оружаним снагама и полицији; лојалистичке снаге одговарају	Као што је наведено за комуникације. Само војне радио станице се могу користити за комуникацију са лојалистичким снагама
Неинфилтриране снаге се окупљају и спремају за интервенцију. Покушавају да ступе у контакт са политичким вођством зарад потврде својих наређења. Неке прелазе на страну пучиста, друге бирају неутралност, треће остају под контролом владе	Многи политички лидери више нису доступни, неки су ухапшени, а неки се крију
Лојалистичке снаге крећу ка престоници. Уколико су већ у тој зони, крећу у центар града	Аеродроми су затворени и писте прекинуте. Железнички транспорт ометен и возови заустављени. Тачке уласка у град контролисане запрекама
<i>Лојалистичке снаге у главном граду су, на овај начин, изоловане директним мерама.</i>	

Приликом мобилизације, снаге укључене у државни удар морају бити упозорене да се час удара приближава; морају им се дати упутства; мора им се дати време да сами донесу своје планове и припреме; морају имати времена да се снабдеју горивом и да наоружају своја возила и оклопна борбена возила; морају имати времена да издају муницију пешадији, да провере радио-батерије, залихе воде и медицинских средстава, као и мноштво других ствари, виталних за *глатко* и добро вођену операцију. Све ове припреме узимају времена – још и више зато што се обављају на тајни начин, *под носем* лојалистичких јединица. Мора се нагласити да је у већини случајева пуна рутина *припрема за борбу* непотребна, али се мора имати у виду и да *припреме и планирање елиминирају лоши учинак*. Што је комплекснија операција, темељније морају бити и припреме.⁶²⁹

⁶²⁹ Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 132.

3.6.7. Прорачун времена, секвенце и безбедности

Идеално, темпирање државног удара је потпуно флексибилно, тако да пучисти могу да искористе неке повољне околности које се могу појавити, попут привременог одсуства политичког вођства из престонице или почетка грађанских немира. Инфилтрација армије и полиције је динамично нестабилан процес: круг оних који су одлучили да се придруже државном удару расте и наставиће да расте, осим ако се државни удар не материјализује, што ће довести до преласка у неутралност или, чак, опозицију државном удару. Према томе, темпирање државног удара је диктирано напретком инфилтрације оружаних снага и полиције. Чим се постигне задовољавајући ниво инфилтрације, државни удар се мора извршити.⁶³⁰

Није могуће одредити тачан датум у даљој будућности, што је и повољно за пучисте, јер та информација не може да *процури* у руке безбедносних агенција. Како припреме за државни удар теку, све више информација о акцијама завереника ће бити у оптицају, али ће оне бити и довољно нејасне појавом *буке* (*бука* је израз који се често користи у обавештајним заједницама да опише мноштво лажних и безначајних информација које се прикупљају, поред аутентичних и битних). Ово чини повећане потешкоће аналитичарима безбедносних агенција у идентификовању природе претње, пошто њихов капацитет за обраду информација није неограничен. Чак и уколико безбедносне агенције могу да изолују праве информације од *буке*, обично неће предузети акцију одмах.⁶³¹ Али, могу и одговорити на могућу претњу хапшењима оних завереника које су идентификовали. Ова *нервоза* може бити посебан проблем уочи државног удара јер коначне припреме највероватније производе оштар скок у укупном току информација које безбедносне агенције примају. Само повећање укупног дотока информација може се интерпретирати као сигнал за опасност, што може бити окидач за хапшења. У пракси, хапшења се дешавају најчешће у оним случајевима када је завереничка група инфилтрирана од стране безбедносних агенција. Због оваквих појава пучисти се најчешће придржавају следеће процедуре: сваки тим ће на време добити информацију о опреми и тактици која је потребна за заузимање циља, али им се неће говорити коначна дестинација; сваки тим ће добити информацију о дестинацији свог циља у тренутку када добије сигнал за покрет; сваки тим ће добити сигнал индивидуално, са само онолико времена пред покрет, колико му је довољно да се припреми за свој специфичан задатак. Стога су, према Лутваку, индивидуална наређења за покрет боља од општег сигнала за све.⁶³²

Што је дужи период између сигнала за покрет и извршења државног удара, већа је вероватноћа да ће та информација стићи до безбедносних агенција на време да би спречиле успешно извођење државног удара јер ће то бити у моменту када њихов оперативац у редовима пучиста пошаље упозорење. Решење овог проблема за пучисте је једноставно: послати сигнал за покрет свакој јединици онолико времена унапред, колико им је потребно да стигну до својих циљева у синхронизованом тренутку. Није у

⁶³⁰ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 157.

⁶³¹ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 157.

⁶³² Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 159.

питању симултано долажење до својих циљева, већ симултани продор кроз *систем раног упозоравања* који одржавају безбедносне агенције. Велики и тешком техником опремљени тимови се уочавају одмах по покрету. Зато пучисти често прибегавају мерама заштите своје безбедносне позиције против унутрашњих претњи, што се постиже минимизовањем *сувишног времена* у покрету; заштити својих безбедносних позиција од спољног надзора, што се постиже симултаним продирањем у зону главног града. И једно и друго се постиже слањем тимова у акцију онолико раније, колико је потребно да сви у истом тренутку уђу у градску зону.⁶³³

Сигнал за покрет се, током двадесетог века, често издавао емитовањем одређене песме или мелодије на радију са националном покривеношћу. На пример, у Португалу 1974., песма *Grandola, Vila Morena*, емитована на радију, сигнализирала је почетак државног удара.⁶³⁴

3.6.8. Акција

Извршавање државног удара захтева много различитих квалитета: вешту дипломатију на позицијама запрека у тренутку сусрета са лојалистичким снагама; инстант-менаџмент персонала у радио-телевизијској станици, ради убеђивања особља да сарађује са пучистима; значајне тактичке способности у случају циљева који су добро брањени. Према томе, широке категорије циљева морају бити додељене и тимовима са одговарајућим квалитетима, капацитетима и способностима.⁶³⁵

3.6.8.1. А-циљеви

Ово су добро брањена постројења са строгим контролом уласка, као што је краљевска или председничка палата, централна полицијска станица, генералштаб и сл. У временима криза, таква постројења се обезбеђују употпуњеном војном одбраном. Између осталог, да би се минимизовало крвопролиће, ови циљеви се морају заузети од стране *софистицираних* тимова, користећи мешавину инфилтрације, диверзије и напада. Иако се пучисти спремају за екстензивну војну операцију, она не мора да подразумева много борбе; суочени са темељним припремама напада, бранитељи

⁶³³ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 161.

⁶³⁴ Hebditch D., Connor K. "How to Stage a Military Coup: From Planning to Execution", Skyhorse Publishing, New York, New York, USA, 2009., стр. 10.

⁶³⁵ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 162.

вероватно неће пружити озбиљан отпор.⁶³⁶ Чињеница да су пучистичке опште мере неутрализације одсекле или омеле њихове контакте са руководством, чињеница да чист патриотски сентимент неће бити присутан, као што је случај у међународним конфликтима и чињеница да ће пучисти учинити сваки напор да дозволе бранитељима да се мирно предају, ићи ће у прилог краткотрајној одбрани. Међутим, формирање великих тимова, које захтавају овакви циљеви, отвара деликатно питање *државног удара у државном удару*. Током активне фазе државног удара ситуација ће бити конфузна и екстремно нестабилна и, док су остали тимови исувише мали да би искушавали своје лидере да узурпирају контролу, оперативни лидери *А-тимова* могу подлећи оваквим искушењима.⁶³⁷ Стога, завереници и предузимају мере које спречавају лидере ових великих тимова да доведу у питање позицију завереника; ово се понекад постиже формирањем *А-тимова* од много малих подјединица, под заједничком командом припадника унутрашњег круга завереника. Тамо где то није могуће, *А-тимови* се распршују у мање групе, са задатком заузимања секундарних циљева, чим испуне своју примарну мисију. Уопште, предузимају се кораци да се овакви лидери лише својих великих и уједињених јединица пре него што се одлуче на преузимање власти за свој рачун.⁶³⁸

3.6.8.2. *В-циљеви*

Ово су техничка постројења, која обично нису добро брањена, а која у сваком случају пучисти желе да неутралишу пре него да их заузму, попут телефонске централе, чворишта оптичких каблова, секундарних радио-телевизијских станица... Овим циљевима се додељују мањи тимови, који укључују и *техничаре*, чије присуство помаже минимизовању укупне физичке штете која произилази из саботаже. Уколико је могуће постићи неутрализацију циља екстерном саботажом, *В-тимови* се могу састојати од само једног или двојице технички компетентних оператера.⁶³⁹

3.6.8.3. *С-циљеви*

Ове циљеве представљају индивидуе, које пучисти желе да држе у изолацији током трајања државног удара. У случају главног политичког лидера, хапшења се спроводе

⁶³⁶ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 163.

⁶³⁷ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 163.

⁶³⁸ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 164.

⁶³⁹ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 164.

приликом заузећа председничке палате и сличних *А-циљева*, и према томе, други *С-циљев* не представљају проблем. Личности које пучисти желе да ухапсе ће покушавати да побегну или сакрију свој идентитет (ово потоње је веома тешко). *С-тимови* крећу у операцију незнатно пре других тимова и они то могу учинити без кршења правила *симуланог продирања у систем раног упозоравања*, јер су они довољно мали и раштркани да би своје операције могли изводити тајно. Као што је већ наведено, одређене харизматичне личности могу покушати субверзију тимова који су послати да их ухапсе. У случају изразито харизматичних личности, тимови морају бити састављени од посебно одабраног кадра, а у неким случајевима чак је у њих нужно укључити и члана унутрашње групе завереника. *С-тимови* су мали, јер је њихов задатак упад у приватне резиденције и онеспособљавање пар телохранитеља. Стога никада не прелазе број од 10-12 људи.⁶⁴⁰ Када се одређене индивидуе ухапсе, држе се под строгим контролом. Сврха хапшења је спречавање њихове употребе сопственог утицаја и/или харизме против пучиста, а то се може постићи само изолацијом истих од јавности током целог трајања државног удара. Такве индивидуе су често једине жртве иначе бескрвних државних удара јер је много лакше елиминисати их, него их држати као заробљенике. Уколико се, пак, држе као заробљеници, *ad hoc* затвор који се користи мора бити и тајан и интерно безбедан. Ослобођење популарне јавне личности може бити моћан фокус акција против државног удара.⁶⁴¹

Пре хапшења мора постојати тим за надзор људских циљева, који ће их пратити док се не створи одговарајући тренутак за хапшење. Према Хебдичу и Конору, када се документује образац активности за сваки циљ, тимови за надзор ће дати упутства тимовима за хапшење. То су људи који ће отпратити људске циљеве до места где ће се они држати у изолацији, док пучисти не реше шта ће са њима. Уколико људски циљ има телохранитеља, то чини проблем хапшења тежим, али не и немогућим – само је потребно више ресурса. Посао надзорног тима биће да идентификује телохранитеље и како су они наоружани. Тимови за хапшење ће потом имати већа и боља оружја од телохранитеља.⁶⁴²

Када су лидери ухапшени, по мишљењу Хебдича и Конора, разборито је подвргнути их испитивању и то се ради што је пре могуће, одмах по хапшењу, док су још увек у шоку. За успешно испитивање, потребно је време и стрпљење, или екстремне методе. Међу њима, често се користи: примена дрога на испитанике, лишење сна и *бели шум*, а испитаници почињу да сарађују онда када немају више разлога да се опиру. Трупe са неопходним вештинама надзора, хапшења и испитивања су ретке. Овакве специјалисте најчешће поседују контраобавештајне агенције, чија помоћ није увек на располагању пучистима.⁶⁴³ Ухапшене припаднике старог режима пучисти чувају на тајним локацијама, изоловане од јавности и једне од других.

⁶⁴⁰ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 165.

⁶⁴¹ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 166.

⁶⁴² Hebditch D., Connor K. "How to Stage a Military Coup: From Planning to Execution", Skyhorse Publishing, New York, New York, USA, 2009., стр. 95.

⁶⁴³ Hebditch D., Connor K. "How to Stage a Military Coup: From Planning to Execution", Skyhorse Publishing, New York, New York, USA, 2009., стр. 96.

3.6.9. Тактички моменат

Тактика пучиста мора бити заснована на вештинама које пучистичке трупе већ имају. Свака операција и подоперација се мора разложити на једноставне подкораци, који морају бити прилагођени знањима и вештинама трупа.⁶⁴⁴ Према Хебдичу и Конору, као општа стратегија, није погрешно похапсити врховне ешалоне лојалистичких јединица и дати нижим чиновима прилику да се придруже пучистима. Пучисти треба да дају што већем броју људи прилику да се определи да се *не бори*. Стога се и објави да ће постојати амнестија за све, осим за врло високе официре и политичаре, а ако наставе са отпором, последице по њих би биле кобне.⁶⁴⁵

У устаљене методе спада и коришћење повереног заповедништва над војним трупама, полицијом и функционално важнијим деловима државног апарата за окретање тих структура против владајућих, или бар за њихово неутралисање у фази преузимања власти. Као основни начин (методи) искључивања снага лојалних влади могу се одредити: информативна манипулација (лажни подаци пре и за време извођења државног удара), индиректна употреба силе (на пример, блокада лојалних јединица, пресецање комуникација са местом главног збивања и други облици саботаже) и директно насиље над њима.⁶⁴⁶

Јака мотивисаност тежњом да се увећа извесност позитивног исхода планиране акције доводи до тога да се актери-носиоци, и поред разумљиве жеље да избегну насиље, у случају компликација скоро редовно опредељују за интензивну и краткотрајну примену силе, а не за одустајање од акције, при чему им је, очито по критеријуму ефикасности, много важнија правовременост и одабир правих циљева него обим насиља.⁶⁴⁷

Активна фаза државног удара је попут војне операције, само мало више од тога. Уколико је општи принцип тактике примена силе на правом месту, државни удар постиже ово са хируршком прецизношћу, ударањем на организационо срце читаве државе. Уколико је брзина често важна у војним операцијама, у државном удару она је суштинска потреба. Државни удар се разликује од већине војних операција у следећем: док је у рату често потребно и пожељно оставити неке снаге у резерви, да се искористе касније, у критичнијим фазама конфликта; у државном удару се примењује принцип тоталног ангажмана. Активна фаза се догађа у кратком временском периоду и снаге које се чувају данас биће бескорисне сутра. Према томе, све снаге морају бити искоришћене у једној одлучујућој акцији. Грешке почињене у овој операцији се тешко могу исправити.⁶⁴⁸ Временски фактор ставља целокупно бреме одлучивања у *фазу*

⁶⁴⁴ Hebditch D., Connor K. "How to Stage a Military Coup: From Planning to Execution", Skyhorse Publishing, New York, New York, USA, 2009., стр. 96.

⁶⁴⁵ Hebditch D., Connor K. "How to Stage a Military Coup: From Planning to Execution", Skyhorse Publishing, New York, New York, USA, 2009., стр. 97.

⁶⁴⁶ Симеуновић Д. „Државни удар као војно-политички феномен“, Војно дело, vol.44., бр.3., Београд, 1992., стр. 129.

⁶⁴⁷ Симеуновић Д. „Државни удар као војно-политички феномен“, Војно дело, vol.44., бр.3., Београд, 1992., стр. 130.

⁶⁴⁸ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 149.

планирања. Сваки циљ се детаљно студира пре државног удара. Тимови, који су додељени специфичним циљевима морају им одговарати у величини и саставу, сваки покрет мора бити планиран унапред и никаква тактичка флексибилност није могућа.⁶⁴⁹

Према Лутваку, не постоји потреба за било каквим штабом операције, јер би он био конкретни циљ за опозицију државном удару.⁶⁵⁰ Према Фергусону, што се тиче главног команданта, постојање класичне штапске структуре са сигурном базом није само идеал, већ и неопходност.⁶⁵¹ Постојање штаба пучиста умногоме олакшава процесе командовања, координације и контроле пучистичких јединица, али је ризик од заробљавања истог од стране лојалистичких трупа јако висок. Модерни мобилни комуникациони системи олакшавају ефикасно вршење командних дужности па је и потреба пучиста за постојањем штаба операција умањена, али је ипак присутна.

Пучисти избегавају да предузимају кораке који би разјаснили природу претње за режим и на тај начин смањили збуњеност дефанзивног апарата. Тимови пучиста оперишу као независне јединице. Њихова колективна сврха и њихова координација остаје непозната све док не буде касно за било који облик опозиције државном удару. Вође пучиста су најчешће раштркане међу различитим тимовима.⁶⁵² Стога је портпарол државног удара у тиму који заузима радио-телевизију, а будући шеф полиције у тиму чији је циљ полицијски штаб. Уколико пучисти немају штаб, опозиција државном удару неће имати ниједан циљ, на који ће моћи да концентрише своје снаге. На овај начин, њихова бројчана супериорност је растурена и мање снаге пучиста имају локалну супериорност у зонама сваког конкретног циља. Ово је кључ победе државног удара.⁶⁵³

Оперативна контрола пучиста над различитим групама које са њима сарађују има два циља: максимизовање брзине извршавања задатака и коришћење минимума силе. Лутвак истиче неопходност визуелне једнообразности обе стране у државном удару, која пучистима даје одређени ниво заштите јер лојалистичке снаге у почетку не могу да знају ко је на страни државног удара, а ко против. Стога Лутвак и не препоручује ношење трака у боји око руку или неке друге ознаке – пучисти обично покушавају да добију било који облик заштите. Тимови који се крећу око престонице (вероватно ноћу) неће бити мете других снага, осим ако сами први не запуцају. Постоји и проблем конфликта између самих тимова пучиста. Конфузија која се на овај начин ствара у редовима лојалиста може се пренети на исту такву конфузију у редовима завереника. Ово може имати озбиљне последице, осим ако се тимови пучиста не држе правила минималне и чисто дефанзивне употребе силе.⁶⁵⁴ Фергусон, пак, за разлику од Лутвака, наводи да је разумно да све трупе носе видно обележје, попут траке око руке или беца на шлему, који их, не само да разликује од непријатеља, већ им даје и осећај

⁶⁴⁹ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 150.

⁶⁵⁰ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 150.

⁶⁵¹ Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 160.

⁶⁵² Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 150.

⁶⁵³ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 151.

⁶⁵⁴ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 167.

заједништва, односно *дух кора*.⁶⁵⁵ Обе опције имају своје предности и своје мане. Непостојање визуелне једнообразности пучистичких трупа ствара велику конфузију па је неопходан и виши ниво координације пучистичких тимова, док ношење обележја лојалистичким трупима од почетка акције даје идеју о томе шта се догађа, као и ко је на чијој страни. То доноси нове опасности по исход државног удара и умањује шок код лојалистичких трупа, али и смањује ефекат изненађења који производе пучисти.

Када се тенкови распореде на градским улицама, користе се у контексту статичне одбране, што омогућава њиховим извиђачким ескадронима да почну патролирање или продуже ка другим циљевима.⁶⁵⁶

Терен на коме ће се пучисти борити је највероватније по природи урбан, зграде су велике, густо збијене и свакако имају густо распоређене цивиле. Између ових зграда налазе се уски пролази од макадама, погодног за возила са точковима. Такође, може бити и већих отворених зона – паркова и вртова, који садрже дрвеће, жбуње, као и мале водене површине. Већина зграда има више спратова и прозора, са којих сакривене трупе могу отворити ефективну ватру на непријатеља на улицама. Зграде олакшавају сакривање заседа и бегунаца и много времена се троши на њихову претрагу и чишћење. Зависно од ватрене моћи која је на располагању пучистима, зграде се такође могу лако заштитити и бранити.⁶⁵⁷ Испод земље може постојати урбани транспортни систем, попут метроа. Разне станице и депои могу бити корисне руте за бег или лежишта за непријатељске снаге. Стога, свака борба у граду се мора спречити из следећих разлога: троши пуно времена, муниције и живота, може окренути популацију против пучиста до неприхватљивог нивоа и може захтевати више бораца него што пучисти имају на располагању. Борба у урбаним (изграђеним) зонама захтева специфичну обуку професионалног реда, а у највећем броју случајева већина пучистичких трупа овакву обуку не прође.⁶⁵⁸

Једине околности у којима борба у изграђеним зонама може изгледати примамљива је када тактичка иницијатива лежи код пучиста – тојест тамо где је било довољно времена за припрему адекватне одбране против непријатеља, који сигурно не очекује отпор када уђе у град. Чак и тада, мора постојати потенцијал за јак контранапад, који би могао да доведе непријатеља за преговарачки сто још пре него што се таква опција и разматра. Када се трупе посвете покушају државног удара, оне се не смеју увући у уличне борбе. Уколико постоје изоловани џепови оружаног отпора, они се могу игнорисати током краћег периода, све док не представљају опасност по сам државни удар. Када нова влада преузме позицију и почне да успоставља своју власт над становништвом, ови џепови се могу или убедити да се предају, или се могу напасти

⁶⁵⁵ Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 147.

⁶⁵⁶ Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 73.

⁶⁵⁷ Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 138.

⁶⁵⁸ Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 138.

концентрисаним снагама које пучистима нису биле на располагању током *подфазе напада* и *подфазе настављања*.⁶⁵⁹

Озбиљнији нивои отпора, посебно од стране великих јединица лојалистичких снага захтевају тренутну реакцију од стране пучиста, да би се државни удар наставио у најкраћем могућем року. Уколико су снаге у цепу отпора бројније од пучистичких, нешто је кренуло наопако у извођењу државног удара. Ово је и неуспех обавештајног рада. Чеона конфронтација се мора избећи, колико год је то могуће и мора се применити тактика задржавања, не би ли се добило на времену док се сви циљеви *А приоритета* не заузму. Потом се лојалисти доведу пред *свршен чин*, што их може подстаћи на напуштање замисли о борби и повратак у касарне. Осим уколико није познато да су лојалистичке снаге у близини важног циља и да ће се борити против пучиста колико год могу, уличне борбе не би требало да буду у плановима пучиста за *подфазу напада*. Међутим, планирање би требало да узме у обзир могућу потребу за одбраном позиција које су заузеле током *подфазе напада*, и током *подфазе настављања* и *фазе консолидације*.⁶⁶⁰ Према Хебдичу и Конору, да би државни удар био успешан, напад се мора отпочети према примарним центрима власти и владине контроле. Овакве базе моћи се неизоставно налазе у урбаним зонама. Уколико постоји оружани отпор државном удару, то значи да ће бити борбе у изграђеним зонама. Уколико су пучисти приморани на борбу *улицу по улицу*, онда могу и да одустану од државног удара. Прихваћена војна догма је да је потребна супериорност од 10:1, да би напад на фиксну, браћену зграду био успешан.⁶⁶¹ Хебдич и Конор наводе и поједине практичне тачке за пучисте:

- Припремање трупа за **напад на зграде одозго надоле**.
- Опремање трупа **гасним, уместо експлозивним гранатама**.
- **Избегавање коришћења кружних пожарних степеница**, јер су јако опасне.⁶⁶²

Уколико се из неке зграде пружа отпор, пучисти се могу запитати: *Да ли заиста морају да упадну у њу, пуцајући из свих оружја? Зашто не чекати? Одсећи електричну енергију, воду и телефоне и суздржавати ситуацију – и бранитељи зграде би нерадо изашли напоље, колико би и пучисти нерадо ушли унутра*. После мало времена, бранитељи ће постати гладни и жедни и почеће поново разматрати где им леже најбоље опције.⁶⁶³

Контролом одређених чворишних тачака путног система пучисти могу имати контролу над целим секторима. Кад се одређена зона *очисти*, није неопходно поставити тенк на сваком ћошку - неколицина људи може обавити задатак, ако становници те зоне не

⁶⁵⁹ Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 139.

⁶⁶⁰ Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 139.

⁶⁶¹ Hebditch D., Connor K. "How to Stage a Military Coup: From Planning to Execution", Skyhorse Publishing, New York, New York, USA, 2009., стр. 92.

⁶⁶² Hebditch D., Connor K. "How to Stage a Military Coup: From Planning to Execution", Skyhorse Publishing, New York, New York, USA, 2009., стр. 93.

⁶⁶³ Hebditch D., Connor K. "How to Stage a Military Coup: From Planning to Execution", Skyhorse Publishing, New York, New York, USA, 2009., стр. 93.

пружају отпор. Тенкови, оклопна борбена возила и отворено приказивање моћи се могу сачувати за оне прилазне тачке видљиве лојалистичким снагама. Тамо где је то могуће, те тачке се морају одабрати, не само због свог психолошког ефекта на цивиле и лојалистичке трупе и због њихове доминације над одређеним путевима и улицама, већ морају да пруже и одређене тактичке предности. Тада се те тачке морају ојачати оклопним борбеним возилима или противоклопним оружјима на тај начин да пруже дубинску ватру према непријатељу који наилази.⁶⁶⁴ Обавештајна процена мора узети у обзир неке главне карактеристике јединица и формација које могу интервенисати: њихову локацију, средства транспорта која су им на располагању, њихове вероватне правце прилаза, њихово време доласка, и, према томе, најбоље тачке са којих се може бранити. Тактички тешка позиција близу центра акције је понекад пожељна, када су завереничке линије комуникације слабе и далеко од идеалних. Неодрживе су позиције даље од центра акције, уколико су ван домашаја пучистичке логистичке машине. Могуће је да треба само одбрани или уништити пар критичних мостова преко реке, који окружују браћену зону, стварајући већу задршку лојалистичким снагама јер би морале да организују напад форсирањем реке.⁶⁶⁵ Сваки такав покушај би их оставио рањивим и повећао вероватноћу грађанског рата који обе стране треба да покушају избећи. Укратко, терен треба да се користи тако да се представи серија препрека за лојалисте, чије савладавање би створило тактички проблем који би довео до ратног распоређивања лојалистичких јединица. Лојалистичким снагама се мора дати до знања да сваки пут кад направе такав распоред, саме смањују праг насиља и приближавају се употреби силе. Што је теже за њих да се пробију кроз добро постављене људске или природне баријере, то су свеснији чињенице да њихови покушаји нису вредни труда.⁶⁶⁶

Непријатељске снаге државног удара су оне које ће учинити све не би ли покренуле директну непосредну акцију против пучиста. За пучисте је најбоље да их убеди да немају никакве шансе за успех и да је државни удар *добра ствар*. Председничка гарда ће вероватно осећати већу институционалну и личну лојалност шефу државе и може показати већу истрајност у борби за његову подршку или повратак на власт, поготову уколико он остане на слободи после *подфазе напада*. Такви противници пучиста су опасни. Делимично решење овог проблема је да се шеф државе неутралише у потпуности на почетку, или отмицом, као циљ *А приоритета*, или ако се државни удар догађа у време његовог одсуства из земље.⁶⁶⁷ Пучистима помаже ако нагласе да присталице шефа државе неће испаштати због своје лојалности. Потребно је знати шта лојалисти могу распоредити против пучиста – да ли имају тенковски пук (уколико имају, и пучисти ће морати да имају сопствени тенковски пук или противоклопна оружја), да ли имају пешадијски пук (у том случају, пучисти се морају припремити за борбу на улицама), да ли су састављени од ваздухопловства (у том случају, пучисти се морају опремити противавионским оружјима, уколико не могу да неутралишу аеродроме), или су састављени од морнарице (у том случају се против њих морају распоредити тешки топови против бродова и морнаричких база). Мора се знати и то да

⁶⁶⁴ Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 141.

⁶⁶⁵ Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 142.

⁶⁶⁶ Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 142.

⁶⁶⁷ Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 143.

ли су транспортни хеликоптери на располагању лојалистима и да ли се морају минирати потенцијалне зоне искрцавања, као и да ли се морају *покрити* митраљеском или артиљеријском ватром. Проблем непријатељских снага је многострук и ниједно решење се не може предложити уколико се не зна ко су они, где су они, за шта су способни и да ли ће учинити то за шта су способни. Кључ успеха пучиста лежи у правилном обављању обавештајних функција.⁶⁶⁸

Пријатељске снаге су чак и оне снаге које не учествују у државном удару, ни са пучистичке, ни са лојалистичке стране. Да би оне постале пријатељске снаге државног удара, не морају да учине ништа. То је посебно битно уколико лојалистичке трупе наиђу на њих и упуте њиховим командантима разнолике претње, ако се не би укључиле у интервенцију против државног удара. Поред њих постоје снаге чији су официри и људство исказали формалну приврженост завери и чије је присуство у распореду снага пучиста витални део плана државног удара. Оно што се може са њима постићи зависи од околности, квалитета и перцепције оперативног вођства. За људство које делује под притиском и у условима страха и стреса (што је типични умни оквир за било кога, ко је укључен у издајничке активности), солидарност јединице и потврда привржености познатој рутини од поверења су од виталне важности. Стога се у таквим ситуацијама не мешају различити специјалисти са оружјима за која нису специјализовани, поготову не под привременом командом непроверених људи у *ad hoc* командној структури.⁶⁶⁹ У овом моменту подофицири и млађи официри долазе до изражаја. Они су неопходни да одрже кохезију у сопственим подјединицама док се задатак не изврши. Могуће је извршити спајање свих инжењера под руководством старијег минера, као и пешадију према својим матичним пуковима.⁶⁷⁰ Међутим, ни под којим околностима се две елитне и узајамно антагонистичке јединице не смеју мешати, осим ако постоји апсолутно поверење да ће тесно сарађивати у хармонији.⁶⁷¹

Трупама се, према Фергусону, мора рећи који је циљ операције, а не само која ће њихова мала улога у њој бити. Једнодушност намера је витална у подухвату попут државног удара. Сваки војник мора знати да његов посао није, на пример, обезбедити ТВ-студије, већ помоћи у збацивању владе. Људству се мора јасно дати до знања да у почетним фазама завере нема места за ситничавост, сравњивање старих рачуна и крваво ривалство између различитих завереника, или између завереника и лојалиста. Мора им се дати до знања да, уколико се циљеви *А приоритета* не заузму успешно и уколико *подфаза напада* не произведе тотални или довољни успех, остатак завере неће успети. Пљачке и отимачине се морају спречити претњама страшним казнама за напуштање дужности и те казне, уколико је потребно, треба изрећи и затим извршити. Међутим, уколико се завереници баве администрацијом теренских казни према својим ко-конспираторима, то може окренути жртвине колеге против завереника. Кључно за

⁶⁶⁸ Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 144.

⁶⁶⁹ Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 145.

⁶⁷⁰ Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 146.

⁶⁷¹ Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 147.

извођење државног удара је да план буде добар, обавештајни подаци прецизни, упутства људству исправна, као и да је вођство беспрекорно.⁶⁷²

Уколико се открије неочекивани цеп отпора, са којим се мора брзо обрачунати, може бити неопходно да се једном од команданата нагласи да је потребно привремено да игнорише дотадашња наређења и пошаље једну од својих чета назад у град, да се позабави тим цепом, тако да је позадина обезбеђена и да остале јединице могу да наставе са много важнијим пословима. Главни командант државног удара мора имати јасну тактичку слику у сваком тренутку да би успешно управљао државним ударом. Нормално је поделити зону операција између неколико подјединица, тако да њихови команданти постану команданти локалних зона. На тај начин свака мисија, сваки циљ у оквиру оперативне зоне постаје одговорност локалног команданта. Постојање две независне групе бораца које делују у истој зони, са различитим наређењима и различитим циљевима, је опасно.⁶⁷³ Најбоље је алоцирати циљеве по географској основи командантима локалних зона и затим им доделити средства која су потребна за њихово заузимање. Уколико је касније потребна реалокација ресурса, њу може уредити главни командант државног удара.⁶⁷⁴ Командантима је потребно нагласити да морају подржати пријатељске јединице које наиђу на проблеме приликом извршавања критичних задатака. Људи морају знати своје место на ширем плану и где је, уколико има проблема или тоталног слома у комуникацији, њихова индивидуална иницијатива најпожељнија.⁶⁷⁵

Мора се имати у виду чињеница да је већина циљева државног удара компаративно небрањена и, према томе, било која врста отпора је вероватно ниског интензитета када се *подфаза напада* заврши и пре него што удаљени лојалисти могу отпочети колективни акт. Прави план, макар извршен на донекле алкав или непрофесионалан начин, може уклонити потребу за битком (бар у почетку), док презентација *свршеног чина* може указати на то да нема потребе за било каквом борбом.⁶⁷⁶

Скоро сваки велики државни удар који укључује целу или готово целу војну јединицу има приступ возилима дате јединице, гориву, муницији и осталим борбеним залихама. Батаљонски сигнални вод има залихе радио-станица и батерија, док обавештајна ћелија има сопствене методе сакупљања и дисеминације информација и мапа. Главни моторизовани транспортни вод има тешка возила, док ударне инжењеријске трупе имају сопствене ограничене залихе. Ове способности су бескорисне без две ствари: горива и муниције.⁶⁷⁷ Мала армија, распршена преко широке области природно има муницијске и логистичке депое, лоциране близу главних концентрација трупа, посебно

⁶⁷² Ferguson G. "Coups D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 148.

⁶⁷³ Ferguson G. "Coups D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 149.

⁶⁷⁴ Ferguson G. "Coups D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 150.

⁶⁷⁵ Ferguson G. "Coups D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 151.

⁶⁷⁶ Ferguson G. "Coups D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 155.

⁶⁷⁷ Ferguson G. "Coups D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 155.

у земљама у којима су комуникације и транспорт тешки између различитих локација.⁶⁷⁸ Најлакши случај је када је део завере виши официр који може дати потребна наређења том депоу да изда муницију његовим трупамa. Муниција, као и гориво, може се издавати током периода од неколико дана разним елементима главних снага, докле год је издато одговарајуће упозорење: возила се могу снабдети горивом током нерегуларне секвенце и затим се оставити до дана државног удара; муниција се може издати трупамa под изговором стрељачких вежби које се одржавају у блиској будућности. Уколико је потребно, људи могу једноставно доћи до депоа вече уочи државног удара и презентовати своја наређења од старијег официра, захтевајући то што им је потребно. Муниција је, наравно, осетљива роба, која је строго контролисана и издавана, углавном за употребу под пажљиво дефинисаним условима. Завереници морају знати нешто о томе како је муниција складиштена и администрирана и пре него што разматрају логистичку фазу свог плана. Морају имати неку стратегију за приступ одговарајућој муницији у потребним количинама, без могућности да неко схвати сврху таквог потеза.⁶⁷⁹

Такође, важно је да подређени команданти знају где су пријатељске јединице, где ће и када бити, затим где и када ће се резервна следовања муниције налазити и у каквом стању, као и када ће остале подјединице пролазити кроз њихову зону и из ког правца ће доћи. Везе морају бити довољно блиске да би спречиле пријатељске јединице да пуцају једне на друге, или да две јединице игноришу витални циљ, свака верујући да је оној другој додељен тај задатак. Извршење државног удара зависиће у великој мери од квалитета наређења које људи добију.⁶⁸⁰ Државни удар није попут тешке утакмице, као у Првом светском рату, већ више као напад командоса из Другог светског рата.⁶⁸¹ Стога и наређења морају бити адекватна. Бернард Фергусон је рекао да *ће се десет посто трупа борити, десет посто ће побећи, а остатак ће пратити ону групу која прави највише буке.*⁶⁸² Треба имати у виду да *не постоје лоши војници, већ само лоши официри.*⁶⁸³

Официри и људство које извршава државни удар морају знати, пре свега, које друге јединице су укључене или бар то како да их препознају, као и ко су им команданти. Морају познавати и терен (што у овом контексту значи да имају приступ разумно добрим мапама), а морају и знати ко су њихови непосредни надређени и подређени, у сврху преношења порука и наређења. Коначно, сигнални систем мора бити разрађен до танчина, тако да свако ко треба да разговара са одговарајућом особом може то да учини.⁶⁸⁴ Команданти морају бити у могућности да рапортирају својим надређенима прецизно и брзо о сваком развоју догађаја у својој зони. Већ је наведено да команданти

⁶⁷⁸ Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 156.

⁶⁷⁹ Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 157.

⁶⁸⁰ Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 161.

⁶⁸¹ Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 162.

⁶⁸² Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 163.

⁶⁸³ Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 195.

⁶⁸⁴ Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 157.

локалних зона треба да преузму одговорност за операције у свом подручју, што значи да главни командант прима информације само од три или четири подређена. Постоји време када он мора знати сваког минута шта се дешава око циљева *А приоритета*. Најбољи до сада је аранжман у коме тимови под командом команданта локалне зоне, који су задужени за заузимање специфичних циљева *А приоритета*, користе исту командну мрежу, тако да њихови претпостављени рапортирају главном команданту. На овај начин, хитни радио-саобраћај је ограничен на само једну радијску мрежу. Брзи, хируршки удар малог тима може уклонити шефа државе и одређене тачке циљева са невероватном лакоћом у одговарајућим околностима, што се често и дешава.⁶⁸⁵

Приликом извођења друге фазе државног удара, у савременим условима, превратници свакако морају обратити пажњу и на интернет и друштвене мреже, као средство мобилизације, како политичких присталица, тако и политичких противника и, сходно томе, треба да усмере своја дејства према овом центру комуникације. Наиме, интернет је готово немогуће контролисати, а јако тешко је затворити приступ интернету у одређеном подручју, јер чланови друштвених мрежа могу да им приступе и преко прокси сервера, у случају искључивања оптичких каблова и других сличних мера. Стога, мобилизација друштвених снага у већини земаља са високим процентом приступа становништва интернету ће се свакако догодити, али не и спонтано. Политички лидери више и средње класе, као и анонимни активисти могу позвати становништво на протесте и координисати кретање демонстрација, као и активности њених учесника преко друштвених мрежа.⁶⁸⁶ У земљама у којима мали проценат становништва има приступ интернету, ово није масован случај. Стога и превратници могу користити друштвене мреже за мобилизацију сопствених присталица, као и за слање дезинформација и погрешну координацију маса својих политичких противника, али то захтева и постојање мање или веће, али организоване групе кибер-активиста, која ће координисати свој рад са акционим језгром превратника (али никако преко интернета, јер је интернет најлакше пратити). Такође, интернет може служити и за пропагандна дејства.⁶⁸⁷

3.7. Фаза консолидације

Трећу фазу, *фазу консолидације*, најчешће карактерише интензивно извођење физичког насиља масовних размера ради учвршћивања нове власти и потпуног акционог онемогућавања реваншу склоних збачених снага и њима оданих присталица, као и могућих следбеника. Насиље је посебно интензивно уколико део армије остане

⁶⁸⁵ Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 159.

⁶⁸⁶ Парезановић М. „Значај и улога друштвених мрежа у политичком преврату“, http://www.telekomunikacije.rs/arhiva_brojeva/deveti_broj/dr_marko_parezanovic_znacaj_i_uloga_drustvenih_mredja_u_politickom_prevratu.432.html, asp. 31.08.2013.

⁶⁸⁷ Парезановић М. „Значај и улога друштвених мрежа у политичком преврату“, http://www.telekomunikacije.rs/arhiva_brojeva/deveti_broj/dr_marko_parezanovic_znacaj_i_uloga_drustvenih_mredja_u_politickom_prevratu.432.html, asp. 31.08.2013.

лојалан бившем политичком врху. Како је циљ завереника што брже успостављање релативно легитимне ситуације у земљи, методи деловања завереника након освајања власти, у крајњем, свODE се на исказивање моћи кроз интензивну репресију, тоталну контролу над државом помоћу интензивног и монополског коришћења средстава информисања, потпомогнутог средствима класичне пропаганде (леци, плакати, јавни говори), као и кроз разноврсне облике демонстрације снаге као потенцијалног насиља (типична је изразита присутност војних јединица на улицама и слично) ради смањења сваке воље за отпором и општег прихватања новостворене ситуације као легитимне и, уједно, као дефинитивног чина.⁶⁸⁸ Фаза консолидације увек траје *најдуже*.⁶⁸⁹ Насиље се посебно спроводи према војним и обавештајно-безбедносним структурама које су остале лојалне бившем руководству.⁶⁹⁰

Малапарте истиче нужност неутрализације синдиката приликом извођења државног удара, што поткрепљује прегледом догађаја који су претходили Мусолинијевом *Маршу на Рим*. На тај начин, неутрализацијом синдиката се отклања ризик да управо они буду мотор народног револта против превратника.⁶⁹¹

Један начин да се одржи мирна ситуација у главном граду је да се пучистичке снаге конфронтирају с тенковима и војницима, али са видљивим доказом воље пучиста да употребе те снаге. Витално је увести привремени полицијски час. Ово држи народ ван улица и омогућује да завереници напредују са минималним прекидима и без саобраћајних гужви, које успоравају ток операције. Полицијски час такође осигурава да не дође до насилне конфронтације између пучиста и лојалиста које би резултовале цивилним жртвама.⁶⁹²

3.7.1. Неутралисање политичких снага - посебне групе

Чак и само једне добро организоване демонстрације или добро темпиран штрајк могу представљати озбиљну претњу државном удару у деликатној транзиционој фази. Зато је за пучисте и неопходно да идентификују такве групе и неутралишу их пре државног удара.⁶⁹³ Пошто се државни удар догоди, лидери милитантних организација којих се то тиче моментално ће се спремити за акцију, што ће их чинити много тежим за хапшење,

⁶⁸⁸ Симеуновић Д. „Државни удар као војно-политички феномен“, Војно дело, vol.44., бр.3., Београд, 1992., стр. 130.

⁶⁸⁹ Симеуновић Д. „Државни удар као војно-политички феномен“, Војно дело, vol.44., бр.3., Београд, 1992., стр. 131.

⁶⁹⁰ Парезановић М. „Државни удар као један од модалитета нелегалне политичке борбе“, Војно дело, vol. 63., бр.3, Београд, 2011., стр. 109.

⁶⁹¹ Malaparte C. “Coup D’Etat – The Technique of Revolution”, Morris Productions, Aurora, Illinois, USA, 1931., стр. 80.

⁶⁹² Ferguson G. “Coup D’Etat: A Practical Manual”, Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 61.

⁶⁹³ Luttwak E. “Coup D’Etat: A Practical Handbook”, Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 130.

а њихове организације ће већ напола бити у *подземљу*. У земљама у којима је политички конфликт ограничен на вербалну димензију, ова врста драматичног и брзог одговора на политичку промену биће непозната, али другде, где политички конфликти могу бити насилни и где се све организоване снаге, биле оне примарно политичке или не, могу увући у конфликти, овакав одговор на политичку промену је мање-више аутоматски. Овакве организације у наведеним друштвима имају два заједничка чиниоца: способност да одговоре на наведени начин и да чак без оружја, које неке од њих поседују, могу да представљају озбиљну претњу државном удару.⁶⁹⁴ Њихова реакција може угрозити државни удар успоравањем процеса политичке стабилизације, утолико што могу испровоцирати конфликти који отварају затворену проблематику. Постоје одређене политичке снаге које се *не смеју* неутрализовати (осим оних група које се слажу да подрже државни удар). Ово су групе које су уопштено сматране за екстремистичке, али чије су ефективне моћи ограничене. Дозвољавајући им одређену слободу деловања, даће им се и могућност противљења државном удару, а то противљење ће имати две повољне нуспојаве: пучисти ће моћи да добију подршку оних политичких снага које се плаше тих екстремистичких елемената више од самих пучиста; пучисти ће моћи да почну да се боре против других група које се противе државном удару, поистовећујући их са екстремистичким елементом.⁶⁹⁵

3.7.1.1. Религијозне организације

У многим економски развијеним земљама религијозне организације више немају велику политичку моћ, иако и даље могу бити значајна друштвена снага. Али, оданост верника верским лидерима се ретко изражава директном и насилном акцијом на политичком пољу.⁶⁹⁶ *Тамо где је новија технологија човека тек недавно примењена или није примењена, старија технологија Бога има врхунски значај.* Локални култови немају велики значај јер су исувише фрагментовани да би били важни у погледу националне политике. Али, код институционализованих верских заједница, ситуација је другачија. Парохијани су углавном навикли да са проповедаоница чују политичке поруке.⁶⁹⁷ Интервенција Цркве би била моћан фактор у великом делу католичког света, укључујући Јужну Америку, поготову ако је мотивациона снага иза државног удара идентификована као антиклерикална. Ислам је још увек велика политичка снага и његови лидери играју признату политичку улогу. Чак и појава *арапског социјализма* није угрозила позиције ислама и владе које су га пратиле као екстремно леву *линију* у свим иностраним и неким домаћим питањима су биле невољне да изазову статус ислама као државне религије. Исламско вођство у неким одређеним земљама би могло

⁶⁹⁴ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 131.

⁶⁹⁵ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 132.

⁶⁹⁶ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 132.

⁶⁹⁷ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 133.

да делује као *активна* политичка снага. Према Лутваку, ислам је сам по себи деловао само када је учињен директни напад на изворну религију.⁶⁹⁸ Стога, једино уколико је државни удар дефинитивно анти-исламски обојен, религиозни лидери у муслиманским земљама ће отпочињати било какву акцију против државног удара. Ипак, ислам се као активна политичка снага не може игнорисати. Хиндуизам, пак, има много пасивнију политичку улогу од ислама.⁶⁹⁹

У теорији, све религијске групе би могле да интервенишу против државног удара - њихова окупљалишта се могу користити као зборна места и склоништа противника државног удара (као у Египту 2013.), док свештенство може да инспирише и координише масовну агитацију против пучиста. Али, приступ таквим местима може бити ограничен постојањем контролних пунктова. Лидерство религиозних организација представља специјалан проблем у погледу неутрализације: због њихове одређене психолошке улоге у јавном мњењу, уопште не би било мудро ухапсити хијерархијско вођство оваквих организација. Прави доносиоци одлука у религијским организацијама су често млађи људи, који нису на удару јавности, али који су кључни са аспекта односа према државном удару. Уколико прави доносиоци одлука у таквим организацијама нису хијерархијски лидери, онда се могу ухапсити. Ако су те две улоге отелотворене у истој особи (или истим особама), не би било упутно ухапсити их.⁷⁰⁰

3.7.1.2. Политичке партије

Политичке партије су директни конкуренти пучистима у смислу њихове основне сврхе – акумулације политичке моћи. Њихов одговор на државни удар је најчешће тренутан. Да ли ће овај одговор бити вербални и чисто декларативан или ће бити директнији и ефективнији, зависиће од мноштва фактора, укључујући природу њиховог вођства, организацију, чланство и идеологију.⁷⁰¹

- **Партије-машине** – Тамо где је политика бизнис попут сваког другог, партије узимају облик асоцијација, чија је сврха добављање гласова у замену за специфичне материјалне награде. То се обично обавља у замену за новац и/или бирократска радна места. Посланици ових партија испоручују своје гласове влади у замену за одређене услуге. Партије-машине се развијају у најразличитијим друштвима са изборном парламентарном демократијом и социјално назадним електоратом.⁷⁰² Ове партије учествују у *емплеократији*, која доминира политичким друштвима у којима је

⁶⁹⁸ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 135.

⁶⁹⁹ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 136.

⁷⁰⁰ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 138.

⁷⁰¹ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 139.

⁷⁰² Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 139.

привреда и трговина неразвијена, а пољопривреда монопол фармера који од ње живе, или аристократских земљопоседника. Овакве партије су оквир за *лов на канцеларије*, за припаднике средње класе. Партије-*машине* имају свој смисао у контрасту између уставних и друштвених структура у земљама које су и сиромашне и *демократске*. У случају државног удара, овакав институционални оквир би био *замрзнут*, а *машина* остала беспомоћна, тако да се овакве партије као чинилац угрожавања државног удара најчешће и не разматрају.⁷⁰³

- **Устаничке партије** – Такве партије могу, а и не морају да учествују у отвореном политичком животу, али је њихова примарна сврха уништење система, пре него учествовање у њему. Овакве партије постоје у полулегалном облику, са *подземним* менталитетом и, врло често, паравојним елементом, преокупирани су употребом директних метода ради постизања политичких циљева. У земљама Трећег света, стални притисак економске депривације може створити револуционарни менталитет.⁷⁰⁴ *Устаничке* партије се могу супротставити државном удару на три главна начина: кроз агитацију маса, до мере када имају масовне следбенике; директним средствима попут убистава и саботаже; и синдикалном агитацијом. Да би државни удар успео, пучисти морају учинити све да идентификују и *изолују* њихове кључне доносиоце одлука. Где је то потребно, комитет или персонално вођство *устаничке* партије пучисти хапсе и држе у изолацији током државног удара. Због наметнуте партијске дисциплине, овако обезглављени покрети ће, највероватније, апстинирати од акције.⁷⁰⁵

- **Пара-бирокартске партије** – Овакве партије третирају државну бирократију као себи подређену. Оне истражују њене активности, обавештавају више руководство о њеном понашању и често траже посебне привилегије и концесије. Овакве партије немају масу следбеника, осим у оквиру нормалног политичког живота, када се ослањају на продуковање демонстрација због овог или оног става руководства. Чим су поседи руководства угрожени и чим полицијски апарат више не делује као *мишићи* оваквих партија, пара-бирокартске партије се распадају. Стога су често и игнорисане током активне фазе државног удара.⁷⁰⁶

- **Партије у развијеним земљама** – Велике политичке партије у развијеним и демократским земљама не представљају директну претњу државном удару. Ни оне, ни њихови следбеници нису верзирани у техникама масовне агитације. Компаративна стабилност политичког живота их је лишила искуства потребног за примену директних метода и цела клима њиховог деловања се врти око концепта периодичних избора. Чак и ако њихово руководство не предузима никакве акције, њихов апарат може и даље служити као оквир за агитацију против државног удара.

⁷⁰³ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 140.

⁷⁰⁴ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 141.

⁷⁰⁵ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 142.

⁷⁰⁶ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 143.

Стога, пучисти административно затварају њихову мрежу и огранке, што је најчешће довољно за неутрализацију ове претње.⁷⁰⁷

3.7.1.3. Синдикати

Искуство синдиката у привредној агитацији, која се може спремно применити у политичке сврхе чини могући одговор синдиката озбиљном претњом за државни удар. Непосредност претње коју чине синдикати зависиће од њихове величине, кохезије и степена милитантности (фрагментирани синдикализам нпр. Британије, са својом искључиво изборном политиком не би био претња попут нпр. италијанског синдикалног покрета, који је централизован и има дугу историју политичких штрајкова).⁷⁰⁸ Синдикати врло често чине велику политичку снагу, поготову у ситуацији непосредно после државног удара. Али много тога зависи од одређене организационе структуре синдиката и, круцијално, од степена ефективне централизације и природе њихових политичких веза. На пример, у Француској и Италији синдикални покрет није подељен по занатској линији, као у Британији, или по привредној линији, као у САД и већем делу северне Европе, већ по политичким линијама (често су повезивани са одређеним странкама).⁷⁰⁹

Непосредно после државног удара синдикалисти могу покушати: да успоставе контакт са другим *демократским снагама*, ради формирања народног опозиционог фронта; да контактирају са националном мрежом огранака ради координације генералног штрајка; да стављају на снагу своје планове за ванредне ситуације, ради *подземне* активности и илегалног опстанка. Једина тактика, која представља претњу за пучисте је генерални штрајк, чиме би синдикалисти покушали да испровоцирају нове власти да употребе насиље. Иако је неки облик конфронтације неизбежан, Лутвак наводи да је неопходно избећи крвопролиће, јер оно може имати круцијалне негативне реперкусије међу члановима оружаних снага и полиције. Избегавање крвопролића у напетим ситуацијама гомиле ствар је технике, а компетентно руковање оваквим ситуацијама је од највећег значаја.⁷¹⁰ Техника је: држање руље на отвореним просторима, тако да се избегну клаустрофобични и физички притисци; сламање анонимности индивидуа у руљи селективним хапшењима. Уколико су синдикати те државе слични франко-италијанским нивоима политичке ефективности, према Лутваку, неопходно је (претпостављајући да државни удар нема политичких веза са синдикатима)

⁷⁰⁷ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 144.

⁷⁰⁸ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 145.

⁷⁰⁹ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 146.

⁷¹⁰ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 147.

идентификовати и ухапсити лидере и затворити њихове канцеларије ради спречавања деловања њиховог секундарног вођства.⁷¹¹

3.7.2. Ситуација непосредно после државног удара

Стари режим је лишен контроле над критичним деловима механизма државе, али сами пучисти немају контролу над њим, осим у чисто физичком смислу и само у зони главног града. Да би задржали контролу над оним што су заузели, оне политичке снаге, чија је примарна сврха очување реда и закона, вероватно ће поклонити своју верност новим властодршцима. Стога је и циљ пучиста да *замрзну* ситуацију, не би ли тај процес отпочео. После тога, сви њихови напори биће усмерени на стабилизацију (или рестабилизацију) ситуације. Она се одвија на три нивоа: унутар самих снага пучиста, унутар којих се покушавају спречити оружане снаге и полиција у узурпирању лидерства од ужег круга завереника; у оквиру државне бирократије, чију верност и сарадњу пучисти желе да обезбеде; у јавности, чије прихватање пучисти желе да добију.⁷¹²

3.7.2.1. Стабилизовање пучистичких снага

У овим околностима, поједини лидери пучистичких тимова могу бити у искушењу да покушају сопствени државни удар, што могу извести успостављањем контакта са другим војним лидерима, које су пучисти регрутовали, не би ли обезбедили њихово слагање са искључењем унутрашњег завереничког круга из лидерства. Једина заштита коју завереници имају је да задрже контролу над свим *хоризонталним* комуникацијама, или, другим речима, да остану једини контакт између појединачних војних лидера које су регрутовали. За то је потребно да држе под сопственом контролом комуникациону опрему која повезује те различите јединице, али постоји и тактика обећавања убрзаног унапређивања за одабране млађе официре.⁷¹³ Корисно је да подсети своје војне и полицијске савезнике да њихове колеге ван завере могу покушати да их, све скупа, уклоне, осим ако завереници не формирају чврсту групу узајамне подршке. То подразумева да се свима који представљају интерну претњу додељују задаци (важни или не), који ће их окупирати или бар апсорбовати њихову енергију. Чим пучисти почну да добијају изразе верности оружаних снага и бирократских вођа који су

⁷¹¹ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 148.

⁷¹² Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 168.

⁷¹³ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 169.

претходно били изван завереничког круга, полуге моћи према пучистичким војним и полицијским регрутима ће очврснути значајно.⁷¹⁴ Пучисти се могу такође *отарасити* својих опасних савезника коришћењем уобичајених учтивих метода за ту сврху: распоређивање на дипломатске позиције у иностранству, распоређивање на номиналне и/или удаљене командне позиције, и *унапређивање* и укључивање у састав мање виталних делова државног апарата. Унутрашња безбедност, пре државног удара, укључује процедуре које су довољно добре за превенцију свих контаката између различитих *ћелија*. Тако је обуздан сваки облик инфилтрације од стране безбедносних агенција, а спречиће се и координација унутрашње опозиције, у оквиру завереничке групе.⁷¹⁵

3.7.2.2. Стабилизовање бирократије

Контрола пучиста над неинфилтрираним деловима бирократије зависиће делом и од степена контроле коју имају над својим *инкорпорираним* снагама. Уколико војници и бирократе схвате да је група која руководи државним ударом, у ствари, јако мала, схватиће и снагу сопствене позиције: чињеницу да су колективно незаменљиви за било коју владу, укључујући оне које се формирају после државног удара. Индивиде из бирократије ће се у почетку осећати усамљено и изоловано и могу дати изјаве о лојалности лидерима државног удара, или могу подстаћи опозицију државном удару или јој се придружити. Пучисти ће покушати да успоставе директну комуникацију са што више високих јавних службеника и уверити их да државни удар не прети њиховим позицијама у хијерархији и да циљеви државног удара не укључују преобликовање постојеће војне или административне структуре (Ово је краткорочни циљ. Касније, када се успоставе алтернативни извори директне силе и политичке подршке, *машинерија* државе се може преобликовати у инструмент погодан за револуционарне промене, тврди Лутвак).⁷¹⁶ Информациона кампања преко мас-медија доћи ће и до овог, уског дела становништва, али за пучисте је пожељно да са њима одржавају директнију и поверљивију комуникацију. Прво ће их уверити да не постоје претње њиховим каријерама. У бављењу конкретним војним или полицијским официрима, који држе контролу над посебно важним снагама, или са важним бирократама, пучисти могу ићи и даље, разменом обећања о узајамној подршци. Међутим, не би било мудро за пучисте да уђу у аранжмане, који показују да им је хитно потребна подршка, али и који дају до знања другима о било каквим ограничењима пучистичких способности. Такође, пучисти ће учинити сваки напор да спрече комуникацију између кадрова

⁷¹⁴ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 169.

⁷¹⁵ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 170.

⁷¹⁶ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 171.

оружаних снага и бирократије изван своје групе. Незнање о обиму конспирације пучиста обесхрабриће свако стварање завере за контраудар.⁷¹⁷

3.7.2.3. Стабилизовање народних маса

Став народних маса према новој влади, после државног удара јесте одлучујући. Стога је један од циљева пучиста у фази консолидације успостављање јавног реда, али је дугорочни циљ прихватање од стране народних маса, тако да физичка принуда више није потребна. Тада ће политичка средства постати све важнија, а физичка све мање важна. Прве мере пучиста биле би *замрзавање* ситуације наметањем физичке имобилизације. Тотални полицијски час, прекид свих облика јавног транспорта, затварање свих јавних зграда и постројења и прекид телекомуникационих услуга ће спречити или бар ометати активни отпор завереничкој групи.⁷¹⁸ Дејство физичких мера је редуковано ван главног града, али физичко кретање и ток информација биће смањени. Други и много флексибилнији инструмент пучиста је њихова контрола над средствима масовних комуникација. Збуњујући и драматични догађаји државног удара имплицирају да ће радио и телевизија имати много пажљивију публику.⁷¹⁹

Лутвак разликује четири стила првог коминикеа, којим се пучисти обраћају јавности после државног удара: *романтично-лирични, месијански, неприпремљени и рационално-административни.*⁷²⁰

Хебдич и Конор, као могуће наведене разлоге за државни удар, у обраћању пучиста нацији, наводе: *Урадили смо то да бисмо одбранили Устав!; Моћ се морала вратити народу!; Није било другог начина!*⁷²¹; *Спасавање интегритета нације.* и др.⁷²²

Циљ пучиста у радио-дифузији и преко радијских и телевизијских служби није да обавештавају о развоју ситуације, већ да утичу на њен развој експлоатишући монопол над овим медијима. Пучисти, са овог аспекта, имају два основна циља у информационој кампањи који се јављају одмах после извођења државног удара: обесхрабрити отпор пучистима наглашавањем снаге њихових позиција, и умањити страхове који би иначе подстакли такав отпор.⁷²³ Први циљ се постиже истицањем

⁷¹⁷ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 172.

⁷¹⁸ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 173.

⁷¹⁹ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 175.

⁷²⁰ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 175.

⁷²¹ Hebditch D., Connor K. "How to Stage a Military Coup: From Planning to Execution", Skyhorse Publishing, New York, New York, USA, 2009., стр. 41.

⁷²² Hebditch D., Connor K. "How to Stage a Military Coup: From Planning to Execution", Skyhorse Publishing, New York, New York, USA, 2009., стр. 42.

⁷²³ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 174.

нове реалности и снаге државног удара, уместо оправдавања истог. Ово се постиже набрајањем свега што пучисти контролишу, наглашавањем да су закон и ред потпуно успостављени и изјављивањем да је сваки отпор престао. Једна од главних препрека активном отпору биће чињеница да су пучисти изфрагментовали опозицију у тој мери да ће сваки индивидуални противник морати да делује у изолацији, одсечен од пријатеља и сарадника. Вести о било каквом отпору против завереника деловале би као моћни стимуланс за даљи отпор сламањем овог осећаја изолације код појединих противника пучиста. Стога пучисти морају да спречавају појављивање и објављивање таквих вести. Уколико ипак постоји неки отпор и ако су његов интензитет и место такви да га је тешко сакрити од одређених делова јавности, пучисти ће признати његово постојање, али ће јако нагласити да је то *изолован* случај и производ својеглавости неколицине заведених и непоштених индивидуа.⁷²⁴

Пучисти ће стално понављати дугу и детаљну листу административних и физичких контрола које су наметнули, док наглашавање да су ред и закон успостављени има ефекат да се сваки отпор чини опасним и бескорисним. Други циљ информационе кампање је разуверавање јавности од тога да је државни удар инспирисан страним и/или екстремистичким елементима (што се постиже манипулацијом националних симбола и тврдњом о веровању пучиста у доминантне верске симболе), као и убеђивање појединих интересних група да државни удар није претња по њих.⁷²⁵ Док религиозни ставови воде уздизању Бога (или богова) због нечијег успеха и окривљивање себе због неуспеха, националистички став приписује успехе нацији, а оптужује странце за њене неуспехе. Физичка принуда ће одвраћати или поразити опозицију, док ће информациона кампања створити основа за аквизицију власти, али ће само политичка средства осигурати базу активне подршке.⁷²⁶ Активна подршка специфичних група се једино може постићи политичким удовољавањем, односно, спонзорисањем политике која служи интересима одређених група, дајући им оправдање за приврженост опстанку нове власти. Међутим, подршка једној интересној групи најчешће ће бити праћена губитком подршке (или чак непријатељством) других група. Неопходно је проценити *нето* политичку подршку, коју ће одређена проглашена политика донети.⁷²⁷

Најбоље је да нови режим тражи подршку средње и горње-средње класе и осигура подршку водећих елемената, попут локалне пословне заједнице, градоначелника или начелника, земљопоседника и њихових породица и професионалних класа. Политика мора бити скројена тако да позива на њихову перцепцију здравог разума и њихова подршка ће бити у рукама пучиста. Уколико се *увреде* средње класе, државни удар је осуђен на пропаст. Осим ако је радничка класа добро организована, средња класа држи равнотежу економске моћи у земљи, нарочито у земљорадничкој економији. Стога се и

⁷²⁴ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 175.

⁷²⁵ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 176.

⁷²⁶ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 177.

⁷²⁷ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 178.

мора потражити подршка оног блока моћи који ће користити највише у најкраћем року.⁷²⁸

Добра воља удаљених и раштрканих сељака не помаже много против непосредне и моћне опозиције бирократских и војних кадрова, коју могу чинити деца земљопоседника. Уколико је, с друге стране, краткорочна позиција пучиста јака, а угрожени су дугорочном узурпацијом моћи од стране војних савезника, циљ пучиста биће стварање контратега, који може постати извор директне снаге, попут сељачке милиције. Стога, да ли ће пучисти фаворизовати *левичарску* политику аграрне реформе и дугорочну подршку сеоског становништва или *десничарску* политику репресије над сељацима и непосредну подршку земљопоседницима, зависиће од равнотеже снаге њихових краткорочних и дугорочних позиција. Уколико краткорочна позиција није слаба, пучисти ће вршити репресију над оним снагама, које имају непропорционалну снагу у кратком року и, уместо тога, култивисати подршку оним групама чија је дугорочна снага већа. Постоји и проблем легитимизације државног удара. У већем делу Трећег света легитимизација и није толико битна. На другим местима, општи став маса биће више легалистички.⁷²⁹ Један начин легитимизације је већ поменут – задржавање формалног шефа државе. На овај начин, привид континуитета ће постојати, а са њим и привид легитимитета. У председничким системима, користиће се друге тактике – најављивање скорог референдума, као *ex post facto* легитимизација. Напоследку, може се и признати да је државни удар био вануставна интервенција, али учињена против режима који не поштује устав. На тај начин ће се илегалност режима пре државног удара представити *добровољном и сталном*, док је илегалност државног удара *неопходна и привремена*.⁷³⁰

3.7.3. Међународна признања

Још један чинилац који доводи до успеха државног удара су међународна признања новог режима. Када велики део буџета државе долази из иностраних фондова или позајмица, инвестиција или донација и када страни кадрови извршавају виталне административне, техничке, а понекад и војне функције; одржавање добрих односа са *донаторским* земљама може бити детерминишући фактор политичког опстанка пучиста. Прерано признање од стране иностране силе (дато док стари режим још држи неке полуге моћи) сматра се обликом агресије у међународном праву.⁷³¹ Ипак, признања нелегитимним владама обично долазе после пристојног интервала (минимално 7 дана), уколико постоје уверавања о континуитету у спољној политици

⁷²⁸ Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 21.

⁷²⁹ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 179.

⁷³⁰ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 180.

⁷³¹ Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 180.

према земљи која даје признање. Та уверавања се дају објављивањем да се чланства у савезима и међународним групама одржавају, да се међународни споразуми и облигације поштују и да се легитимним страним интересима у односној држави неће шкодити. Много важнија од ових декларација је и значајна дипломатска активност, која се дешава после државног удара (а каткад и пре њега). Већина земаља света прати британску дипломатску доктрину давања признања режимима на основу тога да ли имају ефективну контролу над територијама. После обавезних размена информација и осигурања, нова влада се најчешће признаје. Дипломатска признања су један од елемената у општем процесу успостављања власти нове владе. Док се не постигну, пучисти се морају ослањати на крхке инструменте физичке принуде и њихова позиција ће бити рањива од многих претњи – укључујући и државни удар.⁷³² Уопштено говорећи, стране државе дају признања пучистима следећи своје геостратешке, регионалне, политичке и економске интересе, што најчешће коинцидира са одговарајућим јавним или тајним спољнополитичким преференцијама пучиста. Стране државе које спонзоришу државни удар увек су међу првима које дају признање новом режиму.

⁷³² Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969., стр. 181.

4. Последице државног удара

Последице државног удара називају се већ почетком *фазе консолидације* и већина њих се, код успешних државних удара, догађа у тој фази. То су, углавном, стресни догађаји и на унутрашњем и на међународном плану. У овом поглављу разматраћемо последице успешних и неуспешних државних удара. Класификоваћемо видове режима који проистичу из оваквих преврата (*режими војног порекла*) и појаву *правног утврђивања*, односно, правне самозаштите оружаних снага од одговорности за дела учињена државним ударом. Описаћемо и начине окончања војне владавине, али и анализирати истраживања последица државног удара после Хладног рата.

Скоро сва преузимања власти од стране војске су праћена изјавом да је такав потез само привремен, намењен прочишћавању јавног живота и да ће то омогућити нацији да бира своје владаре слободно.⁷³³ Иако је већина таквих тврдњи да је државни удар извршен ради поновног успостављања јавних слобода, сви удари имају сличан исход, али неке армије су ипак часно испуниле своја обећања. Било да су оружане снаге искрене или не у овој тврдњи, врло често се *заљубе у моћ* коју су тако лако добиле и покушавају да продуже свој привремени режим у потпуну владавину војске.⁷³⁴

Чак и у оним државама описаним као *војне диктатуре*, владајуће тело, хунта или кабинет се не састоји искључиво од војних лица.⁷³⁵ У случају окупације Немачке, 1945. године, чак је и америчка војска била принуђена да врбује цивилне техничаре, да би надокнадила недостатак у броју специјалиста из поља администрације, права, финансија, економије, јавних радова, јавног здравља, односа са јавношћу, јавне безбедности, друштвеног благостања, транспорта и комуникација.⁷³⁶ Њихов циљ је био да наговоре или принуде цивиле и њихове организације на колаборацију. Међутим, влада која базира своју владавину на чињеници да је материјално снажнија од било које друге силе или више сила у друштву је, по правилу, краткотрајна и неефикасна.⁷³⁷

Многи државни удари су са собом доносили и одређени регрес, односно, друштво је наставило да функционише по старим принципима, штавише, забележило је и знатан степен стагнације политичког, економског, културног и сваког другог друштвеног развоја. Са нестанком биполарности очито је да се терен политичке борбе постепено пренео у двориште *демократских револуција*. Битна особеност демократских револуција огледа се у чињеници да револуционарне снаге акценат својих активности усмеравају ка политичким партијама и изборима, настојећи да применом готово свих демократских средстава изврше парализовање и онемогућавање вршења извршне и законодавне власти, чиме се обезбеђује брисан простор за укључивање великих

⁷³³ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 36.

⁷³⁴ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 37.

⁷³⁵ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 14.

⁷³⁶ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 16.

⁷³⁷ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 17.

народних маса, када заправо револуционарни процес долази у завршну фазу и своје остварење доживљава кроз револуцију.⁷³⁸ Данашње побуне, протести и други облици грађанске непослушности, по свему судећи, замењују револуције. Данас је тешко против савремених, ауторитарних влада извести преврате, а из успешних и учесталих грађанских протеста и масовне непослушности ризично је изводити ма какве веће подухвате, односно припремати револуције. Данашње политичке странке, када дођу на власт, у многим случајевима од опозиције праве себи резервну алтернативу и преко ње амортизују опасности и осигуравају безболан одлазак са власти, што увек отвара наду за неки повратак.⁷³⁹

Режими који су дошли на власт на насилан начин морају да се бране од учесталих изазова. Такви режими или постају жртве наредних државних удара (што се назива *Замком државног удара*) или убрзају своју конверзију у нешто друго, односно, темеље своје право на владавину на нечему другачијем од успешног преузимања власти. Једни то чине проглашавајући да су само *чувари* који припремају пут за легалну владавину базирану на изборима. Други се упусте у организацију плебисцита који би им легализовао и легитимизовао моћ коју су узели силом оружја.⁷⁴⁰ Жан-Жак Русо је рекао да *чак и најснажнији нису никада довољно јаки да би увек били господари, осим ако трансформишу своју силу у право и послушност у дужност*.⁷⁴¹

Да се приметити да су у многим, ако не у већини држава у којима се десио државни удар, војни буџет, плате и услови за војно особље значајно побољшани. Војска добија донације, односно награде, попут Римске Преторијанске гарде.⁷⁴²

Такође, државни удари позитивно утичу на демократизацију, уколико су изведени против лидера који су дужи временски период на власти (дуже од 8 година). Поред тога, према Пауелу и Тајну, демократије које су *рођене* државним ударима имају подједнаке шансе за опстанак, као и демократије које су се јавиле еволуцијом уређења државе, што значи да се појава *замке државног удара* јавља само у случајевима када се после успешног државног удара не приступи демократизацији. Можемо очекивати да многе вође државног удара почну да граде политички легитимитет чим збаци режим. Инсталација демократског система је пут без тешкоћа (за вође државног удара) за успостављање легитимне владе и осигуравање међународне подршке за нови режим. Закључак Пауела и Тајна је да су и државни удари одржив начин за уклањање високорепресивних и дугодржећих диктатора. Поред тога, државни удари су неупоредиво краћи, мање криви и мање скупи начин уклањања оваквих лидера, те ови аутори буквално позивају међународне организације да унапред не осуђују државне

⁷³⁸ Парезановић М. „Државни удар као један од модалитета нелегалне политичке борбе“, Војно дело, vol. 63., бр.3, Београд, 2011., стр. 115.

⁷³⁹ Парезановић М. „Државни удар као један од модалитета нелегалне политичке борбе“, Војно дело, vol. 63., бр.3, Београд, 2011., стр. 115.

⁷⁴⁰ Finer S. E. “The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics”, Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 18.

⁷⁴¹ Жан-Жак Русо, према Finer S. E. “The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics”, Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 20.

⁷⁴² Finer S. E. “The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics”, Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 56.

ударе, већ да размотре могућност да се државним ударима да подршка у довођењу на власт режима који би били много прихватљивији за међународну заједницу.⁷⁴³

Стивен Хосмер, истраживач, који ради за РАНД Корпорацију наводи неке савремене предуслове, које државни удар мора имати да би имао успешан исход:

❖ **Спонзорство од стране САД-а** је довољно да *помери језичак на ваги* у корист победе завереника.

❖ У том случају, **влада после државног удара биће више проамеричка** од претходног режима.

❖ Уколико државни удар не успе, **претња будућим покушајима мора омогућити САД-у одржавање контролног утицаја на непријатељску владу.**

❖ Уколико **оружане снаге САД-а буду укључене у борбе са непријатељским снагама**, ово се ради само да би скренули непријатељске снаге са устаничких.⁷⁴⁴

Хебдич и Конор сматрају да се *САД*, у наведеним одликама, у будућности може заменити именом било које велике силе, а да законитости наставе да важе. Међутим, Хосмер тврди да *са неколицином приметних изузетака, такви покушаји САД да уклоне нежељене лидере државним ударом или побуном су пропали*. Претпоставља се да су *приметни изузеци* Иран 1953. и Чиле 1973. Ово су били *вето* државни удари, у којима су амерички подржаване оружане снаге односних земаља збациле легитимне, изабране владе, што је управо супротно декларисаној спољној политици САД-а – *ширења слободе и демократије*. Да би *вето* државни удари истрајали, морају бити праћени често јако бруталним аутократским режимима, који су отпорни на контраударе и стране притиске. Хебдич и Конор сматрају да ће САД наставити да спонзоришу државне ударе у неразвијеном свету – *скупи наред Ирака ће охрабрити евалуацију државног удара као средства промене режима.*⁷⁴⁵

4.1. Последице успелог државног удара

Врло често *оправдање* државног удара је нпр. да је интервенција била пожељна да би се сачувао поредак у врло узбурканој политичкој ситуацији. Или, други чест изговор је

⁷⁴³ Powell J. M., Thyne C. L. “Coups D’Etat or Coups D’Autocracy – How Coups Impact Democratization 1950-2008”, http://www.uky.edu/~clthyn2/thyne_powell_FPA2013.pdf, asp. 31.08.2013.

⁷⁴⁴ Хосмер С. према Хебдич Д., Конор К. “How to Stage a Military Coup: From Planning to Execution”, Skyhorse Publishing, New York, New York, USA, 2009., стр. 193.

⁷⁴⁵ Хебдич Д., Конор К. “How to Stage a Military Coup: From Planning to Execution”, Skyhorse Publishing, New York, New York, USA, 2009., стр. 194.

да је војна управа створила већу социјалну једнакост и материјални просперитет од својих цивилних претходника.⁷⁴⁶

Уколико би нас упитали да оправдамо војни режим, морамо се запитати да ли неки тренутни добици у стабилности и просперитету који он доноси нису преоптерећени самом великом вероватноћом да ће у неодређеној будућности јавни живот и сва лична очекивања која од њега зависе наставити да буду узнемирена, вољно или невољно, будућим војним претњама, уценама и револтом.⁷⁴⁷

Иако је последица државног удара увођење ауторитарног поретка, па чак и диктатуре у форми страховладе, новоуспостављена владајућа гарнитура, ради одржања у унутрашњим и признања у спољним државним оквирима, тежи прибављању *накнадне демократске легитимације*. По правилу, пут ка томе је акламација. Уколико то не задовољава међународну јавност, организатори увек први настоје, чим се за то стекну услови, да у земљи обаве изборе, при чему се улажу велики напори за припрему апсолутне победе странке одане влади, којој могу припадати и сами завереници, мада се њихова подршка најчешће своди на директно уплитање у изборни процес са позиција економске, војне и политичке моћи.⁷⁴⁸ При томе је терор, испољен кроз најразноврсније облике политичког насиља, често основно средство за обезбеђење *једногласности народне воље* у изборима чије је одржавање поуздан знак владине процене да су физички уништене непожељне истакнуте, опозиционе личности, а њихови политички истомишљеници разбијени, и да је, у ситуацији примереној обиму и интензитету, обезбеђено и присуство страха у нелојалном делу масе, као значајан чинилац њиховог изборног *опредељења*.⁷⁴⁹

Чак и најмање насилни државни удари напослетку доводе до поларизације и раздора, и можда најгоре од свега, воде и до плагијаторског понашања у другим државама.⁷⁵⁰

Државни удар за последицу отвара и могућност **војне интервенције**. Улога војне интервенције у најширем смислу може бити двојака. Прва се огледа у сузбијању превратничких снага и успостављању политичке и безбедносне стабилности у одређеној држави, употребом војне силе или стављањем у изглед такве могућности, што се спроводи на позив власти земље у којој се изводи преврат. Карактеристична је у периодима блоковских подела.⁷⁵¹ Друга могућност односи се на војну интервенцију као увод у државни удар или револуцију, која ће својим дејством охрабрити и пружити директну подршку превратничким снагама, како би исте преузеле акцију ширих размера, односно, да би на таласу сложене политичко-безбедносне ситуације остварили своје превратничке циљеве. Овде се ради о прерастању војне интервенције у државни удар или чак у револуцију. Сматра се да је најефикасније решење када се све одвија

⁷⁴⁶ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 242.

⁷⁴⁷ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 242.

⁷⁴⁸ Симеуновић Д. „Државни удар као војно-политички феномен“, Војно дело, vol.44., бр.3., Београд, 1992., стр. 130.

⁷⁴⁹ Симеуновић Д. „Државни удар као војно-политички феномен“, Војно дело, vol.44., бр.3., Београд, 1992., стр. 131.

⁷⁵⁰ O'Connor T. "Coups D'Etat African Pattern" <http://www.drtoconnor.com/3160/3160lect07.htm> , asp. 31.08.2013.

⁷⁵¹ Парезановић М. „Државни удар као један од модалитета нелегалне политичке борбе“, Војно дело, vol. 63., бр.3, Београд, 2011., стр. 107.

плански и у дослуху, односно када држава агресор припрема војну интервенцију и, паралелно са тим, води интензивне преговоре са акционим језгром превратничких снага, чији је задатак да подржи војну интервенцију и да на њеном таласу пружи свој допринос у насилној и противуставној промени владајуће класе.⁷⁵²

У афричком окружењу, после државног удара (а нарочито, после грађанског рата) јавила се појава успостављања владе од стране револуционарне скупштине, која се састоји од квази-законодавног тела, изабраног од стране војске. Стварање новог легислативног тела омогућава вођама државног удара да боље увере јавну и међународну заједницу у своје *добре намере*, као и да донесу различите *ванредне мере*.⁷⁵³

Ниједан војни официр било које интелигенције не може да тврди да је способан да сам води земљу. Одлика је државних удара кроз историју да војна влада која следи, заправо уопште није војна, већ изненађујуће нормална влада, са неуобичајеном комплексношћу присуства официра оружаних снага на одређеним местима.⁷⁵⁴ Здружена цивилно-војна администрација постаје норма са помпезном надмоћи оружаних снага. Грешка коју много војних режима учини је покушавање да наметне војни оквир размишљања на цивилну популацију, применом ригидне дисциплине у неким пољима, док се потпуно игноришу одговорности у другима.⁷⁵⁵ Мора се имати у виду да, који год да су разлози за спровођење државног удара (а они могу бити искрени, чак и племенити), само-интерес има главну реч у ономе што следи. Предуслови који доводе до државног удара мало вероватно се промене преко ноћи. Ови предуслови могу укључивати племенске и религијске проблеме, политичку горчину и екстремну поларизацију, економске проблеме и мито и корупцију широког обима.⁷⁵⁶ Главни проблем са којим се суочава било која земља која је прошла државни удар, заправо је проблем преседана – десио се једном, може се десити поново. Државни удар слаби политичке институције у већем обиму од било ког крвавог раздора који се пре десио у цивилном сектору, што чини војну владавину мање-више прихватљивом нормом. Међутим, државни удар може да поларизује јавно мњење против војних лица. Када се политичари осећају довољно јаким да подигну главе изнад уставног парапета, то се често догађа да би стекли политички капитал од напада на оружане снаге.⁷⁵⁷ Политизација оружаних снага представља огромни проблем после државног удара. Када интелигентни официр сам види како се управља земљом, и научи како се то чини, чак и на несавршен начин, он је у позицији да доноси вредносне судове о учинку цивилне владе, пошто се војска врати у касарне. Уколико цивили не одговарају његовим личним стандардима (и уколико он

⁷⁵² Парезановић М. „Државни удар као један од модалитета нелегалне политичке борбе“, Војно дело, vol. 63., бр.3, Београд, 2011., стр. 107.

⁷⁵³ O'Connor T. "Coups D'Etat African Pattern" <http://www.drtoconnor.com/3160/3160lect07.htm> , asp. 31.08.2013.

⁷⁵⁴ Ferguson G. "Coups D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 191.

⁷⁵⁵ Ferguson G. "Coups D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 192.

⁷⁵⁶ Ferguson G. "Coups D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 193.

⁷⁵⁷ Ferguson G. "Coups D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 194.

може капитализовати од овог недостатка), изгледи за нови државни удар не смеју бити игнорисани.⁷⁵⁸

4.1.1. Правне последице

Чак и ако војну владавину наследе демократски изабрани лидери, они ретко имају политичку вољу да делују против претходног успешног вође државног удара, бар не због дела *издаје*. Ако то и чине, они то чине под фирмом нечувеног кршења људских права, корупције и других злочина. Само они који нису имали среће, те су оптужени због ковања завере неуспешног државног удара бивају због тога и осуђени. У уставима, као и у унутарполитичкој пракси земаља мора се јасно дати до знања да, када се демократски режим врати на власт, завереници ће бити законски гоњени.⁷⁵⁹ На пример, нигеријски устав нема никакву толеранцију према насилном преузимању власти: *Било која особа или група особа која преузме власт кроз неуставна средства, одговараће доживотном робијом, док било ко, ко служи таквој администрацији добиће 14 година робије. Било која особа која наведе било кога, ко служи у оружаним снагама Нигерије, или у полицији, на кршење своје законске дужности и верности, по Уставу је крив и одговараће доживотном робијом... Неће се сматрати одбраном од оптужбе из овог одељка то да је нелегитимна влада покушала да промени, суспендује или опозове Устав или било који његов део.*⁷⁶⁰

После успешног државног удара, оружане снаге имају три опције везано за устав државе у којој се удар десио: могу да врате на снагу претходни устав, који је био на снази пре свргнуте владе; затим, могу да промене постојећи устав и у њега унесу клаузуле које штите интересе оружаних снага или могу да донесу нови устав, са или без помоћи уставотворне скупштине. Могу и да донесу привремени, транзициони устав, који би био на снази док се не напише нови.⁷⁶¹

Током процеса транзиције, који обично траје једну до две године, оружане снаге морају надгледати мноштво *кућепазитељских* задатака. Један од најважнијих је писање новог устава. На тај начин се оружане снаге *правно утврђују* или покушавају да се *правно утврде*, са својим политичким преференцијама у новом уставу, који пишу током транзиције. *Конституционално утврђивање* се дешава када оружане снаге укључе у нови устав клаузуле које су у складу са институционалним или политичким преференцијама оружаних снага, које ће бити продужена рука оружаних снага у унутардржавној политици и после краја процеса транзиције.⁷⁶² На овај начин, оружане

⁷⁵⁸ Ferguson G. "Coup D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 194.

⁷⁵⁹ Omoigui N. A. "Preventing Coups in Nigeria", <http://www.dawodu.com/omoigui23.htm>, asp. 31.08.2013.

⁷⁶⁰ Omoigui N. A. "Preventing Coups in Nigeria", <http://www.dawodu.com/omoigui23.htm>, asp. 31.08.2013.

⁷⁶¹ Varol O. O. "The Democratic Coup D'Etat", *Harvard International Law Journal*, Vol. 3., No. 2., Cambridge, Massachusetts, USA, 2012., стр. 309.

⁷⁶² Varol O. O. "The Democratic Coup D'Etat", *Harvard International Law Journal*, Vol. 3., No. 2., Cambridge, Massachusetts, USA, 2012., стр. 317.

снаге могу дефинисати своје моћи и улогу у новом уставу, укључујући широку аутономију и могућност да могу интервенисати да би заштитиле карактер државе.⁷⁶³

При оваквом *правном утврђивању*, мора се имати у виду да оружане снаге имају сопствене интересе које желе да заштите. То су пре свега очување и промоција сопственог привилегованог статуса у друштву и интерес очувања унутардржавне стабилности.⁷⁶⁴ Током процеса транзиције, *хунта* доноси одлуке иза затворених врата и те одлуке ретко објашњава или правда народу. Народ нема увида у доношење управних одлука и није консултован о њима (што је вероватно случај и у многим анократским друштвима у којима је власт *изабрана*). При томе се најчешће распушта парламент и смењују непослушне судије. Стога је једина могућа унутрашњеполитичка санкција, коју оружане снаге могу добити за своја дела – народни протест и непослушност.⁷⁶⁵ Као резултат конституционалног утврђивања, оружане снаге често изађу из процеса транзиције као практично четврта грана власти у држави.⁷⁶⁶ Међутим, и конституционално утврђивање не може трајати вечно.⁷⁶⁷

Конституционално *утврђивање* може се, према Варолу, јавити у три облика: **процедурално утврђивање, субстантивно утврђивање и институционално утврђивање.**⁷⁶⁸

4.1.1.1. Процедурално утврђивање

У овом облику утврђивања, оружане снаге воде транзицију на тај начин да он произведе субстантиван конституционални исход, који погодује оружаним снагама. Овакав облик конституционалног утврђивања се најчешће дешава када нови устав доноси демократски изабрано легислативно тело или уставна скупштина.⁷⁶⁹ Оружане снаге могу забранити оснивање нових партија, уколико сматрају да старе партије боље представљају интересе оружаних снага, али и обратно. Три врсте избора се могу организовати различитим редоследом током процеса транзиције. Могу се прво расписати председнички избори, при чему ће новоизабрани председник држати власт током одређеног временског периода, без могућности провере независног парламента. Или, парламентарни избори могу бити прво организовани, у којима ће легислатива

⁷⁶³ Varol O. O. "The Military as the Guardian of Constitutional Democracy", *Columbia Journal of Transnational Law*, Vol. 50, New York, New York, USA, 2012., стр. 4.

⁷⁶⁴ Varol O. O. "The Democratic Coup D'Etat", *Harvard International Law Journal*, Vol. 3., No. 2., Cambridge, Massachusetts, USA, 2012., стр. 312.

⁷⁶⁵ Varol O. O. "The Democratic Coup D'Etat", *Harvard International Law Journal*, Vol. 3., No. 2., Cambridge, Massachusetts, USA, 2012., стр. 316.

⁷⁶⁶ Varol O. O. "The Democratic Coup D'Etat", *Harvard International Law Journal*, Vol. 3., No. 2., Cambridge, Massachusetts, USA, 2012., стр. 356.

⁷⁶⁷ Varol O. O. "The Democratic Coup D'Etat", *Harvard International Law Journal*, Vol. 3., No. 2., Cambridge, Massachusetts, USA, 2012., стр. 322.

⁷⁶⁸ Varol O. O. "The Democratic Coup D'Etat", *Harvard International Law Journal*, Vol. 3., No. 2., Cambridge, Massachusetts, USA, 2012., стр. 317.

⁷⁶⁹ Varol O. O. "The Democratic Coup D'Etat", *Harvard International Law Journal*, Vol. 3., No. 2., Cambridge, Massachusetts, USA, 2012., стр. 320.

изабрати председника владе, који ће имати врховну извршну власт. Или, могу се прво расписати избори за уставну скупштину, пре председничких и парламентарних.⁷⁷⁰ Одлучивање о томе који ће се избори први одржати је од виталног значаја за однос између законодавне и извршне власти, улоге политичких партија и природе политичког живота уопште. Уколико се прво бира председник, то може имати значајног ефекта на уставну будућност нације. Уколико се прво одржавају избори за уставну скупштину или парламент, отвара се могућност успостављања парламентарног система.⁷⁷¹

4.1.1.2. Субстантивно утврђивање

У субстантивном облику утврђивања, оружане снаге резервишу субстантивне моћи за себе у новом уставу. У овом случају, оружане снаге делегирају уставну власт другим институцијама. У екстремном облику, оружане снаге могу обезбедити да оне саме могу доносити законе и прописе или судити о уставности закона које доносе демократска законодавна тела. У неким случајевима (Еквадор и Турска), оружане снаге су укључиле клаузулу *чувар нације* у нови устав, означавајући себе као заштитника државе.⁷⁷²

4.1.1.3. Институционално утврђивање

У институционалном облику утврђивања, оружане снаге успостављају *против-већинске* институције новим уставом, које настављају да примењују политичке преференције оружаних снага, пошто оружане снаге предају власт демократски изабраним лидерима.⁷⁷³ Такве институције могу бити савет националне безбедности, уставни суд и сл. То омогућава оружаним снагама да врше ефективну контролу над управљањем државом, да играју улогу у ванвојним сферама државног апарата или да чак структуришу односе између државе и политичког и цивилног друштва. Уставни суд, који се састоји од судија који деле политичке преференције оружаних снага може оборити сваки демократски донети закон, који је у супротности са таквим

⁷⁷⁰ Varol O. O. "The Democratic Coup D'Etat", *Harvard International Law Journal*, Vol. 3., No. 2., Cambridge, Massachusetts, USA, 2012., стр. 321.

⁷⁷¹ Varol O. O. "The Democratic Coup D'Etat", *Harvard International Law Journal*, Vol. 3., No. 2., Cambridge, Massachusetts, USA, 2012., стр. 321.

⁷⁷² Varol O. O. "The Democratic Coup D'Etat", *Harvard International Law Journal*, Vol. 3., No. 2., Cambridge, Massachusetts, USA, 2012., стр. 320.

⁷⁷³ Varol O. O. "The Democratic Coup D'Etat", *Harvard International Law Journal*, Vol. 3., No. 2., Cambridge, Massachusetts, USA, 2012., стр. 296.

преференцијама, унетим у нови устав.⁷⁷⁴ На тај начин, интереси оружаних снага су заштићени и без директне интервенције оружаних снага у политику.⁷⁷⁵

4.1.2. Политичке последице

Нису сви режими војног порекла војни. Режим војног порекла је онај који је успостављен неком врстом интервенције оружаних снага у политици државе. Да би режим био *војни режим*, морају постојати докази да је власт у рукама оружаних снага или да делује потпуно или претежно на основу њихове команде. Чак и сами режими војног порекла имају потпуно различите типове. Грубо говорећи, постоји три типа оваквих режима – **индиректна владавина оружаних снага, директна владавина оружаних снага и двојни режим.**⁷⁷⁶

Ови облици војних режима изражавају нивое до којих су оружане снаге дошле у својој интервенцији. Облик режима је у вези и условљен је и од нивоа политичке културе одређене земље:

⁷⁷⁴ Varol O. O. “The Democratic Coup D’Etat”, *Harvard International Law Journal*, Vol. 3.,No. 2., Cambridge, Massachusetts, USA, 2012., стр. 318.

⁷⁷⁵ Varol O. O. “The Democratic Coup D’Etat”, *Harvard International Law Journal*, Vol. 3.,No. 2., Cambridge, Massachusetts, USA, 2012., стр. 319.

⁷⁷⁶ Finer S. E. “The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics”, Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 166.

Дијаграм 3. – Однос нивоа политичке културе, нивоа и видова интервенције оружаних снага у политици са врстом режима који из ње произилази⁷⁷⁷

4.1.2.1. Индиректна владавина оружаних снага

Први тип је **индиректна владавина** оружаних снага, где номинално власт спроводи цивилна влада и преузима конститутивну одговорност. Овакав тип режима се јавља када је интервенција изведена у облику *уцене* (када је цивилна влада уцењена од стране оружаних снага) или када је *уклоњена* (односно када је један цивилни режим насилно замењен другим цивилним режимом)⁷⁷⁸. Овај тип војне владавине има два подтипа:

- Први подтип индиректне владавине оружаних снага је **ограничена** (или **наизменична**) **индиректна владавина** оружаних снага. Он се јавља са серијом

⁷⁷⁷ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 168.

⁷⁷⁸ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 166.

преокрета, у којима војска наизменично врши контролу над цивилном моћи што се тиче неких одређених питања.⁷⁷⁹

- Други подтип индиректне владавине оружаних снага је **потпуна индиректна владавина** оружаних снага. Она се јавља када оружане снаге контролишу све активности номиналне владе.⁷⁸⁰

4.1.2.2. Директна владавина оружаних снага

Следећи тип је **директна владавина** оружаних снага. Ово је припрост и лако препознатљив облик режима. Овде војска сама преузима одговорност, иако може одредити цивилни кабинет да извршава њену политику. Или може да влада кроз **хунту** сачињену од припадника оружаних снага. Овај облик владавине се јавља када је цивилна власт замењена војном влашћу.⁷⁸¹ Такође, и директна владавина оружаних снага има два подтипа:

- Први подтип директне владавине оружаних снага је **неквалификована директна владавина** оружаних снага. То подразумева постојање *војне хунте*, која одлучује о свим политичким питањима у држави. Неквалификована директна владавина оружаних снага у свом бруталном облику, неоправдана ниједним другим принципом осим сопственог успеха и магловитог обећања да ће чинити добро за народ, је облик владавине кратког века. Често се покушава приказати као нешто транзиционо – привремени облик који ће довести до нечега другог.⁷⁸² У неким случајевима овај облик владавине се преформулише у *двојну владавину* (војно-цивилну, о њој ће бити речи у наставку) или пређе у неки облик *индиректне владавине* оружаних снага. У другим случајевима, у којима околности или амбиције победоносних војника диктирају да се освојена власт неће одбацити, војна хунта тражи неко одобрење јавности и режим пређе у облик *квази-цивилне директне владавине* оружаних снага плебисцитом.⁷⁸³

- Други подтип директне владавине оружаних снага је **квази-цивилна директна владавина** оружаних снага. *Војне хунте* се често осећају огољено у свету који је под утицајем моралних убеђења. Поред тога, често се осећају и неспособним за решавање питања по којима њени припадници нису стручни. Стога многе од њих успостављају помоћне цивилне организације или прођу кроз неки облик плебисцита, да би добили ауру легитимитета. На тај начин војска и даље влада, али је

⁷⁷⁹ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 171.

⁷⁸⁰ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 166.

⁷⁸¹ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 166.

⁷⁸² Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 179.

⁷⁸³ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 179.

одевена у доказе цивилне подршке. Чак и лажна легитимизација је више обавезујућа за грађанство од флагрантног одсуства било каквог права да владају, изузев оног стеченог мачем. Потреба таквих режима за дипломатским признањем може бити фактор који подстиче на наведени потез.⁷⁸⁴ На тај начин, припадници режима затварају врата илегалности према својим противницима, који би да се домогну власти на исти начин, а поред тога они могу да придобију део цивилног сентимента за осећај обичајне послушности која се дугује легалном и законитом надређеном, што је и камен-темељац стабилности било које владе. Понекад је процес *квази-цивилијанизације* само одобрење од електората. На тај начин се може преварити и домаће становништво и светска јавност.⁷⁸⁵

4.1.2.3. Двојни режим

Трећи тип режима је тзв. *двојни*. Такав режим се ослања на два стуба – војска је један, а цивилна стран(к)а или неки облик организованог цивилног мњења је други стуб, док је владајућа олигархија или деспот на челу обе. Више војних диктатура узимају ову форму него што се раније очекивало, јер особа која се уздигла у моћи као лидер оружаних снага често покушава да зарони себе у функције владе и, док то чини, почиње да се дистанцира од активне команде над оружаним снагама и да гради друге цивилне снаге на које може да се ослони. Понекада је овакав *двојни* режим конституционализован.⁷⁸⁶ Процена шта јесте, а шта није *двојни* режим зависи од суда колико су реалне и колико су моћне цивилне снаге на које се влада ослања.⁷⁸⁷

4.1.2.4. Динамика војних режима

Облик који узме војни режим у некој земљи обично није статичан. Чест је случај да један тип режима промени облик у други. Овакве промене се не дешавају из једног од наведених облика у други на арбитрарни начин, већ се крећу по један корак уз и низ листу могућих облика војних режима:

- Индиректна ограничена војна владавина,

⁷⁸⁴ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 179.

⁷⁸⁵ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 180.

⁷⁸⁶ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 165.

⁷⁸⁷ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 173.

- Индиректна потпуна војна владавина,
- Двојна владавина,
- Неквалификована директна војна владавина,
- Квази-цивилна директна војна владавина.⁷⁸⁸

Овакви скокови уз и низ листу облика владавине су чести и јављају се када оружане снаге желе да потраже повећану контролу ситуације или када се из страха од гнева народних маса желе постепено повући из политике.⁷⁸⁹

4.1.2.5. Повратак у касарне – абдикација

Отворена владавина оружаних снага, било директна неквалификована или квазицивилна, отвара два питања: Шта побуђује оружане снаге да прекину своју владавину? И да ли је и колико могуће да војни режим, који почиње од квазицивилних институција удахне живот у те институције и на крају се рецивилијанизује. У одговору на оба питања важе две чињенице. У свим земљама четвртог (минималног) реда политичке културе, као и у великом броју земаља трећег реда, оружане снаге су толико моћне у односу на цивиле, да и не изгубе много на значају уколико замене директну владавину индиректном. Нажалост, у таквим земљама чест је случај да пад једног војног режима одмах донесе постављање новог⁷⁹⁰ (*замка државног удара*). Изгледа као да се *повратак у касарне*, како можемо назвати повлачење оружаних снага из отворене владавине, јавља кроз кумулацију три услова:

- Дезинтеграција првобитне завереничке групе,
- Растућа дивергенција интереса између *хунте* владара и оних припадника оружаних снага, који остају као активни команданти оружаних снага и
- Политичке потешкоће режима.⁷⁹¹

Највећи број припадника оружаних снага, који нису у владајућој групи, третирали су енергичном управом *награда* и *казни*. Неки облик награде је корпоративан – боља плата за све чинове, неке привилегије у виду пореских олакшица, нова опрема и сл.⁷⁹² Симултано са наградама долазе и казне. Број официра уклоњен из службе чисткама

⁷⁸⁸ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 183.

⁷⁸⁹ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 184.

⁷⁹⁰ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 190.

⁷⁹¹ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 191.

⁷⁹² Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 191.

владајуће *хунте* је често висок.⁷⁹³ Политичке разлике нису једини проблем међу члановима *хунте*. Иако је то тешко доказиво из очигледних разлога, не постоји сумња да неки чисто лични антагонизми често играју значајну улогу у дезинтеграцији владајуће војне групе.⁷⁹⁴ Владајућа војна група, одн. они који преузму управу над државом после државног удара, склона је дезинтеграцији. Поред тога, често се ствара јаз између припадника ове групе официра и оних који остају иза, у активној команди оружаних снага. Искуство показује да је јако редак случај да вођа војне завере дуго задржи лојалност и становништва, и оружаних снага.⁷⁹⁵ Такође, чини се да бивши војни лидер бива уроњен у политику и администрацију и да губи додир са војном политиком, док његови противници маневришу док не дођу на кључне положаје и затим успоставе приватно међусобно разумевање, за самозаштиту и лично напредовање, а ово се дешава тајно. Напослетку, политичке чистке и активности тајне службе нервирају оружане снаге и постижу подстицање озлојеђености против бившег војног вође, који се ослања на овакве методе да би одржао лојалност. Ослабљени дезинтеграцијом првобитне фракције и цивилно-војним тензијама, које се опет почињу акумулирати, нови, одн. бивши војни владари нису у позицији да изађу на крај са било каквом озбиљнијом политичком опозицијом. Њихови режими су супресивни, али не и тоталитарни.⁷⁹⁶ Сви ови разлози доводе до тога да вођа абдицира и повуче се из политике.

По било којим стандардима, војни режими су показали државнички и економски капацитет испод просека у свету. Чак и уколико се испрва стање поправило, питање је да ли ће краткорочни политички и економски добици бити неуравнотежени дугорочном катастрофом.⁷⁹⁷

4.1.2.6. Повратак у касарне – *ре-цивилијанизација*

Други начин повлачења из политичке арене се такође може јавити. Може се десити да ове квазичивилне организације и институције, те званичне партије, званични конгреси и скупштине могу једнога дана отпочети сопствени живот. На тај начин режим може од квазичивилног постати *ре-цивилијанизован*. Критеријуми овог процеса су следећи: политичке одлуке почињу да се доносе кроз ове цивилне организације на начин својствен њима и оне бивају донесене аутономно, по сопственој иницијативи, а не отвореним или прикривеним диктатом војних вођа. Али, чак ни тада, не може се очекивати да ће оружане снаге бити лишене врло јаког утицаја. Нови режим не мора ни

⁷⁹³ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 192.

⁷⁹⁴ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 193.

⁷⁹⁵ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 194.

⁷⁹⁶ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 195.

⁷⁹⁷ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 242.

бити репрезентативан у односу на популацију – довољно је да челни људи и главни креатори политике, као и карактеристични начини креирања политике, буду цивилни.⁷⁹⁸ Ослободилачке армије својом идеологијом желе да побуде народну партиципацију у власти. У том случају, процесу *ре-цивилијанизације* претходе револуционарне промене у уређењу државе. Међутим, за тај процес треба пуно времена да би отпочео и да би се укоренио.⁷⁹⁹ Оружане снаге или лидери које су оне уздигле у моћи су се заиста показали као чиниоци који се после одређеног времена повлаче из активне политике у скрупулозну неутралност, али историјски, ови случајеви су ретки.⁸⁰⁰

4.1.2.7. Последице државног удара после краја Хладног рата

Као што смо већ навели, после Хладног рата јавила се нова теорија државних удара, коју одликује вредновање последица државних удара. Ова теорија је прилично контроверзна и заснована је на истраживањима последица државних удара после краја Хладног рата. Заступа је неколицина аутора, а она може подупрети *апологију* појединачних државних удара од стране влада великих и регионалних сила, онда када је тим силама потребно оправдање признавања одређених нових пучистичких режима. У наредном делу изнећемо најзначајније аспекте ове, *постхладноратовске* теорије државних удара.

Крајем Хладног рата десиле су се промене и у учесталости, и у очекиваном исходу државних удара. Постали су ређи и имали су другачије последице. То је довело до појаве новог сплета теорија државног удара, о чему је већ било речи. Једна од њих је и теорија о исходима државног удара. Док је, пре 1991. године, огромна већина државних удара постављала трајно нове лидере у државама у којима су се десили, после тога слика се мења јер се државним ударима већински као последица, јављају избори. Оне земље које су најзависније од западне помоћи биле су прве у усвајању избора после државног удара. Нова генерација државних удара је, према неким ауторима, много мање штетна за демократију од својих историјских претходника. Пре 1991. године, већина државних удара није праћена изборима (бар не у року од пет година), док после те године, иза већине државних удара следе избори.⁸⁰¹ Економски развој, економски раст и онај ко је вођа државног удара могу играти улогу да ли ће бити избора после државних удара. Често страни донатори имају довољно времена да утичу на одлуке новог и рањивог режима. Истраживања појединих аутора показују да је вероватније да се у земљама после државног удара одрже избори, али овај резултат важи само за период после Хладног рата. Пад источног блока довео је до две

⁷⁹⁸ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 197.

⁷⁹⁹ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 198.

⁸⁰⁰ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 242.

⁸⁰¹ Goemans H., Marinov N. "Coups and Democracy", Cambridge University Press, Cambridge, UK, 2013., стр. 1.

последнице у овом погледу: прво, земље којима је потребна економска помоћ немају алтернативу ком блоку да се приклоне после Хладног рата; друго, пад источног блока је имао утицаја на ставове Запада о потенцијалу и потребама промоције демократије.⁸⁰² С друге стране, стоји и свеукупна статистика да су три од четири пораза демократије резултат државног удара. Ово чини насилно преузимање власти најчешћом појединачном опасношћу по демократију.⁸⁰³

Развијеније земље вероватније ће имати притисак да се избори одрже. Земље на вишем ступњу економског развоја ће вероватније имати изборе после државних удара, али је и сам државни удар као појава у њима мало вероватан.⁸⁰⁴ Тамо где је политика *status quo* ближа ономе што ће завереници добити на изборима после државног удара, вероватно неће ни бити државног удара, а чак и да буде, неће бити праћен транзицијом у демократију. Који фактори подстичу вође државног удара на изборе? Постојање историје демократских политичких институција у земљи је важан фактор. Државни удари у успостављеним демократијама резултују бржем повратку изборима, због потешкоћа које би вође државног удара имале у случају да народна очекивања ставе у неугодан положај. Сама чињеница да пре или касније вође државног удара морају да предају власт, може и да их одврати од жеље да изврше удар. Поред тога, и корпоративни интереси могу одвући оружане снаге назад у касарне, стварајући фракције и расцепе у вођству.⁸⁰⁵ Уколико су војни режими подложнији фракцијашењу, државни удари вођени од стране војних актера ће се вероватније определити за брзу предају власти на изборима. Мада, понекад је за њих саме боље да остану на власти без избора. Још један спољни фактор, као сила демократизације може да утиче да се вође државног удара определе за изборе. Познато је да им је итекако стало до међународних реакција на своје акције.⁸⁰⁶

Последице успешног заузимања власти представљају новим лидерима тешку и потенцијално отегнуту *фазу консолидације*. За очекивање је да ће инострани захтеви за изборима бити потенцијално одлучујући у установљавању стратегије вођа државног удара, посебно уколико спољни фактор има контролу над приступом битним ресурсима датој држави.⁸⁰⁷ До оне мере до које избори после државних удара могу умањити *награду* која се добија заузимањем власти, и вероватноћа извођења државног удара биће мања. Ово имплицира да је већи проценат државних удара изведених после Хладног рата био врсте *чуварског државног удара*, односно случајеви када преференције вођа државног удара нису некомпатибилне са преференцијама просечног гласача.⁸⁰⁸ У 78% случајева у Хладном рату и 76% случајева после Хладног рата, вође државних удара су изгубиле власт на изборима који су следили. Овакви избори, према

⁸⁰² Goemans H., Marinov N. "Coups and Democracy", Cambridge University Press, Cambridge, UK, 2013., стр. 2.

⁸⁰³ Goemans H., Marinov N. "Coups and Democracy", Cambridge University Press, Cambridge, UK, 2013., стр. 3.

⁸⁰⁴ Goemans H., Marinov N. "Coups and Democracy", Cambridge University Press, Cambridge, UK, 2013., стр. 6.

⁸⁰⁵ Goemans H., Marinov N. "Coups and Democracy", Cambridge University Press, Cambridge, UK, 2013., стр. 7.

⁸⁰⁶ Goemans H., Marinov N. "Coups and Democracy", Cambridge University Press, Cambridge, UK, 2013., стр. 8.

⁸⁰⁷ Goemans H., Marinov N. "Coups and Democracy", Cambridge University Press, Cambridge, UK, 2013., стр. 11.

⁸⁰⁸ Goemans H., Marinov N. "Coups and Democracy", Cambridge University Press, Cambridge, UK, 2013., стр. 13.

томе, могу бити смислен извор трансфера моћи. У више од 82% случајева, избори после државног удара су били слободни и поштени, док три четвртине државних удара резултује изборима у року од пет година.⁸⁰⁹ Истраживања Геманса и Маринова показују следеће: уколико се земље разврстају у две групе – прва, високог степена зависности од иностране помоћи и друга, ниског степена зависности од иностране помоћи (разлом чини тачка од 6% БДП-а који потиче од иностране помоћи), уочава се много већа вероватноћа да се у земљи одрже избори у року од пет година од државног удара, уколико је она у већој мери зависна од иностране помоћи, него уколико није претерано зависна од те помоћи.⁸¹⁰ У периоду после Хладног рата та вероватноћа је за земље високе зависности од иностране помоћи преко десет пута већа него у земљама мале зависности. Пре краја Хладног рата, значајан економски развој је снижавао вероватноћу избора после државног удара, док је у постхладноратовском периоду овај ефекат неутралисан.⁸¹¹

У периоду Хладног рата, изборна демократија која је збачена државним ударом је имала веће шансе за изборе од држава другачијих уређења.⁸¹² Геманс и Маринов објашњавају зашто државе, које би иначе остале диктатуре, после државног удара ипак одржавају изборе тиме што су зависне од помоћи западних донатора за економску политику раста и развоја. Према њиховом мишљењу, дуготрајна демократска консолидација, са најмање седам година искуства са демократијом (и два избора) асоцирана је са бржом организацијом избора после државног удара, радије него од других краткотрајних мера.⁸¹³ Они тврде да, што је виши степен економског развоја, то су мањи изгледи да ће се државни удари десити, као и то да домаћи притисци јавности која је широм света уморена од диктаторских начина владавине, резултују не само организовањем избора после државног удара, већ смањују и вероватноћу самог државног удара.⁸¹⁴ Ови аутори истичу да је за очекивање да се инострана (западна) помоћ државама смањи уколико се одбије или одлаже одржавање избора после државног удара, што није био случај током Хладног рата.⁸¹⁵ За ту тврдњу наводе и статистичке податке да је сваке наредне године без избора после државног удара, износ иностране помоћи био све мањи. Стога и не сматрају да се вође државних удара опредељују за изборе после удара превасходно својом вољом, већ услед страног притиска.⁸¹⁶

У првој декади после краја Хладног рата уочава се прилика за брз притисак и вероватно дугорочна демократска отварања после државних удара. Према томе, ови

⁸⁰⁹ Хајд С. према Goemans H., Marinov N. "Coups and Democracy", Cambridge University Press, Cambridge, UK, 2013., стр. 18.

⁸¹⁰ Goemans H., Marinov N. "Coups and Democracy", Cambridge University Press, Cambridge, UK, 2013., стр. 18.

⁸¹¹ Goemans H., Marinov N. "Coups and Democracy", Cambridge University Press, Cambridge, UK, 2013., стр. 22.

⁸¹² Goemans H., Marinov N. "Coups and Democracy", Cambridge University Press, Cambridge, UK, 2013., стр. 23.

⁸¹³ Goemans H., Marinov N. "Coups and Democracy", Cambridge University Press, Cambridge, UK, 2013., стр. 24.

⁸¹⁴ Goemans H., Marinov N. "Coups and Democracy", Cambridge University Press, Cambridge, UK, 2013., стр. 25.

⁸¹⁵ Goemans H., Marinov N. "Coups and Democracy", Cambridge University Press, Cambridge, UK, 2013., стр. 26.

⁸¹⁶ Goemans H., Marinov N. "Coups and Democracy", Cambridge University Press, Cambridge, UK, 2013., стр. 27.

аутори сматрају да су постхладноратовски плодови државних удара *бољи*. Према њиховом мишљењу, идеално би било да су сви државни удари попут португалског 1974. године – да окончају аутократску владавину, подстакну брзу транзицију у демократију и ставе оружане снаге под снажну цивилну контролу, а данас смо, тврде они, модерним државним ударима, ближи португалском типу државног удара него што смо били раније. Оваква промена је, према њиховом мишљењу, одраз систематских разлога иза којих се у значајној мери крију међународни утицаји.⁸¹⁷ Напоследку, уочено је да је лакше извести државне ударе у слабир државама, као и да је у њима лакше избећи позиве на изборе (јер је цивилно друштво неразвијено).⁸¹⁸ Чак и без утицаја на локалне актере да изведу државни удар, инсистирање на изборима умаиње и апетит за државним ударима.⁸¹⁹

Процес транзиције у демократију после слободних и поштених избора се може разврстати у три фазе:

- **Транзиција** – почиње сломом претходног ауторитарног режима и завршава се успостављањем релативно стабилне конфигурације политичких институција у оквиру демократског режима.⁸²⁰

- **Консолидација** – војно туторство над демократским процесом се мора постепено смањити, све док се потпуно не елиминише.⁸²¹

- **Истрајност** – постиже се онда када велики политички актери очекују да демократија траје неодређено и не разматрају недемократске алтернативе доласка на власт.⁸²²

Уставна и политичка укљученост оружаних снага је највећа током транзиције и постепено се смањује током консолидације, све док оружане снаге не постану подређене цивилним гранама власти у *демократској истрајности*. Да би демократија истрајала, војска се мора напоследку вратити у касарне и напустити своје конституционалне прерогативе.⁸²³ Да би консолидација успела, институционални интереси оружаних снага морају се поклапати са принципима промоције стабилности, политичког плурализма и националног јединства.⁸²⁴

⁸¹⁷ Goemans H., Marinov N. "Coups and Democracy", Cambridge University Press, Cambridge, UK, 2013., стр. 28.

⁸¹⁸ Goemans H., Marinov N. "Coups and Democracy", Cambridge University Press, Cambridge, UK, 2013., стр. 30.

⁸¹⁹ Goemans H., Marinov N. "Coups and Democracy", Cambridge University Press, Cambridge, UK, 2013., стр. 31.

⁸²⁰ Varol O. O. "The Military as the Guardian of Constitutional Democracy", *Columbia Journal of Transnational Law*, Vol. 50, New York, New York, USA, 2012., стр. 45.

⁸²¹ Varol O. O. "The Military as the Guardian of Constitutional Democracy", *Columbia Journal of Transnational Law*, Vol. 50, New York, New York, USA, 2012., стр. 45.

⁸²² Varol O. O. "The Military as the Guardian of Constitutional Democracy", *Columbia Journal of Transnational Law*, Vol. 50, New York, New York, USA, 2012., стр. 45.

⁸²³ Varol O. O. "The Military as the Guardian of Constitutional Democracy", *Columbia Journal of Transnational Law*, Vol. 50, New York, New York, USA, 2012., стр. 46.

⁸²⁴ Varol O. O. "The Military as the Guardian of Constitutional Democracy", *Columbia Journal of Transnational Law*, Vol. 50, New York, New York, USA, 2012., стр. 79.

4.2. Последице неуспелог државног удара

Поред могућности изазивања *контраудара*, уколико су политичко-економске и безбедносне прилике у некој земљи у толикој мери сложене и заоштрене, неуспео државни удар може бити повод и за ширу ескалацију сукоба, па чак и изазивање војних интервенција, грађанског рата, тероризма или неког другог облика оружаног сукоба. Није непознато да су превратници након неуспеха *спонтано* прелазили на нове и радикалније облике борбе, између осталог на тероризам, који је у одређеним државама, услед одговарајућих околности, прелазео у герилу, па и револуционарни или ослободилачки покрет.⁸²⁵

Процењени трошкови неуспеха државног удара протежу се на више нивоа. Они укључују индивидуалне последице, као што су затварање, егзил или погубљење и санкције на групном нивоу, попут укидања оружаних снага (Коста Рика, Хаити), чистке официјерског кора (Кенија) или масакр етничких група повезаних са државним ударом (Либериа). Затим, распад на државном нивоу, попут грађанског рата, још једна је могућност.⁸²⁶ Пауел и Тајн су идентификовали чак 50 случајева државног удара у којима је број жртава толики да се уклапа у Упсала/ПРИО категоризацију оружаних сукоба, као и девет покушаја државног удара, чији је резултат пређени праг од преко 1000 погинулих, што их, према неким теоретичарима, сврстава у грађанске ратове. Било је и повремених давања амнестије завереницама, али ово је наравно веома ретко и дешава се претежно у случајевима када су завереници већ преузели власт.⁸²⁷

Према мишљењу ових аутора, државни удари, чак и њихови безуспешни покушаји, могу на дужи рок позитивно утицати на демократизацију неких држава. Међутим, и ти аутори се слажу да они негативно утичу на демократску стабилност. Резултати Пауелових и Тајнових истраживања показују да и јаки ауторитарни лидери, као и лидери који су на власти током дужег временског периода (они за које је најмање вероватно да на други начин демократизују своје државе), постају лидери који ће највероватније демократизовати своје земље уколико су изазвани државним ударом.⁸²⁸

Под *демократизацијом* се подразумева иницијална транзиција од ауторитарне до демократске државе – процес који се често назива *демократском транзицијом*, што није исто што и продубљивање демократије или демократска консолидација. Ови аутори се слажу да је успостављање превентивних политика против државних удара у демократским друштвима племенито, али тврде да је реалност таква да се само мањи број државних удара дешава у демократским режимима. Они истичу да се само 16,9 одсто државних удара дешава у земљама са скором од +5 и више, на скали Полити IV

⁸²⁵ Парезановић М. „Државни удар као један од модалитета нелегалне политичке борбе“, Војно дело, vol. 63., бр.3, Београд, 2011., стр. 107.

⁸²⁶ Powell J. M. “Determinants of the Attempting and Outcome of Coups D’Etat” <http://www.yumpu.com/en/document/view/11712449/determinants-of-the-attempting-and-outcome-of-coups-dactat>, asp. 31.08.2013.

⁸²⁷ Powell J. M. “Determinants of the Attempting and Outcome of Coups D’Etat” <http://www.yumpu.com/en/document/view/11712449/determinants-of-the-attempting-and-outcome-of-coups-dactat>, asp. 31.08.2013.

⁸²⁸ Powell J. M., Thyne C. L. “Coups D’Etat or Coups D’Autocracy – How Coups Impact Democratization 1950-2008”, http://www.uky.edu/~clthyn2/thyne_powell_FPA2013.pdf, asp. 31.08.2013.

(у демократским друштвима), док већина државних удара – 44,2 одсто се дешава у државама са скором мањим од -5 (ауторитарне државе).⁸²⁹ Ово наводи на закључак да су државни удари много већа претња ауторитарним, него демократским режимима. Такође, ови аутори наводе да је, и после успешних и неуспешних државних удара, скор на скали Полиџи IV у овим државама враћен на претходни ниво, а врло често и повећан, јер је и покушај државног удара кредибилни сигнал за лидера да се ситуација мора драстично променити, не би ли задржао власт. Очекивано је да се лидери држава у оваквим случајевима брзо прилагоде новој реалности смисленим реформама, да би избегли будуће покушаје државног удара.⁸³⁰

Ови аутори такође предвиђају да је ауторитаран режим много вероватније превести транзицијом у демократију, и ако је искусио успешан, и ако је преживео неуспешан државни удар, од режима који нису имали искустава са ударом. Међутим, и ови аутори се слажу да је демократизација, као последица државног удара била мање вероватна у периоду Хладног рата. Али, у постхладноратовском окружењу, према статистичким прорачунима Пауела и Тајна, ауторитарни режими готово да немају вероватноћу демократизације без покушаног државног удара.⁸³¹ Са успешним државним ударом, вероватноћа је (у оквиру рока од две године) за 102,5% већа, док је са неуспешним, вероватноћа чак 97,4% већа, него у случају да није било покушаја државног удара. Уколико је држава пре ауторитарног режима имала искуство са демократијом, проценат вероватноће демократизације после покушаног државног удара је већи за 162%. Током Хладног рата проценат те вероватноће је био 57% нижи за покушане и 80% нижи за успешне државне ударе него у пост-хладноратовским условима. Демократизација ће се најчешће десити без покушаја државног удара, што је и логично, у земљама које су већ *на рубу демократије*, док је то готово искључено у снажним ауторитарним режимима.⁸³²

⁸²⁹ Powell J. M., Thyne C. L. "Coups D'Etat or Coups D'Autocracy – How Coups Impact Democratization 1950-2008", http://www.uky.edu/~clthyn2/thyne_powell_FPA2013.pdf, asp. 31.08.2013.

⁸³⁰ Powell J. M., Thyne C. L. "Coups D'Etat or Coups D'Autocracy – How Coups Impact Democratization 1950-2008", http://www.uky.edu/~clthyn2/thyne_powell_FPA2013.pdf, asp. 31.08.2013.

⁸³¹ Powell J. M., Thyne C. L. "Coups D'Etat or Coups D'Autocracy – How Coups Impact Democratization 1950-2008", http://www.uky.edu/~clthyn2/thyne_powell_FPA2013.pdf, asp. 31.08.2013.

⁸³² Powell J. M., Thyne C. L. "Coups D'Etat or Coups D'Autocracy – How Coups Impact Democratization 1950-2008", http://www.uky.edu/~clthyn2/thyne_powell_FPA2013.pdf, asp. 31.08.2013.

5. Превенција државног удара

Шта друштво добије од оружаних снага је управо оно што и тражи, ни више, ни мање. То што тражи тежи да буде одраз онога што јесте. Када земља погледа у своје борбене снаге, она гледа у огледало. Огледало је истинито и лице које види биће њено сопствено. – Генерал Џон Хекет⁸³³

Фергусон сматра да у било којој земљи, армија мора бити слуга владе све док моралност и легитимитет те владе то дозвољавају.⁸³⁴

У веома малом броју објављених академских радова се могу наћи разматрања стратегија превенције државних удара. Такође, њихови закључци не прилазе овом питању систематично. Ипак, у свету постоји неколицина аутора који су изнели своје идеје у погледу превенције државних удара, засноване на сопственим истраживањима. У овом поглављу ћемо покушати да категорисамо и систематизујемо идеје ових аутора, као и да истакнемо најважније, које ћемо сврстати у *стратешку превенцију државних удара*, чије су мере најефикасније, али које захтевају и велики степен (само)одрицања врха политичког режима. Неке од мера *тактичке* и готово све мере *оператичке* превенције државних удара подривају борбени капацитет оружаних снага. Један број светских лидера често прихвата тај ризик и жртвује безбедност државе и народа за безбедност сопственог режима, што је неодржив вид превенције државних удара и пре или касније се својим покретачима врати у виду губитка владајуће позиције кроз губитак власти над делом или целом државом, или кроз губитак легитимитета своје владавине.

Има аутора који тврде да је фундаментална грешка многих владара у погледу превенције државног удара изостајање материјалне накнаде припадницима оружаних снага за њихову службу и да недостатак њихове исплате често може произвести државни удар.⁸³⁵ Исти аутори тврде да се *држање војске слатком* професијом увек исплати и да може да спречи готово неизбежне државне ударе.⁸³⁶

Мало је научника који су се темељно бавили систематизацијом стратегија за превенцију државног удара. Један од њих је Омоигуи, који тврди да, иако је опште познато да је *добра* влада најбоље осигурање против државних удара, не догађају се сви државни удари против *лоших* влада. Систем превенције (и онемогућавања) државних удара, који се треба успоставити мора да одговори на три нивоа: пре него што се државни удар деси, док се догађа и пошто се догодио.⁸³⁷

⁸³³ Ferguson G. "Coups D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 9.

⁸³⁴ Ferguson G. "Coups D'Etat: A Practical Manual", Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987., стр. 194.

⁸³⁵ Hebditch D., Connor K. "How to Stage a Military Coup: From Planning to Execution", Skyhorse Publishing, New York, New York, USA, 2009., стр. 33.

⁸³⁶ Hebditch D., Connor K. "How to Stage a Military Coup: From Planning to Execution", Skyhorse Publishing, New York, New York, USA, 2009., стр. 44.

⁸³⁷ Omoigui N. A. "On the Question of Preventing Coups in Nigeria", http://www.waado.org/nigerian_scholars/archive/debates/constitution/omoigcoup.html , asp. 31.08.2013.

Различити научници из домена цивилно-војних односа и међународног конфликта истакли су да стратегије превенције државног удара ометају способности оружаних снага. Поред недостатка обуке и материјала, које могу да створе неке стратегије превенције државног удара, оне подривају и борбени капацитет оружаних снага стварањем координационих изазова. Јединство команде је услов без кога нема успешних војних операција, а јединство команде је управо то што структурални облици превенције државног удара, попут *контрабалансирања* нарочито покушавају да избегну.⁸³⁸

Врло је честа ситуација да у земљама постоји висок ризик од државног удара. У тим случајевима, подређеност оружаних снага режиму је предуслов консолидације политичке власти. Пре него што лидери могу да се окрену многобројним задацима попут екстракције (добара), институционалног развоја и тежње за економским развојем, морају имплементирати стратегије којима ће се заштитити од оружаних снага.⁸³⁹ Белкин и Шефер разврставају превенцију државног удара на седам различитих стратегија за подређивање оружаних снага политичком вођству:

- ❖ **Награђивање** (подмићивање),
- ❖ **Индоктринација**,
- ❖ **Промоција корпоративног духа** (војна аутономија),
- ❖ **Професионализација**,
- ❖ **Патримонијализација** (етничко преслагање и насумично мешање припадника оружаних снага),
- ❖ **Продавање националне аутономије иностраним снагама**, које штите политичко вођство од сопствених снага,
- ❖ **Јачање цивилног надзора** (контроле) оружаних снага.⁸⁴⁰

Може се закључити да су највећу отпорност према државном удару показала, углавном, изузетно привредно развијена и политички стабилна друштва са дугом демократском традицијом, што наравно не значи да се државни удари нису и не могу никада догодити или покушати и у земљама са развијеном институционалном демократијом. Државни удар се измешта из политички све стабилнијих региона *трећег света* у нова политички турсна подручја.⁸⁴¹ У новоформираним, пре свега сепарацијом ствараним државним творевинама, у којима је поред општедруштвеног кризног синдрома пренаглашена улога војног фактора у политици и зависност од спољнополитичких фактора, као и велико и перманентно незадовољство војних кругова промењеним друштвеним статусом и уопште изменама политичких услова у

⁸³⁸ Powell J. M. "Determinants of the Attempting and Outcome of Coups D'Etat" <http://www.yumpu.com/en/document/view/11712449/determinants-of-the-attempting-and-outcome-of-coups-dactat>, asp. 31.08.2013.

⁸³⁹ Belkin A., Schofer E. "Coups Risk, Counterbalancing and International Conflict", *Security Studies, Taylor and Francis Inc.*, Vol. 14., No.1, London, UK, 2005., стр. 149.

⁸⁴⁰ Belkin A., Schofer E. "Coups Risk, Counterbalancing and International Conflict", *Security Studies, Taylor and Francis Inc.*, Vol. 14., No.1, London, UK, 2005., стр. 150.

⁸⁴¹ Симеуновић Д. „Државни удар као војно-политички феномен“, Војно дело, vol.44., бр.3., Београд, 1992., стр. 141.

друштву, односно у којима не постоји довољно друштвених и политичких основа за лојалност армије владајућим круговима, могућа је његова пре скромна, него некаква наглашена присутност.⁸⁴²

Социјални носиоци могућег или фактичког преврата остају у стању тоталне ентропије и политичке инсуфицијенције ако немају моћ или ако се не домогну структура моћи. Одбрамбени механизам система могу трансформисати у носиоце државног удара или се њиховом деструкцијом стварају могућности да се носиоци моћи *паралишу*, што омогућава носиоцима преврата остварење циљева.⁸⁴³ *Пузећи* преврати најчешћа су карактеристика тзв. система реалног социјализма или политичких система земаља у развоју. Ако носиоци моћи треба својом функцијом да онемогуће државни удар, они морају елиминисати оне структуре које хоће да изврше тај преврат, као и да обезбеде да се одбрамбени механизми система не употребе за политички преврат. Тај двоструки систем одговорности захтева развијен облик **унутрашње контроле**.⁸⁴⁴

Може се тврдити да државни удар као феномен неће ишчезнути намах са политичке позорнице света, али и то да ће се појављивати све ређе и све више као покушај, као израз извесне војне моћи и изразите политичке акционе немоћи нестабилних друштава, све док коначно не ишчезне услед демократизације света као лимита свакој, па и ововрсној насилности политике.⁸⁴⁵

Као што смо навели у одељку „Интервенција оружаних снага у политици државе“, постоје одређене силе које одвраћају жељу оружаних снага за интервенцијом. Професионализам може учинити позитивне ефекте у том смеру, иако понекад заправо покреће оружане снаге на интервенцију, радије него што их одвраћа. Страх за борбени капацитет оружаних снага је следећи фактор, као и страх од грађанског рата, који би их поцепао на два дела, али и страх за њихову будућност као било какве силе, их може одвратити од интервенције. Најзначајнији фактор је прихватање принципа цивилне супремације.⁸⁴⁶

Уколико се полиција показује некомпетентном да одбрани државу од државног удара, које мере влада може и треба да усвоји без угрожавања слободе људи? У овим оквирима морамо створити и визију решења питања одбране државе у скоро свакој земљи. Беспотребно је приметити да су чак и либерални методи одбране државе застарели, мада и сами завереници често показују сопствено незнање о основама модерне технике државног удара. У земљама у којима је ред заснован на слободи, јавно мњење треба да има у виду и могућност државног удара.⁸⁴⁷

⁸⁴² Симеуновић Д. „Државни удар као војно-политички феномен“, Војно дело, vol.44., бр.3., Београд, 1992., стр. 142.

⁸⁴³ Парезановић М. „Државни удар као један од модалитета нелегалне политичке борбе“, Војно дело, vol. 63., бр.3, Београд, 2011., стр. 113.

⁸⁴⁴ Парезановић М. „Државни удар као један од модалитета нелегалне политичке борбе“, Војно дело, vol. 63., бр.3, Београд, 2011., стр. 113.

⁸⁴⁵ Симеуновић Д. „Државни удар као војно-политички феномен“, Војно дело, vol.44., бр.3., Београд, 1992., стр. 142.

⁸⁴⁶ Finer S. E. „The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics“, Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 32.

⁸⁴⁷ Malaparte C. „Coup D’Etat – The Technique of Revolution“, Morris Productions, Aurora, Illinois, USA, 1931., стр. 102.

Има аутора који сматрају да не постоји гаранција да ће у афричким друштвима појава јаким цивилних друштава (или стабилних демократија) спречити појаву државних удара.⁸⁴⁸ Ови аутори тврде да би било наивно очекивати да ће корак према демократији, који би дао обичним људима више речи у одлучивању о стварима које утичу на њихов живот, аутоматски спречити државне ударе.⁸⁴⁹

Тренутна политика САД оправдава суспензију помоћи државама у случају државног удара – од војне помоћи до хуманитарне. Слична политика је усвојена од стране међународних организација попут Организације америчких држава и Афричке уније, које имају брзе механизме суспензије чланица у којима се одиграо државни удар. Поред тога, на пример, приликом збацивања председника Хондураса, Зајале, Организација америчких држава је једногласно суспендовала Хондурас, Светска банка је замрзла економску помоћ, Француска и Шпанија повукле своје амбасадоре, а Венецуела Уга Чавеза најавила могућност интервенције у Хондурасу.⁸⁵⁰ Државни удар у Малију 2012. године је праћен жестоком реакцијом међународне заједнице, околне државе су увеле санкције, а северни Мали је пао под власт Туарега, који су се побунили.⁸⁵¹ Јужноафричка република, као моћна економска и политичка сила најавила је интервенцију у унутрашња питања суседних земаља у случају државног удара, што је многе потенцијалне заверенике обесхрабрило у настојањима да изведу државни удар.⁸⁵²

Кенија је једна од малобројних афричких земаља којом никада није владала војска. Већина афричких земаља никако није институционализовала објективну цивилну контролу. Неке превентивне стратегије могу подрити цивилну контролу оружаних снага.⁸⁵³ Једна од стратегија је била *откуп* чланова војних елита. Затим, оба председника Кеније (у периоду од 1964. до 1997.) су манипулисала саставом оружаних снага кроз унапређења и додељивање осетљивих места члановима својих етничких група.⁸⁵⁴ Трећа стратегија се састојала у томе што су оба председника градила своје паравојне организације оружаних снага. У Кенији превентивне мере оба председника и њихових политичких наследника у периоду од 1964-1997. године нису пратиле професионализацију војске, њену политичку изолацију и легитимизацију политичког режима у очима грађанства (укључијући и припадника оружаних снага), док се одвијало подривање институционализовања цивилне контроле оружаних снага. Н’Дијаје верује да држава може постићи трајнију институционализовану цивилну

⁸⁴⁸ Нгома Н. према О’Connor Т. “Coups D’Etat African Pattern”

<http://www.drtoconnor.com/3160/3160lect07.htm>, asp. 31.08.2013.

⁸⁴⁹ Ben Barka H., Ncube M. “Political Fragility in Africa: Are Military Coups D’Etat a Never-Ending Phenomenon?”, African Development Bank, Tunis, Tunisia, 2012., стр. 8.

⁸⁵⁰ Powell J. M., Thyne C. L. “Coups D’Etat or Coups D’Autocracy – How Coups Impact Democratization 1950-2008”, http://www.uky.edu/~clthyn2/thyne_powell_FPA2013.pdf, asp. 31.08.2013.

⁸⁵¹ Ben Barka H., Ncube M. “Political Fragility in Africa: Are Military Coups D’Etat a Never-Ending Phenomenon?”, African Development Bank, Tunis, Tunisia, 2012., стр. 1.

⁸⁵² Ben Barka H., Ncube M. “Political Fragility in Africa: Are Military Coups D’Etat a Never-Ending Phenomenon?”, African Development Bank, Tunis, Tunisia, 2012., стр. 6.

⁸⁵³ N’Diaye B. “How Not to Institutionalize Civilian Control: Kenya’s Coup Prevention Strategies 1964-1997”, *Armed Forces and Society*, Vol. 28., No. 4., Thousand Oaks, California, USA, 2002., стр. 619.

⁸⁵⁴ N’Diaye B. “How Not to Institutionalize Civilian Control: Kenya’s Coup Prevention Strategies 1964-1997”, *Armed Forces and Society*, Vol. 28., No. 4., Thousand Oaks, California, USA, 2002., стр. 623.

контролу када су цивилно-војни односи засновани на професионализацији оружаних снага.⁸⁵⁵

Брз развој Кеније у првој декади после проглашења независности је напајан огромном западном помоћи. Данас се кенијске оружане снаге састоје од армије (највеће од свих служби), ваздухопловства, мале морнарице, паравојних снага, Јединице Опште Службе (GSU) и јаких полицијских снага. Јединица Опште Службе (у даљем тексту *ЈОС*) је била високо мобилна, добро опремљена и дисциплинована полуаутономна паравојна формација у оквиру кенијске полиције. Била је способна да *сама победи целу кенијску армију*.⁸⁵⁶ Поред тога што су паравојне снаге добијале двоструко више средстава од армије, армија је била мала и раштркана широм земље.⁸⁵⁷ ЈОС је превасходно одговорна за брутално сламање покушаја државног удара од стране официра ваздухопловства 1982. године. У том случају, постављање паравојног *контрабаланса* регуларним војним службама је успело, мада несавршено. Пучисти су тврдили да им је сметало економско бреме кенијског народа, недостатак слободе и широко распрострањена корупција Мои режима. Дванаест вођа државног удара је осуђено на смрт и погубљено.⁸⁵⁸ После тога уследила је чистка у којој је практично сваки официр ваздухопловства лишен своје команде. У још најмање два случаја су се стварале официрске завере за државни удар у Кенији.⁸⁵⁹

Кенија је трошила релативно мало у односу на светски просек процентног удела у БДП-у по глави становника у војним трошковима.⁸⁶⁰ Међутим, виши и високи официри су имали привилегију добијања екстраповољних услова за куповину великих земљишних поседа, па је велики број њих приходао огромне суме новца од ренте тих поседа.⁸⁶¹ Приликом владавине председника Моија ове привилегије су проширене и на млађе официре. Овакве и сличне привилегије омогућиле су припадницима официрског кора стицање значајних прихода, а то се често ширило и кроз нелегалне канале.⁸⁶² До 1991. године око 100 Кенијаца је тренирано годишње на војним институтима САД. У УК је годишње резервисано по 200 места за обуку Кенијаца на војним академијама; поред тога УК је оджавало војно присуство у Кенији. Председник Јомо Кењата је, одмах после проглашења независности саградио *климатизовани бункер потпуно опремљен уређајима за везу са полицијским снагама, потпуном репликом кенијског телевизијског студија националне телевизије, који може функционисати и када је*

⁸⁵⁵ N'Diaye B. "How Not to Institutionalize Civilian Control: Kenya's Coup Prevention Strategies 1964-1997", *Armed Forces and Society*, Vol. 28., No. 4., Thousand Oaks, California, USA, 2002., стр. 620.

⁸⁵⁶ N'Diaye B. "How Not to Institutionalize Civilian Control: Kenya's Coup Prevention Strategies 1964-1997", *Armed Forces and Society*, Vol. 28., No. 4., Thousand Oaks, California, USA, 2002., стр. 625.

⁸⁵⁷ N'Diaye B. "How Not to Institutionalize Civilian Control: Kenya's Coup Prevention Strategies 1964-1997", *Armed Forces and Society*, Vol. 28., No. 4., Thousand Oaks, California, USA, 2002., стр. 625.

⁸⁵⁸ N'Diaye B. "How Not to Institutionalize Civilian Control: Kenya's Coup Prevention Strategies 1964-1997", *Armed Forces and Society*, Vol. 28., No. 4., Thousand Oaks, California, USA, 2002., стр. 632.

⁸⁵⁹ N'Diaye B. "How Not to Institutionalize Civilian Control: Kenya's Coup Prevention Strategies 1964-1997", *Armed Forces and Society*, Vol. 28., No. 4., Thousand Oaks, California, USA, 2002., стр. 634.

⁸⁶⁰ N'Diaye B. "How Not to Institutionalize Civilian Control: Kenya's Coup Prevention Strategies 1964-1997", *Armed Forces and Society*, Vol. 28., No. 4., Thousand Oaks, California, USA, 2002., стр. 622.

⁸⁶¹ N'Diaye B. "How Not to Institutionalize Civilian Control: Kenya's Coup Prevention Strategies 1964-1997", *Armed Forces and Society*, Vol. 28., No. 4., Thousand Oaks, California, USA, 2002., стр. 626.

⁸⁶² N'Diaye B. "How Not to Institutionalize Civilian Control: Kenya's Coup Prevention Strategies 1964-1997", *Armed Forces and Society*, Vol. 28., No. 4., Thousand Oaks, California, USA, 2002., стр. 628.

одсечен од Гласа Кеније, хелиодромом и малим агрегатом.⁸⁶³ И Омоигуи наглашава потребу за постојањем моћног радио-предајника и електронског ометача, тајно лоцираног у земљи, не би ли се успоставио механизам за емитовање позива за подршку актуелној влади у случају државног удара у ком нелојалне оружане снаге заузму радио и ТВ-станице.⁸⁶⁴

Међутим, ниједна од ових стратегија не промовише професионализам, аутономију и политичку изолацију оружаних снага.⁸⁶⁵ Оне пак, жртвују професионализам, аутономију и политичку неутралност. Када се велики број официра изоставља из плана унапређења по етничким линијама и политичкој припадности, професионализам и аутономија су прве жртве. Сама етика професионализма базирана на стручном знању, објективности, неутралности и другим стандардима војске, изгубљена је. Без сигурне свести припадника оружаних снага да су све одлуке о наградама и казнама објективно донете, нема професионалне војске.⁸⁶⁶ Још једна негативна последица оваквих стратегија превенције државног удара је и појава корупције у оружаним снагама.⁸⁶⁷ Вечл и Смит истичу да је политички легитимитет најзначајнији фактор од кога зависи вероватноћа интервенције оружаних снага у политици.⁸⁶⁸ Н'Дијаје истиче да би демократизујуће земље у Африци требало да увиде да су овакве, описане стратегије превенције државног удара модел за избегавање.⁸⁶⁹ Тек никле демократије би требало да одлучно држе оружане снаге изван политичке игре, односно изоловане од манипулација од стране политичара. Овакав став се мора комбиновати са социоекономском политиком која легитимизује политички систем у очима свих грађана, укључујући припаднике оружаних снага.⁸⁷⁰

Према мишљењу Колијера и Хефлера, лидери земаља могу покренути мере за превенцију државних удара и у виду поделе оружаних снага, официрских чистки и успостављања и јачања паравојних снага, што може потенцијалне заверенике навести на то да удвоструче своје напоре да изведу државни удар пре него што овакве промене ступе на снагу. Овакве промене, међутим, повећавају слабости оружаних снага и отварају могућности за побуњеничке групе и иностране инвазивне трупе.⁸⁷¹ Такође, лидери могу одлучити да држе своје најбоље и најлојалније јединице у престоници, без

⁸⁶³ Клејтон и Келингпеј према N'Diaye B. "How Not to Institutionalize Civilian Control: Kenya's Coup Prevention Strategies 1964-1997", *Armed Forces and Society*, Vol. 28., No. 4., Thousand Oaks, California, USA, 2002., стр. 624.

⁸⁶⁴ Omoigui N. A. "On the Question of Preventing Coups in Nigeria", http://www.waado.org/nigerian_scholars/archive/debates/constitution/omoigcoup.html, asp. 31.08.2013.

⁸⁶⁵ N'Diaye B. "How Not to Institutionalize Civilian Control: Kenya's Coup Prevention Strategies 1964-1997", *Armed Forces and Society*, Vol. 28., No. 4., Thousand Oaks, California, USA, 2002., стр. 628.

⁸⁶⁶ N'Diaye B. "How Not to Institutionalize Civilian Control: Kenya's Coup Prevention Strategies 1964-1997", *Armed Forces and Society*, Vol. 28., No. 4., Thousand Oaks, California, USA, 2002., стр. 629.

⁸⁶⁷ N'Diaye B. "How Not to Institutionalize Civilian Control: Kenya's Coup Prevention Strategies 1964-1997", *Armed Forces and Society*, Vol. 28., No. 4., Thousand Oaks, California, USA, 2002., стр. 630.

⁸⁶⁸ Вечл К. и Смит А. према N'Diaye B. "How Not to Institutionalize Civilian Control: Kenya's Coup Prevention Strategies 1964-1997", *Armed Forces and Society*, Vol. 28., No. 4., Thousand Oaks, California, USA, 2002., стр. 633.

⁸⁶⁹ N'Diaye B. "How Not to Institutionalize Civilian Control: Kenya's Coup Prevention Strategies 1964-1997", *Armed Forces and Society*, Vol. 28., No. 4., Thousand Oaks, California, USA, 2002., стр. 636.

⁸⁷⁰ N'Diaye B. "How Not to Institutionalize Civilian Control: Kenya's Coup Prevention Strategies 1964-1997", *Armed Forces and Society*, Vol. 28., No. 4., Thousand Oaks, California, USA, 2002., стр. 635.

⁸⁷¹ Powell J. M., Thyne C. L. "Coups D'Etat or Coups D'Autocracy – How Coups Impact Democratization 1950-2008", http://www.uky.edu/~clthyn2/thyne_powell_FPA2013.pdf, asp. 31.08.2013.

обзира да ли су потребније на неком другом месту у земљи. Па ипак, најпоузданији пут за избегавање покушаја државног удара је **уклањање узрока државног удара** – јачање економије, успостављање политичког легитимитета и побољшавање односа са страним државама, као и отварање политичког процеса за ширу популацију.⁸⁷² Економски моменат истичу и други аутори. Уколико је економија државе слаба и, поготову, уколико је зависна од стране помоћи, ризик од државног удара је повећан за 28%. Исти аутори објашњавају чешћу појаву државних удара у Африци због тога што су њене државе у већој економској зависности од стране помоћи.⁸⁷³

Сједињене Државе и бивше европске колонијалне силе су показале двозначан став према државним ударима и њиховим покушајима: понекад их помажу, понекад одмажу, а понекад не чине ништа. Али ипак, од 1997. године, актуелни председник САД је изнео декларативну преданост његове земље да ће укинути помоћ државама у којима се деси државни удар. Сличан став је изнела и Европска заједница 1991. У пракси, ни једни ни други се недвосмислено и неселективно не држе свог обећања.⁸⁷⁴ Афричка унија је 2009. године донела резолуцију којом се унапред осуђују сви покушаји за промену владе неуставним средствима и којом је предвиђена суспензија из чланства оних држава у којима се деси државни удар. На тај начин, суспендован је Мадагаскар, Мауританија и Гвинеја Бисао.⁸⁷⁵ Међутим, по питању Египта, и ова међународна организација је остала недоследна. Афричка унија је разматрала будуће, потенцијалне мере којима могу да се суоче са државним ударима у региону и донела је закључке да државе чланице треба да:

- ✓ Нагласе важност побољшања ефективног партнерства између УН и регионалних организација, посебно АУ, у складу са Повељом УН;
- ✓ Поздраве и подрже чврсту осуду поновне појаве државних удара на тлу Африке, донету од стране АУ;
- ✓ Изразе забринутост због поновне појаве арбитражних промена владе у неким афричким земљама путем државног удара, као и због последичне претње за мир и стабилност;
- ✓ Поздраве захтев Афричке уније Уједињеним нацијама и међународној заједници за подршку њеним одлукама о неуставним променама владе.⁸⁷⁶

Међутим, неке чланице Савета безбедности УН (УК, САД и Француска) су нераде да унапред осуде све државне ударе и изразиле су тежњу да Савет одлучује о томе од случаја до случаја, да ли је конкретан државни удар претња миру и безбедности. Кина и Русија су током последњих година нерадо усвајале санкције другим државама, наводећи да оне представљају кршење суверених права држава. Ондашњи

⁸⁷² Powell J. M., Thyne C. L. "Coups D'Etat or Coups D'Autocracy – How Coups Impact Democratization 1950-2008", http://www.uky.edu/~clthyn2/thyne_powell_FPA2013.pdf, asp. 31.08.2013.

⁸⁷³ Collier P., Hoeffler A. "Military Spending and Risks of Coups D'Etat", Centre for the Study of African Economies, Department of Economics, University of Oxford, Oxford, UK, 2007., стр. 16.

⁸⁷⁴ Goemans H., Marinov N. "Coups and Democracy", Cambridge University Press, Cambridge, UK, 2013., стр. 10.

⁸⁷⁵ Security Council Report "The Resurgence of Coups D'Etat in Africa", No. 3., 2009 <http://www.securitycouncilreport.org/update-report/lookup-c-glKWLeMTIsG-b-5106497.php> asp. 31.08.2013.

⁸⁷⁶ Security Council Report "The Resurgence of Coups D'Etat in Africa", No. 3., 2009 <http://www.securitycouncilreport.org/update-report/lookup-c-glKWLeMTIsG-b-5106497.php> asp. 31.08.2013.

председавајући АУ, Муамер Гадафи је отворено критиковао опцију санкција Мауританији и позвао на њихово укидање, као и на отварање медијације између војне хунте и политичких партија опозиције.⁸⁷⁷ Приметно је да све велике силе имају своје разлоге за неосуђивање и несанкционисање свих државних удара унапред, превасходно због потенцијала да нови државни удари доведу на власт режиме који би били наклоњени политикама њихових земаља. Докле год се унапред не осуде сви државни удари и предвиде аутоматске санкције за земље у којима се десе, државни удари ће се дешавати, јер без јасне назнаке признавања нових режима од других држава, а поготову великих сила, потенцијал извођења државних удара био би драстично смањен.⁸⁷⁸ Према Омоигуију, добар вид санкција држави у којој се десио државни удар могао би бити ембарго на нафту. Међутим, други видови санкција, па и сам ембарго на нафту највише погађају цивилно становништво, а не припаднике режима, па је стога прихватљивија забрана путовања у иностранство вођама новог режима, као и суспензија програма официрске обуке у иностранству и укидање сваке војне помоћи.⁸⁷⁹

Постоје и усвојене стратегије превенције државног удара, које су собом донеле *хуманитарно-интервенционистичке* снаге у свету, у процесу **изградње нације**, односно **свеукупношћу административних одлука у окупираној земљи, где се ствара повољније политичко окружење за интересе земаља које су интервенисале**. У пракси, после њихове интервенције не постоји пуно државних удара без спонзорства земаља које су већ учествовале у интервенцији. РАНД корпорација има став да су главне компоненте *изградње нације* - *безбедност, хуманитарна помоћ, владавина, економска стабилизација и развој*; њима је коначни циљ *оставити за собом друштво које ће највероватније остати у миру унутар себе, као и у миру са својим суседима, пошто се екстерне безбедносне снаге уклоне и врати се пуни суверенитет*. Квинливан мисли да, *уколико је суштина државног удара заузимање државе од стране мале групе из састава државног апарата, суштина превенције државног удара биће стварање структура које минимализују могућности малих група у померању полуга власти у систему*.⁸⁸⁰ Најчешће технике превенције државног удара укључују:

- **Ефективну експлоатацију породичних, етничких и религијских лојалности** за положаје критичне за државни удар, балансирану са широм партиципацијом и мање рестриктивним стандардима лојалности за режим у целости.
- **Стварање оружане силе паралелне регуларној војсци.**
- **Неговање стручности у оружаним снагама.**
- **Развој више интерних безбедносних агенција** са преклапајућим надлежностима, које константно посматрају лојалност оружаних снага и других безбедносних служби, са независним путевима комуникације са критичним лидерима.

⁸⁷⁷ Security Council Report "The Resurgence of Coups D'Etat in Africa", No. 3., 2009
<http://www.securitycouncilreport.org/update-report/lookup-c-glKWLeMTIsG-b-5106497.php> asp, 31.08.2013.

⁸⁷⁸ Omoigui N. A. "Preventing Coups in Nigeria", <http://www.dawodu.com/omoigui23.htm> , asp, 31.08.2013.

⁸⁷⁹ Omoigui N. A. "Preventing Coups in Nigeria", <http://www.dawodu.com/omoigui23.htm> , asp, 31.08.2013.

⁸⁸⁰ Квинливан Џ. Т. према McCrea M. "Coups Prevention: A Critical Ingredient of Nation-Building Operations", United States Army War College, Carlisle Barracks, Pennsylvania, USA, 2010., стр. 17.

- **Финансирање таквих мера.**⁸⁸¹

Такође је важно и да оружане снаге паралелне регуларној војсци одговарају директно лидеру владе, пре него министру одбране. Неке од ових техника су *контрадикторне са вредностима и идеалима западног друштва. Мора се идентификовати политика која гаји институционализовану, вишепартијску демократију и снажну изабрану цивилну контролу оружаних снага.*⁸⁸²

Мекрејов приступ превенције државних удара је поједностављен у шест компонената, при чему се јављају симултано, тамо где су изводљиве:

- **Уливање осећаја за врлине** унутар државних тела. Ово се не може учинити изолујући оружане снаге, јер народ види оружане снаге као чуваре врлина и морала. Овај процес захтева и образовање и *менторство*, што нису лаки задаци и захтевају значајан труд министарства одбране.⁸⁸³

- Потреба за успостављањем **владавине права**, уколико већ није уведена, како би владини званичници били одговорни. Важна је вера народа и војске у легални систем.⁸⁸⁴

- **Поставити темеље економског раста**, укључујући системе одржавања економске флексибилности, поготову у сферама енергетике, пољопривреде, робне производње, финансија и саобраћаја. На пример, пољопривредни развој у предоминантно нафтно-прерађивачким економијама може да служи као солидна стратегија за смањење урбанизације.⁸⁸⁵

- **Осигурати да етнички и религијски састав** владе и оружаних снага бар приближно одражавају етнички и религијски састав народа. У хомогеним друштвима ово постаје мање важно.⁸⁸⁶

- **Ограничити експедициони капацитет** оружаних снага, што ће заузврат, држати војно руководство усредсређеним на унутрашње безбедносне претње.⁸⁸⁷

- **Повећати ниво функционалне писмености** популације. Владини званичници ће теже подлећи корупцији, уколико је народ добро образован.⁸⁸⁸

⁸⁸¹ Квинливан Џ. Т. према McCrea M. "Coups Prevention: A Critical Ingredient of Nation-Building Operations", United States Army War College, Carlisle Barracks, Pennsylvania, USA, 2010., стр. 17.

⁸⁸² Квинливан Џ. Т. према McCrea M. "Coups Prevention: A Critical Ingredient of Nation-Building Operations", United States Army War College, Carlisle Barracks, Pennsylvania, USA, 2010., стр. 18.

⁸⁸³ McCrea M. "Coups Prevention: A Critical Ingredient of Nation-Building Operations", United States Army War College, Carlisle Barracks, Pennsylvania, USA, 2010., стр. 19.

⁸⁸⁴ McCrea M. "Coups Prevention: A Critical Ingredient of Nation-Building Operations", United States Army War College, Carlisle Barracks, Pennsylvania, USA, 2010., стр. 19.

⁸⁸⁵ McCrea M. "Coups Prevention: A Critical Ingredient of Nation-Building Operations", United States Army War College, Carlisle Barracks, Pennsylvania, USA, 2010., стр. 20.

⁸⁸⁶ McCrea M. "Coups Prevention: A Critical Ingredient of Nation-Building Operations", United States Army War College, Carlisle Barracks, Pennsylvania, USA, 2010., стр. 20.

⁸⁸⁷ McCrea M. "Coups Prevention: A Critical Ingredient of Nation-Building Operations", United States Army War College, Carlisle Barracks, Pennsylvania, USA, 2010., стр. 21.

⁸⁸⁸ McCrea M. "Coups Prevention: A Critical Ingredient of Nation-Building Operations", United States Army War College, Carlisle Barracks, Pennsylvania, USA, 2010., стр. 21.

Све ове мере захтевају синтетизовани напор целокупне владе. Подразумева се, и посебни напори приликом стварања, обуке и опремања националних оружаних снага.⁸⁸⁹

Хебдич и Конор наводе и неке елементе прогностике потенцијалних државних удара. Зашто се много државних удара дешава у тропском појасу? Зато што су то бивше колоније Енглеске, Француске, Шпаније и Португала. Присуство нафтних резерви ствара начин да овај стратешки ресурс *подмаже* точкове интервенције војске у политици.⁸⁹⁰ Ови аутори наводе и чек-листу од 10 питања – што су чешћи одговори на њих *да*, везано за односну земљу, то је већа вероватноћа да ће она доживети државни удар или контраудар или покушаје оба:

1. **Да ли је земља бивша колонија или прекоморски посед?**
2. **Да ли земља лежи у тропском подручју?**
3. **Да ли земља има религиозне, етничке и/или племенске поделе?**
4. **Да ли земља има значајних природних ресурса, нарочито нафту?**
5. **Да ли у земљи влада ендемска корупција и непотизам?**
6. **Да ли је земља стратешки лоцирана?**
7. **Да ли земљом влада дугорочни деспотски режим?**
8. **Да ли су официри војног штаба односне земље обучавани у иностранству?**
9. **Да ли су финансије на располагању за плаћенике?**
10. **Да ли је земља имала раније државни удар?**⁸⁹¹

Хебдич и Конор предвиђају да ће у наредном периоду Африка остати континент државних удара, поготову пошто се клима донекле променила у Латинској Америци и на Блиском истоку. Такође, као потенцијалне кандидате за државни удар, ова два аутора наводе и неке бивше совјетске републике, и уопште земље из региона Средње Азије. Поред њих морају се додати и све државе које у будућности открију стратешке резерве нафте и сл.⁸⁹²

⁸⁸⁹ McCrea M. "Coups Prevention: A Critical Ingredient of Nation-Building Operations", United States Army War College, Carlisle Barracks, Pennsylvania, USA, 2010., стр. 22.

⁸⁹⁰ Hebditch D., Connor K. "How to Stage a Military Coup: From Planning to Execution", Skyhorse Publishing, New York, New York, USA, 2009., стр. 195.

⁸⁹¹ Hebditch D., Connor K. "How to Stage a Military Coup: From Planning to Execution", Skyhorse Publishing, New York, New York, USA, 2009., стр. 195.

⁸⁹² Hebditch D., Connor K. "How to Stage a Military Coup: From Planning to Execution", Skyhorse Publishing, New York, New York, USA, 2009., стр. 197.

5.1. Стратешка превенција државног удара

*Уколико желите да спречите државни удар, уклоните узрок, биле су речи нигеријског бригадног генерала Муртале Мухамеда, 1974. године.*⁸⁹³

Добра владавина и политика која обезбеђује економске могућности за све грађане, као и политика која обезбеђује стварање окружења за смањење сиромаштва, може бити универзални лек за борбу против политичке нестабилности.⁸⁹⁴ Навешћемо неке од стратешких мера за превенцију, како друштвених немира, тако и државних удара:

- **Успостављање и осигуравање облика демократске владавине, који је заснован на оснаживању политичких моћи обичних грађана,** са јасним одвајањем три стуба владавине (извршног, законодавног и судског), политички плурализам, одговорност и транспарентност, као и поштовање људских права.⁸⁹⁵

- **Обезбеђивање одрживих нивоа економског развоја и просперитета.** Ово мора бити праћено развојем основне инфраструктуре (транспорта, енергетике, водоснабдевања и санитације), диверсификација економије, изградња производних капацитета, реформа трговинске политике у смислу повећања приходних прилика, реформа финансијског система у циљу побољшања приступа средствима производње и извоза.⁸⁹⁶

- **Обезбеђивање подједнаких образовних, вокационих и економских могућности за све грађане,** без обзира на њихову друштвену класу, етничку припадност, пол и географски положај. Јачање образовних и вокационих могућности ће помоћи у борби против високе незапослености младих, која отуђује омладину и ствара социјално незадовољство. Политика јачања социјалне инклузије и социјалне заштите, посебно за оне у руралним зонама и сиротињским квартовима у градовима, помоћи ће уклањању узрока социјалних немира, који могу бити потенцијално дестабилизујући и који могу отворити врата интервенцијама попут државних удара.⁸⁹⁷

И Омоигуи тврди да је фундаментални предуслов за стратешку превенцију државног удара ширење домаће партиципације и давање народу осећаја контроле над сопственом судбином. На тај начин, полаже се камен темељац за спонтани акт грађанске непослушности у случају државног удара, што ставља потенцијалне заверенике у

⁸⁹³ Муртала М. према Ben Barka H., Ncube M. "Political Fragility in Africa: Are Military Coups D'Etat a Never-Ending Phenomenon?", African Development Bank, Tunis, Tunisia, 2012., стр. 15.

⁸⁹⁴ Ben Barka H., Ncube M. "Political Fragility in Africa: Are Military Coups D'Etat a Never-Ending Phenomenon?", African Development Bank, Tunis, Tunisia, 2012., стр. 15.

⁸⁹⁵ Ben Barka H., Ncube M. "Political Fragility in Africa: Are Military Coups D'Etat a Never-Ending Phenomenon?", African Development Bank, Tunis, Tunisia, 2012., стр. 15.

⁸⁹⁶ Ben Barka H., Ncube M. "Political Fragility in Africa: Are Military Coups D'Etat a Never-Ending Phenomenon?", African Development Bank, Tunis, Tunisia, 2012., стр. 15.

⁸⁹⁷ Ben Barka H., Ncube M. "Political Fragility in Africa: Are Military Coups D'Etat a Never-Ending Phenomenon?", African Development Bank, Tunis, Tunisia, 2012., стр. 15.

позицију психолошког хендикепа. Затим, он предлаже и то да извори политичке моћи и легитимитета у земљи треба да буду децентрализовани.⁸⁹⁸

5.1.1. Војни професионализам

За Семјуела Хантингтона, *професионализам* је одлучујући фактор који држи војску ван политике. *Професионализам* се, према његовом мишљењу, састоји из три чиниоца:

- **Стручност** – Професионалац је експерт са специјализованим знањем у значајном пољу људског настојања.⁸⁹⁹

- **Социјална одговорност** – Одговорност служби и посвећеност вештини храни професионални мотив. Професија постаје морална јединица, која садржи одређене вредности и идеале, који воде своје чланове у њиховом односу са лаицима. Овај водич може бити сет писмених норми преношених кроз професионални систем образовања или се може кодификовати у писане каноне професионалне етике.⁹⁰⁰

- **Корпоративност** - Чланови једне професије деле осећај органског јединства и свести о себи самима као о групи одвојеној од лаика. Овај колективни осећај се манифестује у професионалној организацији, која формализује и примењује стандарде професионалне компетенције и успоставља и примењује стандарде професионалне одговорности.⁹⁰¹

Одговорност и вештина издвајају офицере од осталих социјалних типова. Друштво може осигурати мотивацију официрског кора уколико му понуди континуирану и довољну *плату*, односно, пензију.⁹⁰² С друге стране, војници подређени официрском кору су део организационе, а не професионалне бирократије. Они немају ни интелектуалне вештине, ни професионалне одговорности официра. Они су специјалисти у *примени насиља*, а не у *менаџменту насиља*. Њихов позив је занат, а не професија.⁹⁰³ Модерно друштво инсистира да се *менаџмент насиља* користи само за социјално одобрене сврхе.⁹⁰⁴ Војни професионализам подразумева и одређену

⁸⁹⁸ Omoigui N. A. "On the Question of Preventing Coups in Nigeria", http://www.waado.org/nigerian_scholars/archive/debates/constitution/omoigcoup.html , asp. 31.08.2013.

⁸⁹⁹ Huntington S. P. "The Soldier and the State: The Theory and Politics of Civil-Military Relations", Belknap Press of Harvard University Press, London, Massachusetts, USA, 1957., стр. 9.

⁹⁰⁰ Huntington S. P. "The Soldier and the State: The Theory and Politics of Civil-Military Relations", Belknap Press of Harvard University Press, London, Massachusetts, USA, 1957., стр. 9.

⁹⁰¹ Huntington S. P. "The Soldier and the State: The Theory and Politics of Civil-Military Relations", Belknap Press of Harvard University Press, London, Massachusetts, USA, 1957., стр. 10.

⁹⁰² Huntington S. P. "The Soldier and the State: The Theory and Politics of Civil-Military Relations", Belknap Press of Harvard University Press, London, Massachusetts, USA, 1957., стр. 15.

⁹⁰³ Huntington S. P. "The Soldier and the State: The Theory and Politics of Civil-Military Relations", Belknap Press of Harvard University Press, London, Massachusetts, USA, 1957., стр. 18.

⁹⁰⁴ Huntington S. P. "The Soldier and the State: The Theory and Politics of Civil-Military Relations", Belknap Press of Harvard University Press, London, Massachusetts, USA, 1957., стр. 14.

изоливаност од остатка друштва – официр живи и ради одвојено од остатка друштва, физички и друштвено има мање непрофесионалних контаката од других професија.⁹⁰⁵

Према Хантингтону, што је већи професионализам, то су оружане снаге мање умешане у политичка питања која се њих не тичу. Најсигурнији начин да се оружане снаге изолују од политике је да се подрже у настојањима за **потпуном професионализацијом**.⁹⁰⁶ Према Хантингтону, што је већи војни професионализам, то је јача цивилна контрола оружаних снага, а мања вероватноћа интервенције оружаних снага у политици.⁹⁰⁷ Међутим, има и оних који сматрају да је војна одбрана државе одговорност сваког грађанина, као и право гласа, и да се она не може делегирати малој ексклузивној групи.⁹⁰⁸

Упркос томе, приметно је да су многи високо професионализовани официрски корови ипак интервенисали у политици. Нема сврхе одговарати да се у таквим случајевима те армије не могу описати као *потпуно* професионалне. Ово је мањкавост Хантингтонове тезе.⁹⁰⁹

Уколико оружане снаге не треба да интервенишу у политици, морају веровати у експлицитни принцип – **принцип цивилне супрематије**.⁹¹⁰ Цивилна супрематија зависи од оштрог организационог одвајања интерних и екстерних снага за насиље.⁹¹¹

5.1.2. Одрживи социјални развој

Постојање одрживог социјалног развоја је један од врхунских услова за спречавање појаве државних удара. Међу подусловима одрживог социјалног развоја можемо побројати:

- Одржавање високог степена функционалне писмености становништва.
- Стабилан и сталан економски развој.
- Ублажавање социјалне стратификације.

⁹⁰⁵ Huntington S. P. "The Soldier and the State: The Theory and Politics of Civil-Military Relations", Belknap Press of Harvard University Press, London, Massachusetts, USA, 1957., стр. 16.

⁹⁰⁶ Хантингтон С. према Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 24.

⁹⁰⁷ Хантингтон С. према Varol O. O. "The Military as the Guardian of Constitutional Democracy", *Columbia Journal of Transnational Law*, Vol. 50, New York, New York, USA, 2012., стр. 15.

⁹⁰⁸ Huntington S. P. "The Soldier and the State: The Theory and Politics of Civil-Military Relations", Belknap Press of Harvard University Press, London, Massachusetts, USA, 1957., стр. 157.

⁹⁰⁹ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 25.

⁹¹⁰ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 25.

⁹¹¹ Varol O. O. "The Military as the Guardian of Constitutional Democracy", *Columbia Journal of Transnational Law*, Vol. 50, New York, New York, USA, 2012., стр. 24.

- Развијање цивилних институција.
- Развијање комуникација у држави.
- Развијање и диверсификација јавног мњења и јачање и множење јавних консензуса.
- Развијање и дисперзија медија са националном покривеношћу.
- Јачање цивилне партиципације у власти.⁹¹²

Ови закључци су створени емпиријским истраживањима. Показало се да су урбанизација, комуникације, функционална писменост и политичка партиципација међузависни и да, што друштво више стоји на степену развоја једне категорије, више стоји и у другим категоријама. Мање богата, мање индустријализована, мање образована и мање урбанизована друштва су се показала и мање политички стабилнима.⁹¹³

5.1.3. Цивилна контрола оружаних снага

О улози оружаних снага у друштву се често дискутује у терминима *цивилне контроле*. Она показује однос релативних снага цивилних и војних група, где се снага једних повећава на рачун снаге других, и обрнуто.⁹¹⁴ Принцип цивилне контроле оружаних снага је плод принципа цивилне супрематије и војног професионализма. Можемо разликовати **субјективну цивилну контролу** и **објективну цивилну контролу**.

5.1.3.1. Субјективна цивилна контрола

Најједноставнији начин минимализације војне моћи у друштву је максимализација моћи цивилних група у односу на војску. Велика бројност, различите одлике и конфликтни интереси цивилних група чине немогућом максимализацију цивилне моћи у целости у односу на војну. Према томе, максимализација цивилне силе подразумева максимализацију моћи неке одређене или одређених цивилних група. Ово је субјективна цивилна контрола и она је једина контрола која је могућа у одсуству

⁹¹² Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 228.

⁹¹³ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 228.

⁹¹⁴ Huntington S. P. "The Soldier and the State: The Theory and Politics of Civil-Military Relations", Belknap Press of Harvard University Press, London, Massachusetts, USA, 1957., стр. 80.

професионалног официјерског кора.⁹¹⁵ Субјективна цивилна контрола је идентификована са максимализацијом моћи одређених владиних институција, одређених друштвених класа и одређених уставних форми:

- **Цивилна контрола од стране владиних институција** – Пре свега, парламентарна контрола оружаних снага је успостављена, не као средство смањења моћи оружаних снага, већ као начин ограничења моћи владара.⁹¹⁶

- **Цивилна контрола од стране социјалне класе** – У осамнаестом и деветнаестом веку у Европи, аристократија и буржоазија су се бориле за контролу над оружаним снагама.⁹¹⁷ У двадесетом веку, у неким армијама, била је честа појава постављања политичких комесара.⁹¹⁸

- **Цивилна контрола од стране одређених уставних форми** – Шира примена исте идентификације цивилне контроле одређеним цивилним интересима јавља се када се само кроз одређену уставну форму (најчешће демократију) осигурава цивилна контрола. Међутим, субјективна цивилна контрола није монопол ниједног одређеног уставног система.⁹¹⁹

Стога је морао да се нађе нови принцип који ће владати односима функционалних војних императива и остатка друштва.⁹²⁰

5.1.3.2. Објективна цивилна контрола

Цивилна контрола у објективном смислу је максимализација војног професионализма. То је дистрибуција политичке моћи између оружаних снага и цивилних група, која је најпогоднија за стварање професионалних ставова и понашања међу члановима официјерског кора. Објективна цивилна контрола је, према томе, потпуно супротстављена субјективној цивилној контроли. Субјективна се постиже цивилијанизацијом оружаних снага, док се објективна постиже милитаризацијом оружаних снага, што их чини инструментом државе. Субјективна постоји у више облика, а објективна у само једном.⁹²¹ Антитеза објективне цивилне контроле је војна

⁹¹⁵ Huntington S. P. "The Soldier and the State: The Theory and Politics of Civil-Military Relations", Belknap Press of Harvard University Press, London, Massachusetts, USA, 1957., стр. 81.

⁹¹⁶ Huntington S. P. "The Soldier and the State: The Theory and Politics of Civil-Military Relations", Belknap Press of Harvard University Press, London, Massachusetts, USA, 1957., стр. 81.

⁹¹⁷ Huntington S. P. "The Soldier and the State: The Theory and Politics of Civil-Military Relations", Belknap Press of Harvard University Press, London, Massachusetts, USA, 1957., стр. 81.

⁹¹⁸ Huntington S. P. "The Soldier and the State: The Theory and Politics of Civil-Military Relations", Belknap Press of Harvard University Press, London, Massachusetts, USA, 1957., стр. 81.

⁹¹⁹ Huntington S. P. "The Soldier and the State: The Theory and Politics of Civil-Military Relations", Belknap Press of Harvard University Press, London, Massachusetts, USA, 1957., стр. 82.

⁹²⁰ Huntington S. P. "The Soldier and the State: The Theory and Politics of Civil-Military Relations", Belknap Press of Harvard University Press, London, Massachusetts, USA, 1957., стр. 83.

⁹²¹ Huntington S. P. "The Soldier and the State: The Theory and Politics of Civil-Military Relations", Belknap Press of Harvard University Press, London, Massachusetts, USA, 1957., стр. 83.

партиципација у политици – цивилна контрола се смањује, док оружане снаге бивају све више укључене у институционалну, класну и конститутивну политику. Срж објективне цивилне контроле је признавање аутономног војног професионализма, док је срж субјективне порицање независности војне сфере.⁹²² Објективна цивилна контрола се постиже (потпуном) професионализацијом оружаних снага, што их чини политички стерилним и неутралним. Високо професионализовани официрски кор је спреман да извршава захтеве било које цивилне групе која обезбеди легитимну власт у држави. Накнадна субјективизација цивилне контроле често доводи до подривања војне безбедности.⁹²³ Овакво смањење моћи оружаних снага често резултује повећањем моћи ратоборнијих цивилних група. Објективна цивилна контрола не само да смањује моћ оружаних снага у односу на цивиле, већ и максимализује вероватноћу постизања војне безбедности, што је могуће једино са појавом (потпуне) професионализације оружаних снага.⁹²⁴ Систем цивилно-војних односа који максимализује цивилну контролу и војни професионализам нормално тежи да произведе одлуке које фаворизују плуралистичку стратегију. Плуралистичка стратегија се постиже и кроз поделу власти.⁹²⁵

Омоигуи тврди да оружане снаге морају бити условљене да прихвате цивилну контролу и да министарство одбране може имати добре механизме за оснаживање два веома важна принципа надзора – одобрење војног буџета и контролу свих унапређења и распореда.⁹²⁶

5.2. Тактичка превенција државног удара

Неке од тактика превенције државног удара су исувише екстремне или отварају више других проблема него што решавају проблем потенцијалног државног удара. Коста Рика и Хаити су, на пример, укинули оружане снаге после покушаја државног удара, док је Кенија демобилисала практично све офицере ваздухопловства после једног таквог покушаја.⁹²⁷

Поред тога, дуго трајање власти је веома ризично. Лидери који су на власти дуже од два мандата или председници који промене устав, не би ли продужили могућност

⁹²² Huntington S. P. "The Soldier and the State: The Theory and Politics of Civil-Military Relations", Belknap Press of Harvard University Press, London, Massachusetts, USA, 1957., стр. 83.

⁹²³ Huntington S. P. "The Soldier and the State: The Theory and Politics of Civil-Military Relations", Belknap Press of Harvard University Press, London, Massachusetts, USA, 1957., стр. 84.

⁹²⁴ Huntington S. P. "The Soldier and the State: The Theory and Politics of Civil-Military Relations", Belknap Press of Harvard University Press, London, Massachusetts, USA, 1957., стр. 85.

⁹²⁵ Huntington S. P. "The Soldier and the State: The Theory and Politics of Civil-Military Relations", Belknap Press of Harvard University Press, London, Massachusetts, USA, 1957., стр. 418.

⁹²⁶ Omoigui N. A. "On the Question of Preventing Coups in Nigeria", http://www.waado.org/nigerian_scholars/archive/debates/constitution/omoigcoup.html, asp. 31.08.2013.

⁹²⁷ Powell J. M., Thynne C. L. "Coups D'Etat or Coups D'Autocracy – How Coups Impact Democratization 1950-2008", http://www.uky.edu/~clthyn2/thyne_powell_FPA2013.pdf, asp. 31.08.2013.

владавине увећавају ризик од државног удара драстично.⁹²⁸ Омоигуи има још један интересантан предлог по овом питању: да се уставом држава ограниче носиоци извршне власти на само један мандат. Поред тога, предлаже да се све партије које уђу у законодавну власт, до одређене, макар и симболичне мере, укључе и у извршну власт.⁹²⁹ Такође, Омоигуи предлаже следеће: да се амбасадор државе при УН уставно овласти да у случају државног удара у својој земљи има право да оформи владу у егзилу са пуном међународном заштитом, која ће затим замрзнути средства односно државе у иностранству, координисати акције лојалних снага у земљи и потписивати споразуме, којима се стране земље овлашћују за војну интервенцију, уколико је то потребно.⁹³⁰

Исти аутор наводи да је могуће стварање и системских грешки приликом унапређивања и распореда активних официра. На тај начин се они који су *прескочени* више пута при унапређивању или додељивању атрактивнијег распореда *отуђују* од главнине официрског кора и представљају ризик као потенцијални завереници. Омоигуи наглашава да се са таквим официрима који су више пута *прескочени* у унапређењима мора или веома *пажљиво руковати*, или се једноставно морају одстранити из оружаних снага.⁹³¹ Исто тако, са великом пажњом треба изводити унапређење официра изнад просечног нивоа напредовања у чину, који је типичан за њихову класу. Чак и ако је то заслужено, искуство нас учи да завист и љубомора, када се ослободе међу официрима, могу да буду смртоносна препрека у погледу превенције државних удара. Такође, Омоигуи предлаже да у свим земљама постане пракса да се сви официри заједно да ће поштовати и бранити устав својих земаља.⁹³² Али, ни таква заклетва не може бити гаранција да државних удара неће бити. Исти аутор тврди да, *без обзира како се бринете за своје одабране више официре, или се дружите са њима, или их асимилијете, они се могу окренути против вас. Цивили их не смеју ставити у ситуацију у којој они морају да бирају између жртвовања политичког вођства, када оно постане претња њиховом опстанку, или умирања заједно са цивилним режимом.*⁹³³

Понекад је и неопходна *регионализација*, односно, територијална организација бар једног дела оружаних снага, са обавезним механизмима у организацији који ће спречавати сецесионистичке покрете. И безбедносне снаге, као и обавештајне службе, могу бити уситњене и увишестручене, са преклапајућим надлежностима. Поред тога, Омоигуи предлаже да се све јединице регуларне армије изместе из административних центара и њихове непосредне околине, који морају бити опремљени *системима раног упозоравања* на недозвољене покрете трупа.⁹³⁴ *Системи раног упозоравања* морају

⁹²⁸ Collier P., Hoeffler A. "Military Spending and Risks of Coups D'Etat", Centre for the Study of African Economies, Department of Economics, University of Oxford, Oxford, UK, 2007., стр. 15.

⁹²⁹ Omoigui N. A. "On the Question of Preventing Coups in Nigeria", http://www.waado.org/nigerian_scholars/archive/debates/constitution/omoigcoup.html, asp. 31.08.2013.

⁹³⁰ Omoigui N. A. "On the Question of Preventing Coups in Nigeria", http://www.waado.org/nigerian_scholars/archive/debates/constitution/omoigcoup.html, asp. 31.08.2013.

⁹³¹ Omoigui N. A. "On the Question of Preventing Coups in Nigeria", http://www.waado.org/nigerian_scholars/archive/debates/constitution/omoigcoup.html, asp. 31.08.2013.

⁹³² Omoigui N. A. "On the Question of Preventing Coups in Nigeria", http://www.waado.org/nigerian_scholars/archive/debates/constitution/omoigcoup.html, asp. 31.08.2013.

⁹³³ Omoigui N. A. "Preventing Coups in Nigeria", <http://www.dawodu.com/omoiqui23.htm>, asp. 31.08.2013.

⁹³⁴ Omoigui N. A. "On the Question of Preventing Coups in Nigeria", http://www.waado.org/nigerian_scholars/archive/debates/constitution/omoigcoup.html, asp. 31.08.2013.

бити такви и да упозоравају владу да су се створили предуслови за државни удар и да се вероватноћа државног удара повећала. Нажалост, у државном удару подложним нацијама, такви индикатори су толико чести да постоји опасност од *замора* система. Такође, Омоигуи сматра да би требало донети правило да ни војници, ни официри, ван дужности, ван касарни, не смеју носити униформе.⁹³⁵

Избор пензионисаног официра за председника или постављање пензионисаног официра за министра одбране можда и није у складу са модерним премисама цивилне контроле оружаних снага, али свакако доприноси смањењу јаза између оружаних снага и цивилног друштва.⁹³⁶

Редовност плате, поготову трупа које су биле у иностранству на миротворним мисијама и нарочито ако су такве трупе бројне, веома је битна и никада се не сме занемарити. Неколико државних удара у Африци се догодило управо тако што су их организовали неисплаћени припадници оружаних снага који су се вратили из миротворних мисија у иностранству.⁹³⁷

Исти аутор препоручује да се високи државни функционери чувају од стране припадника тајне службе или неке јединице која ће бити у надлежности министарства правде или председништва, радије него у надлежности министарства одбране или унутрашњих послова.⁹³⁸

Улога цивила у спречавању успеха државног удара се не сме занемарити. У Уставу Гане из 1992. је наведено да сви грађани имају право и дужност да бране Устав у свако време и да се посебно опиру особама или групама које покушавају да делују против устава, затим да учине све што је у њиховој моћи да врате на снагу устав после нелегалне суспензије. Такође, наведено је да било која особа или група особа која се бори или противи обарању устава неће сносити штетне последице за своја дела.⁹³⁹ Па ипак, ни ове клаузуле нису спречиле државни удар у Гани. Међутим, управо су цивили ти који могу да спрече успех државног удара у *фази консолидације*, чак и ако је техничка *фаза извођења* била потпуно успешна. Цивили су 2002. године сломили државни удар у Венецуели, против Уга Чавеза, 48 сати после његовог извођења, заузимањем стратешких тачака и саобраћајних чворишта, председничке палате и радио-станица.⁹⁴⁰ Цивили могу онемогућити пучисте да консолидују државни удар кроз генералне штрајкове, демонстрације и протесте, као и кроз грађанску непослушност.

Омоигуи наглашава да се све мере које предлаже првенствено односе на Африку, јер је она и најугроженија од државних удара. Међу тим мерама је и стварање регионалних пактова о узајамној војној помоћи у случају државних удара, као и могућност распоређивања транснационалних јединица у непосредном окружењу престоница у

⁹³⁵ Omoigui N. A. "On the Question of Preventing Coups in Nigeria", http://www.waado.org/nigerian_scholars/archive/debates/constitution/omoigcoup.html, asp. 31.08.2013.

⁹³⁶ Omoigui N. A. "Preventing Coups in Nigeria", <http://www.dawodu.com/omoigui23.htm>, asp. 31.08.2013.

⁹³⁷ Omoigui N. A. "Preventing Coups in Nigeria", <http://www.dawodu.com/omoigui23.htm>, asp. 31.08.2013.

⁹³⁸ Omoigui N. A. "Preventing Coups in Nigeria", <http://www.dawodu.com/omoigui23.htm>, asp. 31.08.2013.

⁹³⁹ Omoigui N. A. "On the Question of Preventing Coups in Nigeria", http://www.waado.org/nigerian_scholars/archive/debates/constitution/omoigcoup.html, asp. 31.08.2013.

⁹⁴⁰ Omoigui N. A. "Preventing Coups in Nigeria", <http://www.dawodu.com/omoigui23.htm>, asp. 31.08.2013.

региону. Ипак, поред свега што наводи, и сам аутор тврди да не постоји апсолутно сигуран начин превенције државних удара.⁹⁴¹

5.2.1. Неговање аполитичности оружаних снага

Мустафа Кемал је 1909. године изјавио: *Докле год официри остају одани партији, нећемо имати ни јаку партију, ни јаку армију... Нека сада и овде решимо да сви официри који желе да остану у партији морају напустити армију.*⁹⁴² У већини земаља (изузев идеолошких диктатура) војни врх се труди да спречи своје припаднике у прикључивању политичким партијама. Пошто оружане снаге морају да служе под низом различитих министара и влада, званична неутралност је предуслов за такву службу. Припадници оружаних снага који су повезани са партијама могу бити избачени из службе од стране противничке партије на власти, са озбиљним последицама по дисциплину, обуку и одржавање *духа војног кора*.⁹⁴³ Концепт непарцијалне, непартијске и објективне каријерне службе, која лојално служи ма коју администрацију или партију на власти постао је идеал за војну професију.⁹⁴⁴ Забрана чланства и учешћа припадника оружаних снага у раду партија, сама по себи, није довољна да уклони ризик од државног удара јер их она не спречава да буду симпатизери странака, али ни да буду у контакту са личностима из високе политике. Непрофесионални и неродбински контакти високих представника политике и оружаних снага су врло често сигнал за пажњу и појачани надзор тих лица од стране безбедносних служби, док с друге стране, сваки облик њиховог прогона врло често резултира управо супротно – у стварању завере за насилну промену власти. Стога и овакве активности безбедносних служби морају бити уравнотежене.

Развијена политичка конкурентност и честа промена владе између конкуришућих партија даје више аутономије и независности оружаним снагама, али и судству.⁹⁴⁵ Сменљивост власти и честа промена политичких елита путем слободних и поштених избора може (али у ретким случајевима и не мора) да доведе до тога да припадници оружаних снага изгубе политичку осетљивост и да на тај начин, посредно, прихвате *принцип цивилне супрематије*.

⁹⁴¹ Omoigui N. A. "On the Question of Preventing Coups in Nigeria", http://www.waado.org/nigerian_scholars/archive/debates/constitution/omoigcoup.html, asp. 31.08.2013.

⁹⁴² Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 31.

⁹⁴³ Finer S. E. "The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics", Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962., стр. 34.

⁹⁴⁴ Huntington S. P. "The Soldier and the State: The Theory and Politics of Civil-Military Relations", Belknap Press of Harvard University Press, London, Massachusetts, USA, 1957., стр. 259.

⁹⁴⁵ Varol O. O. "The Military as the Guardian of Constitutional Democracy", *Columbia Journal of Transnational Law*, Vol. 50, New York, New York, USA, 2012., стр. 40.

5.2.2. Пооштравање законских санкција за ова кривична дела

У многим земљама је, како смо већ видели, државни удар плод и део потке политичке културе. Улога тако обликоване политичке културе није без значаја за одржавање акционистичко-превратничке атмосфере која се испољава у опстајању одређених обичаја. Један од њих јесте да се у латиноамеричким земљама већина учесника неуспелог државног удара не кажњава уопште, или барем не престрого, што има реликтни корен у давно распрострањеном монархомашком учењу о праву на отпор и тираноубиству.⁹⁴⁶

Међутим, у већини земаља, ипак, извођење државног удара и његов покушај се сматра за тешко кривично дело – **напад на уставно уређење**, као и позивање на насилну промену уставног уређења, удруживање ради противуставне делатности, припремање дела против уставног уређења и тешка дела против уставног уређења и безбедности земаља.⁹⁴⁷ Основно кривично дело – напад на уставно уређење се састоји у покушају да се силом или претњом употребе силе промени уставно уређење или да се свргну највиши државни органи.⁹⁴⁸ Код овог дела се сам покушај сматра свршеним делом, што је и разумљиво јер ако дође до свргавања, починиоци ће избећи кривичну одговорност. Тежи облик дела постоји уколико је оно имало за последицу смрт једног или више лица, или је изазвало опасност за више људи, или је праћено тешким насиљем или великим разарањима, или ако је довело до угрожавања безбедности, економске или војне снаге земље.⁹⁴⁹ Такође, и позивање на насилну промену уставног уређења је тешко кривично дело. Може се издвојити позивање – утицање на неодређен број лица да се одлуче за предузимање радњи управљених на насилну промену уставног уређења или свргавања највиших органа власти или њихових представника; и подстрекивање, које је увек упућено одређеном лицу или одређеним лицима. Тежи облик овог дела је уколико је оно учињено уз помоћ из иностранства.⁹⁵⁰

Од изузетног је значаја да се у унутрашњеправним системима свих држава на свету пооштре (или бар строго поштују) постојеће норме које регулишу правну превенцију државних удара. Мора се истаћи да се у највећем броју земаља ове норме ипак строго поштују јер је у директном интересу владајућих групација да се сваки покушај насилног преузимања власти строго санкционише, не би ли се потенцијални завереници одвратили од будућих конспирација. Међутим, чак ни то само по себи, не може довести до решења проблема појаве завера за државни удар (јер завереници и, касније, пучисти имају могућност да добију или да изгубе све – да избегну одговорност за своја дела или, с друге стране, да изгубе слободу па и живот). Ово је доказ да, сама по себи, законодавна и законоизвршна делатност не може да реши све проблеме у државама, већ да одговоре на нека питања треба потражити у политичкој, економској, друштвеној и безбедносној сфери.

⁹⁴⁶ Симеуновић Д. „Државни удар као војно-политички феномен“, Војно дело, vol.44., бр.3., Београд, 1992., стр. 123.

⁹⁴⁷ Игњатовић А. „Кривично право – посебни део“, Привредна академија, Нови Сад, 2007., стр. 116.

⁹⁴⁸ Игњатовић А. „Кривично право – посебни део“, Привредна академија, Нови Сад, 2007., стр. 117.

⁹⁴⁹ Игњатовић А. „Кривично право – посебни део“, Привредна академија, Нови Сад, 2007., стр. 118.

⁹⁵⁰ Игњатовић А. „Кривично право – посебни део“, Привредна академија, Нови Сад, 2007., стр. 119.

5.2.3. Модификација војне потрошње

Има аутора који су се бавили проучавањем утицаја војних трошкова и потрошње намењене оружаним снагама, као чиниоца који утиче на појаву државних удара.⁹⁵¹ Они су дошли до закључка да, у земљама са ниским ризиком од државног удара, влада може смањити војну потрошњу, док је у земљама високог ризика од државног удара такав потез погубан и, да би се умањио ризик од државног удара, мора се приступити озбиљном повећању војног буџета, првенствено повећању личних примања припадника оружаних снага, а затим и побољшању квалитета опреме којом располажу.⁹⁵² Влада може одабрати да смањи војни буџет у земљи високог ризика од државног удара, али на тај начин само повећава изгледе да до државног удара дође јер ће оружане снаге добити још пар мотива за то – мотив корпоративног и мотив индивидуалног само-интереса.⁹⁵³ Иако се у Африци државни удари данас чешће дешавају од остатка света (у односу 5,5:3), правило модификације војне потрошње важи и на афричком примеру.⁹⁵⁴ Повећање војне потрошње нема превише значајног удела на смањење ризика од државног удара уколико је војна потрошња повећана само у циљу куповине нове и модерније опреме за оружане снаге. За смањење ризика од државног удара најважније је повећање личних доходака припадника оружаних снага. Побољшавање опреме оружаних снага има удела у смањењу ризика од државног удара, једино уколико је праћено смањењем броја припадника оружаних снага.⁹⁵⁵ Ова запажања, која се тичу модификације војне потрошње, односе се превасходно на афричке земље, док изван Африке нису толико значајно изражена, али ипак постоје као правило. У целом свету, осим у Африци, крај Хладног рата смањио је војну потрошњу, док ју је у Африци повећао.⁹⁵⁶ Али, с друге стране, државни удари су данас, изван Африке, ретка појава.⁹⁵⁷

Међутим, други аутори тврде да стратегије превенције државног удара, попут повећања војних ресурса, смањују вољу за ковањем завере, али повећавају вероватноћу успеха државног удара, уколико је покушан.⁹⁵⁸ Када се државни удар покуша, војници са бољим организационим ресурсима имаће више компетенција и ресурса при заузимању стратешких локација и преоптерећивању потенцијалних механизма против државног удара. Према томе, док овај фактор може имати негативан утицај на одлуку

⁹⁵¹ Collier P., Hoeffler A. "Military Spending and Risks of Coups D'Etat", Centre for the Study of African Economies, Department of Economics, University of Oxford, Oxford, UK, 2007., стр. 2.

⁹⁵² Collier P., Hoeffler A. "Military Spending and Risks of Coups D'Etat", Centre for the Study of African Economies, Department of Economics, University of Oxford, Oxford, UK, 2007., стр. 3.

⁹⁵³ Collier P., Hoeffler A. "Military Spending and Risks of Coups D'Etat", Centre for the Study of African Economies, Department of Economics, University of Oxford, Oxford, UK, 2007., стр. 7.

⁹⁵⁴ Collier P., Hoeffler A. "Military Spending and Risks of Coups D'Etat", Centre for the Study of African Economies, Department of Economics, University of Oxford, Oxford, UK, 2007., стр. 13.

⁹⁵⁵ Collier P., Hoeffler A. "Military Spending and Risks of Coups D'Etat", Centre for the Study of African Economies, Department of Economics, University of Oxford, Oxford, UK, 2007., стр. 16.

⁹⁵⁶ Collier P., Hoeffler A. "Military Spending and Risks of Coups D'Etat", Centre for the Study of African Economies, Department of Economics, University of Oxford, Oxford, UK, 2007., стр. 19.

⁹⁵⁷ Collier P., Hoeffler A. "Military Spending and Risks of Coups D'Etat", Centre for the Study of African Economies, Department of Economics, University of Oxford, Oxford, UK, 2007., стр. 20.

⁹⁵⁸ Powell J. M. "Determinants of the Attempting and Outcome of Coups D'Etat"

<http://www.yumpu.com/en/document/view/11712449/determinants-of-the-attempting-and-outcome-of-coups-dactat>, asp. 31.08.2013.

да се покуша државни удар, теоретски се очекује да *позитивно* утиче на изгледе да државни удар успе.⁹⁵⁹ Поред тога што оружане снаге желе боље плате и ресурсе, низак ниво финансирања војске одражава се и кроз недостатак обуке, професионализма и кроз опште дугорочно незадовољство режимом. Хантингтон чврсто верује да повећање плате и бенефиција припадника оружаних снага, као и то да им се *дају играчке*, предупредује вољу за државним ударом.⁹⁶⁰

5.2.4. Контрабалансирање

Одређени политички лидери, нарочито ауторитарни, користе међународни конфликт за повећање домаће политичке компактности. Поред тога, претња државног удара их покреће да поделе своје оружане снаге (што се назива *контрабалансирање*), или да се чак уплету у међународни конфликт, не би ли осигурали да различите гране оружаних снага остану неповерљиве једна према другој.⁹⁶¹ Већина земаља у развоју одржава строгу поделу војних и паравојних структура. Политички лидери понекад воде агресивну спољну политику да би ујединили домаће следбенике. Диверзиона хипотеза претпоставља да лидери користе ту агресивну спољну политику, укључујући рат, да би скренули пажњу јавности са домаћих проблема.⁹⁶² Неки аутори сматрају да је општи закон да људске групе реагују на екстерни притисак повећаном интерном кохеренцијом. Једна група аутора тврди да је то чешћи случај код ауторитарних друштава, док постоје и аутори који тврде да таква пракса није страна и *демократским* државама.⁹⁶³

Када је ризик од државног удара висок, лидери скоро увек поделе своје оружане снаге у мноштво организација које проверавају и уравнотежују једна другу, штитећи тако режим, а што се често назива *контрабалансирањем*. Високи ризик од државног удара је обично довољан да проузрокује контрабалансирање у комбинацији са другим стратегијама.⁹⁶⁴ Подела оружаних снага је, међутим, само први корак ка избегавању државног удара. Када су оружане снаге подељене, лидери држава морају осигурати да оне остају одвојене и да се држе ван међусобних завера. Такође, када лидери верују да могу да контролишу његов исход и када друге стратегије за промоцију међуслужбених

⁹⁵⁹ Powell J. M. "Determinants of the Attempting and Outcome of Coups D'Etat" <http://www.yumpu.com/en/document/view/11712449/determinants-of-the-attempting-and-outcome-of-coups-dactat>, asp. 31.08.2013.

⁹⁶⁰ Хантингтон С. према Powell J. M. "Determinants of the Attempting and Outcome of Coups D'Etat" <http://www.yumpu.com/en/document/view/11712449/determinants-of-the-attempting-and-outcome-of-coups-dactat>, asp. 31.08.2013.

⁹⁶¹ Belkin A., Schofer E. "Coups Risk, Counterbalancing and International Conflict", *Security Studies*, Taylor and Francis Inc., Vol. 14., No.1, London, UK, 2005., стр. 140.

⁹⁶² Belkin A., Schofer E. "Coups Risk, Counterbalancing and International Conflict", *Security Studies*, Taylor and Francis Inc., Vol. 14., No.1, London, UK, 2005., стр. 142.

⁹⁶³ Belkin A., Schofer E. "Coups Risk, Counterbalancing and International Conflict", *Security Studies*, Taylor and Francis Inc., Vol. 14., No.1, London, UK, 2005., стр. 143.

⁹⁶⁴ Belkin A., Schofer E. "Coups Risk, Counterbalancing and International Conflict", *Security Studies*, Taylor and Francis Inc., Vol. 14., No.1, London, UK, 2005., стр. 144.

ривалитета нису могуће или су неефективне, они користе међународни конфликт да створе и погоршају ривалитет међу гранама својих оружаних снага.⁹⁶⁵

Контрабалансирање може укључивати и стварање додатних (понекад и сувишних) војних грана, које спречавају да било који део оружаних снага контролише превише ресурса. Један од ових начина може бити и стварање специјалних паравојних снага од екстремно лојалних трупа, чија ће једина функција бити заштита лидера. Алтернативне стратегије (попут постављања чланова шире породице на врховне позиције у оружаним снагама) понекад играју важну, чак и круцијалну улогу у формули опстанка режима. Постоји много начина за поделу оружаних снага.⁹⁶⁶ Алтернативе укључују стварање конкуришућих службених грана, безбедносних агенција, паравојних снага, милиција, нових јединица у оружаним снагама и мреже будних чувара, који ће мотрити на ланац команде и, по потреби се инфилтрирати у њега. У многим случајевима, стварање алтернативних паравојних снага може бити најбоља стратегија за избегавање државног удара. У другим случајевима, лидери се могу ослонити на морнарице и ваздухопловства, да би смањили ризик од државног удара. У неким географским околностима, транспортни елемент морнарице и ваздухопловства може их чинити важнијим од саме армије.⁹⁶⁷

Контрабалансирање може довести до отварања конфликта ниског интензитета, пре него до отвореног рата. Међутим, неки лидери више цене јединство међу гранама оружаних снага јер међуслужбено ривалство може да подрије ефикасност оружаних снага. Технолошка комплексност модерног ратовања ствара *хитну потребу за међуслужбеном координацијом на највишем војном нивоу*. Али, тамо где су државни удари могући, политички лидери су много више забринуте око завере код куће него око победе у иностранству. Према неколико показатеља, државни удари много вероватније од ратова доводе до крваве смене режима. Стога и не треба да изненађује што су угрожени лидери спремни да жртвују војну ефективност да би смањили ризик од завере.⁹⁶⁸ Ипак, Белкин и Шефер верују да, када је цивилно друштво слабо и када јавност и елита не верују да је режим легитиман, мало се може учинити за одвраћање оружаних снага од државног удара. Снага цивилног друштва значи да су недржавне организације добровољне, да адекватно извршавају специјализоване социјалне функције и да су вредноване од стране грађана као резултат сопственог обезбеђивања смисла, ресурса и стратегија за борбу са проблемима свакодневног живота.⁹⁶⁹ Без јаких, независних синдиката, политичких партија и добровољних асоцијација, мало тога ће, тврде ова два аутора, стајати на путу успешних државних удара.⁹⁷⁰ Истраживање ових аутора показује да контрабалансирање заправо смањује вероватноћу државног удара: режими високог ризика од државног удара, који спроведу

⁹⁶⁵ Belkin A., Schofer E. "Coup Risk, Counterbalancing and International Conflict", *Security Studies, Taylor and Francis Inc.*, Vol. 14., No.1, London, UK, 2005., стр. 145.

⁹⁶⁶ Belkin A., Schofer E. "Coup Risk, Counterbalancing and International Conflict", *Security Studies, Taylor and Francis Inc.*, Vol. 14., No.1, London, UK, 2005., стр. 149.

⁹⁶⁷ Belkin A., Schofer E. "Coup Risk, Counterbalancing and International Conflict", *Security Studies, Taylor and Francis Inc.*, Vol. 14., No.1, London, UK, 2005., стр. 150.

⁹⁶⁸ Belkin A., Schofer E. "Coup Risk, Counterbalancing and International Conflict", *Security Studies, Taylor and Francis Inc.*, Vol. 14., No.1, London, UK, 2005., стр. 153.

⁹⁶⁹ Belkin A., Schofer E. "Coup Risk, Counterbalancing and International Conflict", *Security Studies, Taylor and Francis Inc.*, Vol. 14., No.1, London, UK, 2005., стр. 156.

⁹⁷⁰ Belkin A., Schofer E. "Coup Risk, Counterbalancing and International Conflict", *Security Studies, Taylor and Francis Inc.*, Vol. 14., No.1, London, UK, 2005., стр. 157.

контрабалансирање имају 44% мање шансе да се државни удар јави и у покушају, од режима који не спроведу контрабалансирање.⁹⁷¹ Међутим, исто истраживање показује да су земље у којима је изведено контрабалансирање чешће учествовале у међународним конфликтима од земаља у којима је одржавано јединство оружаних снага, чак у 61% случајева.⁹⁷² Такође, режими који ипак учествују у међународним конфликтима имају 27% мање шансе да искусе државни удар, од оних који не учествују у конфликтима.⁹⁷³ На овај начин, и сам ризик од државног удара може имати међународне последице.

Способност елита да покушају државни удар је најбоље разматрана у оквирима структурних потешкоћа са којима ће се суочити у регрутовању и координисању са другим деловима оружаних снага. Један број студија, као што је наведено, тврди да оружане снаге са мање *кохортних ривалитета* имају већу вероватноћу да покушају државне ударе. Веће оружане снаге су вероватније састављене од више одвојених јединица, чета, водова или неформалних клика, што значи да би завереници морали да регрутују људство из потенцијално ривалских групација.⁹⁷⁴ Због тога често морају да оду и ван сопствене службе. Командант армије би имао мало разлога да регрутује чланове морнарице или ваздухопловства, јер се државни удари претежно ослањају на копнену моћ, али постоје докази да је сарадња различитих родова важна детерминанта. Одређени аутори су статистички показали да државни удари, који су покушани са отвореном подршком више војних служби, имали су више шанси за успех.⁹⁷⁵

5.3. Оператичка превенција државног удара

Оператичка превенција државног удара представља последње, најниже, најмање захтевне и најмање ефикасне начине превенције државних удара. Нажалост, у великом броју земаља се само ови начини и користе, јер искључују јачање легитимитета постојећег режима уклањањем свих узрока и предуслова за насилну смену власти. Поред тога, овакве мере врше ерозију борбеног капацитета оружаних снага. *Оператичку превенцију државног удара* чини систематизована делатност безбедносних служби на откривању завере и идентификације свих завереника и њихових кривичних дела, али и делатност осталих безбедносних снага на осујећивању покушаног државног удара. Такође, у њу се могу сврстати и делатности иностраних

⁹⁷¹ Belkin A., Schofer E. "Coup Risk, Counterbalancing and International Conflict", *Security Studies, Taylor and Francis Inc.*, Vol. 14., No.1, London, UK, 2005., стр. 161.

⁹⁷² Belkin A., Schofer E. "Coup Risk, Counterbalancing and International Conflict", *Security Studies, Taylor and Francis Inc.*, Vol. 14., No.1, London, UK, 2005., стр. 163.

⁹⁷³ Belkin A., Schofer E. "Coup Risk, Counterbalancing and International Conflict", *Security Studies, Taylor and Francis Inc.*, Vol. 14., No.1, London, UK, 2005., стр. 164.

⁹⁷⁴ Powell J. M. "Determinants of the Attempting and Outcome of Coups D'Etat" <http://www.yumpu.com/en/document/view/11712449/determinants-of-the-attempting-and-outcome-of-coups-dactat>, asp. 31.08.2013.

⁹⁷⁵ Powell J. M. "Determinants of the Attempting and Outcome of Coups D'Etat" <http://www.yumpu.com/en/document/view/11712449/determinants-of-the-attempting-and-outcome-of-coups-dactat>, asp. 31.08.2013.

безбедносних служби и оружаних снага на разоткривању завере, односно, сламању пучиста. Укратко, *оператичку превенцију* чине све оне мере које осујећују било коју тачку делатности завереника (и касније пучиста) описану у поглављу „Техника државног удара“.

Постоји могућност да се покушај завере одређеним политичким или безбедносним механизмима елиминише, што не значи да су отклоњени узроци завереничког организовања. Због тога може доћи до поновног појављивања превратничких активности и нове дестабилизације политичко-безбедносних прилика.⁹⁷⁶

Завере имају мању вероватноћу да се остваре уколико владе имају уставну способност да користе методе мучења и затварања сумњивих лица да би добиле тражене информације. С друге стране, репресија и у оваквим облицима доводи до повећања ризика од стварања завере јер подрива легитимитет владе.⁹⁷⁷

Омоигуи предлаже да се при канцеларији председника државе отвори *врућа линија*, преко које ће грађани и припадници оружаних снага моћи да поверљиво пријаве доказиви акт издаје, без штетних последица по узбуњивача, са или без новчане награде за појединце који се одлуче на овај корак. Међутим, тај систем пријављивања се мора уравнотежити механизмом за спречавање фриволних петиција и *лова на вештице*, којим би се појединци светили својим противницима. Истраге би морале бити темељне.⁹⁷⁸ Исти аутор наглашава да у врло малом броју земаља постоје јасне процедуре за припаднике оружаних снага о томе шта се чини у случају државног удара, осим нејасних и недовољних општих сталних наређења да се сви војници и официри јаве најближим војним јединицама и да *чекају даље инструкције*. Он наводи да би се могло донети решење да бригадни и батаљонски команданти у том случају могу примати наређења од гувернера провинције или неког другог начелника или представника извршне власти федералне јединице или аутономне области, уколико су везе са највишим политичким вођством земље прекинуте.⁹⁷⁹ Међутим, овакво решење би могло да отвори пут ка сецесионизму.

У регионалну сарадњу по питању превенције државних удара би требало да спада и размена обавештајних података о опасностима од државног удара. Државни удари су, као што смо већ приметили, *заразни* и врло често се дешавају у непосредном окружењу земаља у којима су се већ десили. То би требало да буде додатни мотив за успостављање оваквог начина обавештајне сарадње.⁹⁸⁰ Поред тога, савезници односно земље могу пружити и уточиште припадницима свргнутог режима у својим дипломатским мисијама, одакле ови могу координисати лојалне јединице. Али, и на позив легитимних власти могу интервенисати у тој земљи.⁹⁸¹ Разлози који се најчешће користе за интервенцију су:

○ Самоодбрана,

⁹⁷⁶ Парезановић М. „Државни удар као један од модалитета нелегалне политичке борбе“, Војно дело, vol. 63., бр.3, Београд, 2011., стр. 106.

⁹⁷⁷ Collier P., Hoeffler A. “Military Spending and Risks of Coups D’Etat”, Centre for the Study of African Economies, Department of Economics, University of Oxford, Oxford, UK, 2007., стр. 5.

⁹⁷⁸ Omoigui N. A. “On the Question of Preventing Coups in Nigeria”, http://www.waado.org/nigerian_scholars/archive/debates/constitution/omoigcoup.html, asp. 31.08.2013.

⁹⁷⁹ Omoigui N. A. “Preventing Coups in Nigeria”, <http://www.dawodu.com/omoigui23.htm>, asp. 31.08.2013.

⁹⁸⁰ Omoigui N. A. “Preventing Coups in Nigeria”, <http://www.dawodu.com/omoigui23.htm>, asp. 31.08.2013.

⁹⁸¹ Omoigui N. A. “Preventing Coups in Nigeria”, <http://www.dawodu.com/omoigui23.htm>, asp. 31.08.2013.

- **Заштита грађана земље која интервенише,**
- **Хуманитарна асистенција,**
- **На захтев легитимне владе,**
- **Као облигација пакта о међусобној одбрани.**⁹⁸²

Међутим, хуманитарне интервенције, као и интервенције на позив владе су најчешће контроверзне и изазивају осуду међународне заједнице баш због тога што не постоји ниједно релевантно тело које објективно тумачи факторе који покрећу на овакве видове интервенција. Али, ипак, иностране интервенције могу бити одлучујуће при сламању државног удара, као што је било на примеру либијске интервенције у Централноафричкој Републици, приликом државног удара 2002.⁹⁸³ Ипак, мора се истаћи да би много ефикаснија од стране интервенције била универзална осуда свих државних удара од стране међународне заједнице (првенствено Савета безбедности УН), али имајући у виду досадашњу праксу признавања превратничких режима од стране великих сила на основу спољнополитичких преференција превратника, односно, у циљу заштите геополитичких или економских интереса великих сила, мали су изгледи да ова идеја заживи у блиској, па и даљој будућности.

⁹⁸² Omoigui N. A. "Preventing Coups in Nigeria", <http://www.dawodu.com/omoigui23.htm>, asp. 31.08.2013.

⁹⁸³ Omoigui N. A. "Preventing Coups in Nigeria", <http://www.dawodu.com/omoigui23.htm>, asp. 31.08.2013.

Закључак

Државни удар је феномен у политичком, безбедносном и правном смислу. Представља најчешћи облик нелегалне смене власти у свету. У досадашњој светској академској литератури није довољно изучаван, иако је као појава веома учестао. У радовима о државном удару, који су доступни јавности, могу се издвојити два сплета теорија – *хладноратовска* теорија државног удара и *постхладноратовска* теорија државног удара. Разликују се у погледу вредновања последица државних удара.

Феномен државног удара се пре свега треба сагледати као облик *интервенције оружаних снага у политици државе*. Оружане снаге имају упадљиве организационе предности у односу на многе цивилне институције и због тога су у могућности (а често и покушавају) да наметну сопствене политичке погледе цивилном политичком режиму. Диспозицију оружаних снага за интервенцију у политици државе чине мотиви и расположење. Мотиви могу бити самосвест оружаних снага, војни синдикализам, одбојност према ангажовању на принуди домаћих политичких противника, *манифест судбине војника*, мотив *националног интереса* и више подврста мотива секционалног интереса, попут класног, регионалног, верског, етничког интереса, затим корпоративних и индивидуалних само-интереса, као и мешаних мотива оружаних снага. Оружане снаге које имају врло висок степен самопоштовања су вероватније за интервенцију у политици од оружаних снага које то немају. Диспозиција за интервенцију оружаних снага у политици државе, која се огледа у јединственом мозаику мотива и одговарајућег расположења, уз одговарајућу прилику производи интервенцију оружаних снага у политици. Прилике за интервенцију могу бити повећана зависност од оружаних снага, ефекат домаћих околности (попут отворене кризе, прикривене кризе или вакуума моћи) и популарност оружаних снага. Нивои интервенције могу бити утицај (који је конституционални облик интервенције), притисци или уцене, уклањање једног и постављање другог цивилног режима и замена цивилног режима војним. Ниво до ког интервенција оружаних снага у политици одређене државе може ићи је пропорционалан степену политичке културе датог друштва. Према степену политичке културе можемо разликовати земље зреле, земље развијене, земље ниске и земље минималне политичке културе. Ниво интервенције код земаља напреднијих нивоа политичке културе подразумева употребу легалних средстава за утицај на политику, док друштва земаља нижег нивоа политичке културе толеришу уцене, претње и насиље при наметању политичких ставова оружаних снага политичком вођству државе. Методи интервенције оружаних снага у политици државе могу се кретати кроз нормалне конститутивне канале, кроз колизију или конкуренцију са цивилним властима, кроз застрашивање цивилних власти, кроз претњу престанком сарадње или насиљем према цивилним властима, кроз небрањење цивилног режима од насиља, као и кроз насиље само по себи. Претња примене насиља над цивилним режимом, (према неким ауторима и) небрањење таквог режима од насиља, као и сама примена насиља од стране оружаних снага према истом, чине видове државног удара.

Израз *државни удар (coup d'etat)* се први пут јавио 1646. године, иако је појава савременог облика државног удара везана за развој администрације државе и појаву бирократије. Државни удари се општеприхваћено сматрају суштински недемократским обликом промене власти јер подразумевају примену насиља или претње применом

насиља од стране мале и добро организоване и координисане групе људи из одређених државних структура (а често и из самих структура власти), да би се од носилаца политичке моћи у држави преузеле полуге моћи и успоставила потпуна контрола пучиста над државом. Готово свим државним ударима претходе приметна корупција владе, економски пад, разилазеће идеологије политичког врха и већине народа, као и високо поштовање оружаних снага од стране народа. Земље са колонијалном прошлошћу, земље којима се у суседству догодио државни удар, као и све новонастале државе су подложније државним ударима од осталих. Индикатори државног удара су везани за величину популације државе, раст популације, степен урбанизације, степен централизованости, степен функционалне писмености, распрострањеност мас-медија, економски ниво, економски раст, размеру војне партиципације, величину оружаних, односно полицијских снага, одбрамбени буџет и одбрамбене трошкове. Појава јављања нових и/или учесталих државних удара у истој држави назива се *замка државног удара*.

Више аутора покушало је да да своју дефиницију државног удара. Углавном су се у дефинисању кретали у терминима насиља, завере, инфилтрације, изненадности, организоване мале групе, затим са политичког, безбедносног и правног аспекта. Државни удар је, заправо, начин превратничког преузимања власти. Све дефиниције одређују државни удар као насилну смену режима, али у оквирима постојећег система. Државни удар одликује и то што су током извршења искључене народне масе, односно, уопште нису неопходне за његово извршење, али су пожељне у *фази консолидације*. Управо у томе је и основна разлика између државног удара и револуције. Много је пучистичких режима описало преврат у својим државама као револуције, јер тај термин даје много позитивније епитете и ореол спровођења *воље народа*, иако су у пракси гранични примери револуција, односно државних удара, веома изнијансирани. Државни удар има за циљ промену власти у целој држави, за разлику од оружане побуне, која може имати и друге циљеве. Грађански рат представља оружани сукоб елемената оружаних снага са различитим идеолошким циљевима и неретко се јавља као последица неуспешних државних удара. Такође је и војна интервенција стране силе у корист или против пучиста чест пратилац безуспешних државних удара.

Државне ударе можемо разврстати на *пробојне, чуварске, вето, државне ударе одозго, плаћеничке државне ударе* и *пуч (куартелацо)*, као и на подврсте *golpe de estado, pronunciamiento, бескрвни и крвави државни удар*, а и ретке појаве *лажираних и ненамерних државних удара*. Посебну подврсту државног удара донела је контроверзна *постхладноратовска* теорија у виду *демократског државног удара*, који се од *недемократског* разликује у погледу последица које производи у политичком, правном и друштвеном систему дате државе. Такозвани *демократски државни удар*, према овој теорији, може да доведе до демократизације државе, што као концепт оставља пуно простора за паушално и тенденциозно оцењивање карактера државних удара, односно омогућава стварање апологија за државне ударе који су донели промене у складу са политичким, међународним и друштвено-економским преференцијама (пр)оцењивача.

Актери државног удара у ширем смислу су сви који учествују у активностима везаним за државни удар (са обе стране), док су у ужем смислу непосредни извршиоци. Њих можемо разврстати на припаднике националних армија, припаднике полиција и паравојних формација и припаднике безбедносних агенција. Појединачни актери могу, али не морају бити (и најчешће нису) свесни сопствених интереса. Актере разликујемо према начину учешћа као посредне (инспираторе и иницијаторе) и као непосредне

(организаторе и извршиоце). Они могу бити у потпуно свесном међусобном односу (са једном или другом надређеном страном, или могу бити у равноправном положају), затим војни кругови могу бити делимично или потпуно изманипулисани од стране посредних актера (који су често изван граница дате државе). Мора се истаћи да један број актера морају бити лица из редова носилаца власти, или бар лица из државних структура. Државни удари у којима извршиоци нису оружане снаге још увек су реткост, али то не значи да ће се тај тренд и наставити, јер најновији државни удари (или револуције) као појаве нису јасно омеђени наведеним карактеристикама једне, односно друге појаве, већ садрже елементе обе.

Основни узроци државних удара су политичке и економске природе. Први могу бити губитак легитимитета власти или спољнополитички потези који угрожавају интересе великих и регионалних сила. Други се углавном крећу у оквирима економских криза и пада стандарда. Поред њих, присутно је још мноштво могућих узрока друштвене, безбедносне, културолошке, религијске и друге природе, али они нису обавезан претходник државном удару, за разлику од политичких и економских разлога, који су присутни у готово свим државним ударима. Веома битан узрок може бити износ и начин *војне потрошње*.

Значајни предуслови државног удара су најчешће корупција владе и државних структура, пасивност маса, распрострањен опортунизам, као и одговарајућа процена реакције међународне јавности, низак степен будности безбедносних структура итд. Међутим, најзначајнији предуслов је високи степен централизације одлучивања у држави и бар номинална независност државе (иако у пракси држава често може бити у потчињеном колонијалном односу са великом или регионалном силом). Јако чест предуслов је пад доходака у датој држави.

Мали број научних радова који се баве техником државног удара је доступан јавности у свету (заправо, доступно је свега 4 дела која обрађују искључиво ову тематику). Радови који су доступни јавности омогућили су нам да синтетизујемо закључке који се тичу предоминантних техника извођења државног удара у периоду после Другог светског рата.

Приликом државног удара неутралише се ефективна моћ режимских снага да одговоре пучистима, пре свега безбедносно, па затим и политички. При томе је од пресудног значаја *брзина извођења акције, циљање, изоловање циљева, темпирање, изненађење, и обавештајна делатност*. Један део оружаних снага се неутралише, док се други део субверзује и интегрише у пучистичке снаге. Преостале јединице се изолују физичким мерама пучиста. Фактори који доприносе позитивним прогнозама за исход државног удара су *добро планирање, структура владе која може подлећи, широкоприхваћени декларисани циљеви, субсидијерни циљеви, брза и апсолутна контрола електронских медија и обезбеђивање међународне подршке за пучисте*. Фактори који доносе негативне прогнозе за исход државног удара су *лоше планирање и извршење, недостатак обуке, потцењивање снаге актуелног режима, погрешно тумачење јавног расположења, погрешна процена међународне подршке, присуство двоструких агената унутар завереничке групе, лоша оперативна безбедност и недостатак храбрости и преданости*.

Неопходност искључивања било које могућности да нека јединица оружаних снага, која није под контролом пучиста интервенише против њих и сломи државни удар

донела је потребу за неутрализацијом свих (или бар скоро свих) јединица које нису укључене у преврат. То се најчешће врши привременим техничким онеспособљавањем датих јединица да интервенишу од стране малобројних субверзованих техничара. Јединице које су релевантне за државни удар су оне које у року од 12-24 часа могу да дођу из својих база до места државног удара и оне се или неутралишу или субверзују. Изузев у поморским и острвским земљама, наведене јединице припадају најчешће копненој војсци или, ређе, ваздухопловству.

Регрутација завереника је процес у оквиру мера субверзије. При регрутацији се, осим темељних провера (које је јако тешко ефикасно извести) да ли је потенцијални регрут агент безбедносних служби (уколико и саме безбедносне службе нису укључене у организацију преврата), утврђује подударност политичких ставова регрута и регрутера, а повољне кандидате за регруте најчешће чине официри који су осредње или мало напредовали у каријери у односу на своје *класиће*. Затим се утврди да ли је регрут спреман и способан за учешће у државном удару, али му се не дају никакве друге информације о акцији, док се као завереник и не докаже. Регрутер је, из наведених разлога, особа са ауторитетом код потенцијалног регрута, али истовремено и неко ко је *потрошан* у случају да се та грана завере открије.

Највећи део полицијских снага приликом државног удара остаје *неутралан*, док опасност по пучисте могу да представљају припадници специјалних, антитерористичких, интервентних јединица, као и поједине паравојне и парополицијске снаге. Овакве снаге, свеукупно, у једном броју случајева, могу чинити значајан број људи. Међутим, и већина полицијских снага се подреди пучистима онда када су доведени *пред свршен чин* и када су полуге моћи већ заузете. За јединице које то нису, најчешће се постарају мере неутрализације или чак и саме субверзије током *фазе припреме* државног удара. Међутим, субверзија полицијских снага је увек много тежи процес од субверзије оружаних снага. Провинцијална полиција ретко интервенише против пучиста, осим уколико је добила довољно времена да се прикупи и организује ради транспорта на место догађаја.

Уколико саме безбедносне агенције нису иницијатор, организатор или други учесник завере, важно је напоменути да је немогућа њихова неутрализација од стране пучиста. Једино уколико се и саме безбедносне службе у једном тренутку суоче са широко распрострањеном завером која има све предиспозиције за успех, може се догодити и да подрже пучисте, не би ли заузврат добиле очување свог статуса у држави. За пучисте је од пресудног значаја строго придржавање безбедносних мера за заштиту тајности завере и спровођење безбедносне дисциплине међу члановима завере.

Процеси државног удара могу се сврстати у три фазе: *фазу припреме*, *фазу непосредног извођења* (која се састоји од *подфазе напада* и *подфазе настављања*) и *фазу консолидације*. *Фаза припреме* се састоји из формирања завереничке групе, налажења иностране подршке за заверенике и припремања за *фазу непосредног извођења*. У првој фази се врши одабир вође, као и одабир планера операције (често они нису иста личност). Ова фаза може трајати јако дуго – чак и годинама, али и само дуго трајање конспирације учвршћује завереничку групу и јача поверење међу њеним члановима.

Постоје четири модела конспирације за државни удар: први је најбезбеднији и подразумева конспирацију у самом врху оружаних снага, те процес субверзије и процес неутрализације свих јединица и не мора да се у потпуности спроведе, јер су све

подређене команданту, који је завереник; други модел је комбинована цивилно-војна завера, која укључује високе официре и припаднике опозиционе политичке елите; трећи модел је завера приватне безбедносне компаније и опозиционих политичких лидера у земљи (или чешће у изгнанству) за плаћенички државни удар; четврти тип завере је најлукавији модел конспирације – завера за *пуч* (у овом моделу завереници су клика унутар оружаних снага, без учешћа политичара или екстерних организација).

Завереници се морају придржавати посебних мера предострожности и морају имати безбедносну дисциплину. При томе се води рачуна да се о завери не оставља никакав писани траг, а завереници се морају обучити и техникама избегавања праћења и прислушкивања. Посебно се води рачуна приликом организовања редовних сусрета завереника. Свака употреба телефона од стране завереника отвара могућност прислушковања, праћења завереника (у случају мобилних телефона) и разоткривања завере. Стога се у комуникацији користе само шифроване SMS поруке са нерегистрованих бројева и апарата. Најсигурнију комуникацију омогућује употреба сателитских телефона, који су често на располагању завереницима из програма спонзорства државног удара из иностранства. Коришћење интернета за комуникацију међу завереницима пружа широк спектар могућности за ефикаснију заверу и организацију састајања, али зато пружа и исто толико широк спектар опасности од стране безбедносних служби. Због тога завереници користе анонимне налоге е-поште, којима приступају из јавних интернет-центара, а поред тога је значајно и напредно шифровање порука. Укратко, завереници предузимају све расположиве мере како се одређени бројеви и апарати мобилне телефоније, као и одређени интернет-налози не могу повезати са одређеним људима из завереничке групе.

Најважнији процес у *фази припреме* државног удара је планирање. Штавише, није редак случај да операције државног удара планирају перспективни и способни млађи официри из завереничке групе, иако су у већини државних удара планери пуковници (процес планирања је много лакши уколико га обавља официр са вишим чином). Током процеса планирања прво се одабирају циљеви *A* и *B приоритета*, који се заузимају током *подфазе напада*, односно *подфазе настављања*, док се циљеви *C приоритета* остављају за *фазу консолидације*. При планирању се идентификују сви циљеви који морају бити запоседнути (или ухапшени) и детаљно се разрађује план њиховог запоседања, са подпроцедурама за сваку могућу евентуалију, која може искрснути током операције. До танчина се планира неутрализација *свих* центара моћи за које се процени да би могли пружити било какав отпор пучистима. Уколико завереници имају могућност обуке својих трупа за операцију државног удара (што је редак случај), пожељно је да је и искористе.

Приликом одабира вође државног удара води се рачуна о томе да је кандидат за то место велики ауторитет за припаднике оружаних снага (према висини чина, угледу и квалитетима) и да има изразито негативан став према актуелном режиму. Пре свега, проверавају се личне, пријатељске, етничке и религијске везе са припадницима постојећег режима. Поред тога, кандидат мора делити ставове завереника и бити уверен у то да се до друштвено-политичких промена у држави не може доћи без радикалних насилних мера. Треба поменути да у значајном броју случајева номиналне вође државних удара нису руководиле директно операцијама државног удара, већ су за дужност *извршног официра* ангажовале способне више официре (чина нижег од сопственог).

За субверзију се одабирају јединице чији командни кадар није ни на који начин близак актуелном режиму, али је географски близак политичком центру земље. Пожељно је да те јединице имају капацитет високе мобилности и самосталности (зато је ниво бригаде идеалан за субверзију, са аспекта успешности државног удара, али је исто тако јако тежак за субверзију). Уколико се командне личности одређених јединица не могу субверзовати, мора се регрутовати други официр (који ужива углед код припадника дате јединице), који би преузео команду у одговарајућем тренутку. Све остале јединице које имају капацитет интервенције приликом државног удара, а нису инкорпориране у пучистичке снаге, морају се неутралисати (привремено онеспособити за кретање и дејство).

Ради прецизног планирања и повећања вероватноће успеха државног удара, завереници морају (сами или у садејству са припадницима безбедносних служби, уколико су и оне укључене у заверу) обављати обавештајне делатности у погледу обезбеђивања, обраде и укључивања у план информација о конкретним циљевима у одређеном времену. Тако се уочавају *прозори рањивости* односно временске и/или географске тачке у којима је најлакше запоседнути (или ухапсити) одређени циљ. Ово је веома дуг, мукотрпан и захтеван континуирани процес, од чијег квалитета зависи временско трајање завере и темпирање државног удара.

Циљеви државног удара могу бити људски (личности, које се хапсе), могу бити одређене зграде (које се заузимају), велика постројења (чију контролу над радом морају преузети пучисти) и луке и границе (које се морају обезбедити ради спречавања бекства припадника режима, али и ради предупредивања евентуалне стране интервенције). Свака од наведених врста циљева садржи одређене циљеве *A, B и C приоритета*. Сваком људском циљу се, према важности и обезбеђењу које поседује, мора доделити и одговарајући тим за његово хапшење (тимови за хапшење највиших личности режима или харизматских лидера морају садржати и бар по једног члана унутрашње завереничке групе, који ће их водити и који би спречио евентуално *преобраћавање* пучиста у лично обезбеђење људи које требају хапсити). За сваку јавну зграду се мора знати план (распоред улаза, излаза и свих просторија, чворишта за комуникацију, снабдевање енергијом и водом), као и обезбеђење које је штити у одређено доба дана (или ноћи) па се према сваком циљу креира и одговарајући тим који ће га заузети. Тимови који заузимају електронске медије морају садржати и техничаре за саботажу (уколико се неки медиј треба искључити *из етра*) или за обезбеђивање несметаног наставка рада у корист пучиста (уколико је у питању медиј са националном покривеношћу или главна државна радио-телевизија). Сви цивилни комуникациони системи се приликом државног удара привремено онеспособљавају. Исто важи и за војне и владине комуникационе системе, уколико пучисти не могу преузети контролу над њима, а при томе имају на располагању алтернативне системе за међусобну комуникацију. Такође, пучисти морају учинити све да преузму контролу над војним депоима муниције, оружја и енергената и да на тај начин спрече лојалистичке снаге у заузимању тих депоа. За преузимање контроле над конкретним полугама моћи државе пожељно је да у саставу завереничке групе постоји бар неколицина личности из вишег државног апарата, које би својим знањима и искуствима помогле у иницијалном обезбеђивању функционисања државног апарата одмах по преузимању власти.

Спонзоришуће државе су стране силе које завереницима обезбеђују обавештајну и финансијску подршку, помоћ у виду одговарајуће комуникационе и друге опреме и,

ређе, у виду обуке и наоружања. Такође, после извршеног преврата, оне обезбеђују пучистима дипломатску подршку. Спонзоришуће државе после државног удара прве обезбеђују признања новог режима.

У *фази извршења* долази до реализације државног удара и она, у односу на друге две фазе, траје енормно кратко. У овој фази се спроводи муњевита, синхронизована акција пучистичких снага у виду заузимања свих важнијих центара моћи у држави и хапшења врхушке режима. Карактеристичан је и висок степен координације са страним фактором, који пучистима обезбеђује директну или индиректну подршку у виду војне интервенције, односно различитих политичких и економских притисака на стари режим.

У *фази извршења* се на најразличитије начине неутралишу све оне политичке снаге које су у стању да организују и пруже отпор пучистима (најчешће је у питању хапшење руководећих личности различитих политичких центара моћи). Број личности који се овом приликом хапси зависи од величине државе и државног апарата, као и од темељности акције неутрализације и креће се у опсегу од 10 до 250 људи. При томе треба нагласити да се хапсе само личности који поседују директну политичку моћ, док се церемонијалне фигуре занемарују или, уколико је то неопходно, једноставно изолују из јавног живота.

Од виталног значаја за успех државног удара, а у циљу успостављања што ефикасније манипулације народним масама, је преузимање контроле над свим значајним централним и регионалним медијима. Свим осталим медијима, над којима пучисти не могу да успоставе контролу, онемогућава се рад. Пучисти у тренутку отпочињања *фазе напада* (али не пре тога) ангажују неколико водећих новинара, критички настројених према режиму, ради информативног покривања значајног дела пучистичких операција, као и ради креирања слике о превратницима, као *позитивцима*. Од тренутка заузимања централне радио-телевизије објављује се манифест пучиста о њиховим јавним мотивима, као и о декларисаним циљевима акције. На почетку *фазе консолидације*, пучисти организују прес-конференцију ради ближег упознавања јавности о својим циљевима и разлозима за дејство, друштвеним и унутрашњеполитичким и, врло ретко, о својим спољнополитичким усмерењима. Такође, пучисти се труде да медијски маргинализују сваку тачку отпора државном удару и представе је као изолован случај, осуђен на пропаст.

Током *фазе извршења* је за пучисте веома важно да обезбеде контролу над свим системима комуникације, а уколико то није могуће, да бар привремено спрече њихову употребу. Такође, неопходно је да у што краћем року блокирајућим положајима *херметички* затворе све путне прилазе административном центру државе ради спречавања проласка лојалистичких јединица и бекства водећих личности режима. Исто тако, унутар самог града, посебно се обезбеђују административни и елитни стамбени квартави контролом саобраћајних чворишта на улазима у ове зоне. То се обезбеђује распоређивањем уличних и путних контролних пунктова, на којима се филтрира кретање људи, наоружања и одређене опреме унутар и изван ових зона. Такође, заузимају се и сви аеродроми око главног града (или се бар спречава слетање и узлетање блокирањем писта паркираним возилима), док се од хеликоптерског десанта штити распоређивањем ручних противваздушних система и тешких митраљеза на кровове око зграда са изузетним стратешким и политичким значајем. Транспорт пучистичких снага рекама, језерима, морима и железничком пругом није пожељан, али

пучисти ипак морају онемогућити лојалистичке снаге у коришћењу тих средстава транспорта. Зграде које пучисти заузимају су центри реалне политичке моћи, главне административне зграде, али и симболичне зграде, које асоцирају на политичку традицију, иако нису везане за реалну политичку моћ у држави.

Темпирање државног удара зависи од анализа обавештајних података, везаних за присуство или одсуство водећих политичких личности на одређеном месту у одређено време, као и од могућности синхронизовања операције са великим друштвеним немирима у држави. Државни удари се често темпирају у периоду одсуства водеће политичке личности из земље, а није редак случај да и саме спонзоришуће државе пре преврата ту личност позову у госте и покушају да је изолирају током *фазе извршења* државног удара. Највећи број државних удара дешава се пред велике државне празнике и то ноћу, када највећи број становника одмара и када је обезбеђење важнијих објеката и водећих политичких личности смањене будности.

Наређења за пучистичке тимове морају бити јасна и специфична, са разрађеним детаљима и подпоступцима за сваку могућу евентуалију развоја ситуације. Морају бити усклађена са величином и квалитативним саставом тима, опремом и наоружањем коју поседују, транспортним средствима којима располажу и залихама које са собом носе.

Сваки пучистички активни тим може бити састављен од једне велике војне јединице или од више малих јединица. Прва опција олакшава координацију и командовање, али повећава ризик од *државног-удара-у-државном-удару*, односно да завереници из једне велике јединице после преврата преузму власт од иницијалних завереника, док друга варијанта смањује ризик од стварања унутрашњих завера, али су такве јединице теже за координацију. Можемо разврстати три типа тимова, паралелно са типовима приоритета циљева: *А-тимови*, *В-тимови* и *С-тимови*. *А-тимови* су задужени за заузимање великих брањених зграда, па су зато и највећи и најсложенији. Састоје се из цивилне пробојне групе, диверзионе групе, групе за покривање ватром и групе за напад. *В* и *С* тимови су много мањи, састоје се из малог броја наоружаних људи и члана унутрашњег круга завереничке групе или одговарајућег техничара, а задужени су за хапшење водећих политичких личности, односно саботажу одређених постројења.

Непосредно пред почетак операције државног удара, пучистички тимови се окупљају и снабдевају одговарајућим наоружањем, муницијом, залихама, горивом, транспортним и комуникационим средствима. Време трајања овог процеса мора бити скраћено на најнужнију меру. Сигнал за покрет се даје или универзално (одједном за све тимове, што је ређи случај) или појединачно за сваки тим, у одговарајуће време, не би ли сви тимови, који полазе са различитих локација, продрли у *систем раног упозоравања* синхронизовано. Мора се истаћи да су могућности *система раног упозоравања* на државни удар значајно повећане у савременим условима и да се врло брзо детектују неовлашћени покрети одређених јединица још док су у својим касарнама.

Све операције које пучистички тимови треба да обаве, морају бити увежбане (или бар до танчина објашњене) и разложене до најситнијих детаља и подкорака. Свакој јединици која није инкорпорирана у превратничке снаге пучисти пружају могућност да се *не бори*, већ да се прикључи превратницима или бар остане по страни. Стога је веома важно нагласити потребу за минимализацијом насиља. Уколико током државног

удара отпочне оружана борба, постоје огромне шансе да преврат не успе. За разлику од других војних операција, у државном удару ангажују се *све* снаге које су на располагању пучиста. Постојање штаба пучиста олакшава командовање и координацију, али носи и ризик од заузимања те локације од стране лојалиста. Зато се развојем модерних видова комуникације потреба за штабом смањила и вође завереничке групе су најчешће раштркане по различитим пучистичким тимовима, при чему је сваки додељен одговарајућем центру моћи над којим треба да преузме контролу. Ношење ознака за распознавање има својих предности, али је ризик од *разбијања анонимности* одређених припадника оружаних снага висок, што може врло лако да доведе до оружане конфронтације са лојалистима. Ефикасна координација пучистичких тимова умањује потребу за ношењем обележја, што код лојалистичких снага ствара конфузију и незнање о томе *ко је превратник*, а ко није. Из наведених разлога избегавања крвопролића, пучистичким снагама мора бити наређено да се према лојалистичким трупам које покушавају да продру на место догађаја односе искључиво дефанзивно. Међутим, уколико се у затвореним градским зонама јаве *цепови отпора*, њима се мора позабавити – ако су мањег обима, онда се могу и изоловати па неутралисати после заузимања свих других циљева. Уколико су већег обима, њима се мора позабавити одмах. Ипак, неопходно је истаћи да се оружана борба мора избегавати колико је год то могуће.

Пре почетка операције мора се знати распоред, бројност и опремљеност лојалистичких снага. На прилазима месту догађаја се на одговарајућим правцима морају поставити тимови са одговарајућом опремом, којом могу да се супротставе одређеним лојалистичким јединицама. Зона главног града се најчешће дели на географске јединице, тако да оне постану искључиве зоне одговорности команданата одређених тимова, што олакшава координацију и идентификацију *нежељених* снага у тим зонама. Што пре се *подфаза напада* заврши и лојалистичке снаге ставе пред *свршен чин*, мање су шансе за слом државног удара. Степен успешности сваке фазе државног удара повећава шансе за успех наредне фазе.

Фаза консолидације траје најдуже и карактерише је примена насиља против припадника врхушке претходног режима, као и према вишим кадровима из војних и обавештајно-безбедносних структура, ради што ефикаснијег учвршћивања власти превратника. Одмах после непосредног извођења државног удара уводи се полицијски час. У овој фази се заузимају преостали циљеви *С-приоритета*, спречавају се јавни скупови политичких противника пучиста, сламају демонстрације и предупредују генерални штрајкови.

Верске организације могу постати противници државног удара једино уколико су циљеви преврата анти-религијске или анти-клерикалне природе. У друштвима нижег степена политичке културе верске вође могу организовати значајан отпор пучистима, уколико им се не пружи гаранције за положај њихове верске заједнице. Међутим, уколико је конфронтација неизбежна, пучисти избегавају хапшења хијерархијског вођства религијске организације, већ лишавају слободе млађе и радикалније верске лидере, који су често прави доносиоци одлука у оваквим организацијама.

Политичке партије су директни политички противник пучиста и њихов одговор на државни удар је тренутан, али је дејство њиховог одговора увек у почетку слабије, док се временом појачава, уколико се руководство партије не неутралише. Такозване *партије-машине* и *парабироократске* партије не представљају готово никакву опасност

по пучисте, ако им се руководство похапси, организација распусти, а испоставе затворе. С друге стране, партије развијених земаља имају инфраструктуру која може бити искоришћена против пучиста, уколико се не примене наведене мере. Највећу опасност по пучисте представљају непријатељски настројене *устаничке* партије, чија је инфраструктура полу-легална и методи много директнији. Међутим, њих углавном воде веома ауторитативне и харизматске вође, чијим хапшењем партијска организација остаје обезглављена, дезоријентисана и без стратегије, идеја и воље за акцијом.

Синдикати такође могу произвести генерални штрајк или чак грађанску непослушност, али само ако су развијени и интегрисани. Када су синдикалне организације мале, разбијене, безначајне, са малим бројем чланова и великом зависношћу од политичког вођства претходног режима, оне не представљају опасност по пучисте. Уколико су синдикати моћни, примењују се исте мере као и према непријатељски настројеним партијама.

Непосредно после извршења државног удара неопходно је да пучисти стабилизују сопствене снаге, бирократију и народне масе. Стабилизацијом сопствених снага отклања се могућност *државног-удара-у-државном-удару*. Завереници задржавају монопол над хоризонталним комуникацијама између пучистичких тимова, стално им задају нове задатке, а потом своје моћне и опасне савезнике унапређују и распоређују на дипломатска места у иностранству или на положаје команде мање битних или удаљених јединица. Унутрашњи круг завереника мора имати монопол над комуникацијом између командних кадрова оружаних снага и врхова бирократије. При томе, одржавају утисак да је њихова завера огромног обима и да су сви противници пучиста изоловани и заведени појединци. У почетку ће пучисти дати гаранције за положаје врховних намештеника из претходног режима, све док процес консолидације не одмакне. Затим, када се учврсте на власти, отвара се простор за револуционарне промене. Процес стабилизације народних маса почиње од првог обраћања пучиста јавности. У почетку пучисти ограниче јавни транспорт и спречавају кретање већих група људи, уводе полицијски час и одржавају медијски мрак све док се сваки јавни отпор новом режиму не сломи. Затим декларишу своје популистичке циљеве и покрећу адекватне мере, балансирајући између краткорочне и дугорочне подршке одређених друштвених група у чијем интересу нова власт делује. При томе, морају водити рачуна да не дођу у сукоб са носиоцима *средње класе* у друштву. У зависности од нивоа политичке културе датог друштва зависиће и дужина периода до следећих избора, на којима ће се потрудити да легитимизују свој насилни долазак на власт.

Дипломатска признања су један од елемената у процесу успостављања нових власти. Прва признања стижу из земаља које су спонзорисале државни удар, а затим следе признања оном динамиком која одговара спољнополитичким преференцијама нових власти. Земље чије интересе пучисти јавно или тајно прогласе заштићеним даће признање много пре земаља чији су интереси угрожени од стране пучистичке владе (заправо, од таквих земаља признање вероватно неће ни стићи, до промене односа пучиста према њима).

Последица државног удара која у свим случајевима пада у очи је побољшање материјалног положаја и привилегија оружаних снага. Такође, веома извесна последица је и појава *замке државног удара*. Једна од могућих последица је и војна интервенција неке стране силе. Поред тога, државни удари на међународном плану често производе прераспodelу снага, али и геополитичких позиција великих и

регионалних сила. У сваком случају, пре или касније, пучисти ће покушати да прибаве *накнадну демократску легитимацију*, најчешће путем организовања избора. *Слободни* избори после државног удара су веома дискутабилан појам, али пучистичке власти се труде да их таквим барем прикажу. Војни кадар није довољно обучен, нити искусан да би водио врх цивилне администрације. Зато се често и опредељују за формирање војно-цивилних или квази-цивилних влада, док је појава *хунте* (управног тела састављеног искључиво од војних лица) ређи случај у савременом добу. Режим који происходи из државног удара назива се *режимом војног порекла*.

После државног удара, пучистички режим има четири опције везане за правно уређење државе: може вратити на снагу претходни устав, може у постојећи унети клаузуле којима штити оружане снаге и пучисте од кривичне одговорности, може донети привремени (транзициони) устав који ће бити на снази док се не напише нови, и може донети нови устав (са или без помоћи уставотворне скупштине). У сваком случају, оружане снаге штите своје интересе *правним утврђивањем*, односно модификацијом правних норми, којом би обезбедиле свој повлашћени положај у држави и којом би заштитили пучисте од правне одговорности за своја дела приликом извршавања преврата. *Правно утврђивање*, које се одвија кроз измену уставних норми назива се *конституционално утврђивање*. Као резултат *конституционалног утврђивања* оружане снаге често изађу из процеса правних, друштвених и политичких промена као (практично) четврта грана власти. Међутим, ниједан облик *конституционалног утврђивања* не може трајати вечно. Можемо разликовати три облика *конституционалног утврђивања*: *процедурално*, *субстантивно* и *институционално утврђивање*. У *процедуралном утврђивању* оружане снаге воде транзитионе процедуре на такав начин на произведу повољан правни положај оружаних снага, али и да произведу тип државног уређења који највише одговара преференцијама врха оружаних снага. У *субстантивном утврђивању* оружане снаге резервишу за себе субстантивне моћи и права у новом уставу. При *институционалном утврђивању* оружане снаге креирају против-већинске институције (савет националне безбедности, уставни суд). Те институције се устројавају на такав начин да оружане снаге имају пресудни утицај у њима, тако да настављају да штите интересе оружаних снага још дуго после предаје власти демократски изабраним политичарима.

Веома извесна последица државних удара је јака репресија и прогон политичких неистомисљеника од стране пучиста, угрожавање личних и групних слобода, забрана једне, више или свих политичких партија или организација и промена спољнополитичког курса државе. Тип *режима војног порекла*, који се јави после државног удара зависи од нивоа политичке културе датог друштва. Типови производећих режима могу бити: *индиректна владавина оружаних снага*, која може бити *ограничена* или *потпуна* (овакви режими произилазе из државних удара у друштвима која немају низак ниво политичке културе); *двојни режим* (цивилно-војни) и *директна владавина оружаних снага*, која може бити у *неквалификованом* облику (војна *хунта*) или у *квази-цивилном* облику (овакви режими происходе из државних удара у друштвима са ниским нивоом политичке културе). Облик режима војног порекла није статичан, као што ни ниво политичке културе у једном друштву није статичан. Промене типа режима се јављају када оружане снаге желе да повећају сопствену контролу у држави или када желе да се постепено повлаче из политике.

Повлачење оружаних снага из политике може бити подстакнуто дезинтеграцијом завереничке групе, растућом дивергенцијом интереса припадника војне хунте и врха

остатка оружаних снага или политичким потешкоћама војног режима. То може да доведе до абдикације војног руководства и избора који ће довести на власт цивилна лица или може довести до *ре-цивилијанизације*, односно појаве када квази-цивилне институције, које су војне власти устројиле ради стварања привида легитимности своје владавине, постепено почну да *живе* и одлуке доносе аутономно, без диктата војних власти. Појава *ре-цивилијанизације* је изузетно дуготрајан процес. Чак и када се оружане снаге повуку из политике, врло ретко се у потпуности одрекну права да на неки начин намећу своје интересе цивилним властима.

Пост-хладноратовска теорија државних удара подупрта је истраживањима једног броја аутора о последицама државних удара после завршетка Хладног рата. Резултати тих истраживања показују да је највероватнији исход промена иницираних државним ударима после Хладног рата управо одржавање *слободних* избора и демократизација тих друштава. Веће изгледе за демократизацију имају друштва која су пре државног удара биле на ивици појма демократије, као и државе које су у великој зависности од иностране финансијске помоћи. Према овој теорији, инсистирање домаће и светске јавности на одржавању избора одмах после државног удара смањује и апетит потенцијалних завереника за будућим превратима па је зато у наведеном периоду у великој мери смањена учесталост државних удара у свету. Појава овакве теорије може бити опасна јер оставља пуно простора за паушално оправдавање одређених државних удара од стране појединих аутора, али и светских политичара, према спољнополитичким усмерењима која пучистичке владе заузму.

Последице неуспелог државног удара, поред заробљавања, смрти или прогонства припадника завереничке групе могу оставити и разнолике негативне последице на цело друштво, попут стране војне интервенције, грађанског рата, појаве тероризма и сл. Међутим, један број истраживања показује да, изузев негативних последица по заверенике чији државни удар није успео, могу се јавити и позитивне последице за цело друштво у виду *добровољног* слабљења ауторитарних режима и демократизације тих друштава јер покушаји државног удара подстичу ауторитарне владаре да преиспитају своју унутрашњу политику и спроведу реформе, не би ли предупредили будуће покушаје преврата и на тај начин сачували власт.

Академска литература о превенцији државних удара је прилично скромна. Још је мање аутора који су се овим проблемом систематски бавили. Из јавно доступне литературе уочава се широко распрострањено уверење да је побољшавање материјалног положаја и привилегија припадника оружаних снага веома добар начин да се режими заштите од државних удара. Ипак, многи видови превенције државних удара умањују борбени капацитет оружаних снага. Међу идејама које су у оптицају су: награђивање и индоктринација официра, промоција корпоративног духа, професионализација, патримонијализација, препуштање националног суверенитета иностраним снагама, јачање цивилне контроле, ограничавање владавине лидерима извршне власти на један мандат итд. Према степену ефикасности, трошковима, нужности дубоких друштвених реформи и дугорочности, мере превенције државних удара можемо разврстати у три категорије – *стратешка*, *тактичка* и *оператичка* превенција државних удара.

Стратешка превенција државних удара подразумева шире и дубље друштвене реформе, које се не односе увек директно на оружане снаге, али које захтевају велика одрицања владајућих гарнитура у погледу смањења коруптивних апетита и праведније друштвене расподеле. То су дугорочне мере, које се спроводе годинама, па и

деценијама и које умањују вероватноћу не само државних удара, већ и других облика преврата, као и саму вероватноћу појаве насиља у политици.

Једна од тих мера је јачање војног професионализма кроз промоцију стручности, социјалне одговорности и корпоративности. Потпуно професионализоване оружане снаге имају мање изгледа да насилно интервенишу против режима, а више да примене силу против масовно окупљених политичких противника режима. Обратно, војска која попуњава редовни кадар регрутацијом грађанства има мање изгледа да примени силу против јавно окупљених противника режима, а више изгледа да примени силу против самог режима у случају великих друштвених конфронтација. Ипак, наведено не треба прихватати као правило без изузетака. Да би војна професионализација имала потпуни ефекат, војни кадрови морају бити уверени (дугогодишњим образовањем и индоктринацијом) у *принцип цивилне супремације*, који јасно раздваја права, дужности и обавезе интерних и екстерних снага за примену насиља.

Најважнија и најефикаснија мера стратешке превенције државних удара (али и политичког насиља, свеукупно) је спровођење одрживог социјалног развоја, који подразумева дугорочно јачање (и повећање броја) општедруштвених консензуса. Ову меру чини стратешко унутрашњеполитичко опредељење за одржавање високог степена функционалне писмености народа, стабилан и сталан економски развој, ублажавање социјалне стратификације, развијање цивилних институција, развијање комуникационих система, развијање и диверсификација јавног мњења, развој и дисперзија медија и јачање цивилне партиципације у власти.

Затим, нужно је истакнути и јачање цивилне контроле оружаних снага. Цивилна контрола има два вида – субјективну и објективну цивилну контролу. Једино дугорочна објективна цивилна контрола развија свест припадника оружаних снага да су за сва своја дела одговорни цивилним властима и да су акције оружаних снага у потпуности зависне од политичких ставова цивилних структура власти. Цивилна контрола оружаних снага је производ војног професионализма и принципа цивилне супремације.

Тактичку превенцију државних удара представља стварање одговарајућих друштвених механизма који смањују вероватноћу државног удара, као и вероватноћу успеха покушаног државног удара. Мере *тактичке* превенције државног удара захтевају неупоредиво мање одрицања политичких режима, као и неупоредиво мање добробити за цело друштво, од мера *стратешке* превенције државног удара. У ове мере спада и јачање *система раног упозоравања*, овлашћивање амбасадора државе при УН да преузме руковођење финансијским средствима државе у иностранству, као и да позове стране силе на интервенцију у случају државног удара, затим, повећање броја безбедносних агенција са преклапајућим надлежностима и др. Најзначајнија од ових мера је неговање аполитичности припадника оружаних снага, што се само у мањој мери може постићи законским актима о забрани чланства у политичким партијама, а у већој мери јачањем политичке конкурентности и сменљивости извршне власти у држави. Поред тога, у једном броју земаља казне за кривична дела која произилазе из покушаја државног удара нису довољно строге, што и резултује недовољним одвраћањем потенцијалних завереника од оваквих корака. Уз то, неопходно је да се створе правни механизми за спровођење међународног кривичног гоњења за лица која су покушала (и успела) да изведу државни удар, што таква лица нигде у свету не би учинило безбедним. Међутим, имајући у виду праксу многих држава да не испоручују

осумњичене за тешка кривична дела, уколико су та лица у *политичкој милости* режима који им је дао уточиште, овакве идеје се чине далеким од могућности реализације у блиској будућности.

Још једну од мера овог типа чини и модификација војне потрошње. Државе са високим ризиком од државног удара морају повећати војну потрошњу да би умањиле тај ризик. При том се не мисли само на куповину модерније опреме и наоружања, већ првенствено на повећање прихода припадника оружаних снага. Сама куповина модернијег наоружања, или наоружања у знатно већим количинама, без повећања материјалних накнада припадницима оружаних снага, чини оружане снаге много моћнијим (а самим тим и повећава вероватноћу успеха покушаног државног удара). Бројчано мале (и релативно и апсолутно) оружане снаге имају мање вероватноће да покушају, а потом и успеју у државном удару од великих оружаних снага. Још једну меру *тактичке* превенције државних удара чини и *контрабалансирање*, односно, процес поделе оружаних снага на више конкуришућих организација које проверавају и уравнотежују једна другу. Под *контрабалансирањем* се подразумева и оснивање *жандармерија*, партијских и радничких милиција и других паравојних формација, које су идеолошки лојалније режиму и у потпуности зависе од државе. Ове јединице у случају државног удара могу интервенисати и сломити пучистичке снаге.

Оператичка превенција државног удара представља најнижи ниво превенције. Она је најмање ефикасна, захтева најмање одрицања припадника режима, доноси најмање користи за друштво, дозвољава репресију и највише оштећује борбени капацитет оружаних снага. Она представља синтезу активности превенције државних удара од стране домаћих и иностраних безбедносних агенција, као и активности страних оружаних снага на сламању започетог државног удара. Овакве мере не уклањају узроке државних удара, већ само *лече последице*, односно уклањају завере за државни удар. Међу овим мерама најинтересантнија је изградња бункера за лидера извршне власти, са командним местом, системима за комуникацију са полицијским и паравојним снагама и страним руководством, са уређајем за ометање радио и ТВ-сигнала, као и са студијом за емитовање, јаким ТВ предајником и хелиодромом. Друге мере подразумевају праћење и прислушкивање припадника опозиције и официра оружаних снага, прогон политичких противника, репресију сваке врсте... Краће речено, мере *оператичке* превенције државних удара подразумевају све оне кораке безбедносних структура усмерене на осујећивању сваког појединачног корака и метода технике извршавања државног удара.

Може се закључити да ниједна од мера *оператичке* превенције државних удара не јача легитимитет режима (односно, не отклања један од најбитнијих узрока државних удара), већ само *храни сујету* припадника режима. Овакве мере су кратког даха и на дужи рок гарантују нове покушаје преврата. Међутим, оне нису карактеристика само тоталитарних, ауторитарних и анократских режима. Двадесетпрви век је такве мере укоренио у безбедносним политикама многих држава које себе називају *демократским* па се, према томе, може говорити о светском тренду. Мере *оператичке* превенције државних удара ипак нису израз слабости режима, већ искључиво непостојања воље да се друштвени проблеми реше дугорочно јачањем друштвених консензуса, као и непостојања воље да режими широм света у незнатној мери жртвују животни стандард најбогатијих и владајућих класа зарад успостављања чврстих политичких система, који неће постојати на ивици легитимитета и који се неће вештачким и све учесталијим интервенцијама одржавати у животу.

Напоследку, треба и нагласити да ниједна од наведених мера превенције не може апсолутно да гарантује да се државни удар неће десити, али примена *стратешких*, па и *тактичких* мера превенције може да сведе вероватноћу појаве, па и успеха државног удара готово на нулу.

Државни удари су се дешавали и дешаваће се све док државе не достигну високе нивое политичке културе, што је јако дуготрајан процес и његов крај није на видiku. Они се не могу ефикасно спречити све док се не усвоји универзална осуда свих државних удара од стране међународне заједнице. Иако такве декларативне изјаве масовно долазе са свих страна, у пракси је ситуација потпуно другачија – велике силе осуђују државне ударе од случаја до случаја, у зависности од тога какву ће спољнополитичку оријентацију заузети пучистичке владе. Понекад одређени светски лидери поричу постојање одређеног државног удара и појединачне преврате називају револуцијама. Поред тога, *постхладноратовска* теорија државних удара нуди веома прикладну апологију државних удара и оставља безграничне могућности признавања и подршке режима који су на овакав начин дошли на власт, а који штите интересе својих међународних адвоката. То је доказ да ће спонзорисани државни удари још дуго бити инструмент империјализма. У теорији, свака велика или регионална сила може бити спонзор државног удара. У пракси, према јавности доступним подацима (изнетим у поглављу „Историјски преглед државних удара од 1945. до 2014. године“), у последњих 30 година спонзори државних удара су биле искључиво земље НАТО пакта, а и у периоду пре тога су предњачиле у спонзорисању оваквих преврата, што и није изненађујуће јер је кршење међународног права у виду *хуманитарних интервенција* од стране ових земаља уобичајена појава. Високи трошкови и компромитујуће масовне жртве војних интервенција са циљем смене режима могу да наведу на закључак да ће се збацивање неподобних лидера у будућности одвијати чешће путем државних удара (у државама где је опозиција слаба), али и путем *обојених* револуција (у државама где је опозиција јака). Поставља се питање шта ће се догодити са међународним политичким и правним системом уколико и неке друге силе у успону, по угледу на наведени блок, почну да занемарују норме међународног права и одлуче да се користе истим методама? Теорија не искључује ниједну могућност. Пракса ипак показује да ће међународни поредак опстати (као и сврха УН), али да полако мења своју форму.

Преврати у Египту 2011. и 2013., као и у Украјини 2014. године показују појаву једног новог тренда – приближавање појмова (тзв. *демократског*) државног удара и (*обојене*) револуције. Наведени догађаји садрже више елемената и једног и другог начина насилне смене власти и веома је тешко одредити о којој се појави од ове две, заправо ради, а да се избегну оптужбе за пристрасност.

Развој комуникација ће убрзати процесе све три фазе државних удара и значајно скратити време њихове реализације. Технолошки напредак пружа велике могућности и режимима, а и завереницима. Али ни једнима ни другима не може пружити легитимитет за репресивно одржавање на власти, односно за насилну смену власти. Легитимитет једних и других ће још дуго бити предмет жестоких расправа светске политичке, али и академске јавности. Двадесетпрви век је донео из искона једно предцивилизацијско питање, које сами себи могу поставити многи колективитети у свету, као што могу и многе индивидуе из редова било ког светског режима, али и из редова њихових противника – *Хоћемо ли играти по правилима или не?*

Литература:

1. Ђорђевић М., Кековић З. „Управљање ризицима у тајним акцијама“, Војно дело, бр. 1., Београд, 2008.
2. Игњатовић А. „Кривично право – посебни део“, Привредна академија, Нови Сад, 2007.
3. Парезановић М. „Државни удар као један од модалитета нелегалне политичке борбе“, Војно дело, vol. 63., бр.3, Београд, 2011.
4. Парезановић М. „Значај и улога друштвених мрежа у политичком преврату“, [http://www.telekomunikacije.rs/arhiva_brojeva/deveti_broj/dr_marko_parezanovic: z nacaj i uloga drustvenih mredja u politickom prevratu.432.html](http://www.telekomunikacije.rs/arhiva_brojeva/deveti_broj/dr_marko_parezanovic_znacaj_i_uloga_drustvenih_mredja_u_politickom_prevratu.432.html) , asp. 31.08.2013.
5. Симеуновић Д. „Државни удар или револуција – реконструктивни оглед о насиљу и револуцији“, Симтраде, Београд, 1991.
6. Симеуновић Д. „Државни удар као војно-политички феномен“, Војно дело, vol.44., бр.3., Београд, 1992.
7. Belkin A., Schofer E. “Coups Risk, Counterbalancing and International Conflict”, *Security Studies, Taylor and Francis Inc.*, Vol. 14., No.1, London, UK, 2005.
8. Ben Barka H., Ncube M. “Political Fragility in Africa: Are Military Coups D’Etat a Never-Ending Phenomenon?”, African Development Bank, Tunis, Tunisia, 2012.
9. Collier P., Hoeffler A. “Coups Traps: Why Does Africa Have So Many Coups D’Etat?”, Centre for the Study of African Economies, Department of Economics, University of Oxford, Oxford, UK, 2005.
10. Collier P., Hoeffler A. “Military Spending and Risks of Coups D’Etat”, Centre for the Study of African Economies, Department of Economics, University of Oxford, Oxford, UK, 2007.
11. Ferguson G. “Coups D’Etat: A Practical Manual”, Arms and Armour Press Ltd., Poole, Dorset, UK, 1987.
12. Finer S. E. “The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics”, Frederick A. Praeger Inc., New York, New York, USA, 1962.
13. Goemans H., Marinov N. “Coups and Democracy”, Cambridge University Press, Cambridge, UK, 2013.
14. Hebditch D., Connor K. “How to Stage a Military Coup: From Planning to Execution”, Skyhorse Publishing, New York, New York, USA, 2009.
15. Huntington S. P. “The Soldier and the State: The Theory and Politics of Civil-Military Relations”, Belknap Press of Harvard University Press, London, Massachusetts, USA, 1957.

16. Luttwak E. "Coup D'Etat: A Practical Handbook", Alfred A. Knopf, New York, New York, USA, 1969.
17. Malaparte C. "Coup D'Etat – The Technique of Revolution", Morris Productions, Aurora, Illinois, USA, 1931.
18. McCrea M. "Coup Prevention: A Critical Ingredient of Nation-Building Operations", United States Army War College, Carlisle Barracks, Pennsylvania, USA, 2010.
19. N'Diaye B. "How Not to Institutionalize Civilian Control: Kenya's Coup Prevention Strategies 1964-1997", *Armed Forces and Society*, Vol. 28., No. 4., Thousand Oaks, California, USA, 2002.
20. O'Connor T. "Coup D'Etat African Pattern" <http://www.drtoconnor.com/3160/3160lect07.htm> , asp. 31.08.2013.
21. Omoigui N. A. "On the Question of Preventing Coups in Nigeria", http://www.waado.org/nigerian_scholars/archive/debates/constitution/omoigcoup.html , asp. 31.08.2013.
22. Omoigui N. A. "Preventing Coups in Nigeria", <http://www.dawodu.com/omoigui23.htm> , asp. 31.08.2013.
23. Powell J. M. "Determinants of the Attempting and Outcome of Coups D'Etat" <http://www.yumpu.com/en/document/view/11712449/determinants-of-the-attempting-and-outcome-of-coups-dactat> , asp. 31.08.2013.
24. Powell J. M., Thyne C. L. "Coups D'Etat or Coups D'Autocracy – How Coups Impact Democratization 1950-2008", http://www.uky.edu/~clthyn2/thyne_powell_FPA2013.pdf , asp. 31.08.2013.
25. Security Council Report "The Resurgence of Coups D'Etat in Africa", No. 3., 2009 <http://www.securitycouncilreport.org/update-report/lookup-c-glKWLeMTIsG-b-5106497.php> asp. 31.08.2013.
26. Varol O. O. "The Democratic Coup D'Etat", *Harvard International Law Journal*, Vol. 3., No. 2., Cambridge, Massachusetts, USA, 2012.
27. Varol O. O. "The Military as the Guardian of Constitutional Democracy", *Columbia Journal of Transnational Law*, Vol. 50, New York, New York, USA, 2012.